ھٰذہٖ حلیۃ النبی العربی

۱۳۴۰ھ

سیّدنا و نبیّنا احمد مجتبیٰ محمد مصطفےٰ صلّی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلّم

المسمّٰی بہ

درِّ صیوانِ البلاغۃ

تصنیف

شمس العلما۔ خان بہادر۔ نواب عزیز جنگ بہادر المتخلّص بہ وِلا۔

مطبع عزیز المطابع حیدرآباد

قدرت اللہ کاتب قدرت

فہرست تقاریظ سخنوران باکمال

فہرست تقاریظِ سخنورانِ باکمال

شکرانۂ مصنفِ این کتاب بر تقاریظِ سخنورانِ باکمال

ذی سوادانِ سخن بر روے عالم خال خال
نعمتے باشد وجودِ شان درین قحط الرجال

از کراماتِ مبینِ دورِ عثمانیست این
در دکن ذوقِ کلامِ نکتہ پروردانِ حال

ذاتِ ہر یک زین سخن سنجانِ نامی مغتنم
ہر یکے زینہا ہنرمند و ہنرور بے ہمال

مولویِ معنوی آن آصفیِ نیک ذات
نکتہ سنجِ پہلوی گنجینۂ فضل و کمال

فرخیِ نامدار آن زہریِ باہنر
ہمچو قاآنی گہربار آن سخاے ذی نوال

شادِ عالیشان مہاراجہ یمین السلطنہ
ہمسرِ سلمان عدیلِ سرخوش شیرین مقال

نیرِ چرخِ سخن خورشید اوجِ علم و فن
عرفیِ ملکِ دکن آن شمسیِ روشن خیال

شوکتِ ہمرنگِ شوکت نکتہ سنجِ بلگرام
وان ضیاے بافضیلت ہمسرِ شمس و جلال

عاصیِ قدسی نشان وان عالیِ سحبانِ عصر
عشقِ رنگین داستان آن شاعرِ ہیجو مثال

نکتہ سنجِ نامور علامیِ سعدی صفات
کوکبِ چرخِ ہنر چون بدرِ حاجیِ وکمال

محویِ ہمرنگِ جامی نوریِ روشن کلام
جانشینِ انوری در حسنِ فکرت چون جمال

ہر یکے معجز بیان جادو رقم افسون نگار
فکرِ ہر یک در سخن آرائشِ سحرِ حلال

ہر یکے را فکرِ او تصویرِ استعدادِ اوست
روے طبعِ ہر یکے در حسنِ خود با خط و خال

ہر یکے را در گلستانِ سخن رنگِ دگر
ہر یکے در رنگِ خود ہمچون گلِ رنگین نہال

از کرم کردند تنقیدِ کلامِ من ہمہ
فرضِ اخلاقی است این شکرانۂ اہلِ کمال

با تو می گویم سخنور چیست تقریظِ سخن
قدرِ گوہر شہ بداند یا بداند جوہری
ہر یکے زینہا ز رنگِ فکرِ ما نقشے کشید
فکرِ شان تنقیدِ تصویرِ بلاغت در سخن
آن بُوَد بسم اللہِ عنوانِ فکرِ با ولا
نظمِ ہر یک را ختم اوست تاریخے لطیف
چون بجیبِ فکر سر بردم ندا آمد زغیب
راقمِ تنقیدِ افکارِ ولا اہلِ سخن
۱۳۴۰ھ

حسنِ تنقید نیست بر افکارِ شاعر حسبِ حال
وزنِ لولوے سخن غیر از سخن سنجے محال
گردہ را پردازِ او پیرایۂ حسن و جمال
فکرِ ما تقریظِ تنقیداتِ اربابِ کمال
این بُوَد دیباچۂ حسنِ گلستانِ خیال
بود ما را ہم بآئینِ تتبع فکرِ سال
این دو تاریخے است موزون و مرتب حسبِ حال
از ولا شکرانۂ ہر یک رفیقِ باکمال
۱۳۴۰ھ

گوشِ گردون کر زصیتِ نکتہ سنجانِ دکن
حق نگہ دارد سخن را ز آفتِ عین الکمال

(۱) آصفی - والا جناب فضیلتمآب مولانا عبد الجبار خان صاحب منتظمِ دفترِ معتمدِ صرفِ خاص مبارک

میر عثمان علیخانِ بہادر خسرو یست
کز ہلالش خیرہ بینی چشمِ ہوشِ فرقدان
نیّرِ عالم فروزِ چرخِ آصف جاہیست
پرتوِ انوارِ عدلش برد ظلمت از جہان
از جلالِ سطوتِ او وز شکوہِ سلطنت
آفتابِ شہرتش شد در جہان پرتوفشان
کردہ است آباد اقلیمِ دکن ز اہلِ کمال
دارِ علم حیدرآباد است دارِ کاملان
از وجودِ کاملان چون روشنان بینی فروغ
این زمان ملکِ دکن دارد فروغِ آسمان
قدردانِ علم و فضل و پایہ سنجِ اہلِ فضل
عزت افزاے کمالِ ہوش و عقلِ برتران

میکند دارائی و گنجینہ افشانی بعلم
زان گرامی گوہران تجربۂ علم است و فضل
چشم او چون کرد آہنگ سفر در ملک خواب
آفرین بر خامۂ اعجاز پرداز ولا
پیش نقشش نقش مانی صورت بے معنی است
اوست صورت بند معنی از کمال قدرتے
از بہار حسن پیغمبر ولا چون طرف بست
از گل الفاظ و از بوے معانی تازہ کرد
زان قد رعنا کہ پیشش سدرہ طوبیٰ گیاست
ز ارجمندیِ سر اجلال او آن نقش بست
از سوادش بوے عنبر در دماغ دل رسید
آنکہ از والشمس تفسیر جمال روے اوست
آنکہ از واللیل شان گیسوش پیدا بود
ز آفتاب جبہۂ انور دمے کہ نقش بست
از گل شاداب رخسار نبی گلشن دماند
پیکر چشم حیا آئینہ دارش چون بہ بست
نرگسش کز کحل ما زاغ البصر پروردہ بود

بے نیاز اند اہل علم از فیض دیگر خسروان
قدر سنج گوہر معنے ولاے نکتہ دان
توشۂ چشمش شدہ دیدار شاہ انس و جان
نقش بستہ از ہمان صورت کہ دادندش نشان
سر او در دیدۂ اہل نظر باشد عیان
از دم اعجاز کلکش نقش او دارد روان
از گل ہر عضو او دیدہ بہار بے خزان
دستہ بند فکر او مغز خیال قدسیان
سایہ اش پرداز و او از خستۂ حیّ جاودان
پست شد پیشش سر اجلال شاہ خاوران
خامہ اش چون نقش بست از کاکل عنبر فشان
از سوادش پرتوش چون مہر گردیدہ عیان
کردہ در ہر عقدہ اش صد ماہ تابان نہان
صبح انوار قدم گردیدہ از رو پرتو فشان
می خورد سیلی ز موج رنگ او باغ جنان
خفت در آغوش حیرت چشم از و آئینہ سان
نقش انداز نگاہ اوست از حیرت عیان

خواب آن چشم جهان بینش که بیداری بود | صورتش پرداخته کلکش چو چشم روشنان

لعل سیرابش که برآورد دود از آب خضر | شعلهٔ او نقش بست از موج عمر جاودان

از پی لعلی او خوناب دل را کرده حل | صرف کرده در سپیده آبش بیاض چشم جان

از شکر خندش که سر بر زد از کان نمک | ریخت از نقشش نمک بر زخم شوق عاشقان

نقش سلک گوهر دندان انور چون ببست | گوهر افشان نثارش شد ز سلک کهکشان

کرده از موج تبسم لمعهٔ او آشکار | گوهرین سلکی چو پروین داشت آن درج دهان

گر بیفتد یوسف کنعان دران چاه ذقن | تشنهٔ دیدار او مانند چندین کاروان

گردن عالی که نور او ست همچون شمع طور | چشم موسی گر بدیدی پر زدی پروانه سان

از کف دریا نوالش کلک او نقشی کشید | جوش زن شد از خطا و موج عمر جاودان

واد چون نقش کف پای مبارک را طراز | از ادب شد بوسه چین او لب روحانیان

از ادب مهر خموشی بر لب گفتار نه | آصفی تن زن که تقریظت نگردد داستان

او کشد تصویر جان تو کنی تقریر نقش | نقش صورت کی شود با نقش معنی هم نشان

فاش گویم بوالعجب نقشی به بستی ای ولا | اینچنین نقشی نه بسته هیچکس ز اهل زبان

خدمت خاص تو در درگاه حق گردد قبول | در جزای خیر ماوایت شود باغ جنان

نقش سال او بلوح طبع بستم اینچنین

این سراپا نور به نقش قبلهٔ دین (جان جان)

۱۳۱۲

(۲) از مہری والا جناب فیضمآب مولوی محمدؐ جعفر صاحب ناظمِ جاگیر آصف نگر

زبحرِ ماہی بشستِ من است
زبحرِ ولا دُر بدستِ من است

گرفتم من از دیدۂ نکتہ چین
نگاہے کہ در دُرشوم عیب بین

زہر در کہ من برگرفتم نقاب
نہ سعیم درین راہ شد کامیاب

ہمین نیست بے عیب دیدم تمام
مزید است حسنش بروے کلام

کنم حمدِ دادارِ جان آفرین
سخن آفرین ہم زبان آفرین

شدم نعت سنجِ نبیِؐ کریم
کہ خَلقش جمیل است وخُلقش عظیم

فدا باد جانم براسلامِ او
کہ راحت بجانم دہد نامِ او

زہر خامہ حمد است ونعتِ رسول
بہر نامہ عجز است وعرضِ قبول

شد آنکس کہ اندر سخن در عجم
بہر رنگ کرد است رنگین قلم

ولیکن ندید است بالاے او
نہ صورت کشید از سراپاے او

بہر یک شد اندر ازل دولتے
بدان کامدش در جہاں شوکتے

ودیعت بنامِ تو بود این گہر
کہ بے بہرہ رفتست زین ہر دگر

نہ از چہرہ با ہر یکے بے نقاب
نہ ہر کس کہ بیند جمالش بخواب

ز قربت کہ جسمش بہ بیند بنور
شرف چون بدور است اندر حضور

مبارک ولا بر تو این خوابِ خوش
کہ در جویت آمد حسینین آبِ خوش

چو چشمِ تو دید است بالاے او
زکلکِ تو دیدم سراپاے او

بود گرچه اندر نگارهٔ تو یار	مگر جز بخونابه ناید نگار
بسے خون جگر شد که بستی نگار	بخونِ جگر شد که خونابه بار
نگاریدن و سینه کاویدن است	نه هرکس سزاے نگاریدن است
کند کوه ها از بلند و ز پست	خورَد خون و یک لعل آرد بدست
هرآنکس که بیند ضیا می برَد	نداند که آن را چسان آورَد
هرآن دیده ور بیند از کیف و کم	نداند چه دارد ز شادی و غم
بود دیدن آسان و مشکل بیان	که قاصر بود در بیانش زبان
چو در نور جسمش بیانش بنور	ز تابش خجل عارض ماه و هور
بود طرزِ ترجیحِ نو بر مثال	که بهتر نیاید از آن در خیال
نه لطفِ زبان رفته اندر بیان	نه شاکی بیان از قصورِ زبان
تو هستی سراپا نگارِ رسولؐ	که گردد دعا بر طفیلش قبول
سزد در بلاغت ز طبعِ تو آب	سخن را بگردون توئی آفتاب
تو از نکته سنجان گرامی تری	که اندر سراپا سخن گستری
بآن نغمه چندانکه نازی بجاست	باین نغمه زانسانکه سازی بجاست
چو آمد ترا همچو دولت بخواب	که هستش زنه چرخ عالی جناب
نه تنها گواراے طبعِ تو شد	نه تنها تقاضاے طبعِ تو شد
بهین هرچه آید با خوان خورد	نه آن به که تنها خورد خود برد

که آمد قلم بر بیانش فراز
ترا چشم روشن بشد از اصلِ آن
به بیند هر آنکس که این گلشنت
نه انجامِ تقریظ بر ذکرِ من
ولیکن والاے سخن آفریں
نوشتم که از خامهٔ عنبرین

فشاند است گوہر که از گنج راز
مرا نور در چشم از نقلِ آں
شود مستفیض از عطرِ روشنت
که تا صرب تاریخ شد فکرِ من
ز گنج خودم داد مالِ اینچنین
ز مدوح نقشِ سراپاست ایں
۱۳۱۰ھ

سخن مختصر زہری کن که بس
بر فتن خبر داد بانگِ جرس

(۳) سخا۔ والاجناب فیضمآب مولوی۔ حاجی حکیم سید نظیر حسن صاحب

ذاتِ والاے دلاے نامور
ماہتابِ علم و فن ز و مستفنی
در بلاغت تاج بخش و تاج ور
وحدت از اطنابِ او کثرت مثال
در صراحاتش کنایت جلوه گر
وه چه تصویرِ بلاغت نقش بست
بند بندش بابلابل ہمنوا
لفظ لفظش جان فزا و جان نواز

بیمثال و بے ہمال و بے نظیر
آفتابِ عقل و دین ز و مستنیر
در فصاحت باج خواه و باج گیر
کثرت از ایجازِ او وحدت نظیر
در کنایاتش صراحت جاے گیر
شاہدِ معنے نشانده بر سریر
شعر شعرش باعنادل ہمصفیر
حرف حرفش دلربا و دلپذیر

در صفا ہر نقطہ اش ماہِ تمام
در ضیا ہر شوشہ اش مہرِ منیر

ہمزۂ او از اعوذ تابِ زار
بائے او از بسملہ روشن ضمیر

جیم از جنّاتِ عدن مستعار
دال از درجات منہ مستنیر

ہائے او سوے ہو اللہ راہبر
واو زی وادالمقدس راہ گیر

زائے زدنا در ہدایت مشتہر
حائے حبّ الخیر در نیکی شہیر

طائے با طوبیٰ لہم ہم زمزمہ
یائے با یتلو علیہم ہم صفیر

کاف از کنت علیہم تاجدار
لام از لیس کمثلہ بر سریر

مفرداتش کل ز تنزیلِ جلیل
منشاآتش جملہ تفسیرِ کبیر

نثر او نثر ظہوری را ظہور
نظم او نظم نظیری را نظیر

بہرِ این نقشے کہ در بحرِ رمل
خود بود بحرِ مراعات النظیر

غوطہ زد فکرم تمنا کارد برون
گوہرِ تاریخ طبعش ناگزیر

یافتم در سالِ شمسی مصرعے
حلیۂ پاکِ محمد بے نظیر

(۴) شاد - عالیجناب معلی القاب مہاراجہ یمین السلطنہ سرکشن پرشاد بہادر جی سی آئی ای پیشکار سلطنت آصفیہ

بارک اللہ ولا خوش ہنر اکت رستے
نقش بستی ز سراپائے رسولِ عربی

نقشبندانِ سلف چون نتوانکردند چنین
حلیہ پردازیِ اعضائے رسولِ عربی

بسرِ صفحۂ قرطاس کشیدی دلکش
صورتِ چہرۂ زیبائے رسولِ عربی

بفریب دل موسے نگہاں جلوہ گر است
حسن تمثال تجلاے رسول عربی

چشم خورشید جہانتاب زحیرت گردید
ہمچو آئینہ زسیماے رسول عربی

صفحۂ آئینۂ چشم تو برداشت چہ خوش
عکس از قامت رعناے رسول عربی

کلک اعجاز تو بر صفحۂ دلہا بخشید
خوش طراز قد بالاے رسول عربی

بسر لوح جبین مہ وخورمی بایست
گردہ نقش کف پاے رسول عربی

چشم بد دور زدی نقش بچہ عنوانے
جنبش ابرو وایماے رسول عربی

حسن صنع قلمت ہر کہ ببیند بجہاں
می شود والہ وشیداے رسول عربی

مژدہ بادا بتواے طوطی شیرین گفتار
شد مقال تو پذیراے رسول عربی

منتظر باش کہ یابی صلۂ این خدمت
در دو عالم زکرم ہاے رسول عربی

شاد گردید دل شاد ازین حلیۂ پاک
از تماشاے سراپاے رسول عربی

سال تصویر بلاغت نبود بہتر ازین
پیکر نور ۔ سراپاے رسول عربی
۱۳ھ

(۵) شمسی ۔ والاجناب فضیلتماب مولانا سید اشرف صاحب پروفیسر کلیہ جامعہ عثمانیہ

کہ ایں شوخ را یارب بود آہنگ نخچیرے
کہ دریاے غزالان ہر خس صحراست زنجیرے

بہ پیش دلبر من عشوۂ خوباں چہ بہ آید
نباشد سحر را با نیرو اعجاز تاثیرے

حدیث دین بگوش اہل دنیا در نمی آید
نگیرد نوجوان شوخ پند ناصح پیرے

خیال زلف جانان در دل آشفتہ چون نبود
کہ ہر دیوانہ را در پا بماند از زنجیرے

نکوهش تیزتر می سازد این سوزِ نهانِ ما — که روشن تر چراغِ انجمن باشد ز گلگیرے
اگر باشد جمالِ دلربا هر جاست شیدائے — که از بهرِ شکار افگن بهر صحراست نخچیرے
ز تاثیرِ دعاے صبحگاهان کامِ جان یابی — که خندد غنچه هاے بوستان از بادِ شبگیرے
رضا جوے خدا منت کشِ رنگِ دعا نبود — دلِ آزادگان بر خود نگیرد بارِ تدبیرے
فریبِ گوشه گیران می کشد در دام نادان را — که سازد بیشتر نخچیر صیادِ زمین گیرے
ز چشمِ خوابناکِ سرمگینِ او نمی نالم — که می خواهد میانِ سرمه فریادِ گلوگیرے
حیاتِ جاودانی می دهد مالِ ستمگاران — که گردد تشنگان را آبِ حیوان آبِ شمشیرے
ستمگر از ستم پروردهٔ خود را نگهدارد — کجا شمسی کمانِ زاغ کمان را میزند تیرے
ز حیرت پیشِ آن گلگون قبا خاموش می مانم — نواسنجی بشاخِ گل ندارد مرغِ تصویرے
به پیری تا کجا شمسی بود ذوقِ غزل خوانی — که می دانند شوقِ بذله سنجی ننگِ هر پیرے
نواے نعت کش تا گنجِ معنی بیشتر یابی — (ق) زکاتِ مال می بخشد بگنج و مال توفیرے
ولاے نغمه سنج آسا که از سازِ غریبِ خود — چه خوش آهنگِ نعت انگیخت از هر نقشِ تصویرے
چه خوش رنگِ سراپاے نبی را ریخت کلکِ او — که مانی می نماید بر پرندِ خویش تصویرے
فروغے پیشِ فکرش نیست طبعِ نکته سنجان را — کجا باشد سها را بر رخِ خورشید تنویرے
چه بهزادیست یارب آنکه از اندیشهٔ رنگین — که بنمود از بلاغت بر پرندِ حرف تصویرے
بزلفِ عنبرینِ فکرِ خوش بندد مضامین را — که بر خلقِ حسن در دست دارد دامِ تسخیرے
چسان نبود فصاحت در زبانِ حسنِ مضمونش — که بلبل راست بر وصفِ رخِ گل حسنِ تقریرے

بُود بازوے فکرش در شکارِ معنیِ نغزے
کمان قادر انداز کہ برآہوزند تیرے

کلامش پرچمِ خورشید بالاے علم دارد
کہ بنماید جلالِ موکبِ شاہِ جہانگیرے

چہ وحشتہا کہ در چشمِ غزالانِ حرم بینم
چو ہر آہوے معنے در کمندِ اوست نخچیرے

بہ نظمِ او فصاحت با بلاغت نغمہ انگیزد
کہ در ہر پردۂ آہنگ می باشد بم و زیرے

دمِ جان بخشِ او باغِ سخن را تازہ می دارد
کہ نبود از خزانش رنگِ تحویلے و تغیرے

بگردونِ سخن نظمش چنان ممتاز بنماید
کہ در افلاکِ حائل می نماید دورِ تدویرے

دلِ معنے طرازان از نویدش بر زبان بالد
کہ مرغانِ چمن را نکہتِ گل ہست تبشیرے

نماند تنگیِ دل در سخن از وسعتِ فکرش
کہ ہر دل خستہ را انجام بر عسرست تیسرے

بچشمِ نقشبندان می نہد آئینہ حیرت
چہ خوش بندد نگارستانِ نقشش نقشِ تصویرے

بہ بزمے بر رخِ معنے طرازان گر فسون ریزد
بیان از سحر می شنوند و از اعجاز تقریرے

بروے خوردہ گیران قوتِ نظمش ہدان ماند
کہ می باشد بپے آہو گر فتن صولتِ شیرے

عدو از رخنہ گیریہاے نظمش خون کند دل را
خورد صہباے خون آلودہ را در شوقِ تقریرے

چہ خوش گوید **ولا** تاریخ این نظمِ گزین شمسی
طرازِ حلیۂ یکے بسراپا بلکہ تصویرے
۱۳۱۲ھ

(۶) شوکتِ ولا جناب فیضمآب مولوی سید کاظم علی صاحب بلگرامی متخلص بہ حسن خدمت بارگاہ

نوابِ عزیز جنگ ذی شان
زیباست **ولا** تخلّصِ او

شمس العلما بشفقتِ دلسوز
کز عشقِ خدا است بہرہ اندوز

تقریر ولا محبت آمیز
بر فکرِ بلندِ او مضامین
از لطفِ بیانِ او عیانست
آورده به نظم حلیهٔ پاک
تصویرِ بلاغت است نامش
نوریست بحسن خود سراپا
با حسنِ صفات و استعارات
هر سطر به نور کهکشانے
لفظش شیرین چو جانِ شیرین
مدِّ الفش کمانِ ابرو
بنمود ز زلف زلفِ شب را
بخ بخ چه بیانِ دل فریبے
نقشش بلباسِ سادہ کاری
پیداست کہ نقشبندِ شیدا اش
شوکت بکمالِ بیقراری

تحریرِ ولا محبت آموز
روشن چون مہرِ عالم افروز
چیزے کہ بخاطرست مرکوز
زین نسخہ شدیم بہرہ اندوز
اشعارِ ترش فصاحت آموز
شکلِ مہ چاردہ شب افروز
تشبیہا تش کنایہ آموز
ہر نقطہ چو نجمِ سعد پیروز
حسنِ مضمونِ او گلو سوز
قدش تیرِ نگاہِ دلدوز
وز عارضِ پاک چہرۂ روز
ہر مطلبِ او مسرت اندوز
خجلت دہِ حلہ ہاے زردوز
داد ز محبتش بدل سوز
در فکرتِ سال بود امروز

صد شکر کہ بر سجنجلِ دل
تصویرِ رسول جلوہ افروز
۱۳۴۰ ھ

(۷) ضیا - عالیجناب فضیلتمآب مولانا نور الضیاء الدین صاحب رکن مجلس عالیہ عدالت

ستایم اے ولا آن کلکِ صورت آفرینت را — کہ می دارد بحسنِ صنعتِ تصویر ادراکے

بہ یمینِ دستِ پاکت - پر ہنر مملو بہ صنعت شد — نے کلکے کہ دائم در نیستان بود کاواکے

زہے کلکت کہ در میدانِ صنعت بر سرِ کاغذ — نماید در روانی تیز و تند و چست و چالاکے

سوار خامہ ات بر اشہبِ دستِ تو در سیرش — دلِ عشاق چون نخچیر می بندد بفتراکے

(غبار آلودہ خط) را خامہ ات گیرد بکارِ خود — برارد گرد ازو گر دے نشاند خاک از خاکے

تعالی اللہ کہ تیرِ خامہ ات در نقشِ بالائے — ز مضمونِ بلندت می نماید سیر افلاکے

گہے در نقشِ سر کلکِ تو سر بر آسمان ساید — گہے در نقشِ پائے می نہد سر بر سرِ خاکے

بہ نقشِ فرق و گیسوے سرے با موشگافی ہا — برنگِ شانۂ صد چاک دارد بر زبان چاکے

کشد تصویرِ گیسو مو بمو با طرۂ کاکل — کند صد موشگافی ہا بحسنِ نقشِ بیباکے

نمی ترسد بنقشِ تیغِ ابروئے بجانبازی — کند در نقشبندی کارِ خود مانند بیباکے

ولا کلکت بہ نقشِ زہر چشمے می کند جادو — کشد نقشِ مروت با نگاہے ہمچو تریاکے

زہے کلکِ تو در تصویرِ اشکِ دیدۂ پر نم — مدادش قطرہ ہا ریزد بکاغذ ہمچو غمناکے

بہ نقشِ زلفِ پیچانے بدستت خامۂ مؤمن — دود پنہان بزیرِ سنبلے چون مار در تاکے

بہ تصویرِ لب و نقشِ جلائے گوہرِ دندان — بچشم آید بدستت مو قلم مانند مسواکے

نمیدانی کہ صوفیِ جامۂ شنگرف و زنگاری — شود یارِ قلم در نقشِ (زنگار رنگ پوشاکے)

نماید خامہ ات در نقش چون مہرِ نبوت را — کند کارے کہ سازد در تنقش کلکِ حکاکے

به تصویرِ عرق چون خامه‌ات سازد عرق ریزانی
جزاک اللہ ولا بستی چه خوش نقشِ سراپایش
جزائے خیر در درگاہِ حق مشتاقِ اعمالت

شود زآبِ سیاہے در رقم روشن عرق ناکے
عیان شد از خطِ عارض حدیثِ قدرِ لولاکے
بخیر مقدمت رضوانِ جنت آرزو ناکے

ضیا تاریخ تصویرِ بلاغت قسمتِ ما شد
سراپا نور بتصویرِ حبیب و حلیۂ پاکے
۱۳۱۰ھ

(۸) عاصیؔ - والا جناب فیضمآب مولوی حاجی سید عبد الرزاق صاحب وکیل مالیرکوٹ

چه خوش نقشے بستی اے ولا ازیارِ رعنائے
که هر بینندهٔ آدمی نماید همچو شیدائے

دلِ عالم فدائے حسنِ فکرت در سخن سنجی
که از فکرِ تو می بارد ولا حسنِ تولائے

طرازِ حلیۂ پاکش سراپائے کند روشن
که از نقشش بچشم آید جمالِ عالم آرائے

بلاگردانِ او از دورِ گردون عالمِ بالا
فدا گردید طوبیٰ بر طرازِ قدِ بالائے

باین حسنِ سراپائے سخنور در سراپایش
ندیدم چو تو در نظم آفرینان نظم آرائے

برین تصویرِ زیبا گرفتہ چشمے دگر در دل
نماند آرزومند نقایش را تمنائے

بهر چشم از نگاهِ نقشِ چشم روشنش نورے
بهر سر از سوادِ نقشِ گیسو نیست سودائے

به تیغِ ابرو و تیرِ نگاه و نیزۂ مژگان
کشیدی نقشِ میدانِ نبرد از نقشِ سیمائے

چه تصویرے کشیدی در سخن از حلیۂ پاکش
که نقشِ چشم و ابرویش کند از حسن ایمائے

به پیشِ نقشِ نورِ چشمِ محبوبِ تو در عالم
ندارد چشمِ موسیٰ لحظہ تابِ تجلائے

ز رنگِ سبزۂ خط سنبلِ زلف و گلِ عارض
چمن پوشیدہ است تصویرش بنقشِ روئے زیبائے

بہ بیتابی نہد بر طاقِ نسیان یوسف خود را
نخواہد گہے مژگانِ خود را حور در جنت
بصیرت را بیفزاید سوادِ دل کند روشن
برد سوے بیابان ناقۂ خود از پریشانی
دل و جانم فدائے صنعتت دار و اثر در دل
عیان از دیدہ ات نقشِ قدم ہایش کہ چشمِ خود
بائینے کشیدی در سخن نقشِ قبایش را
مضامینِ ترا دانم ولا از غیبِ الہامے
اگر بر صنعتت چشمے کشاید خسروِ ذیشان
جزاے خیر یابی در دو عالم اے سخن آرا

اگر بر نقشِ ابرویش فتد چشمِ زلیخائے
کشاید گر بنقشِ عارضش چشمِ تماشائے
چو نقشِ سرمۂ چشمش فتد در چشمِ بینائے
شود مجنوں بہ پیشِ نقشِ زلفِ پاک لیلائے
ولے بنود ز نقشِ پاکِ قلب و شکیبائے
نمودی فرش راہش از پئے نقشِ کفِ پائے
طراز آستینش می شود با ما دلاسائے
خیالِ نازکت را صوفیان نامند القائے
درین عالم بجلد ویت نماید آلِ تمغائے
بدرگاہِ خداوندیست این نقش پذیرائے

بلوحِ ذکرِ عاصی می نماید رتبۂ سالش
سراپا نور۔ نقشے حلیۂ پاکِ سراپائے ۱۳۰۴ھ

(۹) عالی ۔ عالیجناب فضیلتمآب مولانا حکیم محمد وحید الدین صاحب طبیب سرکاری

وِلَا لِنَبِیِّنَا الْمَوْلٰی وَلِیٌّ
اِلَی کَلَامِہٖ بِاللُّطْفِ اَھْدٰی

وِلَاءٌ لِلنَّجَاۃِ عَنِ الذُّنُوْبِ
کَاِھْدَاءِ الْحَبِیْبِ اِلَی الْحَبِیْبِ

اَرَاہُ فِیْ لِسَانِ الْفُرْسِ یَحْوِیْ
مَدِیْحَ الْمُصْطَفٰی الدَّاعِ الْمُجِیْبِ

عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَالصَّحْبِ طُرًّا
صَلٰوۃُ اِلٰھِنَا الْمَوْلَی الرَّقِیْبِ

يُبَيِّنُ فِيهِ حِلْيَتَهُ بِلَا أَبٍ	يَرُوقُ النَّاسَ مِنْ حُسْنٍ وَّطِيبٍ
تَرَى مِنْ رَأْسِهِ فِيهِ بَيَانًا	إِلَى قَدَمَيْهِ بِالْوَجْهِ الْمُصِيبِ
فَأَضْحَى قَائِدًا فِي كُلِّ بَيْتٍ	لِتَشْبِيهَاتِهِ قَوْدَ الْجَنِيبِ
غَدَا فَرْدًا لَدَى عُرْبٍ وَّعُجْمٍ	بِشَأْوٍ غَيْرِ مَسْبُوقٍ غَرِيبٍ
أَشَدَّ حَلَاوَةً لِذَوِي مَذَاقٍ	مِنَ الْعَسَلِ الْمُصَفَّى وَالزَّبِيبِ
بِهِ لِعُيُونِ أَهْلِ الْفَنِّ نُورٌ	كَمَا فِيهِ سُرُورٌ لِلْقُلُوبِ
سَيَشْفِي دَاءَ قَلْبٍ بِالْمَعَاصِي	عَلَيْهِ رُيُونُهَا مِثْلَ الطَّبِيبِ
أَلَا يَا ذَا مَعَانٍ نَاضِرَاتٍ	أَرَاهَا الدَّهْرَ كَالْغُصْنِ الرَّطِيبِ
بِذَاكَ النَّعْتِ يَوْمَ الْحَشْرِ ذُخْرٌ	وَأَجْرٌ عِنْدَ عَلَّامِ الْغُيُوبِ
بَيَانُكَ فِي سِيَاقِ النَّظْمِ يَحْكِي	بَيَانَ الْبَارِعِ الْحَبْرِ الْأَرِيبِ
بِهِ كَافِيكَ مِنْ شَرْقٍ وَّبَرٍّ	لِأَنَّكَ جِئْتَ بِالْعَجَبِ الْعَجِيبِ
وَحَالٍ عَنْ عُيُوبِ الْفَنِّ خَالٍ	خُلُوَّ الْبِيضِ عَنْ عَطَلٍ مَّعِيبٍ
لَهُ أَثَرٌ عَظِيمٌ بِالْمَعَانِي	كَمِثْلِ السِّحْرِ فِي قَلْبِ اللَّبِيبِ
فَلَا يُورِي زِنَادَكَ مِنْ أَرِيمٍ	وَلَا يَفْرِي فَرِيَّكَ مِنْ أَدِيبٍ

بِعَامِ الطَّبْعِ قَالَ مُؤَرِّخُوهُ

جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا عَنْ قَرِيبٍ

۱۳۴۰ھ

(۱۰) عشق ۔ والاجناب فیضمآب مولوی حبیب اللہ صاحب ناطق تخلص وظیفہ یاب سرکار عالی

شفیقِ ما و والائے نکتہ پرور — چہ خوش نقشے کشید انیک در اشعار
چہ نقشے حلیۂ نورے سراپا — سراپائیست با تصویرِ دلدار
چہ دلدارے کہ یابد اہلِ ایمان — چہ یارے کو بود محبوبِ دادار
چہ محبوبے کہ خالق عاشقِ اوست — دلِ ما از رقیبِ خود خبردار
رقیبے بار قیبان لشکریے — خطا بخشِ عذر بیانِ گنہ گار
جزاک اللہ والائے نکتہ پرور — نکرد از پاستان غیر از تو اینکار
خوشا نوابِ توسے بیدار بختے — کہ بختِ خفتہ ات را کرد بیدار
ہمین تعبیرِ او باشد بعالم — کہ بستی در سخن نقشِ پُر انوار
طرازِ حلیۂ او بود مشکل — چہ آسان کردۂ این کار دشوار
بتصویرت بسرو روانے — ببردی آبروے سروِ گلزار
تعالی اللہ بہ نقشِ قامتِ پاک — قیامت را نمودی نقشِ آثار
ز تصویرِ جبینِ روشنِ او — کنی آئینہ را پشتش بدیوار
ببردی آبِ شمشیرِ دو دم را — بحسنِ پیکرِ ابروے خمدار
زعالم خوابِ غفلت را ربودی — بنقشِ آبدارِ چشمِ بیدار
شکستی رنگِ گل را در گلستان — بہ تمثالِ گلِ رنگین رخسار
زنقش پیچ و تابِ زلفِ مشکیں — عیاں پیچیدہ مضمونے ز اشعار

بتصویرِ دہانِ بیہد ہانے	ز نقشِ لب نمودی حسن تکرار
بلوحِ لب زتصویرِ دہانش	طرازے را درآوردی بگفتار
بہ تمثالِ دہانِ پاکِ سرور	سخن می ریزد از لعلِ گہربار
زہے کلکِ روانت کردپیدا	ز تصویرِ قدم تصویرِ رفتار
بہ نقشِ اقدسِ نعلینِ پاکش	نمودی خویشتن راکفش بردار
بہ ہینِ نظمِ تصویرِ بلاغت	بدربارِ محمد یافتی بار
ازین تصویرِ دلجویت بدنیا	بماند از کلامت حسنِ آثار
جزاے خیریابی در دو عالم	ز درگاہِ خداوندِ جہاندار
نگار دسال و عشقِ سخن سنج	چو حسنِ مطلعِ ابروے دلدار

بچشم پاکباز بہ ۱۳۱۳ عاشق آمد عشق

سراپا نورِ نقشِ بہ ۱۳۱۳ حلیۂ یار

(۱۱) علامی۔ والاجناب معلّے القاب نواب فصیح جنگ بہادر سیویلین معتمد مالگزاری علاقہ سرکار عالی

ولا آفرین! دیرہمّتت	کشیدی بلوحِ سخن پیکرے
کسے از نیاکان نکرد این عمل	سخن آفرینے سخن آورے
ز کلکِ ہنرپرورانِ عجم	نشد حلیہ پردازیِ سرورے
در افکارِ پیشینیان در سخن	بصد شوق دیدیم ماکثرے
ولے چون تو فکرِ سراپاے پاک	نکردا سے سخنور سخن پرورے

بایں حسن پردازِ صورت گری — ندیدیم ما چو نتو صورت گرے
بایں تازگی در سخن ہائے نغز — نباشد ترا در جہاں ہمسرے
بفکرِ بلندت بر اوجِ خیال — ندارد ہما چو نتو بال و پرے
بر اوراقِ گیتی درین روزہا — نباشد ولا چو نتو نام آورے
زبانت فصیح و کلامت بلیغ — بیارد لطافت ز شعرِ ترے
کلامت ز خلاقِ حسن و جمال — بود شاہدِ حسن را مظہرے
نگارے ببیں بہ انداز و ناز — بہ بستی چو پیرایۂ دلبرے
بالفاظِ خوش در سراپاے حسن — کشیدی بحسنِ رقم زیورے
بہ تعریفِ آں قامتِ خوش خرام — کلامِ تو برپا کند محشرے
بہ نقشِ جبیں خامہ ات نقشِ ماہ — نمودست چوں صنعِ اسکندرے
بہ تصویرِ آں چشمِ مردم شکار — نمودی بہ تیغِ نگہ جوہرے
چو دندانِ یارت ولا کس ندید — بدرجِ دہن ایں چنیں گوہرے
کنی جلوہ گر عارضِ پاک شد را — بر اوجِ سخن چوں مہِ انورے
بپایاے آں چشمِ ناز آفریں — کشیدی بحسنِ ادا خنجرے
نمودی بسیدانِ سیماے یار — ز مژگانِ دلبر صفِ لشکرے
ز مژگانِ یار نواے نقشبند — زنی بر دلِ عاشقاں نشترے
ز ہر مصرعت حسن خط آشکار — ز ابروے خوباں در و سطرے

بجانم کہ ایں صنعتِ نازکت
ز دولت پسندانِ نعتِ رسول
اگر وصفِ فکرت کنم نامہ ام
نگارم براوراقِ دل اے ولا
بماند ہمیں ہمتت یادگار
ز نخلِ کلامِ تو در باغِ علم
دعاے من است ایں کہ عمرت دراز
اگر قصدِ رفتن کنی زیں جہاں
کہ تا در حضورش شوی بارباب
نمودیم غواصیِ فکرِ سال

نیاید چنیں جز تو از دیگرے
نباشد ولا چوں تو مدحت گرے
براوراقِ عالم شود دفترے
طرازِ کلامت آبِ زرے
ز فکرِ عزیزت بہر کشورے
خورد طالبِ او بلذت برے
چو زلفِ نگارِ پری پیکرے
کشاید بر ویت ز جنت درے
بخدمت کمر بستہ چوں چاکرے
بدست آمد از بختِ خوش گوہرے

در آئینۂ فکرِ علامیم
ببیں حلیۂ پاکِ پیغمبری
۱۳۴۰

(۱۲) کوکب۔ والا جناب فیض مآب مولوی میرزا مہدی بیگ خاں صاحب کاشانی۔ وظیفہ یاب ناظم مردم شماری

خوشا خوابت ولا بیدار بختِ آرزومنداں
چہ خوابِ خوش کہ بنمودہ بخوابت بختِ بیدارت
بجانِ من ولا جانِ سخن باشد سخن ہایت
برد ذوقے ازیں لطفِ سخن گوشِ زباندانہا

کہ دارد طالعِ بیدار از خوابت بدل ارماں
کہ خود تعبیرِ آں نقشیست مقبولِ سخن سنجاں
بلوحِ دل سراپا نورِ نقشِ صورتِ جاناں
نداند قدرِ ایں نطقِ خدا دادِ تو ہندستاں

برد بہرہ ز خود ذوقِ لفظ و معنیِ نغزت   بشہرِ حیدرآباد دم نماید جلوهٔ ایران

بچوگانِ تکلم بردہ سبقت اشہبِ فکرت   کسی دارد اگر دعوی بگو این گوی و این چوگان

نمی‌دانم که می فہمد مضامینِ بلندت را   ہمی دانم درینجا نیست کس جز خسروِ ذیشان

نداند حسنِ الفاظِ ترا غیر از سخن پرور   نه فہمد لطفِ مضمونِ ترا کس جز ہنرمندان

چه سازد ہمسری ارژنگِ چین با صنعتِ کلکت   ندارد ہمسرِ نقشت چو نقشے در نگارستان

ندیدم از سراپاے نبی در پارسی نظمے   نه بست از نکته سنجانِ سلف کس حلیه زینسان

ز طوقِ قمریش در گردنِ سروِ چمن طوقے   اسیرِ الفتِ نقشِ قدِ او سرو در بستان

بآئینے کشیدی نقشِ سیماے جبینش را   که از عکسِ مضامینت بخجل در دلش حیران

بگلشن سنبلِ تر را اسیرِ خویشتن کردی   ز حسنِ موشگافی ہاے نقشِ کاکلِ پیچان

بہ لبستی صورتِ شاہینِ ابرو در سخن سنجی   بآئینے که شد حسنِ بتان پاسنگِ میزان

خوشا تصویرِ تیغِ چشم و پیکانِ نگاهِ او   دلِ عالم خبر دارد ز نوکِ ناوکِ مژگان

ببین از طلعتِ خورشیدِ عالم عکسِ فطرت را   بصنعِ تست در خورشیدِ نورِ عارضِ تابان

بروے مصحفِ عارض ز مکتوبِ خطِ مشکین   ہمین صنعتِ زیباے کلکت خوانده‌ام قرآن

طرازِ خامه‌ات در عرصهٔ تصویرِ رخسارے   ز ہر یک حلقهٔ زلفش نماید گوے در چوگان

بشرمِ نورِ عارض مہر رو پوشیده در مغرب   خجل از مه جبینے در چهِ نخشب مهِ کنعان

خجل گردد شبِ وصل از سوادِ نقشِ خطِ لب   طلوعِ صبحِ عیدِ ماست تصویرِ لبِ خندان

بہ تصویرِ دہانِ پاک و تمثالِ حدیثِ او   زبان‌دانانِ اقلیمِ عجم انگشت در دندان

بگوشِ ما رسد زیں حسنِ تصنیفِ تو در عالم
صدائے آفرین و شورِ تحسینِ سخن داناں

زبانت شستہ و پاک و بیانت واضح ولائح
مضامینت لطافت خیز ہمچوں فکرتِ سلماں

تعالی اللہ مضامینِ لطیفت در سخن عالی
علوِ فکرتت ہمپایۂ افکارِ نعمت خاں

تکلف برطرف دانم ولائے نکتہ پرور را
ظہوریِ زماں طغرائے وقت و جامیِ دوراں

جزاک اللہ چہ خوش بستی ولا نقشے بلوحِ دل
کزیں خوشتر نیابد صورتے در حیزِ امکاں

رقم زد سالِ او بر لوحِ گردوں خامۂ کوکب
سراپا نور نقشِ پیکرِ زیبائے جانِ جاں

(۱۳) محوی - والاجناب فیضمآب مولوی میر مسعود علی صاحب بی - اے وظیفہ یاب ناظم عدالت صوبہ

فطرت بجلوہ آمد و کارِ بہار کرد
از شرق تا بغرب زمیں لالہ زار کرد

پیغمبرِ نسیم بصد شیوہ ہائے نغز
در گلستانِ شرعیتِ گل آشکار کرد

بیدار کرد سبزۂ خوابیدہ را ہزار
بانگِ نمازِ صبح چو از شاخسار کرد

تمجید کرد سار - بلر زید آبجو
تکبیر گفت کبک - فغاں کوہسار کرد

نقاشِ نامیہ زریا حینِ گونہ گوں
دامانِ دشت را ہمہ نقش و نگار کرد

گویم چسان صاف کہ در قید آب و گل
بر خلق - جلوہ رحمتِ پروردگار کرد

آمد برون ز پردۂ تقدیس شاہدے
کز بہرِ او زمانہ بسے انتظار کرد

بنمود چہرہ ظلمتِ شب گشت یکطرف
افشاند زلف بزمِ جہاں مشکبار کرد

مردِ حسند اکہ قومِ شقاوت پژوہ را
فرماں پذیر و بندۂ پروردگار کرد

آں رہبرِ زمانہ کہ از شبروانِ دشت
چندیں ہزار عابدِ شب زندہ دار کرد

آں کاملے کہ از نظرِ کیمیا اثر
خاکِ سیاہ را زرِ کامل عیار کرد

آں سروری کہ بے مددِ لشکر و سپاہ
آوارگانِ بادیہ را شہریار کرد

مردے کہ قوم پا زدہ و ناشناس را
مشہورِ دہر و تاجِ سرِ روزگار کرد

افگند کاخِ شرک بگفتارِ دلنشیں
بنیادِ دیں ز کلمۂ حق استوار کرد

ہم ساکنانِ میکدہ را گفت الحذر
ہم غافلانِ مے زدہ را ہوشیار کرد

با دوستاں نمود وفا جاں نثار ساخت
بر دشمناں فزود کرم شرمسار کرد

با ہرکہ بست عقدِ ولا استوار بست
با ہرکہ کرد عہدِ وفا پایدار کرد

ایماں فزود۔ کفر اگر گشت سنگِ راہ
شد کوہ عزم قوم اگر سنگسار کرد

عصیانِ قوم را کہ تواند کند حساب
احسانِ خواجہ را کہ تواند شمار کرد

از فیضِ او دیارِ عجم گشت فیضیاب
وز ذاتِ او زمینِ عرب افتخار کرد

آب و ہوائے دہر و مزاجِ زمانہ را
با قومِ حق پرست دگر سازگار کرد

مسکین بعالم آمد و مسکیں بخلق زیست
مسکیں گذشت و نظمِ جہاں استوار کرد

رحمت نگر کہ باہمہ ایں دوری و فراق
از ما برید مہر نہ از ما کنار کرد

گہ در مثال و گاہ بہ رویا گہے بخواب
صدرہ گزر بعاشقِ امیدوار کرد

سرمایۂ شکیبِ دلِ ناصبور شد
تسکینِ اضطرابِ دلِ بیقرار کرد

شمس العلوم۔ خانِ بہادر۔ عزیز جنگ
ہم یافت ایں عطا و بجا افتخار کرد

یعنی بخواب دید جمالِ محمدی   سر بر قدم نہاد و دل و جاں نثار کرد
راضی نشد دلش کہ کند خاصِ خویشتن   آں نعمتے کہ عام بر او کردگار کرد
خامہ گرفت و صفحۂ قرطاس را بفن   از رنگِ چین و بتکدۂ نوبہار کرد
گہ حرف زد ز عارضِ تاباں گہے ز زلف   گاہے سخن ز لیل و گہے از نہار کرد
گفتار را بسلسلۂ زلف داد طول   چند انکہ در حدیثِ دہن اختصار کرد
شیرینئ زباں ز لبِ شکریں فزود   وز چشمِ اشکبار سخن آبدار کرد
تا شعر در بلندی و رعنائی و جمال   انداز و نازِ قامتِ یار اختیار کرد
نازم بایں طلاقت و حسنِ بیانِ او   با شرح و بسط ذکرِ سراپائے یار کرد
دانم ثنائے خواجہ بنزدِ ادب شناس   زیبد نہ ہیچ لعبتِ چین و تتار کرد
اما عروسِ نظم نیاید بجلوہ گاہ   زیور ز استعارہ نہ تا مستعار کرد
بے امتزاجِ بادۂ دیرینۂ مثال   جامِ سخن کہ بامزہ و خوشگوار کرد
ہر جا کہ ذوقِ شعر و سخن گفت آفریں   چیں بر جبیں مذاقِ ادب گیرودار کرد
پاسِ ادب۔ ضرورتِ فن۔ ذوق و شوق ناچ   فکرِ **ولا** رعایتِ ایں ہر چہار کرد
دریافت مشکلِ صفتِ حلیۂ رسول   ہر کس کہ اندریں نظرِ اعتبار کرد
جائے شگفت نیست گر از پاستانِ نظم   ایں راہِ پر خطر نہ کسے اختیار کرد
باد آفریں بہ ہمتِ مردانۂ **ولا**   اوّل قدم نہاد بمیدان و کار کرد
اجرش دہد خدا کہ بمدحِ پیمبرش   دامانِ نظم پُر ز دُرِ آبدار کرد

تصویرِ نور و حُلیۂ پاک رسُول یافت
تاریخ ختم نامہ چو محوی شمار کرد

(۱۴) نوری ۔ والا جناب فضیلتمآب مولانا جمال الدین صاحب پروفیسر نظام کالج

بردار دار جمال گر آں مہ جبیں نقاب
پنہاں شود بروز چو خفاش آفتاب

لعلِ لبش بسوختہ آتش آبِ خضر
خضر خطش بآتشِ خاموش دادہ آب

پیدا ز حقۂ گہرش غنچۂ چمن
پنہاں بغنچۂ چمنش گوہرِ خوشاب

زیں گوہر آبِ لجۂ دریا در انفعال
زاں غنچہ نارِ سینۂ گلشن در التہاب

شیریں لبے کہ سر کہ فشاند اگر لبش
آبِ بقا بروں چکد از تلخی جواب

موزوں قدے کہ جلوۂ شمشاد قامتش
از سرو آب می برد و از حما مہ تاب

عیسیٰ دمے کہ دل شدہ راز ار میکُشد
شہد است آں تبسم و زہر است آں عتاب

زلفش کشادہ نافۂ مشکیں کہ نو بنو
پیرانہ سر گرفتہ خرف رونقِ شباب

مرہونِ قوسِ حاجبش ایں زجو چرخ
بشکست قوسِ حاجب و برگشت کامیاب

دیوار می شگافد و در خانہ میرسد
ماہِ رخش کہ زیر حجاب است بے حجاب

بنگر کہ روے اوست چو افگند پرتوے
افتاد ازاں بعرصۂ گیتی چہ انقلاب

خوبانِ ماہ رو شدہ چوں مہ در اختفا
ترکانِ شعلہ خو شدہ چوں خور در احتجاب

جیش ستارہ جملہ بیک حملہ بشکند
آنجا کہ آفتاب کشد تیغ از قراب

لا غرو ان سبتنی شمس منیرة
تستعبدُ الملوکَ وهم خضّع الرقاب

طبئ رمیٰ الرّجالَ بسهمٍ فکلّهم
امسیٰ لقیً وکان هو اللیثَ فی الاِهاب

لو لم یرا الملائکُ ضوءً الوجهها
لم یسجدوا لما خلق الله من تراب

فارقتها ودمعی کالمزن ساکبٌ
لو حلَّ بالحدید لکما بی اذاً لذاب

اے زیرِ گیسوِ تو نہاں روضۂ بہشت
وے بستۂ کمندِ ترا ارجعی خطاب

حسنِ تو آیتے کہ نباشد مفسّرش
جز سنّتِ پیمبر وجز محکمِ کتاب

رویت مہ دو ہفتہ و مویت شبِ سیاہ
از دولتِ جمال توئی کامل النصاب

خیز و صدائے گل بجمالت ز چار رام
آید ندائے صبّحک الله ز ہفت باب

در حلقۂ کہ شمعِ رخت ماہِ مجلس است
از سایۂ انفعال کشد نورِ آفتاب

عمّامۂ خرد بوحل در زماں فتد
از جامِ نرگسِ تو بیک جرعۂ شراب

عشقِ تو دل بدولتِ دنیا نمی نہد
اشک است سیم نقرہ و رخسارہ زرِّ ناب

ہمّت کبابِ ہمّتِ مستے کہ می زند
از خونِ دل شراب وز لختِ جگر کباب

آباد بر غمت کہ دمادم کند طلوع
از بادہ آفتاب وز پیمانہ ماہتاب

از رنگِ آرزو کفِ دستِ ترا نگار
وز خونِ عشوہ ناخنِ پائے ترا خضاب

دیوانۂ کہ عہد و وفا با غمِ تو بست
فارغ ز غم کہ ایں سرِ آب است و آں سراب

جاں را ہوائے تیرِ تو در رقص آورد
اے نالۂ کمانِ تو دلکش ترا ز رباب

تیرِ نگہ ز گوشۂ چشمے گر افگنی
برقے جہد کہ دود برانگیزد از شہاب

خوئے تو شعلۂ کہ اگر سر کشد باوج
قصرِ فلک چو خانۂ دشمن شود خراب

هجر تو آتشی که اگر شعله ور شود — عاشق بقعر هاویه دائم کشد عذاب
سوز نهان واشک روان بهره من است — تا جان وتن بهجر تو را آتش است وآب
غادرت فی هواك الفؤاد امقتلا — كالطير في الهواء وقد اهوت العقاب
كيف الوصال بعد خطوب ملمة — تثنيه فتاب وتثنيه نخاب
يا ضيعة الذي قتلته يد النوى — اذ ودع الحبيب فزالت به الركاب
نار الهوى اشد عذابا من اللظى — وحر النوى اشد سوادا من الغراب
با این غم درون که سیمش اگر کشد — گردد دوتا چو رشته مریم به پیچ وتاب
اعجاز نام پاک پیمبر ببین که برد — منظومهٔ ولا ز دل ریشم اضطراب
منظومهٔ که زیور گوش زمانه باد — ریزد در خوشاب وکشاید ره ثواب
آئینهٔ که عکس رخ دوست اندروست — اندوه زتاب خانهٔ دل می برد شتاب
میخانهٔ طرب که زمستی نهند عذر — گر عاقلی حساب کند شیخ زاید شاب
آهنگ خسروانی وارتنگ معنوی است — بانی عشقش اسیر غم وباربد مصاب
بر دیده نقش حضرت خیر البشر کشد — آنرا که بوی گل خردش جوید از گلاب
گوش زمان گهی نشنید این چنین نشید — چشم جهان ندید خیالش گهی بخواب
اسمش خود از کمال مسمی دهد نشان — نظمی است بس عجیب ونظامی است بس عجاب
بندد زبان ومی شکند خامه یک قلم — باب دعا بزن که دعا یست مستجاب
لازال ذکرها ابد الدهر باقیا — ما دارت الکواکب ودرت السحاب

بر قبهٔ سپهر بریں می سزد اگر	اوج عزیز جنگ بهادر زند قباب
شخصی که مدح صاحب لولاک می کند	زیبد که آسماں دهدش بوسه بر رکاب
نام محمد عربی گر همی بری	سر بر زمیں نهند سران فلک جناب
فیض مدیح ختم رسالت زمن مپرس	پهلو بانجم فلک اینجا زند حباب
یارب چه می رود سخن آنجا که هر یکی	نوع است و در حصار بیک فرد انتخاب
گوید فلک بعقل که ما اخطاء الفتی	گوید ملک بگو که یمیناً لقد اصاب
جائے که آسماں و خرد راه میزند	نوری خموشی تو نماید ره صواب
تاریخ ایں صحیفه که تصویر فطرت است ۱۳۴۳ھ	پنج از میاں بیفگن و از پنج رو متاب

الف ست و سیصد و چهل ایں جاسته تا یکی
۱۳۴۰ ۱۳۴۳
اعمال حسن تعمیه روشن کند حساب

خاتمهٔ تقاریظ

(۱۵) وفا۔ برخوردار مولوی عالم۔ رکن الدین احمد مهتمم صدر خزانه ضلع

سخن سنجے که نامند شرفا در دور عثمانی	منم فرزند و تلمیذ رشیدش در سخندانی
منم شاگرد استادے که نقاشان نام آور	به مکتب خانهٔ نقاشیش طفل دبستانی
منم تلمیذ نقاشے که در تصویر صورت ها	سبق بر داشت کلک قدرتش بر صنعت بانی
بخواندم از کلامش در کتابی چهرهٔ یارے	ز روی مصحف رخسار صد آیات قرآنی

کلامِ شکّرینش را برنگِ قند در کاغذ
بایراں می برندش نکته پروردانِ ایرانی

کنند از استادِ نظم او فخرِ سخندانان
کلامش بر زباں دارند استادانِ تورانی

ز (تصویرِ بلاغت) عالیا[۱] بنگر کمالش را
علوِ فکرتش گرا سخن پرور نمیدانی

زہر یک نقطۂ حرفش بریزد لولوِ عمّاں
بہر یک لفظِ او از معنیش صد جوہرِ کانی

(تعلّی برطرف) نبود عدیلش در سخن سنجی
سخن آموزِ ما ور وہر استادیست لاثانی

تعالی اللہ چہ نظم است ایں کہ استادانِ عالیشاں
ستایند و ہندش برملا دادِ سخندانی

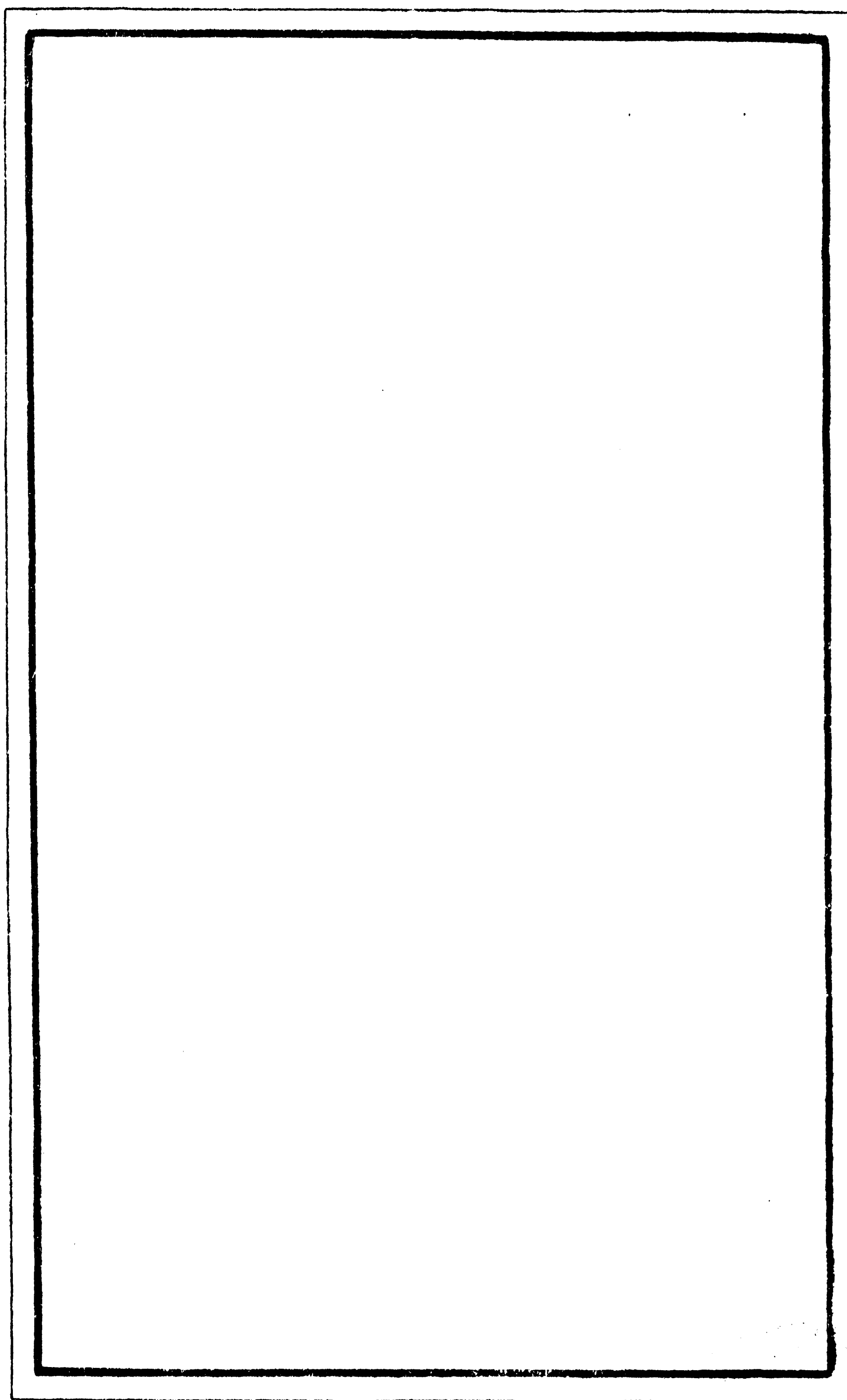
بصد غور و تعمّق تا نخواندم حرف حرفش را
نفہمیدم مضامینِ دقیقش را بآسانی

نمودم امتثالِ حکم و فکرِ سالِ طبعِ او
نمیدارم وفا ذوقِ سخن غیر از غزلخوانی

ندائے ہاتف آمد از پسِ آئینۂ گردوں
برنگِ طوطیِ شیریں مقالم غرقِ حیرانی

بصدقِ دل بلوحِ جاں نوشتم مصرعِ سالش
سراپا نقشِ پاکِ او حریمِ نور یزدانی

۱ عالی تخلص نعمت خان - شاعر معروف - ۱۲

ھذہ حلیۃ النبی العربی

۱۳۴۰ھ

سیدنا ونبینا احمد مجتبیٰ محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

المسمّٰی بہ

[illegible]

تصنیف

شمس العلماء۔ خان بہادر۔ نواب عزیز جنگ بہادر المتخلص بہ ولاؔ۔

مطبوعہ عزیز المطابع حیدرآباد

قدرت اللہ کاتب قدرت

تعلیمات سراپاے مبارک

فہرست تصویر بلاغت

نشانِ سلسلہ	ابواب		[illegible]	نشانِ بند	نشانِ صفحہ
۱	۲		۳	۴	۵
۱	دیباچہ	حمد و نعت و مدح شاہ	۰	۱	۱
۲	"	دربیان شعر و سخن	۰	۱۲	۲
۳	"	سامان کتابت	۰	۲۲	۹
۴	"	رویاے صادق	۰	۴۲	۱۲
۵	"	آغاز کار	۰	۶۰	۲۱
۶	جسمِ مبارک		۱	۶۷	۲۳
۷	قامتِ مبارک		۲	۷۷	۲۷
۸	جلدِ مبارک		۳	۱۱۳	۳۹
۹	رگہاے مبارک		۴	۱۲۰	۴۱

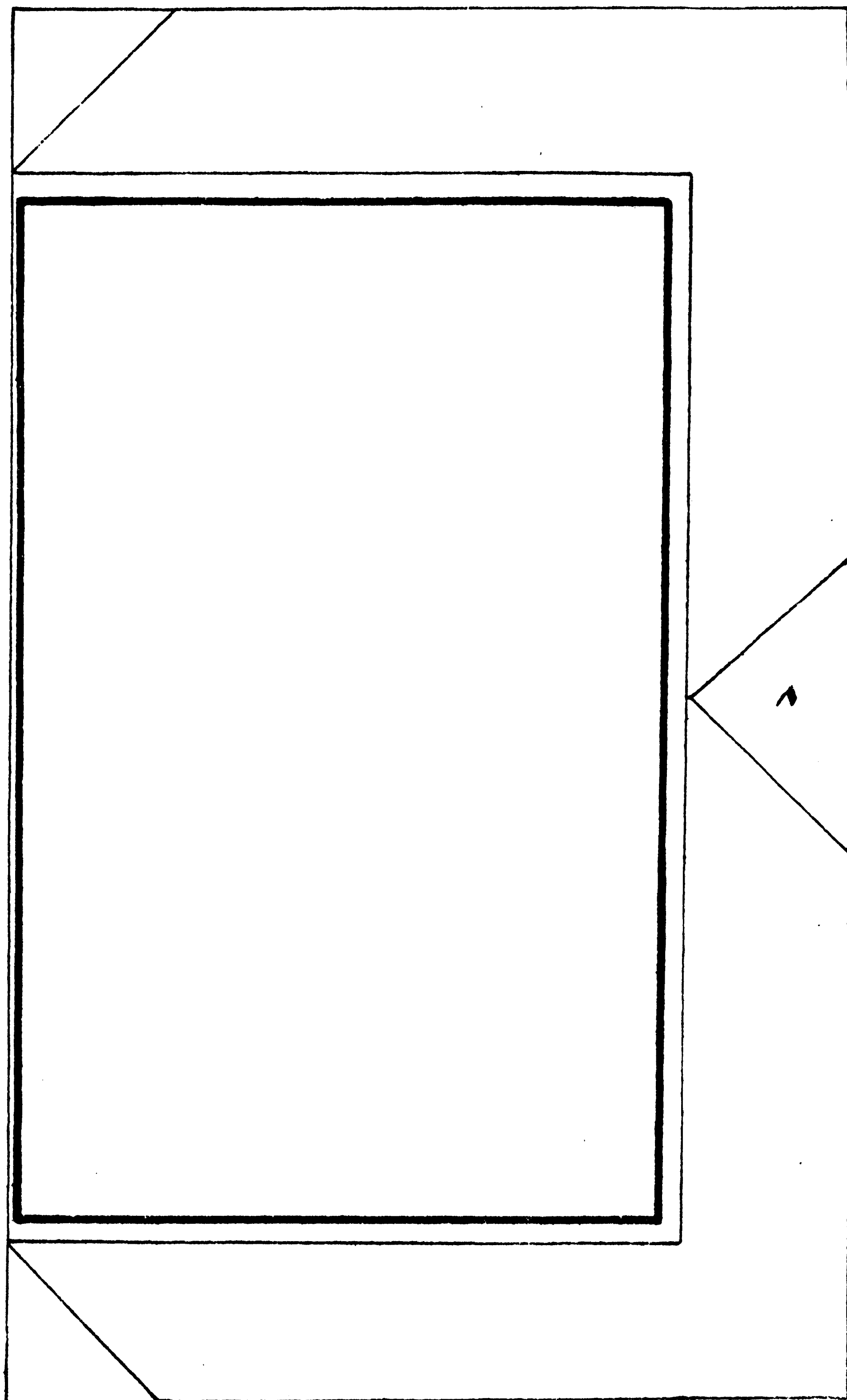
۱

فہرست تصویر بلاغت

خصوصیات سراپاے مبارک ۱۲۰

۲

۵

ہٰذہٖ حلیۃ النبی المحبوب

۱۳۴۰ھ

سیّدنا ونبیّنا احمد مجتبیٰ محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

المسمّٰی بہ

[illegible]

تصنیف

شمس العلما۔ خان بہادر۔ نواب عزیز جنگ بہادر المتخلص بہ وِلا۔

مطبع عزیز المطابع حیدرآباد

قدرت اللہ کاتب قدرت

۱

دیباچہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد حق بسم اللہ تحریر[1] اشعار من است	نعت احمد گرده[2] تصویر دلدار من است
وصف آل پاک و تطہیر افکار من است	مدح سلطان مایہ توقیر این کار من است

۱ چرخ سیمای نگار[3] مطلع افکار من ۱
بیت ابروهاش حسن مطلع اشعار من

نقش پای رہروان فکر استاد[4] م ولا	آنکہ می گیرد سبق[5] طبع خدا داد م ولا
مخزن علم و ہنر در حیدرآباد م ولا	خسرو ملک دکن در نظم نقاد م ولا

۲ در سخن گویان[6] عالم شهره افکار من ۲
نکته سنجان[7] جہان را بر زبان اشعار من

۱

ف۱ تحریر: بمعنی نوشتن و نگاشتن
ف۲ گرده: [illegible] (بہار عجم)
ف۳ نگار: بمعنی نقش [illegible] (بہار عجم)
ف۴ و آن تخلص مصنف کتاب ۱۲
ف۵ سبق گرفتن: بقول بہار عجم درس خواندن و سبق گرفتن ۱۲
ف۶ سخن گو: بمعنی شاعر ۱۲
ف۷ نکته سنج: بمعنی شاعر و سخن فہم (بہار عجم)

دیباچه

سینهٔ من از گهرهای سخن گنجینه		طبع روشن طوطیِ فکرم را آئینه
مشقِ نطقِ من ز استادِ ازل دیرینه		همچو شمس[1] الدین فقیرم با دلِ بے کینه
۳	مرشدے اہلِ سخن را جز صفاے سینه نیست درسِ طوطی را کتابے بهتر از آئینه نیست	۳
طبعِ رنگینم ولا گلزارِ شادابِ سخن		صفحهٔ افکارِ من رنگین خیابانِ چمن
می برد ذوقِ کلامم طوطیِ شکّر شکن[2]		عندلیبِ فکرتم از فکرِ عالی[3] نغمه زن
۴	نکته سنجان[4] را سخن بر سرِ کار آورد بلبلان را بلبلِ دیگر بگفتار آورد	۴
از رسائی هاے فکرم زلفِ خوبان را خبر		رتبهٔ فکرِ رساے من چه داند بے هنر
فکرتم را نیست هرگز احتیاجِ راهبر		راست می گوید کلیم[5] نکته سنجِ نامور
۵	نارسائی هاے نادان از سخن پیدا شود پستهٔ بے مغز چوں لب وا کند رسوا شود	۵

۱ شمس الدین فقیر شاعریست معروف که تضمین شعرش کرده ام شعر سوم از وست ۱۲
۲ شکّر شکن بقول بحر عجم بمعنی شیریں گفتار ۱۲
۳ عالی تخلّص نعمت خان است که شاعریست معروف و شعر سوم از وست ۱۲

۲

۴ نکته سنج شاعر عرف نعمت خان
۵ کلیم همدانی شاعری معروف [illegible] از وست ۱۲

در گلستانِ بلاغت طبعِ مارنگیں بہار فکرتِ ما در سخن غواصِ بحرِ بے کنار		ابرِ فکرِ ما بگلزارِ معانی آبیار[۱] ہمچو صائب[۲] دامنِ ما پر زدُرِّ آبدار
۶	ما بگلزارِ معانی آبِ گوہر[۳] بستہ ایم آبِ گلہائے سخن را رنگِ دیگر بستہ ایم	۶
دیدہ ام طومار ہا از نکتہ سنجانِ[۴] سلف اے خوشا بختم ز بسیار اندکے دارم بکف		نیک دانم شد بسے از گردشِ دورِ تلف یافتم قدرے ز تصنیفاتِ شاہِ حسنِ شرف
۷	از دواوینِ سخن سنجانِ پیشین در جہاں اکثرش نایاب گشت و چوں مصنّف بے نشاں	۷
گرچہ ما دیدیم اشعارِ بسے از باستاں خاجوِ کرمان و تاثیر و حزینِ اصفہاں		ہمچو شاپور و شفیع و اشرفِ مازندراں واعظِ قزوین و عرفی۔ فرخیِ سیستاں
۸	لیک زینہا در سخن نظمِ سراپائے نشد اندریں محفل یکے ہم نظم آرائے نشد	۸

۱ ہ آبیار۔ بقول صف اللغات ... آب رسانندہ ۱۲

۲ ہ صائب اصفہانی شاعر ...

۳ ہ آب گہر یعنی ...

۴ ہ نکتہ سنج۔ باریک بین سخن فہم (دبہارِ عجم)

انوری کردست در نظمِ قصائد کارہا
دیدہ ام افکارِ خلّاق[1] المعانی بارہا

صائبِ نقّاد دارد از غزل طومارہا
ہر یکے از عشقِ گل و بلبل کند گلزارہا

۹ دولتِ دیدارِ محبوب ہم نصیبِ شاں نشد
تا یکے را زینہمہ ایں کار در امکاں نشد ۹

در گلستاں گل[2] نشاند سعدیِ فرخندہ پے
فکرِ فردوسی ست وقفِ مدحتِ کسریٰ و کے

حافظِ شیرازی دارد مذاقِ جامِ مے
زورِ طبعِ او ز میدانہا مراحل کردہ طے

۱۰ گر نظامی با سکندر لطف و احساں کردہ است
فکرِ جامی خدمتِ محبوب[3] کنعاں کردہ است ۱۰

فیضِ فیضی سرگذشتِ نل دمن را یادگار
خسرو از افسانۂ فرہاد و شیریں نامدار

از نظامی قصۂ مجنون و لیلےٰ برقرار
ہر یکے دارد بشانِ داستانہا اعتبار

۱۱ حاصلِ فکرم ولا نقشِ سراپاے رسول
یافت حسنِ فکرتم در درگہش رنگِ قبول ۱۱

[1] خلاق المعانی، لقب خاقانی کہ شاعریست معروف ۱۲

[2] گل فشاندن، بقول بحرِ عجم از عالم بہار فشاندن ۱۲

[3] محبوبِ کنعاں کنایہ از یوسف علیہ السلام ۱۲

فکرتم را می ستاید سعدیِ فرخنده فال حسنِ فکرت را نماید عرفیِ نازک خیال		نغمهٔ من می سراید حافظِ شیرین مقال همتِ من می فزاید جامیِ فرخ خصال
۱۲	از کلامم لطفِ مضمون می برد فکرِ کلیم وز زبانم ذوقِ معنی می کشد طبعِ سلیم	۱۲
پستیِ مضمونِ عالی ذوقِ ما را ناپسند گاه گردد طبعِ ما از فکرِ جامی بهره مند		باشد از اوجِ علوِ فکرت ما چار چند می کشد گاهے بتضمینِ فکرِ صائب را به بند
۱۳	شعر اگر اعجاز باشد بے بلند و پست نیست در یدِ بیضا همه انگشت ها یکدست نیست	۱۳
از علوِ فکرِ من افکارِ عالی اوج خیز وه چه کارے کرده ام در آخرِ عمرِ عزیز		از خیالِ عالیم اوجی به پستی در گریز دارم امیدِ جزائے خیر روزِ رستخیز
۱۴	نکته سنجانِ عجم دادِ کلامم می دهند اهلِ ایمان از سرِ تعظیم بر سر می نهند	۱۴

۱۲ شعر [illegible] مضمون از افکار صائب [illegible]

۱۲ [illegible] تضمین [illegible]

۱۳ نکته سنج: بمعنی باریک بین و سخن فهم (بهار عجم)

خواند از شروانِ خود استاد خاقانی مرا از صفاہاں گفت تاثیرِ صفاہانی مرا		واند از کرمانِ خود خواجوے کرمانی مرا گوید از طہرانِ خود شاپورِ طہرانی مرا
۱۵	والہ و سنجر سراپا والہِ اشعارِ من فکرتِ بیدل - والاؔ - دلدادۂ[1] افکارِ من	۱۵

۲ دربیانِ شعر و سخن

ہمچو فرزندے کہ باشد نسبتش ابنِ فلاں از پسِ مردن شود چوں فکرِ صائب[2] برزباں		طبع از نکتہ سنجے یادگارش درجہاں درحیاتِ او مصنّف رابود نامے براں
۱	آنکہ اوّل شعر گفت آدم صفی اللہ بود طبعِ موزوں حجّتِ فرزندیِ آدم نمود	۱۶
انوری ارثِ پدر غیر از سخندانی نداشت جز فروغِ طبعِ تاثیرِ[3] صفاہانی نداشت		جز سخن سنجر ز میراثِ نیاکانی نداشت غیرِ طبعِ روشنے شاپورِ طہرانی نداشت
۲	ہمچو شعر از غورِ معنی گشتہ روشن خانہ ام	۱۷

۱ دلدادہ ـ عاشق (اسم فاعل)

۲ صائب صفاہانی شاعرے معروف کہ شعرِ سوم از وست ۱۲

۳ تاثیر صفاہانی شاعرے معروف کہ شعرِ سوم از وست ۱۲

	نیست جز مضمون اثاث البیت[1] در کاشانه ام	
طبعِ سامع را ضیافت می کند شیریں کلام بادهٔ مضمونِ شیریں گوشِ سامع را بجام		ذوقِ معنی در سخن فہمی کملح فی الطعام شربتِ عنابِ لب[2] ای کشد ساطع[3] بکام
۱۸	فکرِ صد رنگ سخن یک نعمتِ الوانِ ماست شورِ تحسینِ سخن سنجاں[4] نمک بر خوانِ ماست	۳
صورتِ مضمونِ نازک حسنِ فکرِ موشگاف[5] از سخن پیچیدہ مضموں می پذیرد انکشاف		می نماید صورت (آئینہ بیروں از غلاف) دارم از نازک خیالی ہائے عرفی[6] اعتراف
۱۹	ہر کرا چوں شانہ در دل زخمِ کاری بیشتر می کند زلفِ سخن را شانہ کاری بیشتر	۴
جز سخن فہمی نمی دارد کسے ذوقِ کلام شکریں گفتار از گوشے شکر ریزد بکام		جز سخن سنجی نمی ارزد **ولا** شاعر بنام فکرِ صائب[7] گوشِ دل را گوئیا شربت بجام
۲۰	میشود نُقلِ مجالس چوں سخن شیریں شود	۵

۶

[1] اثاث البیت بمعنی سامان (غیاث اللغات)

[2] سامع سننے والا ۔ [illegible] ۔ شاعر معروف کہ شعر سوم از دوست ۱۲

[3] ساطع بمعنی [illegible] ۔ بمعنی روشن (آصف اللغات)

[4] سخن سنج ۔ شاعر و سخنگو (بہار عجم)

[5] موشگاف ۔ باریک بیں (بحر عجم)

[6] عرفی ۔ شاعرے کہ شعر سوم ازوست ۱۲

[7] صائب صفاہانی ۔ شاعر معروف کہ شعر سوم ازوست ۱۲

	ہمچو خون پنہاں نماند گر سخن رنگیں شود		
راست میگویم ہنوز آں بر جمتِ مے کش[2] اَنست		از مضامین صد خم و خم خانہ بانام و نشانست	
در شبِ زلفِ پری رویاں تلاشِ روے شانست		خسرو[1] و خضرِ طریقت در لباسِ مے کشانست	
۲۱	طبعِ شاعر گوئیا یک چشمۂ حیواں بُوَد گر کشی صد دلو بیروں آب صد چنداں بُوَد	۶	
در بلاغت فکرِ خاقانی ز عرفی برتر است		در فصاحت فکرِ حافظ از حزیں بالاتر است	
در لطافت سعدیِ[3] رنگیں سخن[4] نام آور است		در گلستاں ہر یکے را رنگ و بوئے دیگر است	
۲۲	یک سخن در ہر مذاقے می کند کارِ دگر از نسیمے گل پریشاں غنچہ خنداں در نظر	۷	
از سخن سنجانِ[5] لا ادری سخن ہا بر زباں		کس نمی داند کہ ایں شعر ثمین مالِ فلاں	
و از تخلص بے خبر او در حسنِ تضمینِ بے زباں[6]		بند ما را شاعرش اولیٰ است بے نام و نشاں	
۲۳	چوں نشانے نیست آغائے اثاث البیت را	۸	

(1) خسرو شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

(2) مے کش، شراب خوار (دیباچہ عجم)

(3) سعدی شیرازی، شاعر معروف و شعر سوم از وست ۱۲

(4) رنگیں سخن، مرادف رنگیں کلام کسے کہ اشعارش رنگیں باشند بہار عجم ذیل رنگیں اشارہ ایں کردہ

(5) سخن سنج بمعنی شاعر (دیباچہ عجم)

(6) بے زباں بمعنی گم شدہ (… از صفا اللغات)

لطف عام آن اینکه باید بخیر

من بہ بیت المال بسپارم گراں بیت را

بهرِ تضمینِ کلامِ نکتہ سنجانِ عجم
اتحادِ بحرِ شعر و قافیہ باید بہم

برخلافِ ایں شود تحریفِ لفظی بیش و کم
حسنِ مضموں رانگہدارم بہ تبدیلِ رقم

24 ازکنایاتِ سخنور زبیتِ مضموں شود
روِنقِ مضموں بہ تضمینِ سخن افزوں شود 9

بر زبان ماند ہست نامِ شاعرانِ باکمال
طبعِ زادِ بعض در اسنادِ مضمونِ خال خال

ازکلامِ شان بدست آوردنِ جز بوے محال
ہمدریں مضموں چہ خوش گفتست مرد خوش مقال

25 نکتہ سنجانے کہ از بےقدریِ خود مردہ اند
حاصلِ فکرِ کہن را نیز باخود بردہ اند 10

3 سامانِ کتابت و نقاشی

بیانِ خامہ و مرکب و لوح و کاغذ

دلبرا دارم بدست از خامۂ قدرت قلم
لوحِ محفوظم عطا فرمود خالق از کرم

در شبِ دیجور سامانِ مداد آمد بهم[۱]		رنگِ شنجرفِ شفق گردید عنوانِ رقم
۲۶	خامهٔ فکرم بنقشِ صورتت اعجاز[۲] کرد دستِ نقاشِ ازل[۳] نقشِ مرا پرداز[۴] کرد	۱
گشت صرفِ خامهٔ دستم نیستانِ زمین بحرِ اسود[۵] قطرهٔ او از مدادِ عنبرین		دادا ز اوراقِ خود قرطاس ها چرخِ برین یافتم شنجرف از لعلِ بدخشانِ ثمین
۲۷	نوکِ کلکم از مدادِ عنبرینے تر زبان[۶] وصفِ او جادو اثر مشکین رقم عنبر فشان	۲
در گلستان دارم از شاخِ گلِ تر خامهٔ از سوادِ دیدهٔ بلبل مداد آمدهٔ		ناخنِ گل[۷] شد بنوکِ خامه آهن جامهٔ[۸] تا براوراقِ گلِ تر می طرازم نامهٔ
۲۸	رشکِ مرغانِ چمن رنگِ فغانِ عشقِ من به زعشقِ بلبل و گل داستانِ عشقِ من	۳
در بلاغت خامهٔ صورت آفرین[۹] باکمال		آورد رفتارِ او کبکِ دری را در مثال

۱ بهم آمدن ـ بمعنی حاصل شدن (از آصف اللغات)

۲ اعجاز کردن ـ معجزه ظاهر کردن (از آصف اللغات) و معاصرین بمعنی استعمال این بمعنی کارِ عجیب و [illegible] کردن هم کرده اند ۱۲

۳ نقاشِ ازل ـ کنایه از آفریدگار ۱۲

۴ پرداز کردن ـ رنگ کردن در تصویر و رنگهای را نقش کردن (از آصف اللغات)

۵ بحرِ اسود ـ بحرِ سیاه مشهور و معروف (از آصف اللغات)

۶ تر زبان ـ بمعنی گرم گفتگو (از بحرِ عجم)

۷ ناخنِ گل ـ بمعنی برگِ گل (از بحرِ عجم)

۸ آهن جامه ـ آهن پوش [illegible]

۱۰

سامان بمعنی اسباب [illegible] (از آصف اللغات) معاصرین [illegible] آهن جامه [illegible] قلم [illegible] از زبان [illegible] [illegible] نوک [illegible] [illegible] قلم [illegible] باشد ۱۲

۹ صورت آفرین ـ [illegible] صفت خامه (بہارِ عجم بمعنی نقاش)

بیان خامہ

کلکِ گوہربار را تشبیہِ ابرِ نوال		خامۂ من شاخِ گلریز است و نخلِ نونہال	
۲۹	از شفیعائے اثر این مصرعِ تر یادگار آمد آخر از نہالِ خامہ ام این گل ببار		۴
زابِ زرِ تاباں بود ہر موئے او از مو قلم خامۂ شنجرف باشد سرخرو در ہر قدم		خامۂ زرّیں شود ہر دم فدائے خامہ ام خامۂ پولاد می زیبد بہر رنگِ رقم	
۳۰	در نقوشِ خاتمہ حکاک ہم آید بکار زانکہ در مُہرِ نبوّت خدمتِ او بیشمار		۵
دستِ من در نقشِ یارم خامہ فرسائی کند چوں نقشِ آستانِ او جبیں سائی کند		خامہ ام از آبِ زرِ پیہم خود آرائی کند ہر طرف آئینہ رویاں را تماشائی کند	
۳۱	صائبا ہر دم برنگے جلوۂ تنویر اوست از پرِ طاؤس گویا خامۂ تصویرِ اوست		۶
چوں کمر بستیم جاناں در فنِ صورتگری		فکرِ پابند و قلم از طرّۂ حورو پری	

۱۱

[illegible]

بیانِ خاص مرکب

	آنچناں کردیم ما حاصل بصنعت برتری		خامہ را بستیم بر آنی بصد دانشوری
۳۲	پیشِ ما بے گردۂ تصویرِ تو دشوار نیست خامۂ جدول کشی را مسطرے درکار نیست	۷	
	ازمدادِ من سوادِ چشمِ لیلیٰ منفعل تیرہ داغِ لالہ را از شرمِ او داغے بدل		ورسوادِ او شبِ دیجور چوں لیلیٰ خجل تیرہ ابرِ چرخِ گردوں را طبیعت مضمحل
۳۳	برزبانِ شمع نازاں دودۂ شمع و چراغ تا بہ آہن برد بالا بدودِ او دماغ	۸	
	تا مرکب می پسند دستِ صوفیں جامہ را خامہ از جوشِ طرب ساغر شمارد آمد را		آمد از سرپوشِ خود بر سر کشد عمامہ را آمد از آبِ سیہ بدست دارد خامہ را
۳۴	از زبانش چوں بہ مستی سر زند حرفِ غلط خامہ زن گیرد زبانش و می زند آہستہ قط	۹	
	خامہ را آبِ سیاہش می نماید مشکبو		زانکہ نقشِ گیسوئے مشکیں بہ بند و موبو

۱۲

۱ قلم بستن بر کسے. کنایہ باشد از زائل کردن قدرت کتابت او (بحر عجم)
۲ گردہ تصویر. بنیاد تصویر کہ خاکہ تصویر باشد (بہار عجم)
۳ این مصرع معروف است
۴ شب دیجور یعنی شب تاریک ۱۲ ایں ہمہ مثل ۱۲
۵ زبان شمع. بقول معاصرین عجم شعلۂ شمع ۱۲
۶ دماغ بالا بردن. کنایہ از نخوت و غرور کردن (بحر عجم)
۷ مرکب. بمعنی مداد است چنانکہ صاحب نفائس اللغات بہ لفظ سیاہی نوشتہ و از صوفین جامہ پارۂ صوف مراد است کہ در مرکب می اندازند ۱۲
۸ بر سر کشیدن. بمعنی پوشیدن (آصف اللغات)
۹ آب سیاہ. کنایہ از شراب [illegible] (آصف اللغات)
۱۰ سر زدن. بمعنی ظاہر شدن (بہار عجم)
۱۱ خامہ زدن. بیان کردن [illegible] (بحر عجم)
۱۲ قط زدن. معروف [illegible] (بحر عجم)
۱۳ زبان گرفتن. [illegible] (بحر عجم)
۱۴ نقش بستن. تصویر [illegible] (بہار عجم)
۱۵ [illegible] (بحر عجم)

داروش شنجرفِ عنوانِ کتابت سرخرو		ازجلایش آبِ زرتابان نماید روے او	
۳۵	زآبِ سرخ و زرد و زنگاریں لبالب آمدہ تر زباں در مدحتِ ہر عضوِ یارم خامہ ہا		۱۰
شاخِ گل در گلستاں گردید ممتاز از قلم داشت گل اندر چمن گوشے بر آوازِ قلم		عارضِ گل زرد شد از رنگِ اندازِ قلم تا زشنگرفیں مدادے دید پروازِ قلم	
۳۶	شد نہاں جرمِ شفق رنگِ سرخ گردوں پرید از ندامت لعل در کانِ بدخشانی خرید		۱۱
ازمدادِ سبز طوطی را قبائے دست تنگ سبزہ خوابیدہ است در گلشن بشرمِ عارضو		سبزپوشانِ چمن رامی پرد از چہرہ رنگ زانجاداو زمرد جوہر از اقسامِ سنگ	
۳۷	سبز ایوانِ فلک عکسِ ہمیں رنگِ لطیف آمدہ راستہ تیم و بحرِ اخضرش آبِ کثیف		۱۲
آبِ زر را رنگِ زریں میتواں تعبیر کرد		گر زرِ محلول پیسازیم ہمچوں رنگِ زرد	

بیانِ جامہ ہائے شرب

۱۳

زر و روزیں رنگِ تاباں است سنگِ لاجورد[52]			از جلائش زرِ کف[51] راگرمیِ بازار سرد
۱۳	لاجورد و زر بہم در معدن از یک جوہر اند در نقوشِ لاجوردی ذرّہ ہا مثلِ زر اند		۳۸
بحرِ نیلی[54] با علوِ خود بخجلت سرنگوں رنگِ او بر سطحِ آبش نیلفر[55] آرد بروں			از مدادِ نیلگوں شرمندہ چرخِ نیلگوں[53] در روانی جوے نیلِ مصر از شرمش زبوں
۱۴	نیلِ چشمِ زخم[56] روے نقشِ رویش زیں مداد دیدۂ نیلوفری[57] قرباں بریں حسنِ سواد		۳۹
از نقوشِ عارضِ گلفام رشکِ گلشن است کز وجودش صورتِ صنعِ سکندر[58] روشن است			لوحش اللہ لوحِ تصویرے کہ در دستِ من است در حلب آئینۂ ایں لوحِ من عکس افگن است
۱۵	نقشِ دیوار[59] است مانی لوحِ تعلیمش[60] ہمیں در پسِ ایں آئینہ استادِ او ارژنگِ چیں		۴۰
پنجۂ خورشیدِ تاباں نقشِ کاغذگیرِ[62] اوست			کاغذے داریم کاوراقِ فلک[61] تصویرِ اوست

مداد و نیلگوں و لوح و کاغذ

۱۴

۵۱ زرِ کف، کنایہ از آفتاب

۵۲ زرِ روے۔ بقول۔ بحر عجم (د۔ بحر عجم)

۵۳ چرخِ نیلگوں۔ کنایہ از فلک ۱۲ آئینہ و در زر و دو سنگ ۱۲

۵۴ نیلی۔ بحر۔ کنایہ از آسمان

۵۵ نیلوفر۔ مخفف نیلوفر (د بہار عجم)

۵۶ نیلِ چشمِ زخم۔ داغ نیلے کہ برائے دفعِ عین الکمال بر چہرہ اطفال گذارند (د۔ بحر عجم)

۵۷ چشمِ نیلوفری، چشمِ کبود (د بہار عجم) و دیدۂ نیلوفری [illegible]

۵۸ صنعِ سکندر۔ کنایہ باشد از آئینہ ۱۲

۵۹ نقشِ دیوار۔ حیران و سراسیمہ (د۔ بحر عجم)

۶۰ لوحِ تعلیم، [illegible] تختۂ تعلیم کہ برائے نقشِ خط و [illegible] کودکان (د بہار عجم)

۶۱ اوراقِ فلک۔ [illegible] (از صف اللغات)

۶۲ پنجۂ خورشید۔ [illegible] (از صف اللغات)

۶۳ کاغذگیر۔ [illegible] (د بحر عجم)

سرنوشت عالمی دیباچۂ تحریر اوست		مصحف عارض سراپا صفحۂ تفسیر اوست	
۴۱	مانی از نقشے کہ برداریم بے صبری کند صفحہ را تغییر رنگش کاغذ ابری کند	۱۶	
ایں بود سامان نقش یار ما کامد بہم او بہر رنگے نماید خویش را در ہر قدم		آمد در نگیں مداد و لوح و قرطاس و قلم ما بہر رنگے دہیم ایں نقش را زیب رقم	
۴۲	حسن صورت را بہ تصویرے کشیدن کار ماست حسن سیرت را بہ تصویر آفریدن کار ماست	۱۷	
نقش صورت را پرستد مانی نقش آفریں شد بجان و دل بلاگردان او ارژنگ چیں		پیش او بہزاد کافر سر گذارد بر زمیں صانع قدرت کند بر صنعتم صد آفریں	
۴۳	دست من بر خامۂ نقاشیم نازے کند خامہ ام از نقش ایں تصویر اعجازے کند	۱۸	
غوطہ زد فکرم چو در غواصی بحر عجم		گوہر مضمون و آب او بدست آمد بہم	

۱۵

۱ سرنوشت - علم ازلی و تقدیر [illegible]

۲ [illegible]

۳ بہم آمدن - بہم رسیدن [illegible]

۴ زیب دادن بمعنی آراستن [illegible]

۵ نقش آفریں - کنایہ از نقاش ۱۲

۶ بلاگرداں بمعنی قرباں شدہ و فدا

۷ بحر عجم - بمعنی دریائے فارس و نام کتاب علم اللغت

	کرده ام هر دانهٔ نایاب تفویضِ قلم		تا ز سلکِ گوهرین شد سطرِ او زیبِ رقم	
۴۴	می کنند نقادیم خاقانِ وقت[1] و انوری[2]			۱۹
	قدرِ گوهر شه بداند یا بداند جوهری[3]			
	در سراپاے نبی دارم قلا رنگِ نوی		سرگذشتِ خواب آوردم بنظمِ پهلوی	
	دارم از بینندگانِ نظم امیدِ قوی		درگذارند از خطاے لفظ و سهوِ معنوی	
۴۵	نکته سنجان دائم از اصلاح امدادم کنند			۲۰
	با دعاے خیر از الفاظِ خوش یادم کنند			

۴ رویاے صادق

	طالعِ بیدار[5] من بنمود مهتابے بخواب		گشتم از رویاے صادق[6] در حضورش بار یاب[7]	
	بود روے روشنش تابان بشکلِ آفتاب		در خیالِ خود شدم بیدار در خوابم ز خواب[4]	
۴۶	خوشتر این خوابم که سِرِّ سرورم چون دلبرے			۱
	فاش می گویم به محفل در حدیثِ دیگرے			

[1] خاقانِ وقت کنایه از بادشاهِ وقت ۱۲

[2] انوری شاعر معروف ودرینجا بمعنی مطلق شاعر باشد وازینکه مصرعِ ششم برزبان ها مطبوع مثل است. وبعض معاصرین مجمع این را مالِ انوری دانند. اشاره تضمین هم ۱۲

[3] مثل است معروف ۱۲

[4] ... از خواب بار یکی بمعنی از بیدار ...

[5] طالعِ بیدار یعنی بختِ بیدار ...

[6] رویاے صادق خوابِ راست ...

[7] باریاب یعنی ...

رویاے صادق

۴۱ [illegible] بمعنی [illegible] — بمعنی بنشاندن

۴۲ [illegible] بمعنی مشغول [illegible]

۴۳ [illegible] بمعنی [illegible] مدہوش

۴۴ [illegible] اسم فاعل ترکیبی

۴۵ بمعنی واقف و آگاہ ۱۲

۴۶ [illegible] بمعنی [illegible] دور [illegible] ۱۲

۴۷ [illegible]

۴۸ [illegible]

۴۹ [illegible] صورت [illegible]

۴۹ ہیأت آگاہاں [illegible] علم ہیأت ۱۲

۵۰ دانش آموز اسم فاعل ترکیبی بمعنی تعلیم عقل کنندہ ۱۲

اعتلاے فکرِ من بر عرش بنشاند مرا در خیالم خوابِ من بیداری می خواند مرا		جلوۂ دیدار او بیہوش گرداند مرا غفلتِ بیہوشیم ہشیاری می داند مرا
۴۷	مثلِ بیداریست یارب انچہ می بینم بخواب لیک نتواں چشم واکردن بروے آفتاب	۲
یارب این خوابیست خوش زنہار بیدارم مکن غافلم از جامِ چشمِ یار ہشیارم مکن		خامشی اولیٰ بود سرگرم گفتارم مکن بیخودم از خویشتن یارب خبردارم مکن
۴۸	گر شوم بیدار خواب از چشمِ من گیرد فرار ور شوم ہشیار گردد این دلِ من بیقرار	۳
اے خوشا خوابے کہ در شب ورِ روشن آشکار ناید از انوار او اجرامِ اختر در شمار		جرمِ خورشیدِ فلک وے زمین گیرد قرار از فروغش خیرہ گردد دیدۂ صورت نگار
۴۹	ہیأتِ آگاہاں بہ بحرِ فکر غرقِ حیرت اند دانش آموزاں بنادانی شکارِ غیرت اند	۴

خوابِ ما خوابے کہ خوباں خوابِ نازش گفتہ اند محرمانِ سرِّ حق نازو نیازش[1] گفتہ اند		از حقیقت غافلاں عشقِ مجازش گفتہ اند نکتہ سنجاں[2] نکہتِ مدحت طرازش گفتہ اند	
۵۰	نقلِ خوابِ عاشقی مستلزمِ تعبیر نیست مصحفِ رو را ندانی حاجتِ تفسیر نیست		۵
شد مرا در خوابگاہِ خود بخوابے انہماک گرچہ می باشم ولا از موجِ عصیاں ہیمناک		طالعم بیدار شد از رویتِ رویاے پاک اوست کشتیبانِ من از آفتِ بحرم چہ باک	
۵۱	کشتیِ من چوں ز طوفانِ تموّج ایمن است نیک دانم ساحلِ مقصد در آغوشِ من است		۶
خامہ ام از راحتِ خوابِ خوشم تحریر کرد می تواند راز راحت دیدگاں تقریر کرد		فکرتم خواہد امیدم[3] را ولا تصویر کرد خوابِ[4] مخمل را تواند گر کسے تعبیر کرد	
۵۲	راحتے در خوابِ خوش دارم ز خوابے در نظر می نماید خاطر از بیداریِ من الحذر		۷

[1] ناز و نیاز شیوہ ہاے عشق و حسن و حرکات و سکنات کہ از طرفین سرزند (بہار عجم)

[2] نکتہ سنج۔ دقیقہ رس (بہار عجم)

[3] امید شاعرے معروف کہ شعر دوم ازوست ۱۲

[4] خوابِ مخمل۔ بقول بہار عجم چیزے است مثل پشم بر روے مخمل منتظم می باشد بعضے گویند کہ و جنس نیانی و ست ۱۲

زلفِ او درعالمِ رویا پریشانی نداشت
خاطرم درخوابِ خوش برجا پریشانی نداشت

خوابہ خواب بر راحتم اصلا پریشانی نداشت
خادمش درخدمتِ مولیٰ پریشانی نداشت

۵۳ — یارب ایں خوابست یا خوابے کہ می بینم بخواب
عاشقِ او درحضور وجانِ عالم بے نقاب — ۸

نے مرا درخواب خوابِ تیغِ ابرو برتن است
نے مرا طوقِ کمندِ زلفِ او درگردن است

نے دلم را از نگاہِ ناوک افگن روزن است
نے مرا آں نیزۂ مژگانِ تیزش دشمن است

۵۴ — گرچہ تشبیہِ خدنگ ونیزہ وتیغ وکمند
دائما جان ودلِ مجروحِ عاشق راپسند — ۹

چشمِ من درخوابِ خوش با چشمِ دلدارم دوچار
دیدہ ام سرتابپا محوِ تجلاّے نگار

ہمچو قطب از جانمی جنبید آں کوہِ وقار
ناگہاں دیدم کہ می آید بسویم دستِ یار

۵۵ — مرحبا گفت او نہادم بوسہ بردستِ کرم
برلبِ نازک جزاک اللہ وبرپایش سرم — ۱۰

حبّذا خوابِ خوشے آفاتِ ہجراں دور کرد
چشمِ او چشمِ مرا از عکسِ خود پر نور کرد

خوابِ من در وصل و امداد ایں مہجور کرد
نورِ او کلکِ مرا بر نقشِ او مجبور کرد

۵۶
خسروا محبوبِ من رشکِ بتانِ آذر است
ہرچہ وصفش می کنم حسنش ازاں بالاتر است
۱۱

طالعِ بیدار دارد دیدۂ خوابیدہ ام
ہرچہ در خوابم بچشم افتاد واندیدہ ام

زانکہ در خوابِ خوشے حسنِ رخِ او دیدہ ام
انچہ در گوشم رسید از گوشِ دل بشنیدہ ام

۵۷
چشمِ من آئینہ و نقشے کہ بر لوحِ دل است
در سخن بنمودنش کارے کہ خیلے مشکل است
۱۲

چوں نگاہم بر غزالِ چشمِ دلجویش رسید
دیدہ ام چوں منظرِ خوابِ خوشے در خود ندید

خوابِ من از دیدۂ من صورتِ آہو رمید
بر زباں آورد نقلِ واقعاتِ چشم دید

۵۸
ایں سراپایش سراپا دلنشیں تعبیرِ اوست
صورتش مانند قرآں نظمِ من تفسیرِ اوست
۱۳

۵ نمبر دو شعر اسے مودت کا مصرع ثانی شم ازوست

۲۰

نیست تعبیرے کہ نقلش ہدیۂ احباب ماست پستیِ ما در تکلم شیوۂ آدابِ ماست		ہر چہ می گوئیم ما این سرگذشتِ خوابِ ماست لغزشِ ما در سخن وجہ دلِ بیتابِ ماست
۱۴	حرفِ ما تصویرِ روئے یار و نقشِ نازکی است دیدۂ اہلِ بصیرت نیک میداند کہ چیست	۵۹
	آغازِ کار	۵
دستِ من بوسید و ساکت شد برنگِ معذرت تابعِ حکمِ تو می باشم مثالِ چاکرت		کردم از مانی سوالے بر طریقِ مشورت تا سوئے بہزاد دیدم گفت این فرمانبرت
۱	ہر یکے زینہا بآئینِ ادب اغماض کرد یا بعرضِ حیلتے از مقصدم اعراض کرد	۶۰
از ادب بہزاد و آئینش گو کند صد آفرین ہر یکے را در دلش خوفے ز چشمِ خردہ بین		حکمِ مانی را بجا آرد بسر ارژنگ چین ہر یکے در صنعتِ او دیگرے را در کمین
۲	ہر یکے زینہا ز اسرارِ فنِ خود بے خبر	۶۱

۵۴ سرگذشت یعنی احوال

۵۵ سرگذشت دو خواب بمعنی ...

۵۶ ...

۵۷ معروف

۵۸ ...

۵۹ معروف

۲۱

۵۵ آئین گو کہ درہر کلام ...

۵۶ خردہ بین یعنی عیب بین و باریک بین (...)

	کارِ خود را می کند ہر یک حوالت بر دگر		
	ہیچ پروائے نشد زیں بلہانِ نابکار بود مانی از شعارِ من سراپا بیقرار	ساختم آغازِ کارِ خود بعونِ کردگار کرد ہر یک برامیدِ احتیاجِ انتظار	
٦٢	خامہ ام چوں کارِ خود را در عمل آغاز کرد دستِ قدرت گرد و تصویر را پرداز کرد		٣
	می کشم نقشِ[1] سراپایت بلوح از موقلم[2] نقشِ عکسِ قامت از آلۂ عکسی کشم	بر طریقِ پاستاں از نقشبندانِ[3] عجم حلیہ ات را میزنم چوں چہرہ[4] پردازان رقم[5]	
٦٣	حلیہ و نقشِ تو جاناں صنعتِ دستِ من است عکس از قامت گرفتن کارِ چشمِ روشن است		٤
	چشمِ من یک آلۂ عکسی است بہرِ عکسِ یار آلۂ بالائے ستونِ قامتم گیرد قرار[6]	از سوادِ دیدہ ام لوحِ سیاہش آشکار چشمِ من بہرِ نگاہِ نازکش امیدوار	
٦٤	گر کشاید چشمِ نازک را بسوے آئینہ		٥

١ نقش کشیدن بمعنی تصویر کشیدن (بہارِ عجم)
٢ موقلم، خامہ کہ برائے تصویرکشی از مو ہا درست کنند (بہارِ عجم)
٣ نقشبند، بمعنی مصوّر (بہارِ عجم)
٤ چہرہ پرداز، بمعنی حلیہ نگار

٥ آمیز (بہارِ عجم) مزید علیہ آمیختن بمعنی آمیختن
٦ قرار گرفتن (بہارِ عجم) بمعنی قرار گرفتن بیان کردہ

	دیدهٔ من عکس او گیر و بروے آینه	

نقش[ل۱] دیوارم ز حیرت روبروے[ل۲] روے پاک
چشم دشوار است واکردن بسوے روے پاک

صورت آئینه حیرانم بروے روے پاک
بود آساں در دل من آرزوے روے پاک

٦٥	خامهٔ قدرت بدست کاتب تقدیر اوست چشم نقاش ازل دلدادهٔ[ل۳] تصویر اوست	٦

اے بروئیت گرچه چشمم[ل۴] باز خوفے در دل است
پردهٔ حسن ازادا و ناز پیشم حائل است

از قضا چشم قدرانداز سویم مائل است
یارب این تصویر را پرداز خیلے مشکل است

٦٦	این بود آساں که از هر عضو تصویرے کشم از خط نازک بهر یک صفحه تحریرے کشم	٧
٦	**جسم مبارک**	١

باتن بالیده آنی در خیال نقش تن
باتن کاهیدهٔ خود من بکار خویشتن

در سرش سوداے خامم نیست دیگر همچو من[ل۵]
کز سر و راو نمی گنجد تنم در پیرهن[ل۶]

ل۱ نقش دیوار یعنی حیران
ل۲ (در محاوره) روبرو یعنی مقابل
ل۳ (در محاوره) دلداده یعنی عاشق
ل۴ (در انگلیسی [illegible]) باز شدن چشم یعنی واشدن آن (از صفا [illegible])

٢٣

ل۵ همچو من دیگرے نیست شخصے است [illegible] بر زبان [illegible] کردن محل [illegible]
ل۶ تن در پیرهن [illegible] نگنجیدن بمعنی کرشته [illegible]

۶۷	صنعتِ آگاہاں بحسنِ صنعتم تحسیں کنند بر تبختر ہاے بے ہنگامِ او نفریں کنند	۱
قالبِ کاہیدہ و بالیدہ از اقسامِ جسم در فضاے شش[۱] جہت او کارِ ہفت[۲] اندامِ جسم		(جامعِ اعضاے انسانی) امرکبِ نامِ جسم بعدِ مردن خاک می گردد ہمیں انجامِ جسم
۶۸	اے **ولا** برخویش می بالم بوصفِ جسمِ پاک بود او نورِ مجسم گرچہ پیدا شد زخاک	۲
جسم را اہلِ[۳] خرد با روح ہمدم گفتہ اند عاشقاں ایں قالبت را جانِ عالم گفتہ اند		روشناں جسمِ ترا نورِ مجسم گفتہ اند اہلِ دل[۴] جان و تنت را روحِ[۵] اعظم گفتہ اند
۶۹	جانِ من قربانِ جسمت عاشقاں را جسم و جاں جانِ[۶] جاں باشد فداے ایں تنت جانِ جہاں	۳
درغمِ عصیانِ امت داشت او جسمِ نحیف چوں حریرے بود نازک نرمی جلدِ لطیف		فکرتِ ما در بلاغت یافت تشبیہِ لطیف از ہمیں جلدِ لطیفش حسنِ تشریفِ شریف

۱ شش جہت: پیش و پس، چپ و راست، بالا و زیر (بحرِ عجم)

۲ ہفت اندام: سر و سینہ و شکم و دو دست و پا (بحرِ عجم)

۳ اہلِ خرد: مثلِ اربابِ خرد کہ بمعنی دانشمنداں در آصف اللغات مذکور ۱۲

۴ اہلِ دل: یعنی صاحبدلاں

[illegible] (آصف اللغات)

۵ روحِ اعظم: [illegible]

۶ جانِ جاں: [illegible]

٧٠	موے نازک خوابہ ہاے نرم ہمچوں مخملے نرمیِ اعضا لطافت خیز در ہر مفصلے	۴
در بلاغت آں تنِ سیمینِ او ہمچوں حصار صنعتِ بنّاے قدرت مستقیم و پایدار		حیطۂ اطرافِ اعضلے رَیسہ استوار خوشنما تعمیرِ دستِ قدرتِ پروردگار
٧١	در حصارِ قالبِ پاکش مقامِ جانِ پاک بو العجب تعمیرِ ایں حصنِ حصیں از جسمِ خاک	۵
نورِ اجرامِ فلک گویند باشد عکسِ ایں ایں تنِ او قالبِ جاں صنعِ ربِّ العلمیں		تا بعالم سایۂ او کس نہ بیند بر زمیں می زند بر دستِ صانع بوسہ جبریلِ امیں
٧٢	قالبش را در لطافت ہمسرِ جاں گفتہ اند جانِ پاکش را ملائک نورِ یزداں گفتہ اند	٦
او تن آسائی نہ دردے نے تن آسانی درو او عدوے تن پرستاں حبِّ انسانی درو		او نہ تن پرور بُود اخلاقِ جسمانی درو دشمنِ تن پروراں و صافِ روحانی درو

۴۳	یک تنِ تنہاے او کرد است خدمت ہا بسے با ہمہ اعمالِ بد احساں کند با ہر کسے	۷
گاہ تن گیرد بہ لنگ و گاہ بر دوشش ردا تن بہ تقدیرش بہر کارے دہد آں مقتدا		دائماً تن می کشد در خدمتِ خلقِ خدا در معارک او سرِ دشمن کند از تن جدا
۴۴	در صعوبت ہاے دنیا تن زند بر مشکلات وز صعوبت ہاے عقبیٰ می دہد ما را نجات	۸
بر تنِ خود دارد آں سیمیں بدن گل پیرہن در صفا سیماب می گردد خجل زیں سیم تن		از صباحت می نماید جسمِ نازک گلبدن یافت اشرف گوہر از غواصیِ بحرِ سخن
۴۵	چوں بانداز ستا سیمیں تنش عریاں شود دیدہ ام از اشکِ حیرت حوضِ لب گرداں شود	۹
دیدۂ من تن بجسمِ او کشد در خوابِ خوش شد فداے او تہمتن با ہمہ القابِ خوش		گو یدش لعلِ خوش آب و رنگِ او چوں آبِ خوش جلدِ پاکش در لطافت غیرتِ کمخوابِ خوش

۱- تن تنہا بمعنی واحد و بے ہمتا (بحر عجم)
۲- تن گرفتن بمعنی پرہیزیدن (در بحر عجم)
۳- تن کشیدن خویش را بدوے رسانیدن (در بحر عجم)
۴- تن دادن - رضی شدن و قبول کردن (در بحر عجم)
۵- تن زدن - صبر کردن۔

۶- ... تن ... [illegible] (در بحر عجم)
۷- تن ... [illegible] (آصف اللغات)

٧٦	تن زنم اینجا که کلکم قاصر از وصفِ تن است مختصر گویم که جسمِ او به از جانِ من است	١٠
٧	**قامتِ مبارک**	٢

قامتِ مانی دو تا شد از زِ ترا کتہاے نقش من بہوسم دستِ خود بر صنعتِ یکتائے نقش	حسن پروازش نیامد در نظر زیبائے نقش ہر کہ بیند نقشِ بالائش شود شیدائے نقش

٧٧	بر کمالِ صنعتم بہزاد بخ بخ می کند اشکِ مانی از ندامت بر رخش یخ یخ می کند	١

حلیہ اش سر تا بپا از نقشِ قامت آشکار از قدِ بالائے او حسنِ اقامت آشکار	گویا از قامتِ دلجو قیامت آشکار وز قدِ رعنائے او شانِ امامت آشکار

٧٨	گاہِ قامت کردنش بہنیم قد و قامت بہم آیۂ قد قامتش تجنیس دارد در حرم	٢

شمعِ قامت را بود پروانہ از تابِ کمر	نخلِ قامت را ز فرقِ او ست تشبیہ ثمر

١ [illegible]
٢ [illegible] (بحر عجم)
٣ بخ بخ - [illegible] (غیاث اللغات)
٤ [illegible]

٢٧

آب و ماندہ آن - (بحر عجم)
٥ اقامت - یعنی قامت نماز (آصف اللغات)
٦ قامت زدن - قد قامت الصلوة گفتن (بحر عجم)

قامت مبارک

از لوائے قامت او سر زند[1] فتح و ظفر		از علو قامتش فکر بلندم پست تر
۷۹	خامۂ مداح او چوں وصف قامت می کند قامت او[2] از الف مشق قیامت می کند	۳
شد عصائے قامتش پیر فلک را رهنمون[3] قامت او بر فرازد[4] صد لوائے سرنگوں		از سنان قامتش صد لشکر دشمن زبوں قامت او راست سازد سرنوشت[5] واژگوں
۸۰	می نیاید راست ترجیح الف بر قامتش در الف باشد سکون و حرکتے در قامتش	۴
تا ز شمشاد قد او گشته عالم گلستاں (شعلۂ قد) گفتند چوں آتش پرستان جہاں		نام کردندش بلیغان عجم سرو رواں سدره نامیدند در فردوس حوران جناں
۸۱	آں قد دلکش دل آرا شہرۂ ارض و سماست از قد شوخی پناهش در سخن محشر بپاست	۵
در بلاغت قامتش همشکل خط استوا[6]		ایں خط مفروض قائم کردۂ دست خدا

ل سر زدن. یعنی ظاہر شدن و ظہور کردن (بہار عجم)

۲ ضمیر راجع بسوے خامہ ۱۲

۳ رہنموں. بالفتح و ضم میم نمایندۂ راه (فرہنگ آنند راج) و موئے الف ۱۲

۴ برافراختن. یعنی بلند کردن. (آصف اللغات)

۲۸

۵ سرنگوں یعنی واژگوں (فرہنگ آنند راج)

۶ سرنوشت. [illegible] ازل [illegible]

۷ خط استوا. [illegible] خطے کہ [illegible] فلک الافلاک است [illegible]

قامتِ مبارک

مهر و مه از عارضش تابان بچرخ اعتلا		وصفِ قامت در سخن بالاتر از فکرِ والا
۸۲	مصرعِ این قامتِ دلجو که موزوں کرده ایم نکته دان[1] داند که اعجازے[2] بمضموں کرده ایم	۶
شد ز بالائے[3] بلندش عالمِ بالا[4] عیاں کارِ خود بالا بَرَد[5] دلدادهٔ[6] او در جناں		در شبِ معراج قدرش بود بالاتر ازاں چترِ بالائے سرش شش خانهٔ[7] هفت آسماں
۸۳	قامتِ خم خورده ام قربانِ بالا[8] قامتے کو باوجِ چرخ دارد در ملائک حرمتے	۷
خامه ام تا از قدِ رعناش تصویرے کشید تا نهالِ قد قد[9] از گلزارِ تحریرے کشید		طوقِ قمری سروِ گلشن را بزنجیرے کشید[10] طاهرِ[11] قزوینِ ز رشکش آهِ شبگیرے[12] کشید
۸۴	سروِ بالائے تو چوں تیرِ نظر قد می کشد باز آب از چشمهٔ سارِ چشمِ تر قد[13] می کشد	۸
گلرخانِ دلربا گویند قد را جامه زیب		دلبرانِ فتنه زا نامند او را دلفریب

۲۹

۱ نکته دان - دانندهٔ نکته

۲ اعجاز - عاجز کردن ... (بہارِ عجم)

۳ بالا - بمعنی قد (از صراح اللغات) - بمعنی بلند

۴ عالمِ بالا - بمعنی عالمِ ملکوت

۵ بالا بردن کار - بمعنی کار عالی ساختن (دیباچهٔ عجم)

۶ دلداده - بمعنی عاشق شدن (از منتخب اللغات)

۷ شش خانه - بمعنی جهت ... (از صراح)

۸ بالا - بمعنی قد و قامت (بہارِ عجم)

۹ قد - بمعنی ... (از منتخب اللغات)

۱۰ بزنجیر کشیدن - بمعنی مقید کردن (از منتخب اللغات)

۱۱ طاهر قزوینی، شاعر است که شعر سوم از وست ۱۲

۱۲ شبگیر - بمعنی صبح (بہارِ عجم)

۱۳ قد کشیدن آب - بمعنی بلند و ظاهر شدن آب (کلامِ طاهر قزوینی)

قامت مبارک

پیشِ قدرِ قامتش گردون نماید در نشیب		بر سراپاے قدِ یارم فدا بالا و شیب[1]
۸۵	نازک و ناز آفرین و سرکش و چالاک و چست در قد آرائی بلند است و ببالائی درست	۹
قامتِ بالاے تو ہمچوں لواے سرفراز می کشند از غم الف[2] بر سینہ خوبانِ حجاز		دیدۂ اہلِ جہاں بالاے بالاے تو باز خامہ عالی[3] بود از قامتت مدحت طراز
۸۶	قامتت را گر الف گفتم مرنج از حرفِ راست چوں الف جا کردہ قدّت درمیانِ جانِ ماست	۱۰
کاتبے چوں مدحتِ ممدوح را انشا کند[4] خامہ در آغازِ خط از نامِ حق ایما کند		بر سرِ قرطاسِ خود حرفِ الف املا کند[5] کاتبی[6] لطفِ دگر زائینِ شاں پیدا کند
۸۷	کاتبِ قدرت چو حسنش را ز سرتا پا نوشت اوّل از تعظیم نامِ قامتش بالا نوشت	۱۱
بار ور از قامتش گردید سروِ بے ثمر		کس نہ بیند سرو و شمشاد و صنوبر بارور

[1] بالا و شیب: یعنی زمین و آسمان (آصف اللغات)
[2] الف بر سینہ کشیدن: غم و ماتم کردن (آصف اللغات)
[3] عالی تخلص نعت نگار عالی است کہ شعر سوم ازوست ۱۲
[4] انشا کردن: یعنی مطلق نوشتن و نوشتن احوال کسے (آصف اللغات)
[5] املا کردن: یعنی نوشتن مطلقا (آصف اللغات)
[6] ملا کاتبی نیشاپوری شاعر معروف کہ شعر سوم ازوست ۱۲

بود بر آزادیش اہلِ بصیرت را نظر
از حقیقت بلبلِ[۱] آمل دہد ما را خبر

۸۸ — ۱۲
ہیچ نخلے بے ثمر در عالمِ ایجاد نیست
سرو ہم از بارِ شرمِ قامتش آزاد نیست

صد صفِ گم کردہ راہاں[۲] پیروش و اہتدا
دلبرانِ سرو قامت می کنندش اقتدا
سروِ گلشن بر قدِ بالاے محبوبم فدا
مخلص کاشی[۳] کند چوں قمریِ حق گو صدا

۸۹ — ۱۳
دعویِ استادہ سروے راست در گلزار نیست
زانکہ چوں سروِ[۴] روانش طاقتِ رفتار نیست

قد بہ تعظیمِ قدِ او می کشد نازک نہال
از قدِ بالاے او شمشاد دارد انفعال
سدرہ را از قامتِ او افتخارے در مثال
راست گوید عرفیِ[۵] شیرازیِ عالی خیال

۹۰ — ۱۴
در جہاں ہرگز کسے ہم قامتِ دلدار نیست
در گلستاں سرو را پیشِ قدِ او بار نیست

طرفہ اقبالے ببالاے بلندت مہ جبیں
در یدت تسخیرِ دلہا الفتِ تو دلنشیں

۳۱

[۱] بلبلِ آمل لقب طالب آملی است کہ شاعرے معروف است ۱۲ از شعر سوم ... است ۱۲
[۲] ابتدا بقول منتخب اوست
[۳] مخلص کاشی شاعرے معروف از شعر سوم ... است ۱۲
[۴] سرو رواں ...
[۵] عرفی شیرازی شاعرے معروف از شعر سوم مآل اوست ۱۲ از یار ۱۲

نیست مضمونے ببالاے تو بالاتر زمیں		عالمِ بالا بود زیں قدِّ بالا بر زمیں
۹۱	آہی[1] از قدِّ تو می نالد بہ آوازِ بلند حسنِ قامت غلغلے در عالمِ بالا فگند	۱۵
چوں قدِ سرورِ دانش سرو را آزاد کرد عاشق از روزے کہ درسِ عشق را بنیاد[2] کرد		از پرستاریش نازے در چمن شمشاد کرد خواند چوں حرفِ الف سروِ قدت را یاد کرد
۹۲	تا ز قمری نالۂ حق سرہ[3] خواندم سبق اے وَلا از بلبلانِ نغمہ خواں بردم[4] سبق	۱۶
در چمن سروِ روانم چوں تگ و تازے کند سرو بر تشبیہِ آں سروِ رواں نازے کند		قمری از بالاے سروِ باغ پروازے کند آہی[5] از مضمونِ نو در نظمِ اعجازے کند
۹۳	سرو چیزے نیست اے سروِ رواں در صحنِ او سبز را ہے از دلِ بستاں بیادِ قدِّ تو	۱۷
چشمِ ما چوں بر جمالِ آں قدِ بالا فتاد[6]		قامتِ حورانِ جنت از نگاہِ ما فتاد[7]

۱ آہی تخلص تبریزی۔ شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۲ بنیاد کردن۔ بمعنی آغاز کردن (آصف اللغات)

۳ حق سرہ۔ آواز نا ر قمری است ۱۲

۴ سبق بردن۔ بمعنی سبقت بردن (بہار عجم)

۵ آہی تخلص تبریزی شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۶ وا افتادن چشم بر چیزے ... (آصف اللغات)

۷ از نظر افتادن بمعنی ... شدن (آصف اللغات) و از ... افتادن شد ۱۲

فتنه‌ها برپا نمود و الحشر از پا فتاد			تا قیامت بر نخیزد هر که از بالا فتاد
۹۴	تا تنش چون حشر برپا می‌کند دلداده را مشکلی برخاستن نبود دگر افتاده را		۱۸
از قد بالای تو تعریف قامت شد عیان دلبر از قامت حسن قیامت شد عیان			در قد و قامت بهم سر قامت شد عیان از قیامت راز آثار قیامت شد عیان
۹۵	بر زبان نیزه‌ها تعریف قامت آشکار بر قد از رخسار خورشید قیامت آشکار		۱۹
سرو قامت چون بگلگشت خرامان میشود تا قدش برهمزن سرو گلستان میشود			سرو از انداز رفتارش پریشان میشود ناله قمری بلند از فکر سلمان میشود
۹۶	در چمن می بالد از بالای او سرو سهی قامت آزاده را داد است خط بندگی		۲۰
پیش شمشاد قدش گردد صنوبر تار و مار			پا بگل سرو است از سرو روان قد یار

سدره پیشِ قامتش چوں قدِ لیلے شرمسار		فکرِ واله[1] در سخن بر قامتِ رعنا نثار
۹۷	آنچناں نشو و نما ایں قدِ موزوں می کند سرو را بارِ خجالت بیدِ مجنوں می کند	۲۱
از خیالِ قدِ بالا سدره را حسرت بدل پیشِ (طوبےٰ قامتِ من) اشد صنوبر منفعل		از نگاهِ قامتش شمشاد در گلشن خجل سرو از سرورِ روانم چوں اسیرے[2] پابگل[3]
۹۸	در چمن چوں حرفِ آں بالاے موزوں می رود سرو چوں نزدے ز راهِ آب بیروں می رود	۲۲
راست گویم در قدِ بالاےِ یارم نیست خم سروِ گلشن خادمِ سرورِ رواں در هر قدم		سر بلند راست قامت است با و تازه دم خدمتش کرد است قدش را ببالائی علم
۹۹	سرو سروِ قامتش را باغبانی می کند قمریِ نالاں و لا کارِ غنی[4] می کند	۲۳
قتلِ عاشق می کند معشوق از تیغِ ادا		از لبِ جاں بخشِ خود جانے به بخشد مرده را

[1] واله هروی، شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲۔

[2] اسیر، شاعر معروف و درینجا ایهام است ازو که شعر سوم مال اوست

[3] پا در گل، یعنی مقید (معنی لغوی) و پابگل شد ۱۲

[4] مصحح نجم الغنی است که شاعریست معروف ۱۲

قیامت مبارک

۳۵

می نماید قامتِ لبر قیامت ے ابپا — می کنند شیفی ہمیں مضمونِ نازک ے ادا

۱۰۰
ہیچ می دانی چہا اے سرو قامت می کنی
می کُشی و زندہ می سازی قیامت می کنی
۲۴

یارت ایما جلوہ از قد و قامت می کند — پیشتر از مرگِ ما برپا قیامت می کند
یارِ ما با قامتِ بالاش قامت می کند — زایۂ قد قامت ایما ے قامت می کند

۱۰۱
او کند با حسنِ قامت دلربائی ہا بناز
ایں بتقریبِ اقامت دعوتِ فرضِ نماز
۲۵

فتنہ برخیزد چو بنشینی بہ محفل اے نگار — از قیامت جملہ آثارِ قیامت آشکار
می شود تیغِ ادایت صف شکن در کارزار — می کند تیرِ نگاہت سینۂ دشمن فگار

۱۰۲
تا سپاہِ غمزہ از قامت صف آرا می شود
از قیامت فتنۂ بالا دو بالا می شود
۲۶

نخلِ طوبیٰ نیست ہمسر با قدِ رعنائے او — در بلندی گرچہ بر افلاک باشد جائے او

اقامت یعنی استادن (منتخب اللغات)
اقامت یعنی تکبیر نماز (منتخب اللغات)
دوبالا = دوچند

قامتِ مبارک

رتبهٔ سرو و صنوبر پست تر از پاے او | محسنؔ تاثیر گوید درحقِ بالاے او

۱۰۳	آں قدِ موزونش را با سدره نسبت چوں کنم ایں قدر خود فرق در موزون و ناموزوں کنم	۲۷

تا به محفل آمد آں نورِ مجسّم همچو حور | شد بپا از قامتِ رعناے او شورِ نشور
شمعِ مجلس از تجلایش نماید شمعِ طور | می کشم از فکرِ قدسیؔ درسخن تصویرِ نور

۱۰۴	چوں به محفل نقشِ حسنِ قامتِ حورے شود همچو شمعے خامهٔ ام فوّارهٔ نورے شود	۲۸

خامه را با قامتِ او در شباهت نسبتے | چوں رواں گردد نماید از قدش کیفیتے
در بلاغت کلک را گویند بالا قامتے | خامه در دستِ غنیؔ تصویرِ حسنِ صنعتے

۱۰۵	تا رقم زد خامه وصفِ قامتِ محبوبِ ما جز الف حرفے ندارد کاغذِ مکتوبِ ما	۲۹

گر بہ بینی مصرعے از خامهٔ خطاطِ چیں | درسخن قائم شود تشبیهِ قدِ نازنیں

مطلع محسن تاثیر شاعر موزوں ... مصرع سوم از دست ۱۲
مطلع قدسی مشهدی شاعر موزوں ... مصرع سوم از دست ۱۲
مطلع غنی کشمیری شاعر موزوں ... مصرع سوم از دست ۱۲
مطلع قامت را مصرع گفتن ... یعنی بیت که مصرع در مصراع است و

۳۶

... خط ... مصرع ... قامت ... ۱۲

حسنِ تاویلِ بلاغت می نماید چنیں		لطفِ تشبیہِ غنیؔ[ف۱] اکنوں بہ تضمینم بہ بیں
۱۰۶	درخرامش ہر کجا آں نازنیں موزوں تر است مصرعِ سروِ سہی در ہر زمیں موزوں تر است	۳۰
چوں بسیرِ بوستاں فرمود میلے یارِ من ایں گلِ دیگر شگفت آرے بہ گلگشتِ چمن		بر گلِ رخسارِ رنگیں بود بلبل نغمہ زن وہ چہ نقشِ بیخودی بست است سلمانؔ[ف۲] در سخن
۱۰۷	شاخِ گل دیوانہ شد از قامتِ دلجوے او باغباں تعویذ بست از غنچہ بر بازوے او	۳۱
لطفِ بالایت و بالا حسنِ قامت چار چند می شود اوجیؔ[ف۳] زمضمونِ بلندش بہرہ مند		در بلاغت ہیچ مضمونیست مارا دلپسند فکرِ عرفیؔ[ف۴] در سخن از فکرِ عالیؔ[ف۵] شد بلند
۱۰۸	سایۂ بالاے تو در چشمِ ایں دلدادہ ہست مضمونِ بلندے پیشِ پا افتادہ	۳۲
درخرامش یارِ ما بربوتۂ دار دنگاہ		ہر کجا خواہد خرامد دیدۂ ما فرشِ راہ

ف۱ غنی کشمیری شاعر معروف در شعر سوم مراد است ۱۲

ف۲ سلمان ساوجی شاعر معروف در شعر چہارم مراد است ۱۲

ف۳ اوجی نظیری شاعر معروف ۱۲

ف۴ عرفی شیرازی شاعر معروف در شعر سوم مراد است ۱۲

ف۵ عالی شیرازی شاعر معروف و در ینجا عالی بمعنی بلند و رفیع ۱۲

سبزۂ خوابیدہ را شمشادِ بالش بخشد پناہ		یارِ صائب[1] خم گر پامالیِ او چوں گیاہ
۱۰۹	از قدِ ناز آفریں در ہر دلے اندیشہ ایست آں نہالِ شوخ را در ہر سینہ ریشہ ایست	۳۳
یارم از قربِ قیامت می دہد ہر دم خبر گرچہ ناید سایہ اش در دیدۂ عالم مگر		قامتش بر پا کند رنگِ قیامت در نظر فکرتِ صائب بہ تشبیہ بلاغت معتبر
۱۱۰	سایہ افتاد زاں شمشادِ بالا بر زمیں آسماں رنگِ قیامت ریخت گویا بر زمیں	۳۴
تا بگلگشتِ چمن چشمے[2] ببالائش کشاد چوں صنوبر قامتش را دید از پائش[3] فتاد		نرگس از حسنِ ارادت سر بپاے او نہاد نالۂ قمری مضامینِ فغانی[4] یاد داد[5]
۱۱۱	قامتِ او چوں شود در بوستاں ہمدوشِ سرو می کشد قمری ز طوقش حلقۂ[6] در گوشِ سرو	۳۵
من بہ تعریفِ قدش از دور[7] بوسیدم زمیں		آسماں گوید کہ ممکن نیست بالاتر ازیں

[1] صائب اصفہانی۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم ازوست ۱۲

[2] چشم کشادن: نگریستن (بہار عجم)

[3] از پا فتادن: بر زمین فتادن (آصف اللغات)

[4] فغانی شیرازی۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم ازوست

[5] یاد دادن: یعنی یاد دہانیدن (بہار عجم ذیل یاد)

[6] حلقہ در گوش کشیدن: مطیع ساختن و غلام کردن (بہار عجم)

[7] از دور بوسہ دادن: بیان ارادہ (بہار عجم) تعظیم کردن پیش سلطان ۱۲

بوسه بر دستم شکست و گفت جبریل امین		شاد شو مداح ممدوح تو گوید آفرین
۱۱۲	حبذا بخت بلند من که بالا بر دکار بادل و جاں میشوم برایں قد بالا نثار	۳۶
۸	**جلدِ مبارک**	۳
پوست بر گردن جلدش حرامست چوں از تنگ حیا خدمتِ خود تا بسر بردم بچشم دور بیں		در غلط انداخت چشمش الباسِ پوستین دستِ خود بر فرقِ من بنهاد جبریل امین
۱۱۳	از نکاتِ صنعتم هر نکته رس گوید بهوشت کز مسرت جسمِ محزونم نمی گنجد به پوست	۱
صائبا این مصرعِ تو هوشِ مانی را برد پوستینِ او اگر گیرم دلش می آزرد		بر وجودِ او ز غیرت پوست بر تن می درد پوست بر رو می کشد از عجز و دامن گسترد
۱۱۴	بر کتابِ صنعتِ من صنعتش جلد است و بس نسبتِ بالا بس است او را اگر باشد هوس	۲

۳۹

داشت ہمے از سخن سازان لب ہر اج تو چوں بہ تعریفت سراپا داشت در دل آرزو		پوست از ہیبت بیفگند از زبانِ عیب جو رو بروئیت خورد۔ در خواب ہمایوں و بدو	
۱۱۵	از مسرت پوستش بر پیکرِ او تنگ شد پوستینِ او زجوشِ خونِ او گلرنگ شد		۳
جلدِ پاکش در بلاغت اوّلین برگِ گل است موے نازک موبمو بر جلد نوکِ سنبل است		رنگ و بویش قوّتِ چشم و دماغِ بلبل است پوست بر اندامِ او یکرنگیِ جزو و کل است	
۱۱۶	چند ار گہاے سبز او بروے جلدِ پاک جابجا پیچیدہ ہمایدچو پیچانِ تاک		۴
جلدِ نازک بر تنِ او کسوتِ ابریشمے ایں قباے محرمِ جسمست تن را ہمدمے		وز خوبیِ رشکِ گلابش کسوتش نادرے دارد ایں نامِ خوشے موزوں بہر یک موے	
۱۱۷	چوں بہ تابستاں حریرِ تن بود عرفِ انام در زمستاں پوستینِ نازکش کردند نام		۵

۱ه سخن سازاں: کلام سخن ساختن گویہ (ر۔ بحرِ عجم)

۲ه پوست افگندن: ترسیدن (ر۔ بحرِ عجم)

۳ه روبرو خوردن: دوچار شدن (ر۔ بحرِ عجم)

۴ه دو بدو: بالمقابل (ر۔ بحرِ عجم)

۵ه پوستین بر پیکر تنگ شدن: [illegible]

[illegible]

رگہاے مبارک

۱ [illegible]

۲ [illegible]

۳ [illegible]

۴ [illegible]

۵ [illegible]

۶ [illegible]

۷ جلد [illegible]

۸ [illegible] استعداد آن داشتن (بحر عجم)

۹ رگ گردن قوی کردن: اصرار بر چیزے کردن (بہار عجم)

۱۰ رگ بر تن و درون برخاستن: بمعنی استیلاے خشم و غضب (بحر عجم)

۴۱

پوست بالاے تن نازک لباسِ فطرت است پوستینِ پوست بر جسمِ لطیفش خلعت است		موےِ تن با تارِ رگہا تار و پودِ کسوت است بارک اللہ این قلمکارے کہ نقشِ صنعت است
۱۱۸	جامہ چیست این چنین بر جسمِ عالم کس ندید بر تنش خیاطِ قدرت جامۂ جلدش برید	۶
کاغذِ تصویرِ جلدِ عاشقِ جانبازِ تست در نزاکت خوبیِ تصویر از پردازِ تست		فرشِ جلدش در خورِ اعزاز پا اندازِ تست در ثنا معراجِ فکرم مظہرِ اعجازِ تست
۱۱۹	نقشِ جلدِ پاک را بستم بآئینِ سخن حلۂ خلدِ بریں بایستۂ جلدِ وے من	۷
۹	رگہاے مبارک	۴
می کند بہزاد رنگِ باستان را پیروی نیست آسان نقشِ رگہا با نکاتِ معنوی		رگ ندارد خامہ اش زنہار در طرزِ نوی می کند آنی رگِ گردن بتصویرش قوی
۱۲۰	در تنم بر خاست رگہا دل بصنعت گرم کرد	۱

رگہائے مبارک

	اورگ[1] گردن بآئینِ اطاعت نرم کرد	
چوں بدست آمد رگِ[2] خوابِ عنانِ الہم[3] خوش رگِ[4] خوابے بدست آورد از نقشش قلم		مرکبِ مضموں بمیدانِ بلاغت تاختم یافت تصویرِ رگِ یارم ولا زیبِ رقم
۱۲۱	خامۂ من فکرتِ او را رگِ[5] خوابش گرفت از رگِ یارم بدست آورد تصویرے شگفت	۲
حلیۂ رگہائے سبزش را نمودم آشکار من رگِ[6] تصویرِ رگہا دارم و مدحت نگار		سیلِ سرخِ خوں بہ نہرِ رگ دود لیل و نہار تا رگِ خوابے بدست آوردم از تصویرِ یار
۱۲۲	حبذا ایں نظمِ دانش[7] حسنِ فکرِ روشنش دیدہ ام رگہائے غیرت را نمایاں از تنش	۳
از بلیغانِ سخن رگ راست تشبیہ کند تا بنازک در رگِ جاں[8] بست دلہا را پسند		اے خوشا دامے کہ مرغِ روح را دارد بہ بند جوشِ خونِ رگہائے تن بر جلد پیدا ز دلبند
۱۲۳	تاکِ سبز است ایں کہ دورِ خوں درو مانندِ آب	۴

[1] رگِ گردن نرم کردن ۔ ترکِ دعویٰ کردن (بہارِ عجم)

[2] رگِ خواب بدست آمدن ۔ اختیار بدست آمدن (بحرِ عجم)

[3] والہ ہروی ۔ شاعرِ معروف کہ مصرعِ دوم از وست ۱۲

[4] رگِ خواب بدست آوردن کنایہ از با اختیار شدن و کامے کردن کہ شخصِ دیگر بے اختیار شود (بہارِ عجم)

[5] رگِ خوابِ کسے گرفتن کنایہ از بے اختیار کردن او را (بہارِ عجم) ضمیرِ او بسوے والہ ہروی ۱۲

[6] رگِ حرفے داشتن ۔ استعدادِ آں داشتن (بحرِ عجم)

[7] دانش مشہدی ۔ شاعرے معروف و فارسی معاصرِ شاہجہاں از وست ۱۲

[8] رگِ جاں ۔ بمعنی شریان

دریں جہاں معتبر

	یا رگِ ابرے کہ جائے آب دارد خونِ ناب		
کوچہ رگ خانۂ روحِ رواں آباد کرد جزر و مدِ خونِ دل اربابِ دل اشاد کرد		دل دریں سررشتہ نہرے جزر و مد ایجاد کرد کثرتِ خونش بحکمت دعوتِ فصاد کرد	
۱۲۴	او بہ نشتر از رگے فوّارہ ہا پیدا کند صنعتِ رگ زن ملا واے دلِ شیدا کند		۵
آن رگِ تلخے کہ می گویند باشد در گلاب من رگِ گل را بجلدِ پاک دیدم بخواب		یک رگِ پاکِ جبینِ اوست ہنگامِ عتاب تا رگِ خوابم بدست آورد کلکم در کتاب	
۱۲۵	در رگ و پے دارم از رگہاے پاکش الفتے بر دل و جانم مگر ہرگز نہ پیچد کلفتے		۶
نقشِ رگہا بیش از پرواز نازک گلست تا رگِ جانش بدل بر حسنِ صنعت مائل است		صنعتِ کلکم ولا بہزاد را نقشِ دلست فاش می گویند کہ صانع در فنِ خود کامل است	
۱۲۶	حبذا ممدوحِ من احسنت فرماید بخواب		۷

۴۳

[illegible]

رنگِ مبارک

اے خوشا طالع که گردیدم بخدمت کامیاب

۱۰	رنگِ مُبارک	۵

تا بنقشِ رنگ و بوئے آں نگارِ گلعذار گل کند رنگِ حسد از روئے مانی بار بار		آب و رنگے اے ولاؔ آوردہ ام بر روئے کار راست گوید صائبِ رنگین بیان صورت نگار
۱۲۷	می دہد رنگے و رنگے می ستاند آں لعین بسکه دارد انفعال از رنگِ تو آں خردہ بیں	۱
می پرد رنگِ رخِ بہزاد در تصویرِ رنگ رنگِ او از چہرہ اش بُردم بخشم آوردہ جنگ		روئے او رنگ آوردہ از انفعال و عار و ننگ مو قلم مانند تیغے بود نا داں را بہ چنگ
۱۲۸	خامه ام بر گردہ تصویرِ رنگِ گل بہ بست شد خجل بہزادِ ناداں رنگ بر رویش شکست	۲
من بہ نقشِ رنگ او رنگے بر آرم در سخن اے ولاؔ مضمونِ رنگین نگارم در سخن		آورم رنگِ نوی بر روئے کارم در سخن رنگ و بوئے گلشنِ تصویر دارم در سخن

۴۴

۱ رنگ و آب بروئے کار آوردن، رونق دادن بکار (بحر عجم)

۲ رنگ حسد گل کردن پیدا شدن آثار دشمنی (بحر عجم)

۳ مایۂ مضامین شاعر

۴ صورت نگار، مصور (بہار عجم) معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۵ رنگ دادن و رنگ ستاندن، متغیر شدن رنگ بوجہ خجلت و انفعال (بحر عجم)

۶ خردہ بین، یعنی باریک بین و عیب جو (بحر عجم)

۷ پریدن رنگ، متغیر شدن رنگ (بحر عجم)

۸ رنگ آوردن، خجل شدن (بحر عجم)

۹ رنگ از چہرہ بردن، بے رونق کردن (بحر عجم)

۱۰ [illegible]

۱۱ [illegible]

۱۲ [illegible]

۱۳ [illegible]

۱۴ [illegible]

۱۵ [illegible]

۱۶ [illegible]

رنگ مبارک

۱۲۹	نظمِ رنگارنگِ من نیرنگیے پیدا کند رنگ ریزانِ جہاں را از سخن شیدا کند	۳
رنگِ نازک بر تنش رنگِ گلے دوے چمن در گلستانِ دلبرِ ما را لقب شد گلبدن		گل بعکسِ رنگِ او دارد گلابیں پیرہن زانکہ بر عارض گل و رنگِ گلے دارد بہ تن
۱۳۰	از ہوائے رنگِ رویش می پرد رنگِ شفق وز انارین دانہ ہا گلنار را در دل قلق	۴
آں تنِ گلرنگِ محبوبم ببیں گلشن تنش رنگِ گلگونِ تنِ او در تہِ پیراہنش		ہمچو بوئے گل نہاں در پردۂ رنگِ تنش مثلِ روئے او نہاں در سترِ حسنِ روشنش
۱۳۱	در بہارستانِ رنگیں گل فدائے رنگِ اوست رنگِ گل دلدادۂ رنگِ قبائے تنگِ اوست	۵
رنگِ رویش را بجوشِ خشمِ او تغییر نیست دلبرِ رنگیں ادایم خوگرِ تغییر نیست		آتشِ گل را بدامانِ چمن تاثیر نیست بلبلِ آمل چو گلچیں قاصرِ تقصیر نیست

سلہ رنگ [illegible] الوان

سلہ [illegible]

سلہ گلستان [illegible]

سلہ [illegible]

۴۵

شہ بلبل آمل - لقب طالب آملی است کہ شاعر بسیار معروف است ازوست - تقصیر او در شعر سوم ہمین است کہ غضب معشوق را نظارہ کرد کہ بہ پیش او شعلہ ہم خجل می شود در حالیکہ محبوب با این قدر حلیم است کہ رنگ چہرہ او ہیچگاہ از خشم متغیر نمی شود چنانکہ ذکرش در شعر اول ہست

رنگ مبارک

۱ از گل رنگ گل عارض مراد است استعاره ایست لطیف ۱۲

۲ دورنگی یعنی دوروئی و نفاق (در بحر عجم)

۳ یکرنگی اخلاص معنوی و دوستی که دران شائبه نفاق نباشد

۴ بیرنگ یعنی کم رونق و بیجلوه (در بحر عجم)

نیرنگ ظلم و سحر و افسون و حیله بازی است (از غیاث اللغات) و نیرنگی یای مصدری ۱۲

۵ رنگارنگ مختلف الالوان و گوناگون (در بحر عجم) و رنگارنگی یای مصدری مختلف الالوانی و گوناگونی ۱۲

۶ دانش مشهدی شاعریست معروف که شعر سوم از وست ۱۲

۱۳۲	چون غضب رنگ گلشن[۱] بر یاسمین می افگند شعله را چشم از خجالت بر زمین می افگند	۶

رنگ جسم پاک او نقشی است از در خوش آب — رنگ سیماے بلندش آب و تاب آفتاب

رنگ گلگون عارض او غیرت رنگ شهاب — رنگ روشن سینه اش آئینهٔ حیرت مآب

۱۳۳	دلبرم رنگین ادا رنگین نگه رنگین خیال یک لبش رنگین تبسم یک لبش رنگین مقال	۷

دلبر یکرنگ[۳] با داند دورنگی[۲] را گناه — می کند یکرنگیش[۳] دائم دورنگان را تباه

دارد او همواره بر نیرنگی[۴] عالم نگاه — شد به رنگارنگی[۵] مضمون دل ما عذر خواه

۱۳۴	دانش[۶] از نقش رنگش حاجت تغییر نیست کار هر رنگین رقم پرداز این تصویر نیست	۸

پرسم از رنگین عذاران چمن از رنگ او — پرسم از رنگین قبایان زمن از رنگ او

پرسم از رنگین خیالان سخن از رنگ او — پرسم از رنگین کلامان چو من از رنگ او

۱۳۵	تا چہ می گویند می بینم ولا رنگ سخن وجہ ایں رنگینی شان است رنگ یار من	۹
نقش دیوارم ولا از حسن نقش رنگ یار رنگ رخسارم بعکس نقش رنگش لالہ زار		جوہر رنگینی طبعم ہماں رنگ عذار فکرتم ہمرنگ لالہ قامت مضمون نگار
۱۳۶	کوچہ حسن و محبت سبز رنگیہا بر شد رنگ یوسف بین کہ از روے زلیخا سر شد	۱۰
عاشقان رنگ طلائی بہر خود بگزیدہ اند بہر خود شیریں لبان رنگ نباتی چیدہ اند		رنگ مہتابی بروے ماہ رویاں دیدہ اند شاعران ایں را رنگ شکری نامیدہ اند
۱۳۷	رنگ محبوبم مگر زیں رنگہا بالاتر است در صباحت رشک گل در آب رشک گوہر است	۱۱
در صفا رنگ جبین یار من آئینہ تاب رنگ آں لب ہا رنگیں شک یاقوت خوش آب		رنگ رخسار منیرش دلفروز آفتاب پیش رنگ کاکلش شکستہ رنگ مشک ناب

۴۷

خوئے مبارک

۱۳۸	رنگ و بوے جسمِ نازک غیرتِ گل در چمن رنگِ خطِ سبز رشکِ طوطیِ رنگین سخن	۱۲

سرخروئی[۱] هاے من از سرخیِ رخسارِ یار | سبز بختی[۲] هاے من از سبز خطِ آن نگار
سبزهٔ خط بر لبِ او آبروے سبزه زار | سبز پوشانِ[۳] جناں بر چادرِ سبزش نثار

۱۳۹	گر ز رنگم اے حزین[۴] واقف شدے همدرد من کارِ من رنگے بر آورد[۵] روے زر رنگِ زرد من	۱۳

نقشِ رنگینش را برنگے بست کلکم در سخن | بر د رنگ از چهرهٔ بهزاد رنگ طبعِ من[۶]
دلبرِ رنگین ادا فرمود در سیرِ چمن | نیک دانی تازه تر رنگے بر آبے بختن[۷]

۱۴۰	آفرین بر طبعِ رنگینت که کارے کرده آب و رنگِ تازه روے نقشِ رنگ آورده	۱۴

۱۱	خوئے مبارک	۶

از بنِ هر موے مانی می چکد صد قطره خوے | او بدستے موقلم[۸] در دستِ دیگر جامِ مے

۴۸

ﻉ۱ سرخروئی یعنی قدر و مرتبه نیک‌نامی (د بحر عجم)
ﻉ۲ سبز بختی یعنی خوش نصیبی (د بحر عجم)
ﻉ۳ سبز پوشانِ بهشت یعنی ساکنانِ بهشت (د بحر عجم)
ﻉ۴ حزین [illegible] اصفهانی شاعر معروف که [illegible] ۱۲
ﻉ۵ [illegible]
ﻉ۶ [illegible]
ﻉ۷ [illegible]
ﻉ۸ [illegible]

لیک ز و ہرگز نشد این منزلِ مقصود طے | گفتم اے بے راہ این حالِ تو آخر تا بکے

۱۴۱ گفت کاین کاریست مشکل می نہ بینی جانِ من | ۱
جسمِ من غرقِ عرق جوئے رواں از پیرہن

گفتمش برخیز اے ناداں بفگن جام را | دستِ ناپاکِ تو سازد قالبِ اصنام را
کو نداند مقصدِ ماہیّتِ اجسام را | او چہ داند حلیۂ پیغمبرِ اسلام را

۱۴۲ در زماں بگریخت کافر بار خوت و جامِ مے | ۲
ساعتے نگذشت بر لوحے کشیدم نقشِ خوے

شد رواں از دقّتِ این کار بر من خوے[۱] از بغل | دست و پایم از تعب بے کار شد مانندِ شل[۲]
قطرہ ہاے عارضم چوں ریخت گشت این عقدہ حل | تا دلِ من شاد شد از صورتِ حسنِ عمل

۱۴۳ ہر چہ از جسمے بریزد قطرہ ہاے شبنم است | ۳
وانچہ می بارد چو باران اشکِ چشمِ پرنم است

خوے جسمِ پاک را آبِ گل[۳] تر گفتہ اند | دلبرانش از گلابی عطر بر تر گفتہ اند

۱ خوے ـ [illegible] بعاں [illegible]

۲ شل ـ [illegible] یا [illegible] (ر [illegible]) [illegible] او حرکت نتوانند کرد (غیاث اللغات)

۳ آبِ گل ـ گلاب باشد (آصف اللغات)

خوے مبارک

انچه گیسو ریخت آں را عطرِ عنبر گفته اند		وانچه از رخسارِ اقدس ریخت گوہر گفته اند
۱۴۴	عطر را چوں روحِ اجسامِ معطّر نام شد قطرهٔ خوئے نبی را روحِ جوهر نام شد	۴
نکته آمد بدست از نکته سنجانِ سخن همچو گوهر[1] دانهٔ بر عارضِ دلدارِ من		قطرهٔ خوے برگلِ رخسارِ پاکِ گلبدن برگلِ تر قطرهٔ شبنم نماید در چمن
۱۴۵	خوش بهار آمد که چوں گل غنچهٔ گوهر شگفت[1] مژده باد اے آرزو[2] مِیم کایں گلِ دیگر شگفت	۵
قطرهٔ خوے قطره ریزاں از جامِ کوثر است دانهٔ او در جلا گوئی مصفّا جوهر است		چوں شهابِ ثاقبے[3] ریزد که تاباں اختر است در صفا تشبیهِ او مخصوصِ ذاتِ گوهر[4] است
۱۴۶	تابِ عارض قطرهٔ خوے را دُرِ نایاب کرد صد گهر را خجلتِ یک دانهٔ او آب[5] کرد	۶
درنزولِ وحی جسمش از عرق می بود تر		داشتے از قطره هاے خوے جبینِ او اثر

۵۰

[1] غنچه شگفته بقول بهار معروف که بمعنی گل شدن غنچه باشد

[2] آرزو در اینجا ایهام است که شاعرے معروف از متاخرین مشهور بخان آرزو بوده و شعر سوم ازو ست ۱۲

[3] شهاب ثاقب: ستاره که شب ها بازمین ریزد ۱۲

[4] گوهر یعنی مروارید ۱۲

[5] آب کردن: منفعل کردن (از صف اللغات)

لباس مبارک

۱ رہگذر ۔ شاہراہ ۔ ف
۲ (دیکھو نمبر ۱) معطر ۔ خوشبو دار ۔ بقول ...
۳ ... صیقل زدہ ۔ ۱۲
۴ آب بہار ۔ شمیں (اصف اللغات) (انگریزی)
۵ آب بیاں نی شود ... (اصف اللغات)
۶ (دیکھو نمبر ۱) ...
۷ (دیکھو نمبر ۱) ...
۸ (دیکھو نمبر ۱) ...
(دیکھو نمبر ۱)

دائما می شد ز سیر او معطر رہگذر		از مرور پاک او می داد خوشبویش خبر
۱۴۷	گفته اند اہل شمائل نکہت آبش چو عطر در لباس خویش مالیدند اصحابش چو عطر	۷
شمع پیش قطرۂ خوے از سرشک خود خجل قطرۂ نیسان ز ہر یک قطره اش آبے بدل		قطره ہاے آب از یک قطرۂ او منفعل قطرۂ آب گہر با دانۂ گوہر دودل
۱۴۸	قطره زر رو فلک از آب خجلت قطره زن قطره دزد آسمان از اشک غیرت قطره زن	۸
اے ولا از تاب ایں کردم عرق سرتاقدم می چکد خوے چون مداد این قطره از نوک قلم		زانکه از دقت پسندان مضامینش منم خیر شد دارد مرا بوسه مفرح تازه دم
۱۴۹	بیش ازیں ہرگز ندارم طاقت وصف عرق در گر انکاری ز استادان فن بردم سبق	۹
۱۲	لباس مبارک	۴

۵۱

۹ قطره زن ۔ بمعنی قطره ریزد باراندہ (بہار عجم)
۱۰ عرق کردن ۔ خوے برآوردن (بحر عجم)
۱۱ سرتاقدم ۔ بقول ماصرین عجم سرتاپا و جمیع تن ۔ ۱۲
۱۲ سبق بردن ۔ بمعنی سبقت بردن (بحر عجم)

لباسِ مبارک

مانی از پیرایهٔ دانشوری وارسته بود بندهٔ درگاهِ تو در گوشهٔ نشسته بود		تا به تصویرِ لباسِ تو قبائے[1] بسته بود چشمِ او چوں پرده اش با دستِ او پیوسته بود
۱۵۰	چوں پریداں بشاخ افگندہ زرّیں چادرے[2] تا نه بیند صنعتِ تصویرِ او را دیگرے	۱
چوں صدائے جامه‌ام تا گه بگوشِ او رسید از پئے تعظیمِ من مانی کلہ[4] را بر کشید		او کلہ بشکست[3] لیکن چارہ جز ایں ندید تا غمِ ناکامیش پیراہنِ[5] دل را درید
۱۵۱	گفتمش برخیز بر افتاد از دوشش ردا[6] شد بجوشِ خشمِ او پیراہنِ[7] ناداں قبا	۲
جُبّهٔ ماه[8] شست در خوابِ خوشِ من جامه‌ام بود از خطِ شعاعی زیبِ دستم خامه‌ام		از کلاهِ[9] چرخ در رویائے من عمامه‌ام وز سوادِ چشم و چشمِ من مداد و آمه‌ام
۱۵۲	از سرورِ دل کلاهِ[10] خود فگندم بر فلک در هوا رقصد کله بر دامنِ حور و ملک	۳

۱؎ قبا بستن۔ آمادہ و مہیا شدن (در بحرِ عجم)
۲؎ بشاخ چادر افگندن۔ پردہ کردن (آصف اللغات)
۳؎ کلاہ شکستن۔ فخر کردن (در بحرِ عجم)
۴؎ کلاہ بر کشیدن۔ تعظیم کردن (در بحرِ عجم)
۵؎ پیراہن دریدن۔ مجنون شدن۔ (آصف اللغات)
۶؎ بر افتادن بمعنی دور شدن (آصف اللغات) و ردا از دوش افتادن بمعنی حقیقی یعنی بر زمین افتادن ردا ۱۲
۷؎ قبا شدن پیراہن پارہ پارہ شدن آن (در بحرِ عجم)
۸؎ جبّہ ماہ۔ کنایہ از شب

۹؎ کلاہ چرخ۔ کنایہ از آسمان (در بحرِ عجم)
۱۰؎ کلاہ بہوا افگندن۔ شاد شدن (در بحرِ عجم)

لباس مبارک

[illegible]

این قلمکاریِ لباسِ خوش کہ در جسمِ من است خامہ دستِ قلمکارانِ ایران سوزن است		لوحِ نقشم صفحۂ تحریرِ من بر دامن است بر قبا نقش و نگارِ خامہ صد زیبِ تن است
۱۵۳	آستین برچیدم اینجا خامہ در دستِ من یارِ من دارد بہ مخمل آستینے بر دہن	۴
اے ولاؔ موضوعِ من نقشِ لباسِ سرورست در تصانیفِ شمائل ذکرِ ایں سرتاسرست		مانیِ استادِ این فن ہیچ ست و چاکرست در سراپایش وجودِ او ز نیرنگش بہتر است
۱۵۴	خوش لباسِ نظم پوشاندم من اینجا نثر را تا بفرشِ مخملیں آراستم ایں قصر را	۵
نیست خوبانِ سمن بر را بزیور احتیاج دلبران از خسروان وہ می گیرند باج		زانکہ شاہِ حسن را بے آب شد گوہر تاج قیل ان الحسن مستغنی بانوار السراج
۱۵۵	چہرۂ محبوب را چون حاجتِ مشاطہ نیست زینتِ پیراہنِ زرّین نمیدانم کہ چیست	۶

۵۳

قد یا درست است (فردوسی)
بنام خداوند تنزیل و وحی
خداوند امر و خداوند نہی
(سعدی) اگر اے شاہ آفاق
[illegible]
۵۸ سمن بر صفت
معشوق (د. بحر عجم)

جز باوقاتِ ملاقاتِ سفیرِ دولتے خسرواں دانند رمزِ ایں بعرضِ شوکتے		بود سروِ را ز ملبوسِ مکلّل نفرتے داشت استثنا بآئینِ سیاستِ حجّتے
۷	او بسر[1] می برد دائم در لباسِ سادۂ ہمچو مردِ زاہدے بنشستہ بر سجادۂ	۱۵۶
گاہ از یک جبّۂ میمون بُد او ستر بدن گاہ شلوار و قمیص و چادرِ بردِ یمن[3]		لنگِ پاکے بر کمر یک دامنش بر صدرِ تن گاہ رنگیں چادرے بر پشت جائے پیرہن
۸	گاہ زیبِ[2] سر کلاہ و بر کلہ عمامۂ گاہ بالایش دو ہائے[4] بند و قبائین جامۂ	۱۵۷
ایں قبایش صورتِ دامن ردائے گل شود بلبلِ عاشق بجان و تن فدائے گل شود		رنگِ سرخِ گل کہ در گلشن قبائے گل شود ایں روایش گشتہ پیراہن عبائے گل شود
۹	مثلِ گل یک چادرِ ممدوحِ ما گاہے قبا گاہ شلوار و قمیص و گاہ دستار و عبا	۱۵۸

[1] بسر بردن ـ بمعنی گزاردن (آصف اللغات)
[2] تزئین کردن بقولِ ماہرینِ علمِ لباس کردن
[3] بردِ یمن ـ [illegible] (آصف اللغات)
[4] [illegible]
[5] [illegible] (آصف اللغات) [illegible]

لباسِ مبارک

چادرِ رنگگوں لباسِ پاک و زر روشنش چادرِ زرروش چو شبخوابی لباسِ خفتنش			چادرِ گلگوں رداے روزِ عید تن برش چادرِ سبزش لباسِ سبزِ سیرِ گلشنش
۱۵۹	شد رداے نیل قربان بر رداے روزِ او چادرِ ترسا فداے بردِ شبِ افروزِ او		۱۰
لنگِ پاکِ یارِ ما اسلام را لنگِ کمر از رداے ابیضِ او بر زمیں خیزد سحر			لنگِ خاکی در غزا کفار را بنهد ز سر وز رداے نیلِ اجرامِ فلک پیشِ نظر
۱۶۰	در جہاں ہموارہ زیرِ لنگ ردا لیل و نہار می فتد ہر کافرے از پا و مومن برقرار		۱۱
تا بنقشے کار فرمایم مرا بر کار بست مو قلم نقشے بہ پشت بر سرش دستار بست			نخلِ امیدم بگلزارِ معانی بار بست شاعرے در مدحتِ عمامہ اش اشعار بست
۱۶۱	تا بفرقِ دلبرم عمامہ اش را دیدہ ام رفتہ ام از خویش و بر گردِ سرش گردیدہ ام		۱۲

۵۵

بستن بمعنی اشعار را از قبیلِ بستن

موزوں بمعنی گفتن شعر موزوں

(از صف اللغات)

لباس مبارک

زینتی دارد به بالای قدش عمامه اش فکرت مخفی عیان از نونهال خامه اش		صد فضیلت سر بسر عمامه را بر جامه اش شده دو بالا حسن قد از گرمی هنگامه اش	
۱۳	شوخ من بر گوشه دستار زد گلدسته را معنی رنگین بود این نکته سربسته را		۱۶۲
زیر آن نازک کلاهی تاج فرق انور است صد فضیلت بر سرش عمامه را سرتاسر است		گنبد عمامه اش ملبوس مخصوص سر است یک شکستش را هزاران فتح و نصرت در بر است	
۱۴	شد بلاگردان این عمامه صد دستارها دور یک عمامه او رشک صد دوارها		۱۶۳
بهر تعظیمش کله خورشید خاور افکند چرخ از شادی کله بر چرخ دیگر افکند		پیش تاجش شاه تاج خویش از سر افکند تاج یار من کلاه چرخ را بر افکند	
۱۵	از بهار تاج یارم تاج گل را رنگ و بو نور تاج شمع باشد از فروغ تاج او		۱۶۴

۵۶

۱ هنگامه بمعنی صحبت (بهار عجم)
۲ مخفی تخلص زیب النساء بیگم است که شاعره معروف بوده و خوش گو
۳ شکست کلاه [illegible]
۴ سرتاسر بمعنی سراسر (بهار عجم)
۵ بلاگردان بمعنی تصدق (بهار عجم)
۶ دوار [illegible] (بحر عجم)
۷ تاج از سر افگندن بمعنی از دست دادن پادشاهی [illegible]
۸ کلاه افگندن کنایه از تعظیم کردن (بحر عجم)
۹ کلاه چرخ کنایه از آفتاب
۱۰ [illegible]
۱۱ [illegible]
۱۲ [illegible]

لباسِ مبارک

از کلاهِ خود زمیں نازے کند بر آسماں سر کشد فرخنده تاجِ او بفرقِ فرقداں		وز کلاهِ آسماں صیتِ فروغش در جهاں در گروهِ انبیا تاجِ رسل سرتاجِ شاں
۱۶۵	من بلا گردانِ تاجِ او چو دستارم ولا تا جگے از تاجِ بخشِ خود بدست آرم ولا	۱۶
یارِ ما در رنگ و بویش گلعذار و گلبدن در نزاکت نیست فرقے در گل و گل پیرہن		والہش در سیرِ گلشن مثلِ بلبل نغمه زن تا گلے دانند ورا عندلیبانِ چمن
۱۶۶	گفت صائب جامهٔ او از رگِ گل بافتند بلبلاں گل را بداماں و گریباں یافتند	۱۷
از نگاهِ ما حریرے در قبائے ایں تنش در چمن دیدیم چوں گل را اسیرِ گلشنش		مردمک از دیدهٔ ما تکمهٔ پیراهنش دامنِ رنگیں ایں نشناختیم از دامنش
۱۶۷	بلبلاں دوزند چشم آں گونه برایں گلبدن گوئیا دارد قبائے چشمِ بلبل را به تن	۱۸

۵۷

لباس مبارک

ویدتا بروسپیدے بتنش چوں ماہتاب	جامۂ گلنار دارد گلبدن ہمچوں گلاب	چاک زد پیراہن صبح ز رشکش آفتاب	می نماید در نظر از پردۂ یاقوت آب
۱۶۸	نازک اندامے کہ ہر دم در لباس دیگر است	کے تواند فکر صائب دامنش آرد بدست	۱۹
گفتہ اند اہل سخن سیمیں تنش را گلبدن	چادر خضرا بدوش پاک او در انجمن	می نماید گلعذارم گل بگلگشت چمن	چرخ اخضر را کند حیران چو سلمان سخن
۱۶۹	گہ قبائے سبز و گاہے سرخ بینم در برش	ہر زماں در دلبری یابم برنگ دیگرش	۲۰
نیک دانی بود یارم در صباحت گلعذار	بود بردا احمرے بالائے دوشش در بہار	داشت ایں گل پیرہن پیراہن گل در کنار	وسعت مضمون صائب بیں برنگ اختصار
۱۷۰	در چمن نشناختم سیمیں برش گلرنگ بود	بر قدش سرتا بپا پیراہن گل تنگ بود	۲۱

ماہتاب بمعنی فروغ ماہ (بہار عجم)
چاک زدن بمعنی پارہ پارہ (بہار عجم)
گلاب بمعنی گل (بہار عجم)
صائب صفاہانی شاعر
موزون کرد شعر سوم مال از دست ۱۲
گلعذار بمعنی معشوق
گلگشت بمعنی سیر چمن (بہار عجم)
چرخ اخضر کنایہ از آسمان (بہار عجم)
سلمان ساوجی شاعر
موزون کرد شعر سوم از دست ۱۲
گل پیرہن کنایہ از معشوق (بہار عجم)
صائب صفاہانی شاعر

۵۸

موزون کرد شعر سوم از دست ۱۲

[illegible] بہار عجم [illegible]

بود در تشبیہ تو پیراہنش حلۂ بریں		قامتِ طوبیٰ در در ویشیں چو حورِ جبیں	
از لبِ حوضِ دہانش چشمۂ کوثر ببیں		دارد اسرارِ جہاں پیراہنش در آستیں[1]	

۱۷۱	صائبا[2] چوں می کشاید دلبرم بندِ قبا می شود روے دلِ عالم دریے فردوس وا	۲۲

آں گریبانِ قبایش مشرقِ مہرِ جمال		از ہلالِ آں گریباں ماہِ نوگیرد کمال[3]	
وز طلوعِ ماہِ عارض مہرِ گردوں را زوال		حاصلِ فکرِ ولا پیرایۂ فکرِ کمال[4]	

۱۷۲	می شود ہر روز طالع زاں گریباں آفتاب بر بدن پیراہنِ او مطلعِ آں آفتاب	۲۳

آں رداے زردِ یارم از شمائل آشکار		زردیِ رنگش فروغِ آفتابے در نہار	
چادرِ ترسا[5] فداے ایں رداے زرنگار		فکرِ خالص[6] را ولا اینجا بآبِ زرنگار	

۱۷۳	بار دلے زردِ خود چوں عالم آرا می شود زیں ردا سیمیں تنِ یارم طلا می شود	۲۴

[1] لہ [illegible] (بہار عجم)
[2] لہ صائب اصفہانی شاعر است / مصرعِ [illegible] ازو است ۱۲
[3] لہ کمال [illegible] (بہار عجم) [illegible]
[4] لہ کمال خجندی شاعر است / مصرعِ ثانیِ شعرِ سوم ازو است ۱۲
[5] لہ [illegible] از آفتاب (بہار عجم)
[6] لہ خالص اصفہانی شاعر است / مصرعِ دوم شعرِ سوم ازو است ۱۲

لباسِ مبارک

۱۷۴	در سحرگہ دلبرِ من چون قبا در بر کشید	۲۵	از گریبان آفتابِ عارضش سر بر کشید
	جلوهٔ انوار چون از روے روشن بر کشید		مخلصِ دیرینہ نقشِ جامۂ دلبر کشید
	صبحِ صادق دعوے چاکِ گریبانش کند		
	در قبا چون استرے۔ خورشید پنہانش کند		
۱۷۵	از لباسِ تنگِ تو گردد دلِ عاشق فگار	۲۶	بر تنِ نازک نشانِ بخیہ گردد آشکار
	چستیِ بندِ لباست می برد از دل قرار		از قدِ چستِ تو عاشق چون غنی اندر فشار
	تنگ در بر می کشد ملبوسِ تو نازک تنت		
	روزِ محشر دستِ ما و دامنِ پیراہنت		
۱۷۶	ساعدش ہیہات در دستِ فرازِ آستین	۲۷	عاشقش چون آستین از خشمِ او چین بر جبین
	آستین بر دل کشد گویند نگارِ نازنین		اے ز لالیِ آستین غصہ زن سویم ببین
	گر دو لدارت طرازِ آستین را آزمون		
	شد ز دستِ او نمودار یدِ بیضا برون		

۶۰

۱ قبا در کشیدن محاورهٔ معاصرین عجم است و متقدمین ہمین استعمال قبا کشیدن ہم کرده اند و سند این در بہارِ عجم بر قبا کشیدن مذکور ۱۲

۲ بر کشیدن یعنی بیرون آوردن و بالا بردن و بلند کردن (آصف اللغات)

۳ سر کشیدن یعنی بلند شدن و بمجاز یعنی ظاہر شدن و (بہارِ عجم)

سند این و توصیف رنگِ بہار کہ (بہارِ عجم) بہ بند ۶۹ گذشت ۱۲

۴ مخلص کاشی شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۵ نقش کشیدن یعنی تصویر کشیدن (بہارِ عجم)

۶ قدِ چست۔ در کلامِ سلمان مستعمل (بہارِ عجم) بمعنی چست

۷ غنی کشمیری، شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۸ [illegible] آستین برچیدن، در کاری [illegible] (آصف اللغات)

۹ [illegible] لالہ [illegible] شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۱۰ آستین [illegible] (آصف اللغات)

۱۱ [illegible] ید بیضا [illegible] ۱۲

۱۲ ید بیضا یعنی معجزهٔ موسیٰ علیہ السلام کہ از کف اوشان روشن بود [illegible]

بردِ خضرا اے نگارم از شمائل آشکار				طوطیاں پیشِ ردائے اخضرِ او شرمسار
سبزپوشانِ جناں بر سبزیِ چادر نثار				فکرِ فردوسی به بستانِ سخن آرد بهار
۱۷۷	چادرِ سبز نیست بر دوشِ نگارِ حورزاد			۲۸
	لله الحمد از لباسش سبز شد نخلِ مراد			
در قبائے لاله گوں دارد تنش لطفِ دگر				لفظِ رنگیں شمعِ معنی را بود فانوسِ زر
صائبا مضمونِ رنگینت پسند آمد مگر				رنگِ فکرِ مخلصِ کاشی بود مطبوع تر
۱۷۸	در لباسِ ارغوانی رونقِ آں سیمتن			۲۹
	معنیِ روشن بود در لفظِ رنگینِ سخن			
مردمِ چشمست یارم بار دائے عنبریں				می نیاید در نگاهِ عاشقاں آں نازنیں
می توانی گر سوادِ چشمِ خود بینی ببیں				در سوادت مردمک اے شبلیِ باریک بیں
۱۷۹	می شود روشن بعالم زانکه نورِ دیده است			۳۰
	مردمِ چشمم لباسِ سرمگیں پوشیده است			

ف۱ سبزپوشانِ بهشت بقول ... جوانانِ بهشت ...

ف۲ فردوسی طوسی شاعر

ف۳ صائب اصفهانی شاعر

ف۴ مخلص کاشی شاعر

۶۱

ف۵ شبلی ... شاعر

بوته‌هاے زر که دارد یارِ ما بر پیرہن این زرِ قلبِ تو[1] خالص نیست رائج در سخن		نیست حسنِ او نصیبِ دامنِ گل در چمن بہ کہ بگدازد بقولت سوزِ عشقِ سیمتن
۱۸۰	دلبرت دارد بتن زرّیں قباے بوتہ دار تا بہر یک بوتہ بگدازد دلت لیل و نہار	۳۱
خانہ ام از جامۂ گلگونِ یارم صحنِ باغ وز قباے او بگلگشتِ چمن گل باغ باغ[2]		از بہارِ رنگ و بویش لالہ را دل داغ داغ شد زیارت اے معیشی[3] خانۂ تو بے چراغ[4]
۱۸۱	جامۂ گلگونے در آمد صبح در کاشانہ ات فکرِ آبے کن کہ افتاد آتشے در خانہ ات	۳۲
زانفعالِ آں رداے عنبرینِ یارِ ما سروِ گلشن شد نثارِ قامتِ دلدارِ ما		گریہ ہاے ابرِ سیہ کرو است در گلزارِ ما فکرِ صائب[5] نالۂ قمریست در اشعارِ ما
۱۸۲	با لباسِ عنبریں امروز جولاں[6] کردہ است سرو را در جامۂ قمری نمایاں کردہ است	۳۳

[1] خالص اصفہانی شاعر — سرودن شعر سوم ازوست ۱۲
[2] باغ باغ: یعنی بسیار شگفتہ
[3] معیشی: شاعر ... کہ از تلامذۂ شعرائے ...
[4] ... چراغ ... کہ افتاد آتشے در خانہ ام ۱۲
[5] صائب صفاہانی شاعر (واصف اللغات) — سرودن شعر سوم ازوست ۱۲
[6] جولان کردن: یعنی جولانی است (بیمار ...)

بارک اللہ اے ولا نقش لباسش نکات است تار تار رنگ تار نظم در صنع پود و تار است		این کرامات مبین جبہ و دستار است باقی حرف این لباسے در خور دلدار است	
۱۸۳	در جزاے نقش از افضال رب العالمین خلعتے یابی ز مدح تو در خلد بریں	۳۴	
۱۳	سایۂ مبارک	۸	
مانی نادان نقش سایہ اش در اضطراب آنچہ از اسرار فن آموختہ دارد در کتاب		پرتوش را سایہ می داند خیال او بخواب ہر چہ ما تعلیم او کردیم شد نقشے بر آب	
۱۸۴	پرتو سعدی نگیرد ہر کہ بنیادش بد است تربیت نا اہل را چوں گردگاں بر گنبد است	۱	
مانی نادان خیال نقش تنویرے کند سایۂ (بے سایہ) را خواہد کہ تصویرے کند		خواب را نادیدہ می خواہد کہ تعبیرے کند بہ کہ از بہر دماغ خویش تدبیرے کند	
۱۸۵	غیر مرئی را خیال نقش خواب است و خیال	۲	

سایهٔ مبارک

صورت[۱] بے سایگی بستن خیال است و محال

آبِ گل[۲] را از رخِ گلگوں[۳] کشیدن کارِ ماست
آب از چاهِ ذقن[۴] بیروں کشیدن کارِ ماست

تیر چشمے از دلِ پرخوں کشیدن کارِ ماست
بحر[۵] را در مصرعِ موزوں کشیدن کارِ ماست

۱۸۶ در سخن سنجی ز ہر یک لفظ صد مضموں کشیم
نقشِ آهِ غیرِ مرئی در گرامو فوں[۶] کشیم ۳

عکسِ بے عکسی کشم بر لوحِ مضمونِ خیال
دلنشینت[۸] می کنم دعوائے خود از یک مثال

من چو تصویرے به بندم صورت[۷] امرِ محال
ایں محال است و محال است و محال است و محال

۱۸۷ من بلوحِ چشم نقشِ نور ہائے کردہ ام
تو نمی بینی کہ تصویر[۹] نگاہے کردہ ام ۴

دیدہ عکسِ مردمک بنمود از نورِ بصر
سایۂ او در جہان مہتاب باشد از قمر

از فروغِ شمع روشن سایۂ او را نگر
پرتوِ خورشید شد از آفتابش جلوہ گر

۱۸۸ عکسِ اجرامِ فلک پرتو فگن شد بر زمیں ۵

[۱] صورت بستن ـ قائم شدن. تصویر و تصویر کشیدن (بہار عجم)
[۲] آبِ گل ـ بمعنی گلاب (بذیل صورت) (آصف اللغات)
[۳] گلگوں بمعنی سرخ. (بحر عجم)
[۴] چاہِ ذقن ـ مغاکے کہ در زنخدان خوبان می باشد (بحر عجم)
[۵] بحر ـ بمعنی قلزم و در زمینِ شعر یعنی وزنِ شعر ۱۲
[۶] گرامو فون ـ نامِ آلہ کہ در آں صوت را محفوظ کنند ۱۲
[۷] صورت بستن ـ بمعنی نقش بستن (بہار عجم بذیل صورت)
[۸] دلنشین ـ بمعنی مقبول (بہار عجم)
[۹] تصویر کردن ـ بمعنی تصویر کشیدن (بہار عجم)

سایہ پیارے

	پرتوِ جسمِ تو مہر و ماہ بر چرخِ بریں	
در لطافت جسمِ تو پاکیزہ تر از جانِ ما جانِ عالم شد فدائے این تنت جانانِ ما		در لطافت جانِ تو آئینۂ عرفانِ ما وصفِ او بیروں بود از حیطۂ امکانِ ما
۱۸۹	برزمیں نورِ مجسم سایۂ او بر فلک از تو اجرامِ فلک ها و ز تو ارواحِ ملک	۶
عکسِ مہرے را اگر جوئی بیابی آفتاب عکسِ شمعے از فروغِ شمع در محفل بیاب		عکسِ ماہے را اگر خواہی ببینی ماہتاب عکسِ جسمِ پاکِ یارم ماہتاب و آفتاب
۱۹۰	پرتوِ مہر و فروغِ ماہ عکسِ عکسِ اوست سایۂ او بر زمیں جستن ولا بر عکسِ اوست	۷
سایۂ او در جہاں ہمسایۂ ظلِ خداست پرتوِ او مہر و ماہ و سایہ اش بر فرقِ ماست		بر سرِ اربابِ ایماں چترِ ظلِ مصطفے است ظل و پرتو را بہم فرقے نمودن خطاست
۱۹۱	ظلِ او بر فرقِ عالم پرتوش بر آسماں	۸

٦٥

لفظ آفتاب بمعنی حقیقی مہر باشد

سایهٔ مبارک

	پرتوِ روشن همیں و ظلِ احسانش هماں	
چترِ ابرے بود بر فرقِ همایوں در خرام حکمت آموزاں کہ می کردند او را احترام		نیست اربابِ سِیَر را در وثوقِ ایں کلام وجہ ایں بے سایگی دانند چترش را مدام
۱۹۲	گر بو دمانی بعالم ظلِ چترے بر سرت بر زمیں هرگز نه بینی سایهٔ از پیکرت	۹
از تقابل عکسِ شئے پیدا کند نورِ لطیف روشناں[1] دانند آں نورِ مجسم را لطیف		وز فروغِ شمس بینی سایهٔ جسمِ کثیف سایهٔ جسمِ کثیفے راست نورِ او حریف
۱۹۳	سایه را تصویر می خواهی رفیقِ ما ببیں نعره زد مانی بجانِ من[2] همیں است و همیں	۱۰
بر قلوبِ خلق اعجازے کند تسخیرِ تو گرچه از تصویرِ تو گردد عیاں تنویرِ تو		در دلِ کفار هم باشد نهاں توقیرِ تو بر زمیں هرگز نیفتد[3] سایهٔ تصویرِ تو
۱۹۴	عکسِ تصویرِ تو بر لوحِ دلم گیرد قرار	۱۱

[1] روشناں = ستارگان (بہار عجم و غیاث روشن)

[2] بجانِ من = یعنی قسم بجانِ من نیز بمعنی قسم ۱۲

[3] نیفتد از افتیدن بمعنی افتادن (بہار عجم و غیاث)

دل نمی خواهد که تصویر تو گردد سایه‌دار

سایهٔ بالِ هما بخشد بعالم برتری عالمی آسودهٔ رحمت بظلِّ قیصری	فرقِ ظلّ الله می نازد بظلِّ داوری ما بسر داریم چترِ سایهٔ پیغمبری

۱۹۵	بر سرِ ما سایه گستر بندهٔ بی سایه حسنِ نقشِ سایه را از مهر و مه پیرایه	۱۲
۱۴	سرِ مبارک	۹

ما نیا داری گر از تصویرِ فرقِ او سری گفت ناید جز تو این کارِ گران از دیگری	سر برآر از جیبِ نقشِ پاکِ فرقِ سروری من بخدمت حاضرم چون پیشدستِ چاکری

۱۹۶	در سرِ آغازش و لا برخیز تا خیری مکن بر منِ فرمان برت از خشم تعزیری مکن	۱

دستگونِ سرگرانی از رنگ اسرار بالا نگرد سر بگیند می کشند اینها سیکی پروا نگرد	همسرش بهزادِ نادان جنبشی از جا نگرد هر یکی سر در هوا اصلا نظر بر ما نگرد

٦٧

سرِ مبارک

۱۹۷	از سرِ طاعت چو سرگردیم با این کار را بر زمین زد ہر یکے در بیخودی دستار را	۲

سرفرازان سر فرو آرند در تعظیمِ سر سرکشان سرگرمِ استعمالِ فرماں سربسر	سربلندان سرنگوں پیشِ سرش با چشمِ تر سرگرانان سر نمی پیچند از حکمش مگر

۱۹۸	خودسراں سر برخطِ فرماں سرورمی نہند سروراں و ہر سر براقدامِ او سرمی نہند	۳

فرقِ اقدس ہائے تختِ خسروِ روشن دماغ از رخِ گلگونِ خود دارد چمن در خانہ باغ	در حریمش شمعِ او روشن زمغزش چراغ خاطرش شادان دلش از سیرِ گلشن باغ باغ

۱۹۹	باشد از چشمِ نگہباں فوجِ مژگاں بردرش آں جوانانِ دو گوشِ او ہمہ فرمانبرش	۴

فرق۔ بالاخانۂ عالی بہ بالائے قدش در ہمیں طارم جلوسِ پادشاہِ ارشدش	یا تنِ او طارم و فرقِ ہمایوں گنبدش شہ نشینِ فرق با فوق الحنک شد مسندش

۱ از سرِ طاعت - از قبیلِ طاعت [illegible]
۲ سرکردن - آغاز کردن۔ [illegible]
۳ دستار بر زمین زدن - عاجزی کردن (بحرِ عجم)
۴ سرفرازان - سربلندان (مصادرِ عجم)
۵ سر فرو آوردن - فروتنی کردن
۶ سربلند بمعنی سرفراز (بہارِ عجم)
۷ سرنگوں بمعنی نگوں سر دانستہ اند
۸ سرکش - مردم نافرمان (بحرِ عجم)
۹ سرگرم - مستعد در کار (بحرِ عجم)
۱۰ سربسر - برابر و موافق (بحرِ عجم)
۱۱ سرگراں - متکبر و بیدماغ (بحرِ عجم)
۱۲ سر پیچیدن - نافرمانی کردن (بحرِ عجم)
۱۳ خودسر - خودرائے (بہارِ عجم)
۱۴ سر برخط نہادن - اطاعت

۶۸

۱۵ [illegible] کردن (بحرِ عجم)
۱۶ [illegible] بمعنی سردار [illegible]
۱۷ روشن دماغ [illegible]
۱۸ [illegible]
۱۹ [illegible] چراغ [illegible] (بحرِ عجم)
۲۰ باغ باغ [illegible]
۲۱ [illegible]
۲۲ [illegible]
۲۳ [illegible]

٢٠٠	تاجِ سر زیبا لباسِ تاجدارِ تاجور قبّهٔ عمّامه بربالای گنبد زیبِ سر	٥
در تفوّق سر بر اعضای رئیسه افسری در سر افرازانِ گیتی نیست او را همسری		بر سر هفت اختران ترجیحِ شاهِ خاوری فرقِ سرداران عالم را سر او سروری
٢٠١	سرنمی تابند از احکامِ پاکش سروران سربفرمانش نهند از بیم و پاکش خودسران	٦
از فضیلت هاش اربابِ فضائل گفته اند فرقِ اقدس را بزرگِ اهلِ شمائل گفته اند		از سرِ مردانه او را مردِ عاقل گفته اند این بزرگی را نشانِ عقلِ کامل گفته اند
٢٠٢	کارفرما. کارسنج و کاردان. کار آزمای چون جوانان در فراست بود و چون پیران برای	٧
فرقِ یارم دوربین و خوش مشام و حق نیوش از دماغِ روشنش روشن فروغِ عقل و هوش		زانکه دارد چشمِ بینا. راه بینی سمعِ گوش با دهن فوقِ زبان در وصفِ گویا و خموش

م مبارک

۲۰۳	دارد او با عارضِ گلگونِ خود رنگِ چمن رنگ و بوے گیسوِ مشکینِ او رشکِ ختن	۸
قبّۂ نورانیِ سر[۱] ہمچو فانوسِ بلور[۱] شمعدانِ[۲] استادہ گردن زیرِ شمعِ نور		بر سرِ شمعِ دماغش در تجلّی شمعِ طور می نماید بر منارِ قامتِ او دور دور
۲۰۴	آں منارِ عالیش از مسجدِ بیت الحرام[۳] واندشش قومِ جہود از معبدِ اقصاے شام[۴]	۹
دیدہ ام خوابے کہ چشمِ خود کشادن ناگوار در سراپاے تنت و بر سراپاے[۶] بہار		اے سرت گردم[۵] منم در نقشِ سر سر چشمہ دار[۷] تا سر از جیبِ[۸] قباے گل برآوردم بکار
۲۰۵	ایں سرت بر گلبنِ قامت ۔ سراسر سر گلست عاشقِ رنگیں بیانت گوئیا سر بلبل است	۱۰
چہرۂ محبوب سر از روے تابان و برو کاکل[۹] و زلف و خط و ریش و بروتِ مشکبو		ابرو و چشم و جبین و عارض و بینی درو از زنخداں[۱۰] چاہِ او موجِ زنخ غبغب[۱۱] بہو

سلہ بلّور بقول منتخب اللغات نوعے عربی است بالکسر و فتح لام مشدّد و ضم لام ہم بمعنی سنگ معروف صاحب بہار عجم گوید کہ فارسیان بمعنی سنگ معروف بتخفیف استعمال نمایند ۱۲

سلہ شمعدان، از عالم چراغدان چیزے کہ شمع بالاے آں روشن باشد (بہار عجم) مصاحبین عجم از استادہ ...

سلہ بیت الحرام، کعبۂ معظمہ و خانۂ کعبہ (آصف اللغات) شمع ہم گویند ۱۲

سلہ مسجد اقصاے شام، از مسجد اقصی و صاحب غیاث اللغات بمسجد اقصی گوید کہ بیت المقدس باشد و آں مسجدیست در شام ۱۲

سلہ سرت گردم، اے صدقہ ات شوم (بہار عجم)

سلہ سر چشمہ دار ... (بہار عجم)

سلہ ... (بہار عجم)

سلہ سر از جیب ... برآوردن ...

سلہ کاکل ... (غیاث اللغات)

سلہ زنخداں ... (بہار عجم)

سلہ غبغب ... (بہار عجم)

۲۰۶	سر بود عضوے ز تعمیمات جسم نازکے می کنم در ملحقات سر بیان ہر یکے	۱۱

تا سر آوردیم[۱] نقش سر اعضائے تنش — اوّلیں گل بود ایں بر گلبنے انگشتنش
یا بود فانوس بر بالائے شمع روشنش — یا بود تابندہ خورشیدے براوج گردنش

۲۰۷	اے قوّلا سودیم[۲] سر زیں منزلت بر آسماں می کشد دستے[۳] بر آں سرور پیغمبراں	۱۲

۱۵	دماغ مبارک	۱۰

مانی بے مغز[۴] بر نقش دماغش چشم داشت — تا دماغ[۵] خویش پخت تا دماغ او نداشت
ہمت[۶] خود گرچہ بر تصویر مغز او گماشت — لیک از ہیبت سر[۷] ایں کار نازک اگذاشت

۲۰۸	صورت نقشش چو در آئینہ صنعت ندید از غم و افسوس مغز و دیدہ[۱۰] بر مژگان دوید	۱

من دماغے سوختم در نقش لعل شبچراغ[۱۱] — از فروغ او شدم در خواب خوش روشن دماغ[۱۲]

۱ سر آوردن - بآخر رسانیدن - آخر شدن (بحر عجم)
۲ سر ساییدن - بمعنی عروج و کمال (بحر عجم)
۳ دست بر سر کشیدن - نوازش کردن (بحر عجم)
۴ بے مغز - کم عقل (بحر عجم)
۵ دماغ پختن - خیال باطل کردن (بحر عجم)
۶ دماغ داشتن - دماغ چیزے داشتن (بحر عجم)
۷ دماغ داشتن - فرصت آن داشتن (بحر عجم)
۸ ہمت گماشتن - ہمت بر آن
۹ سر چیزے گذاشتن - یعنی حقیقی خیال چیزے ترک کردن
۱۰ مغز دیدہ بر مژگان دویدن - گریہ خونیں کردن (بحر عجم)
۱۱ شبچراغ - گوہریست کہ در شب مانند چراغ افروزد (بحر عجم)
۱۲ روشن دماغ - شگفتہ خاطر و صحیح الدماغ (بحر عجم)

دماغ مبارک

	چون بقسمت از دماغ تر بدست آمد سراغ		از مسرت مغز من بشگفت و دل شد باغ باغ
۲۰۹	من دماغے داده‌ام آرایش بنقش پاک مغز تا بلوح دل کشیدم در سخن تصویر نغز	۲	
	هرچه اندر پرده پنهانست ناید در نظر داد جذب الفتم زین صنعت نازک خبر		عکس او جز آلهٔ برقی نه گردد جلوه گر یافتم از جوش دل بر شوق چشم خود اثر
۲۱۰	بر سواد دیده روشن عیاں شد نقش پاک دیده‌ام در خواب خوش بیدار و چشم خوابناک	۳	
	اے ولا وصف دماغ تر دماغم تر نمود خامه‌ام چون مدحت دبگفته مغزش سر نمود		مغز خشکم در سخن هر شعر تر از بر نمود حسن تضمین مسیحا ذوق بالاتر نمود
۲۱۱	قطرهٔ بے ابرستان را دماغ تر دهد نخل عیش بادهٔ وحدت زباران دهد	۴	
	این دماغ او دو مغز ست بیکتائی علم		صاحبا او خوش دماغ و پخته مغز و ذی همم

۱ تر دماغ یعنی تازه دماغ (بحر عجم)
۲ بدست آمدن - حاصل شدن
۳ باغ باغ شدن - مسرور شدن (آصف اللغات)
۴ آرایش دادن دماغ - کنایه از آراسته کردن دماغ (آصف اللغات)
۵ پاک مغز یعنی پاک رائے - بمعنی آرایش دادن (بحر عجم)
۶ سواد دیده - بمعنی حقیقی سیاهی دیده ۱۲
۷ خوابناک - در عالم خواب (بهار عجم)
۸ دماغ تر - دماغ چاق (بهار عجم)
۹ خشک مغز - ترت خورسندی (بحر عجم) و مغز خشک هم بدین معنی ۱۲
۱۰ ... (آصف اللغات)
۱۱ ... صفت دماغ است
۱۲ ... سرکردن - آغاز کردن (بهار عجم)
۱۳ ... (بهار عجم)
۱۴ دماغ ... (بهار عجم)
۱۵ ... (بهار عجم)
۱۶ ... (بهار عجم)

پخته[۱] را اے پختہ مغزانِ دانش ثابت قدم		در خیالِ تیز[۲] مغزان تیز[۳] ہوش و تازہ دم
۲۱۲	تیرہ مغزان را از فیضِ صحبتش روشن دماغ بر دلِ کفار از روشن دماغش تیرہ داغ	۵
در نگاہِ پاک[۴] مغزان، مغزِ پاک و لطیف تیز[۵] مغزِ او نماید پختہ مغزان ضعیف		او چہ داند ہر کرا باشد دماغِ کثیف پیشِ مغزِ او گران مغزان سبک[۶] مغز و خفیف
۲۱۳	اے ولا در وصفِ مغزش چون وحید[۷] نامدار سعے کن تا از تو ماند حرف ہاے مغزدار	۶
پرتو نورِ دماغش مغزِ ما روشن کند تر[۸] دماغش چشم را شاداب چون گلشن کند		خسروِ مغزش حکومت بر سریرِ تن کند وصفِ او مداحِ خود را ماہرِ ہر فن کند
۲۱۴	می شود ہر باغِ تن شاداب زین جوے[۹] روان گرمیِ اعصاب ما زان مجمر[۱۰] و شمعِ[۱۱] نہان	۷
واضعِ حکمِ شریعت سرورِ روشن[۱۲] دماغ		ہادیِ راہِ طریقت رہبرِ روشن دماغ

۷۳

۱ پختہ مغز ... (بہار عجم)
۲ تیز مغز ... (بہار عجم)
۳ تیز ہوش ... (بہار عجم)
۴ پاک مغز ... صفت دماغ است
۵ تیز مغز ... (بہار عجم، ذیل دماغ)
۶ سبک مغز یعنی سبک قدر (بحر عجم)
۷ وحید قزوینی شاعر است ...
۸ تر دماغ، خلاف خشک دماغ ...
۹ جوے روان ... بمعنی جوے ... (بہار عجم)
۱۰ مجمر در تشبیہات دماغ آمدہ (بہار عجم، ذیل دماغ)
۱۱ شمع در تشبیہات دماغ (بہار عجم، ذیل دماغ)
۱۲ روشن دماغ ... (بحر عجم)

کاشفِ رازِ حقیقت جوہرِ روشن دماغ		بانیِ عشق و محبت دلبرِ روشن دماغ
۲۱۵	ذوق و شوقِ زندگی از جان و دماغم گرم کرد بند و طوقِ بندگی از دل دماغم نرم کرد	۸
زین دماغِ عالیش ہر پست ہمت کامیاب تیرہ مغزان را بود روشن دماغش آفتاب		این دماغِ ترّ بجی خشک مغزان چشمۂ آب مغزِ بیدارش نہ بیند روی غفلت را بخواب
۲۱۶	او دو مغز و مغزِ او کامل برنگِ چار مغز چشمِ او در خوابِ راحت در سرش بیدار مغز	۹
در بلاغت جوہرِ آئینۂ ہوشش لقب در شجاعت افسرِ جرّارِ پرجوشش لقب		در متانت بندۂ ہشیارِ خاموشش لقب در کرامت ای ولا مغزِ خطاپوشش لقب
۲۱۷	حسنِ وصفِ او دماغِ من ببالا می برد خود بستائی بر طرف - بر ملأ اعلٰی می برد	۱۰
در غمِ امت دلش از رنجِ عصیان داغ داغ		از سر و رعفوِ امت خاطرِ او باغ باغ

دماغِ مبارک

۱ دماغ گرم کردن - مستعد کردن (بہارِ عجم)

۲ دماغ نرم کردن - مطیع کردن (بہارِ عجم)

۳ دماغِ عالی - و دماغ کریم خیال

۴ دماغِ تر - دماغ رسیدہ (بحرِ عجم) و بلند باشد ۱۲

۵ خشک مغز - یعنی تند خو (بحرِ عجم)

۶ چشمۂ آب [illegible] دماغ آمدہ [illegible] ازان کار دیوانہ مزاج (بحرِ عجم) [illegible] دماغ

۷ تیرہ مغز - احمق و دیوانہ (بحرِ عجم)

۸ مغزِ بیدار - یعنی مغز [illegible] کہ بیدار است بقول بحرِ عجم عاقل و ہوشیار

۹ دو مغز - قوی (بحرِ عجم) چار مغز - گردکان (بحرِ عجم)

۷۴

۱۰ دماغ ببالا بردن - نخوت و تکبر کردن (بحرِ عجم)

۱۱ ملأ اعلٰی - [illegible]

۱۲ داغ داغ - [illegible] استعمال کنند ۱۲

۱۳ باغ باغ - بسیار شگفتہ (بحرِ عجم)

دماغ مبارک

نسبتے دارد بهم روشندل و روشندماغ		آں بود شمعِ تن و ایں را لقب شد شبچراغ
۲۱۸	مغزِ ما روشن کند وصفِ دماغِ روشنش طبعِ ما روشن کند نورِ چراغِ روشنش	۱۱
مغز داریہاے نقشم مغزِ مانی بردہ است خاطرش از سختِ مغزیہاے خود افسردہ است		طاقتِ بشگفتہ مغزِ من دلش مردہ است او ندارد مغز در سر مغزِ خر با خوردہ است
۲۱۹	خامۂ من در نیستانِ قلم مردِ دلیر در رقم از نیزۂ خود می برآرد مغزِ شیر	۱۲
خامۂ ما چوں دماغِ روشنش را نقش بست در جگر از رشکِ صنعت شیشہ را مانی شکست		از مسرت بود چشمِ یار را ساغر بدست ہمچو صائب از مے وحدت ولا ما ئیم مست
۲۲۰	ما دماغِ خشک را از بادہ گلشن کردہ ایم بارہا ایں شمع را از آبِ روشن کردہ ایم	۱۳
مغز در سر کن ولا طولِ سخن ترکِ ادب		یحیی از مغز شش دماغ و بیدماغی از تعب

۷۵

درسخن عالی[1] باغت کرد خاقانی لقب		آن‌تراگوینده خلّاق[2] المعانی در عرب
۲۲۱	گردهٔ تصویر را از مغزِ جاں پرداز کن چهره پردازی[3] زحسنِ موے سرآغاز کن	۱۴
۱۶	گیسوے سرِ مبارک	۱۱
گفت بہزادم قلاتصویرِ گیسو نازک است تارِ موے او زتارِ زلفِ خوشبو نازک است		گرده و پرداز ایں از نقشِ ابرو نازک است موے او از موے ریشِ عنبریں مو نازک است
۲۲۲	مو بمو باید چنیں تصویر وجوے کشید کز نکاتِ موشگافی[4] خلق گردد مستفید	۱
خامه‌ام در نقشِ گیسو مو[5] برآورد از زباں من بجاے حلیهٔ تصویر سے کشیدم آنچناں		موقلم[6] گفتند او را نکته سنجانِ جہاں سر زند[7] از نقشِ گیسوے درازش وصفِ آں
۲۲۳	صنعتم بہزاد را مو[8] ریخت در پیراہنش موکشاں[9] و داز حرارت راست شد مو[10] بر تنش	۲

۱ عالی و رفیع - بمعنی بلند خیال ۱۲
۲ خلاق المعانی - لقب خاقانی ۱۲
۳ چہرہ پرداز - بمعنی مصور ، و چہرہ پردازی - مصوری (بحر عجم)
۴ موشگافی - باریک بینی - (بحر عجم) نیز ل موشگاف
۵ مو برآوردن زبان قلم - بیکار ماندن قلم از نوشتن (بحر عجم)
۶ موقلم - خامہ کہ براے مصوری از موہا سازند (بہار عجم)
۷ سر زدن - ظہور کردن و ظاہر شدن (بحر عجم)
۸ مو در پیراہن ریختن - بیقرار کردن (بحر عجم)
۹ موکشیدن - ساحر کردن - (بحر عجم)
۱۰ مو بر تن راست شدن -

	عاشقت تصویرِ گیسوے تو پرداز در قم موے مژگان با سوادِ دیدہ لیلے ہم	لوحِ دل در دست ہمچوں چہرہ پردازِ عجم این خورد بہرِ مداد و آن بکارِ[۱] موقلم	
۲۲۴	موے[۲] نازک بر تنم برخاست در فکرِ سخن وز تعب آبے رواں شد از بنِ ہر موے من		۳
	چوں نمودم موشگافی[۳] ہاے نقشِ پاکِ مو از کفِ دستم بر آمد[۵] چوں دریں تصویر مو	موقلم تصویرِ گیسویش رقم زد مو بمو[۴] مانیِ ناداں بشرم و خجلتے بر بست مو[۶]	
۲۲۵	دستِ من از موقلم چوں نقشِ ہر گیسو گرفت در تماشا دیدۂ مانی ز حسرت مو گرفت		۴
	گیسوِ پاکِ سرِ او اوّلیں موے سر است تارِ مویش مو بمو تارِ نگاہِ دلبر است	رنگ و بوے دلنشینش بہ ز مشک و عنبر است مردمک گوید کہ حاشا آں ازیں نازک تر است	
۲۲۶	فرقِ نازک درمیانِ گیسو و تارِ نظر موشگافی ہاے ما پیدا کند از فرقِ سر		۵

[۱] بکار خوردن - بکار آمدن (از صحف اللغات)

[۲] موے بر تن برخاستن [illegible] (از بحر عجم)

[۳] موشگافی - باریک بینی [illegible]

[۴] [illegible] (از بحر عجم)

[۵] موے از کف برآمدن - امر محال بوقوع آمدن (از بحر عجم)

[۶] مو بر بستن - [illegible] شدن براے [illegible] (از بحر عجم)

تا بگوش و دوش چون گیسوے اقدس میرسید خالق ما بہرِ حفظِ مغز گیسو آفرید		سرتراشِ او بحکمش نوکِ گیسوی برید در کلاہِ خود بحفظِ خویش کرد ابنِ ولید	
۲۲۷	در شمائل راویانِ معتبر آوردہ اند موے پاکش را چو آثارِ مبارک بردہ اند	۶	
زلفِ خوباں میشود قرباں بہ گیسوے سر کاکلِ گیسو کمند اں والہِ او سر بسر		شد فدا گیسوے اہلِ حسن با موے کمر موے نرگس در چمن با سنبلِ تر موبہ گر	
۲۲۸	گیسوِ شمع از پرِ پروانہ دار و شانہ گیسوایں شمع قدرا از ولم پروانہ	۷	
از سر ہر موے او صد قطرہ روغن می چکد گاہ بر چاکِ گریباں گہ بدامن می چکد		گاہ بر دوشِ مبارک گہ بگردن می چکد قطرہ ہاے شبنم از سنبل بگلشن می چکد	
۲۲۹	قطرۂ او در چکیدن می نماید گوہرے گوئیا ریزد ز مشکِ ترگلابیں جوہرے	۸	

گیسوے سرِ مبارک

سرتراش ۔ یعنی حلاق ساز

ابن ولید اشارہ بسوے خالد ابن ولید کہ موے مبارک را در کلاہ خود محفوظ کردہ بود ۱۲ (بہار عجم)

آثار یعنی نشان ہا است و جمع … غیاث اللغات گوید کہ یعنی سنت ہا … رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم و در … فارسی ہند مخصوص بموے مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲

گیسو کمند ۔ از اسماے محبوب (بحر عجم)

موبہ گر ۔ یعنی نوحہ گر (بحر عجم)

گیسوے شمع ۔ کنایہ از دود شمع (بہار عجم)

شمع قد ۔ از اسماے محبوب (بہار عجم)

۷۸

چاکِ گریباں ۔ گریباں باشد … [illegible]

	گیسوے مشکین برنگ و بوست رشکِ مشکِ ناب خیمۂ سردارِ مغزش را بود مشکین طناب		از غمِ آنست بہرِ گیسوے او صد پیچ و تاب یا بود مجموعہ آں سایبانِ آفتاب
۲۳۰	ظلِ گیسو تابِ خورشیدِ قیامت را پناہ تارِ گیسو صورتِ تارِ نظر دارد نگاہ	۹	
	گیسو او ماد رفرق است و کودک در برش زلفِ او در دستِ گیسو تابع و فرماں برش		کاکلش را سر پرست و ظلِ گیسو بر سرش بر خطِ فرمانِ خط سر می نہد چوں چاکرش
۲۳۱	موے مژگاں موے ابرو را بزرگِ دودماں ہر دو را در بارگاہش نسبتِ خرد و کلاں	۱۰	
	جعدِ مشکینِ پری رویاں چو از گیسو شکست پیچ و تابِ جعدِ نازک زلفِ عنبر بو شکست		کاکلِ مشکین بخدمت پیشِ او از نو شکست از سوادِ جعد رنگِ صورتِ ابرو شکست
۲۳۲	گیسوے جعدِ محبوبم قرینِ دوشِ یار موے مرغولِ پری رویاں بگیسویش نثار	۱۱	

گیسوے سرِ بازاری

چیقِ[1] این گیسوے یارم تا بدوشش حکمتے تا رِ تارش[2] پردهٔ بے پود حسنِ صنعتے		این بحفظِ گردنش نازک نقابِ فطرتے گوشِ تا گوشش[3] مسلسل صنعِ دستِ قدرتے
۲۲۳	از ہواے گرمِ گرما دفعِ حدّت می کند در فضاے سردِ سرما رفعِ شدّت می کند	۱۲
از ہمیں گیسوست کاکل بر جبینش برقرار کز ہمیں گیسو زہر موی شود فرق آشکار		وز ہمیں گیسو زموے چند زلف آں نگار موشگافِ[4] اوست ملّا قاسمِ[5] مدحت نگار
۲۲۴	یک سرِ مو در سرِ لیلیٰ وشاں بیکار نیست جز بمجنونانِ شاں کس واقفِ اسرار نیست	۱۳
گیسوت سرتاجِ ابرو رہنماے فرقِ سر گر رسا تا دوش و دارد گاہ تا گوشت گذر		گاہ چوں لفت و درازو گرچہ کاکل مختصر وہ چہ خوش گفت در صفش وحیدِ[6] نامور
۲۲۵	دوش تا در حلقۂ تعریفِ گیسوے تو بود مختصر شرحِ مطوّلِ حسنِ ہر موے تو بود	۱۴

۱ چیق: ہماں چق کہ بہندی چلمن گویند پردہ ایست از تارہا (بہار عجم)

۲ تار: یعنی پارہ پارہ و ذرہ ذرہ (آصف اللغات) و در اینجا مراد از ہر یک موے مجموعۂ تارہا و این محاورہ زبان است ۱۲

۳ گوش تا گوش: یعنی از ایں سر تا آں سر (بہار عجم)

۴ موشگاف: باریک بیں و دقیقہ رس [illegible] (بہار عجم)

۵ ملا قاسم: مشہدی شاعر و از شعراے [illegible] است ۱۲

۶ وحید: قزوینی شاعر و از شعراے [illegible] است ۱۲

نکهت گیسوی مشکین همچو زلفت مو بمو نقش بند دو قلم تصویر گیسو مو بمو		گر بدزد تو وار هیچو کاکل رنگ و بو انوری از موشگافی در سخن موبند او
۲۳۶	بسکه از موی سرت اینجا سخن تر می کنم گوش را چون نافه پر از مشک اذفر می کنم	۱۵
شعلهٔ رخسار چون از روی روشن سر کشید عاشقش از سوز عشق خویش آهی برکشید		در تن ما آتش عشقش دل مضطر کشید در سخن تصویر احوالش و الا شجر کشید
۲۳۷	آب بر آتش زدن نبود مگر کار بتان می چکد روغن چو شمعی از سر هر موی شان	۱۶
تا صبا بر گیسوی مشکین و زلفت بگذرد می کند گل را معطر چون بگلشن آورد		در بهارستان عالم تا شمیمش می برد فکر جامی پردهٔ خوشبوی گل می درد
۲۳۸	منتظر بهر نسیم اینجا بگلشن می شوم نکهت گیسوی عنبر بوی تو تا بشنوم	۱۷

	دانم ہم چند انکہ باید وصفِ گیسوش مشکل است موشگافی ہا بقدرِ یک سرِ مو مشکل است		مو بمو تعریفِ ابرِ گیسوے دلجو مشکل است ہر بنِ مو را در آوردن بقابو مشکل است
۲۳۹	نیست غیر از شانۂ او از حقیقت ماہرے جز شبِ شفتاہنگ[1] ناید تارِ زر از زرگرے[2]		۱۸
	چوں رگِ جاں[3] عشقِ او با گیسوش پیوند کرد از زبانم مو بر آمد[4] تا دہانم بند کرد		اشتیاقِ مدحتش در خاطرم دہ چند کرد دانشۂ[5] فکرِ رسایم کوششے ہرچند کرد
۲۴۰	اے قلم ہشدار داری ریشہ ہا اندر قلم نیست دست و خامہ را زیں بیش یارائے رقم		۱۹
۱۷	شانۂ مبارک		۱۲
	داشتم در صنعِ نقشِ شانۂ او انہماک پنجہ ام چوں شانہ بود از نازکی ہا بیباک		تا بہ صناعی بلوحِ سر کشیدم نقشِ پاک مو قلم را شد دلش چوں شانۂ او چاک چاک
۲۴۱	کرد فضلِ او تعالیٰ شانۂ سامانِ[6] من		۱

ط۱ شبِ شفتاہنگ۔ تختۂ آہنی کہ در وے سوراخہا باشد بزرگ و باریک کہ زرگران طلا و نقرہ را در آں تار کشند (غیاث اللغات)

ط۲ زرگر۔ یعنی سنار کا زرتار کشندہ کو ہندی میں تارکش گویند (انتہیٰ)

ط۳ رگِ جاں۔ یعنی شریان (بحر عجم)

ط۴ مو از زبان بر آمدن یعنی عاجز شدن در گفتگو (بحر عجم)

ط۵ دانشدن۔ یعنی جدا شدن (بحر عجم) دہ چند شدن و ترتیب

ط۶ سامان کردن۔ ترتیب و مہیا کردن سامان (بحر عجم۔ بہار سامان)

شانه نیاز

	شد بلند از حسنِ نقشِ شانهٔ او شانِ من	
شانه‌اش آرایشِ هر موے گیسو می کند مو شگافی ها بفرقِ نازکِ او می کند		در اداے خدمتِ نازک نگاپو می کند خدمتِ ریش و بروت و زلف و ابرو می کند
۲۴۲	مو بمو دارد خبر از گیسوانِ فرقِ یار در طریقِ نکته سنجی موے بندِ آں نگار	۲
شانه‌اش هر گز نشد از زلف برهم خوفناک می برد انعامِ خدمت از دلِ آرش تپاک		با دلِ صد چاک می دارد بخدمت انهماک شوکتِ زلفش فزاید چوں شود از گرد پاک
۲۴۳	زخم هاے شانه از زلفش فراهم می شود بخت چوں یاری نماید مشک مرهم می شود	۳
من بوصفِ شانهٔ دندانه دارِ آں نگار پنجهٔ خورشید پیشِ شانهٔ او شرمسار		اے دلا دارم لب و دنداں بعونِ کردگار شانهٔ مهرے بکف دارد فلک مشاطه وار
۲۴۴	تا سرِ آرایشِ گیسوے او دارد سحاب	۴

۸۳

۱ مو سفید بند یعنی مشاطه
۲ ز نرگس نگاری شانه
مو زدن ... سر ... از پست
۳ لب و دنداں داشتن کنایه از ... و ... دادن (... ح ...)
۴ ... (... ح ...)

شانهٔ مبارک

؎۱ شانه در آبگینه نشستن = چیزی (؟)

آرایش بودن (؟) (بحر عجم)

؎۲ سر دویدن = دویدن ابرو (اصف اللغات)

اشارتیست (؟) ؎۳ ابرو بلند کردن = اشاره کردن

؎۴ باز و باز کردن = کج (؟) ... (اصف اللغات)

محبت و خصومت (اصف اللغات)

؎۵ شانه شکستن = خالی (؟) ... (بحر عجم)

؎۶ پهلو کردن = یعنی ترک دادن (؟) ... درو ... (اصف اللغات)

؎۷ درخت شانه = درختی است معروف که گلهایش بشکل شانه می باشد (اصف اللغات = بزبان کنگهی)

؎۸ موی نرگس چیزیست که با غنچه نرگس از قلم نرگس می بر آید و گل بر آن

	وانم از امواج دارد شانه[۱] را دریا در آب		
	شانه اش بید و دتهی[۲] چون خدمت گیسو کند پیچ و تاب گیسوی او باز چون باز[۴] و کند		گیسوی نازک با بیاسے لم بلند ابرو[۳] کند شانهٔ بشکسته[۵] اش از کار خود پهلو[۶] کند
۲۴۵	سر نهد بر پای گیسو شانهٔ دل چاک چاک موشگافی های او سر را کند از گرد پاک		۵
	در شباهت یادگار شانهٔ دلدار من از گلش سنبل زلف خویش هر دم شانه زن		باغبان نازک درخت[۷] شانه دارد در چمن موی نرگس[۸] داند این را موی بند خویشتن
۲۴۶	این مجازین شانهٔ گلزار بالای شجر در گلستان از حقیقت می دهد گل را خبر		۶
	دل فدای شانه کو همچو مژگانش بصف عاشق جان بازِ او دارد دلِ خود بر کف		لشکرے دارد که دارد نیزها یکسر بکف اے غنی[۱] دارم به تضمین مضامینت شرف
۲۴۷	شب که در مد نظر آن گیسو پر تاب داشت		۷

۸۴

؎۱ ... غنی ... [illegible]

شانۂ مبارک

۱ شانہ در آب داشتن آمادہ [illegible] (بحر منتخب)

۲ شانہ آویز [illegible]

۳ [illegible] (بحر منتخب)

۴ [illegible] (بحر منتخب)

۵ [illegible] (بحر منتخب)

۶ [illegible]

۷ [illegible]

۸ [illegible]

	مردمِ چشم ز مژگاں شانہ را در آب داشت			
	شانۂ او شانہ آویز است در گیسوے یار شانہ آویزی کند ہر مجرمے را بیقرار		می نماید از دلِ صد چاک خود ہمچوں فگار با امیدِ عفوی منیم دلش را خار خار	
۲۴۸	شانہ اش گردید از گیسوے یارم شانہ پیچ جز ہمیں تعذیب او برہ نمی آید ہیچ		۸	
	شانہ اش در خدمتِ جو گندم او صبح و شام تابعِ او امتثالِ امرِ او سازد مدام		بر سرش یارم کشد دستے بہنگامِ خرام نقشِ صورت بست فکرِ بد بہ چاچی در کلام	
۲۴۹	شانہ گو یک سر مو از خطِ او سر کشد دستِ او صد شاخ را از فرق بیروں بر کشد		۹	
	شانۂ مژگانِ عاشق خادمِ گیسوے او فرقِ محبوبانست نقشِ شانۂ دلجوے او		شاخ شاخ شانہ اش مژگانِ او را موے او شانۂ ابروے عاشق شانۂ ابروے او	
۲۵۰	شانہ از دنداں کشاید گر ز گیسویش گرہ		۱۰	

۹ سر مو بمعنی قدرِ قلیل و این بر زبانِ معاصرینِ عجم است و اکثر استعمال (یک سر مو) می کنند ۱۲

۱۰ سر کشیدن از چیزے بمعنی اباکردن و قبول ننمودن و از ہمین است از خط سر کشیدن۔ صاحبانِ تحقیق (سر از خط بر داشتن) بمعنی سرکشی نوشتہ اند و بند کلام بر پیچاچی [illegible] از خط کشیدن [illegible] ۱۲

۱۱ بر کشیدن بمعنی دور کردن (بیروں آوردن) (منتخب اللغات)

۱۲ فرق بمعنی فرقِ سر است (منتخب اللغات)

شانهٔ مبارک

	کیست او کو واکند سلمانؔ زابرویش گره	
	شانه اش بر کاکلِ شمعؔ پرِ پروانهٔ از همین شمع است روشن در دلم کاشانهٔ	
	یا پرِ پروانه۔ زلفِ (شمعؔ قدسا) را شانهٔ بر همان زلف است قربان شانه بیتابانهٔ	
۲۵۱	پنجهٔ یارم چو در زلفِ پریشان شانه کرد شمعِ رخسارش دلِ عشاق را پروانه کرد	۱۱
	موشگافی ہاے او از فرقِ نازک آشکار در نگاهِ یارِ ما دارد سراپا اعتبار	
	یک سرِ مو در مقامِ خود نمی گیرد قرار از علوِ ہمتش گوید علیؔ سبزوار	
۲۵۲	شانه چون بشکست آن زلفِ پریشان شانه را او ندا از دستؔ ہرگز ہمتِ مردانه را	۱۲
	شانه از شمشاد دارد در دلِ خود الفتے ہر دو می دارند باہم در قرابت قربتے	
	تختهٔ شمشاد ہم با شانه دارد نسبتے لیک پیدا شد بقولِ بوالحسنؔ کیفیتے	
۲۵۳	شانه از روزیکه زلفِ یارِ ما را یاد کرد	۱۳

ؔ سلمان ساوجی۔ شاعر مشہور
ؔ کاکل شمع۔ دود سیاہ کہ بر سر شمع ۔۔۔ کاشعر سوم از دست ۱۲
ؔ شمع قدسیا۔ ازیاد زندہ ۔۔۔ باشد (۱ مجم)
ؔ موشگافی۔ یعنی تحقیق دقیق کردن۔ از باریک بینی۔ صاحب مجمع ذکر کردہ ۱۲
ؔ علی سبزواری۔ شاعر معروف کاشعر سوم از دست ۱۲
ؔ شانه شکستن۔ یعنی ہراساں کردن (۱ مجم)
ؔ از دست دادن۔ گزاشتن (۱ تصف اللغات)
ؔ ابوالحسن فراہانی۔ شاعر معروف کاشعر سوم از دست ۱۲

شانۂ مبارک

۸۷

	در چمن پہلو تہی از صحبتِ شمشاد کرد	
می کند شام و سحر در خدمتش فرمانبری		شانہ دارد دستگاہے در اصولِ چاکری
در بلاغت ایں سزاے او بقولِ انوری		یافت روزے بار در خدمتِ او خود سری
۱۴	تا زِ زلفش را جدا چوں دستبردِ شانہ کرد	۲۵۴
	بند دستِ بے ادب باید جدا از شانہ کرد	
شمع را پروانہ اش چوں زلفِ او را شانہ		کاکلِ شمع است کاکل، شانہ اش پروانہ
ہمچو مجنونِ اشیرایں خادمِ فرزانہ		شانہ شد لیلاے زلفِ یار را دیوانہ
۱۵	از سرِ زلفش نشاید منع کردن شانہ را	۲۵۵
	پا بزنجیری بود مرغوب ایں دیوانہ را	
پنجہ اش چوں شانہ پابندِ خلالے در وضو		شانہ در ریشِ مبارک ہمچو انگشتانِ او
می نماید در نگاہِ من اسیرے مو بمو		دائما در زلفِ یارم شانہ دارد آبرو
۱۶	طبعِ من از شانہ مضموں آفرینی می کند	۲۵۶

	مرغِ دل از شانهٔ او شانه[۱] بینی می کند	
یا قسم در سیرِ گلشن زلف و سنبل را بهم شانه با او بود همچون خادمش در هر قدم		سنبلِ تری زند از همسریِ زلف دم[۲] داشت ریشه در دل از دعویِ او رنج و غم
۲۵۷	خواست تا سنبل بعیاری سخن سازی[۳] کند شانه اش نگذاشت کو با زلفِ او بازی[۴] کند	۱۷
شاعران گویند باشد شانه در زلفت اسیر شانه را دیدیم با زلفِ تو رامنت پذیر		یک تنش با صد پریشان مبتلاے دار و گیر[۵] موشگافِ[۶] واقعاتِ اوست مضمونِ نصیر[۷]
۲۵۸	گر سرِ موئے شود از زلفِ پُر تابت جدا می شود صد چاک پیدا در دلِ او شانه را	۱۸
شانهٔ دلریش یارم نیست در گیسو بہ بند مرحبے ایں را پسند و خدمتش آمد پسند		گیسوش زاں مستفید و او ز گیسو بہره مند اے اثر[۸] یار تو واند زلف را دام و کمند
۲۵۹	مرغِ دل در اشتیاقِ دامِ زلفش بال زد[۹]	۱۹

شانۂ مبارک

۱ شانه بینی کردن ـ تغاول کردن

۲ دم زدن ـ بمعنی دعوی کردن (بحر عجم بذیل شانه بیں)

۳ سخن ساز ـ بمعنی سخن ساختہ گوینده و سخن سازی در محاوره (بحر عجم) بحر عجم ۱۲

۴ بازی کردن ـ فریب دادن ـ ساحر بحر عجم ساختگی در سخن ۱۲

۵ دار و گیر ـ بمعنی جنگ (بحر عجم) (آصف اللغات)

۶ موشگاف ـ بمعنی کارِ خود را به نازکی سرانجام دهد ۱۲ ـ بحر عجم کسے کہ

۷ نصیر بدخشانی ـ شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۸ اثر شیرازی ـ شاعرے معروف کہ شعر سوم بالا اوست ۱۲

۹ بال زدن ـ پریدن و به

۸۸

	شانه را در گیسوا و دیده به خود فال زد	

شانه خالی می کند از شانه بینی یار را	زانکه دارد اشتیاق بستنش دلدار را
فوج مژگانش نشد آماده بر پیکار را	اے غنی تضمین حکرت رونق اشعار را

۲۶۰	لشکر خط چو بکه در آئینه حیرانش کند شانه بینی یار است از زلف پریشانش کند	۲۰

نقش حسن شانه را بر لوح گیسو بسته ایم	صنعت ما بین طراز شانه بر مو بسته ایم
آنچنان اشعار تر در مدحت او بسته ایم	کز مضامینش زبان هر سخنگو بسته ایم

۲۶۱	چوں به نقش شانه او چشم یار را فتاد اے خوشا طالع پسند بختیار را فتاد	۲۱

۱۸	**گیسوا یعنی فرق سر مبارک**	۱۳

نقش فرق پاک سر چوں شانه مانی شکست	خواب او خواب پریشان از پریشانی شکست
از حیا ارژنگ چیں ارنگ پیشانی شکست	شیشه دلهاے ایں هر دو بنادانی شکست

فرق سر مبارک

۱ شانه خالی کردن: اعراض کردن (بحر عجم)
۲ شانه بینی: یعنی شانه دیدن (بہار عجم)
۳ غنی: غنی کشمیری، شاعر معروف از کشمیر بود
۴ بستن نقش: یعنی نقش کردن (آصف اللغات، بہار عجم)
۵ بستن طراز: یعنی طراز کردن (آصف اللغات)
۶ بستن اشعار: یعنی گفتن اشعار (آصف اللغات، بہار عجم)
۷ بستن زبان: یعنی بیکار کردن زبان (آصف اللغات، بہار عجم)
۸ چشم افتادن: بجای نظر افتادن (بہار عجم)

۸۹

۹ شانه شکستن: شانه کردن و پریشان کردن (بحر عجم)
۱۰ خواب پریشان: خواب وحشت‌انگیز (بحر عجم)
۱۱ شکستن خواب: بیدار کردن (بحر عجم)
۱۲ شکستن رنگ: باخته شدن رنگ (بحر عجم)
۱۳ شیشه شکستن: یعنی حقیقی (بہار عجم)

فرقِ مبارک

سلہ انوری شاعر معروف کسے کہ شعر از وست ۱۲ سلہ شانہ گردانی کردن اعراض کردن و بہانہ جوئی (بہار عجم) سلہ شانہ در آب نہادن مہیا آراستن بودن (بہار عجم) سلہ موقلم قلمے کہ از مو باشد سلہ موئے کمر تصویر کشی درست کشتہ (بہار عجم) باشد کہ میان تشبیہات کرد است ۱۲ سلہ کہکشاں سپید زیبت شکل جادہ در آسمان از ستارہ ہائے خرد ہم آمیختہ کشیدہ منظر آید (بہار عجم) سلہ شبِ دیجور یعنی شبِ تاریکی کہ دراں ماہ نباشد ۱۲ سلہ سر بسر ازیک سر تا سر

۲۶۲	انوری از وصفِ فرقش شانہ گردانی کند با چنیں ذلّت چرا فخرِ سخن دانی کند		۱
شانہ در آبے نہادم بہرِ نقشِ فرقِ سر کہکشاں را در شبِ دیجور دیدم چوں سحر		یا قسم از یارِ خود چوں موقلم موئے کمر صبحِ صادق را بنصف اللیلِ گیسو جلوہ گر	
۲۶۳	در شبِ تاریک صبحِ نور او میزاں بکف نیم شب شد یکطرف با نیم دیگر یکطرف		۲
فرقِ حسنِ صنعتم با صنعتِ ایزد ہمیں فرقِ نازک درمیانِ موئے فرقِ عنبریں		می نماید سر بسر تصویرِ فرقِ نازنیں از ہمیں فرقِ نبی با شانہ فرقش ببیں	
۲۶۴	چوں تنم موئے ز تابِ نقشِ فرقِ یار شد نقش پروازش چو چشمِ ناتواں بیمار شد		۳
شب کہ چشمم در نظر فرقِ ترا در خواب داشت دیدہ لیلیٰ را کز زلفش از غمِ او تاب داشت		مردمِ چشمم ز مژگاں شانہ را در آب داشت کاکلش از شرم ہمچوں فرقِ جوئے آب داشت	

سلہ فرق یعنی ... سلہ شانہ فرق ... اضافت تشبیہی ۱۲ سلہ نقش پرواز ... سلہ شانہ در آب داشتن (بہار عجم) آراستن بودن و مہیا بودن

۲۶۵	زلف پیچان را بدل از رنجِ ہجراں پیچ و تاب ساخت کاکل را وصالِ فرق غرقِ جوئے آب	۴
درمیانِ گیسوئے سر فرقِ دلبر شانہ شانہ اش از سر قدم کرد راست چون فرزانہ		از قدِ بالائے گیسو شانہ را دندانہ از بنِ مو تا سرِ موئی دو دستانہ
۲۶۶	شانہ اش خضرِ طریقت رہنمائے ہر نظر در رہِ ظلمات چشمِ سالکم را راہبر	۵
شانہ اش بر فرقِ سر تفریقِ گیسو می کند در شبِ دیجور شب‌پوئی[۳] بہر سو می کند		با زبان و دل صفائے ہر بنِ مو می کند بے تامل در شبِ یلدا تکاپو[۴] می کند
۲۶۷	شانہ او رہنمائے شانۂ مژگانِ ما در طریقِ نقشبندی[۵] می فزاید شانِ ما	۶
شہرۂ فرقِ تو در اقصائے ایمن و در دور آسمان گوید کہ فرقِ پاک رشکِ فرقِ حور		چشمِ موسیٰ را تجلائیش نماید راہِ طور گوئیش بر فرقِ حوراں سلکِ گوہر سلکِ نور

۱؎ [illegible] گردن صاحب [illegible]

۲؎ [illegible] ۱۲

۳؎ [illegible] گردن صاحب [illegible]

۴؎ (تکاپو سے) را بمعنی آمد و شد از روئے تعجیل و جست و جو است بہار گفتہ ۱۲

۵؎ نقشبند بقول بہار بمعنی مصور و نقشبندی بمعنی مصوری ۱۲

فرق مبارک

۲۶۸	فرق را آنانکه از سلک گهر زینت دهند هرکه فرقِ نور دارد سر بپاے او نهند	۷
شانهٔ پاکت اگر تفریقِ گیسو ها کند شانهٔ واشدنِ گیسو فرقِ را اخفا کند		شانهٔ مژگانِ من صد موے را یکجا کند موشگافی هاے من فرقِ ترا پیدا کند
۲۶۹	شانه چوں پهلو بغلطد صبح دارد در کنار ور رود بالا ز پائیں شام گردد آشکار	۸
اے ورا از فرقِ حق و باطل عیاں زیرِ فرقِ سر تا شد از زلفِ دوتا یکتائیِ او جلوه گر		حسنِ فرقِ کفر و ایماں از فرقِ او نگر آمد از فرقِ سخن یکتائیِ ما در نظر
۲۷۰	شانِ یکتائی ز فرقِ سر نمایاں می شود از همیں فرقِ نبی توحیدِ یزداں می شود	۹
شانهٔ فرقش بگیسو موشگافی می کند فکر ما فاتِ پارین را تلافی می کند		شانه اش انکارِ ترکیبِ اضافی می کند خامه با تشبیهِ نو مدحِ قوانی می کند

۱ شانه واشدن شانه کردن موے ... مراد از جعد برکردن ...
۲ موشگافی بمعنی تحقیق و ...
۳ شانه به پهلو غلطیدن ... از فرق سر بسوے چپ و راست رفتن
۴ شانه از پائیں به بالا رفتن ... کردن (آصف اللغات)
۵ شانهٔ فرق ... است یعنی شانه که در فرق ... کار کند و باضافت تشبیهی خود فرق را شانه گویند و مقصود ... همین است یعنی اضافت تشبیهی
۶ مقصود ... است که ...

۹۲

بحاشیه (۵) ... اضافی ... فرق ... است
۷ ما فات ... ۱۲

۲۷۱	از دور و دندانه دار و پنجهٔ این شانهٔ وز دو سه هر موے گیسو همسرِ دندانهٔ	۱۰

در شبِ گیسو خمِ فرقِ تو شمشیرِ پر آب در میانِ سنبلستان بگذرد یک نهرِ آب	خوابِ شمشیرت کشد کفار را در اضطراب مومنانِ تشنه لب سیراب ازیں جوے سراب

۲۷۲	مشرکاں در نصفِ شب ترسند زاں یک برقِ نور چوں رگِ ابرے نماید بر فلک یار از دور	۱۱

در شبِ گیسو فشانش فرقِ سر شبگیرِ اوست در نگاهِ آسمان سر تا قدم توقیرِ اوست	صبحِ صادق اولیں پر توکشِ تنویرِ اوست صفحهٔ لوحِ جبیں بایستهٔ تصویرِ اوست

۲۷۳	وه چه تصویرے که پیدا از جبینم فرقِ یار یا خطِ سیمے که بر روے محک شد آشکار	۱۲

یک خطِ باریک از فرقِ همایوں شد عیاں دیده اسطرلابِ چشمم از اقالیمِ جهاں	می نه بینی بر سرِ موئے است ایں راه نهاں میرود در شامِ خطِّ استوایش از میاں

فرق مبارک

٢٧٤	شانه چون بر گیسوی او می کشد خطِ سپید در دلِ گم کرده راهان می شود پیدا امید	١٣
ہمچو ماهِ نوست جانان فرقِ نازک رخمش سر بمغرب شد ہلالِ آسمان را در غمش		دید عکسِ عادتش در نصفِ شب یک عالمش مو کشانے کہکشان پیرِ فلک در ماتمش
٢٧٥	زین مثل ها گیسو و فرقت و بہار ابر ہر زمین را آسمان پیداست ہر شب سحر	١٤
کوفیان گویند فرقِ پاک اجوے فرات پائے بالائے بحرِ اسودے دارد ثبات		آب او تاریک شد از دورِ نج واقعات بر سیہ کارانِ امت باز شد راهِ نجات
٢٧٦	می دود چشمم بسر بر این صراطِ مستقیم می رود این جادهٔ روشن بجنات النعیم	١٥
ناز پروردان بفرقِ خویش شجر فے زنند قہقہہ بر سادہ فرقان ہمچو کم ظرفے زنند		ہر کرا این رنگ نبود طعنہ از طرفے زنند عشوہ پردازان بحدِ خویشتن حرفے زنند

جبین مبارک

۲۷۷	فرقِ پاکت یار من آلودہ رنگے نبود فرقِ رنگینے بمیزانِ تو پاسنگے نبود	۱۹
اے ولادر فرقِ سرچوں شانہ خدمت کردہ نقشبنداں رابصنعت محوِ حیرت کردہ		تازہ تشبیہات راندر بلاغت کردہ نکتہ سنجاں راغریقِ بحرِ رحمت کردہ
۲۷۸	نیک پیدا کردہ بار ہنمائے اختلاط بگذری آساں بروزِ داوری از پلِ صراط	۱۶
۱۹	جبینِ مبارک	۱۴
مانیِ ناداں بہ پیشم لوحِ پیشانی نہد زیں عمل از ننگ چیں الزام بر مانی نہد		دست بر بالائے یکدیگر بناداں نہد ہمسرِ او سر بپایم از پریشانی نہد
۲۷۹	زانکہ او پیشانیِ تصویرِ پیشانی نداشت موقلم از دقتِ ایں کار آسانی نداشت	۱
اے ولادرم جبینِ نقشِ ایں لوحِ جبیں		بہرِ ایں پیشانیم بخشید ربّ العلمیں

۹۵

جبینِ مبارک

جبهه سائی هاے او برداشت بر چرخِ برین			کلکِ من خاریده پیشانی بصنعت بر زمین
۲	همسراں را کرده ام پیشانیِ شاں از قفا من باحساں بر همیں یک کار کردم اکتفا		۲۸۰
شد ز انگشتِ رگِ او ماه وسیایش دو نیم آفتاب جبهه اش روشن کند طبعِ سلیم			از جبینِ عالم آرایش عیاں لطفِ عمیم این تجلاے جبینش می برد هوشِ کلیم
۳	پرتوِ صبحِ جبینش مظهرِ انوارها شام همچوں سایه آنجا در پسِ دیوارها		۲۸۱
این منوّر صبحِ گیسوے شبِ یلداے اوست آنکه نقشِ پاک شد آئینهٔ سیماے اوست			این درخشاں مهر بر اوجِ قدِ بالاے اوست آنچه با نقش کشیم این جبههٔ زیباے اوست
۴	سرنوشتِ بختِ ما بر لوحِ محفوظِ جبیں صفحهٔ سیماست تشبیه همیں لوحِ مبیں		۲۸۲
صنعِ اسکندر بود عکسِ همیں پیشانیش			صانعِ قدرت مگر در حسنِ صنعت بانیش

پیشانی خاریدن بر زمین: بر زمین نهادن (آصف اللغات)

جبهه سائی: بیاے مصدری از جبهه ساے که بقول بحر عجم بمعنی سجده گذار است

برداشتن بمعنی بلند ساختن و بالا بردن (آصف اللغات)

همسر بمعنی مقابل (بحر عجم)

پیشانی از قفا کردن: بیجیت وادن (بحر عجم)

اکتفا کردن بمعنی بس کردن (آصف اللغات)

هوش کسے بردن: بیهوش کردن و متحیر ساختن (بحر عجم)

کلیم: اشاره بموسی کلیم الله علیه السلام

سلیم: ... معروف که شعر ...

... سیاه زلف ... شب یلدا ... است ... تشبیهات شب ... (... شب) ... نقش ... [illegible]

... (بحر عجم) ... لوح محفوظ ... احوال ... (آصف اللغات) ... صنع اسکندر ... [illegible]

درحلبِ کہ وند صناعانِ او وہانیش		ازخطِ پیشانیِ او جوہرِ نورانیش
۲۸۳	تا بحیرانی مصوّر محوِ ایں تصویر شد لوحِ عکسِ جبیں آئینۂ تنویر شد	۵
قلبِ صافی می نماید نورِ عرفاں برجبیں سرنوشتے باشد از بختِ مسلماں برجبیں		می کشاید نقشِ راز قلبِ انساں برجبیں درعبادت سرکشد داغِ بلنداں برجبیں
۲۸۴	سجدہ می نازد چو یارم برزمیں سر می نہد مہرِ گردوں افگند سر چوں جبیں بر می نہد	۶
بود سیمایش کشادہ ہمچو صدرِ سیمتن قطرہ ہائے خوئے بسیما ہمسرِ دُرِّ عدن		داشت پیشانی شگفتہ چوں گلِ تر چمن جبہ واکردہ اوصاف و بے چینِ شکن
۲۸۵	حسنِ اوصافِ جبیں شامل بود بر وصفِ ذات بذل و اخلاق و مروت داخلِ حسنِ صفات	۷
چوں جبینش بشگفد گویم تنِ او گلشن است		جائے گل از گلبنِ قامت بشاخِ گردن است

جبینِ مبارک

۱ ضمیر بجانب [illegible] رسول علیہ [illegible]
۲ نسخ اسکندریہ ۱۲
۳ بخطِ پیشانی [illegible] (بہار عجم)
۴ نسخ اسکندریہ ۱۲
۵ [illegible] سرنوشت [illegible] (بہار عجم)
۶ [illegible]
۷ داغ بلنداں [illegible] (بہار عجم)
۸ [illegible] (بہار عجم)
۹ [illegible]
۱۰ [illegible]

۱۱ کشادہ صفت پیشانی است [illegible] (آصف اللغات)
۱۲ شگفتہ در صفات پیشانی آمدہ (آصف اللغات)
۱۳ جبہہ واکردہ [illegible] (بہار عجم) [illegible] ۱۲
۱۴ شگفتہ صفت جبین است (بہار عجم) پیشانی شگفتن ہم آمدہ (آصف اللغات)

جبین مبارک

یا قد بالاست شمع و این جبینش روشن است		یا سحر خندہ و سرش خورشید بر اوجِ تن است
۲۸۶	بزمِ عالم روشن است از طلعتِ روشن جبیں چرخِ چارم را اگر رشکے بریں مہرِ زمیں	۸
جبہہٗ او آسمان و مطلعِ تابانِ مہر مہر شد تشبیہ ایں سیاے آں خورشید چہر		مطلعِ روشن سیایش بود رشکِ سپہر فکرتِ سحر آفرینم در بلاغت کردہ سحر
۲۸۷	در سخن جادو خیالی داد پیشانی مرا مطلعے بنمود نقشش در سخندانی مرا	۹
چینِ او تیغ و ز چشم جوہر آبش می چکد آں جبینِ او گل و از گل گلابش می چکد		رحم او از جوہرِ تیغِ عتابش می چکد از مضامینِ شگفتہ آب و تابش می چکد
۲۸۸	آں گلِ تر چوں عرق می ریزد از جوشِ عتاب صورتِ چینِ جبینِ او رگِ تلخِ گلاب	۱۰
حسنِ تشبیہ جبینش آسمانِ اولیں		از ہلالِ ابروِ نازک مہِ انور بیں

۹۸

دائما روشن بود بر روی او صبح جبیں			کس نہ بیند در جبین روشنش آثار چیں
۲۸۹	صبح را اشک ندامت قطرہ ہای شبنم است زانکہ سیمای مبیں روشن بچشم عالم است	۱۱	
باجبین صافیش چوں متصل شد آئینہ عکس حیرت دید چوں در وے خجل شد آئینہ			از صفای جبہہ اش حیراں بدل شد آئینہ از خیال خود سراپا منفعل شد آئینہ
۲۹۰	بود اسکندر بہ پیش یار من آئینہ دار صنعت اسکندری بر صنعت نقشم نثار	۱۲	
موج چیں در قلزم پاک جبیں چشم ندید نکتہ سنجان بلاغت در تماشا محو دید			تازہ تشبیہ ید بیضا بدست من رسید در سخن آورد طبع طاہر از فکر وحید
۲۹۱	موج سیمیں یا تجلی یا جبیں یا سطح نور شعلۂ طور تجلی یا ید بیضای حور	۱۳	
لوحش اللہ لوح محفوظ است ایں لوح جبیں			دیدہ چشم خلق لوح آسماں را بر زمیں

آثار ... (آصف اللغات)
آئینہ دار ...
صنعت اسکندری ...
ید بیضا ...
ید بیضا ... (آصف اللغات)
لوح محفوظ ... است (آصف اللغات) ام الکتاب

چینِ مبارک

زیرِ مشقِ روشنِ کلکِ یداللہ است ایں		سر نوشتِ عالمی تصویرِ ایں لوحِ جبیں
۲۹۲	از خطِ مشکینِ سیاہ تو چشمِ خوش خطاں طالبِ اصلاحِ خط باشد برسمِ خوش خطاں	۱۴
بر سرِ کافر چو چینِ جبہہ شمشیرے کشد خامۂ فکرم ز چینِ او چو تصویرے کشد		او ز ہیبت از دلِ خود آہِ شبگیرے کشد بر درِ فکرم نصیر از رشک زنجیرے کشد
۲۹۳	در تحمل یار را چینِ جبیں وا می کنم با کلیدِ موم قفلِ آہنیں وا می کنم	۱۵
رنگِ نو در مدحتِ پیشانیِ پُرچیں روا حرف گیری کردنم در پردہ تحسیں روا		پیشِ دشمن چینِ پیشانی بہرِ آئیں روا صائبا تحریفِ الفاظ است و تضمینِ سوا
۲۹۴	دیدنِ پیشانیِ وا کردہ اش در آئینہ چینِ جوہر از جبینش وا کند ہر آئینہ	۱۶
یار ما دارد مگر داغِ بلنداں بر جبیں		قشقہ بر سیما بیاد او بتانِ نازنیں

۱۰۰

زیرِ مشق [illegible] ... ورق بایران گذاشتہ

سر نوشت ... پیشانی (بہار عجم)

خوش خط ... (بحر عجم) [illegible]

خوش خط یعنی خوشنویس

شمشیر کشیدن ... آمادہ قتل شدن (بہار عجم)

[illegible]

دلبراں در احترام سجدہ اش سر بر زمیں — از کمر زنّار شاں آمد بگردن اے حزیں

295 — 17
رشتۂ زنّار طوقِ بندگی در گردن است
قشقہ بر رنگِ الفِ اثباتِ وحدت گردن است

سرنوشتِ بختِ او از حسنِ سیاہش عیاں — و ز جبینِ صافِ او حالِ دلش بود نہاں
کاتبِ قدرت کند نقشِ جبینش نقشِ آں — راست می گوید علیؒ نکتہ سنجِ نکتہ داں

296 — 18
نے غم از بیگانہ نے شادی ز خویش آمد مرا
آنچہ بر پیشانیِ من بود پیش آمد مرا

مومنے چینِ جبینش را نہ بیند ہیچگاہ — دارد آں روشن جبیں داغِ بلندانش چو ماہ
نقشِ او چوں موجِ دریا کافراں را از نگاہ — شمسؒ تبریزی بود بر حجّتِ ناطق گواہ

297 — 19
گرچہ نتواں دید از سرچشمۂ خورشید موج
بود چوں گرمِ عتابِ او ز چشمِ کافر دید موج

قطرہ ہائے خوے چوں تیاں از جبینِ او برتر — می چکد بر دامنِ یارم ز سیما چوں گہر

کاکلِ مبارک

گوہرِ نایاب گویندش ولا اہلِ نظر[۵۱] | از لبِ سنجر[۵۲] بہ تعریفش چکد لولوے تر

۲۹۸ — ۲۰

از جبینِ صافِ یارِ من عرق تا کرد جوش
روے او آئینہ را بنمود صد جوہر فروش

شد مکمل نقشِ پاکِ جبہہ والاے او | بوسہ زد چشم بشکرِ رحمت بر پاے او
دیدہ شوقم نگاہے داشت بر اسماے او | حسنِ آثارِ مسرت سر زد[۵۳] از سیماے او

۲۹۹ — ۲۱

للہ الحمد از مسرت چشم بر من باز کرد
یک نگاہِ روشن او نقش را پرداز کرد

۲۰ — **کاکلِ مبارک** — ۱۵

اے ولا بہزاد را کاکل شکست[۵۴] از رنگ چیں | تا کشد تصویرِ کاکل را سرِ لوحِ جبیں
دیدمش کر داشت تصویرے[۵۵] ز موے عنبریں | ہمچو تاجِ ہدہدے بر جبہہ با گیسو قریں

۳۰۰ — ۱

نے نگارش تا رِ طرۂ طرار داشت
نے طرازش[۵۶] زرنگارِ جبہہ دستار داشت

---

۵۱ اہلِ نظر۔ صاحبانِ بصیرت (آصف اللغات)

۵۲ سنجر کاشی۔ شاعر مشہور کہ شعر سوم ازوست ۱۲

۵۳ سر زدن۔ ظاہر شدن و نمودار کردن (بحرِ عجم)

۵۴ کاکل کج شکستن۔ [illegible] اور آراستہ کرنا (بحرِ عجم)

۵۵ تصویر کردن۔ بمعنی تصویر

۵۶ طرازِ ... بمعنی ... صفت طرہ ... کردہ

گفتمش برخیز تا داں نقشِ این کارِ من است دستِ من در صنعتِ تصویر او یارِ من است		طرهٔ این صنعت پیچاں بدستارِ من است من بسودایش بنازم او خریدارِ من است
۳۰۱	او خجل گشت و نظر بر پشتِ پاے خویش داشت لحظهٔ نگذشت نقشِ صنعتِ من پیش داشت	۲
کاکلِ او همسرِ گیسوے او بالاے زلف بر سرِ زلف است جاے او بپایش جاے زلف		یکسر موئے ندارد کاکلش پرواے زلف کاکلِ مشکیں بقولِ کاشفیؒ مولاے زلف
۳۰۲	زلف از کاکل پریشاں در بلائے مبتلا است زیر دستِ چوں خودے بودن بحقِ او بلا است	۳
کاکلِ شمع است بر این کاکلِ مشکیں نثار در شبِ دیجور دیدم صورتِ لیل و نہار		صد دلِ شیدا فدایش می شود پروانه وار زلفِ شب را کاکلِ صبح است بر دوش مشکبار
۳۰۳	صبحِ اول بر جبینِ چرخ نقشِ کاکل است بر زبانِ شمعِ آں روشن جبیں مثلِ گُل است	۴

کاکلِ مبارک

۱ ہوش بردن، یعنی بیہوش

۲ شعلہ رو، کنایہ از معشوق (دن ؟ بہار عجم)

۳ گلِ طرہ، نام گلے است بہ رنگِ سرخ (بہار عجم) ؛ یعنی نام گلے که آن را درست ساخته به دستار گذارند (بہار عجم)

۴ یاسمن، گلِ معروف و آن سفید و زرد و کبودی باشد ؛ در ہندوستان نیز می شود (غیاث اللغات ؛ چنبیلی یا یاسمین)

۵ پاپیچان، بقول غیاث اللغات ؛ چنبیلی یا بیلے ؛ بارہ درخت

۶ نسترن، بقول صاحب غیاث اللغات گلے است خوشبو کہ ہندی سیوتی گویند صاحب

کاکلِ او تیرہ ابر مطلعِ سیماے پاک زیرِ کاکل برقِ حسنِ آں جبینِ تابناک		از عرق صد قطرۂ بارانِ او ریزد بخاک پیشِ ابرِ رحمتش از تابِ برقِ او چہ باک	
۳۰۴	ہوشِ[1] عالم را ابرو چوں تابِ برقِ شعلہ رو[2] ز ابرِ او باراں ببارد اے ولا رحمت برد		۵
در شباہت نقشِ کاکل طرّہ زرتار شد در بلاغت نامِ کاکل طرّہ طرّار شد		ابنچہ بہر خوبرویاں زینتِ دستار شد سنبلِ تر طرّۂ روشن جبینِ یار شد	
۳۰۵	در چمن (گلِ[3] طرّہ) او رشکِ سنبل کند طرّۂ دستارِ یارم ناز بر کاکل کند		۶
کاکلِ او دستۂ گلہاے شاخِ یاسمن[4] گر بود گلِ طرّہ از گلہاے رنگینِ چمن		پیچ و تابش ہمچو پاپیچانِ[5] شاخِ نسترن[6] طرّہ کاکل گلِ مشکینِ گلزارِ ختن	
۳۰۶	بوئے نازک بگلزارِ جبیں از سنبلے گر بچشمِ گل ببینی می نماید بلبلے		۷

[illegible] ... صورت ... تشبیہ ... زلف ...

۷ ... گل ... طرہ ... [illegible]

... ہندوستان ... [illegible]

خامه ام از نقشِ کاکل در سخن کاکل شکست		وز نقوشِ حسن خارش در دلِ سنبل شکست	
عکسِ کاکل در چمن افتاد و رنگِ گل شکست		تا غمِ او خارِ گل در دیدهٔ بلبل شکست	
۳۰۷	نغمه زد چوں بلبلِ آمل فغانش سبز شد	۸	
	بسکه گفت او کاکل و موبزبانش سبز شد		
گل کبودیں پیرہن از عکسِ مشکیں کاکلے		گشت در گلگشت یادم ہر گلے (مشکی گلے)	
گوشِ گل گیرد ز ہر شاخے فغانِ بلبلے		در چمن تشبیہِ او وجہ سرو و سنبلے	
۳۰۸	نقشِ کاکل بلبلے گردید روے موقلم	۹	
	ہم صفیرش بلبلِ گلشن بشاخِ گل بہم		
اے حزیں در مدحتِ ایں سوے آں بشتافتی		کاکلش را از لف میگوئی دروغے بافتی	
زانکه در مسودهٔ ایں ہر دو مو نشگافتی		مصرعِ کاکل بمضمونِ پریشاں یافتی	
۳۰۹	گفت کاکل را نگہ کردم بامعانِ نظر	۱۰	
	سنبلے را ہم نسازم قافیہ بارِ دگر		

کاکل مبارک

آرِ جان در پیچ و تابِ کاکلش بنهفته است
شاعرِ یکتا که چون زلف و تا آشفته است

فکرتم صد گوهرِ مضمون تبارش سفته است
بر سبیلِ معذرت یک شعرِ موزون گفته است

۳۱۰	کاکلش را من ز مستی پریشان گفته ام مست بودم زین سبب حرفِ پریشان گفته ام	۱۱

کاکلش بر صفحهٔ سیما طراز [illegible]
بر سرِ لوح [illegible] طغرا [illegible]

حسنِ عنوانِ رقم بر مطلعِ ابروست این
می کند خاقانیِ شروان تضمین آفرین

۳۱۱	کاکلِ عنبر فشان بر فرقِ آن ماهِ تمام می نماید همچو بسم الله بر [illegible] کلام	۱۲

بلکه جان سفتم و لا در نقشِ کاکل مو به مو
مو قلم از موشگافی هاے کاکل مشکبو

با صفاتِ دلنشین با حسنِ تشبیهات او
تا کشیدم نقشِ او در لوحِ سیما [illegible]

۳۱۲	مو بر آید از زبان در وصفِ کاکل [illegible] می کنند اهلِ زبان بر فکرتم صد آفرین	۱۳

[illegible] کمال تخلص شاه [illegible] است
که شعر سوم از وست ۱۲
[illegible] خاقانی شاعر مشهور [illegible]
که شعر سوم از وست ۱۲
[illegible] پر سخن نگار و دقیق
و مشکل گردانیدن (از [illegible])
[illegible] قلم [illegible]
[illegible] دوست کشند

[illegible] موی شگافی [illegible]
[illegible]
[illegible] مو بر آمدن از زبان [illegible]
[illegible] جوش شدن [illegible]

۲۱	آبروے مبارک	۱۶
گرد چون مانی بنقشِ ابروش ابرو بلند از تعجب بهزاد را قفلِ دهانش بود بند		در کشیده ابرو وهم از تنگ چین باز خند کس از نیان همچو من ننمود وقت را پسند
۳۱۳	چشمِ این هر سه بسویم صورتِ امیدوار حسنِ کارِ خویش آورده دم ولا بر روے کار	۱
نقشِ تیغِ ابروئے بستن مگر آسان نبود جنبه بجانبازی مرا این کار در امکان نبود		دست از جان شستم و در قالبم جان نبود در غلافِ خویش تیغِ ابروش پنهان نبود
۳۱۴	سعدیا هر بے سپر را چون نمی ماند گریز در ضرورت دست می گیرد سرِ شمشیرِ تیز	۲
گفت دل برخیز از دست مده اینکار را بے تامل نقش کن شمشیرِ جوهردار را		خوف زین شمشیر باید لشکرِ کفار را ره مده در هیچ میدان حیلهٔ انکار را
۳۱۵	گر قلم گرد و سرت در دست گیری خامه وار	۳

ابروے مبارک

۱ه ابرو بلند کردن اشاره (آصف اللغات) [illegible]

۱۰۷

بهار عجم ذکر جان باختن کرده
جان بازی حاصل بالمصدر ۱۲
۶ه در شعر سوم مضمون سعدی
است و شعرش (سه) وقت
ضرورت چو نماند گریز دست
بگیرد سر شمشیر تیز ۱۲

ابروے مبارک

	ورشو و خونت روان شنجرف او آید بکار	
نقشِ ابرو را قلم بر لوحِ سیماے تو بست ہمچو تیرے بر ہدف آں نقشِ ابروے نشست		موقلم از جوہرِ شمشیر چوں آمد بدست تا میاں کردم بکردارِ کماں دستم نشست
۴	حبذا مشقے کہ یکدست دو قوسش را کشید یک قلم نقشِ دو ابرو بر جبیں بالا کشید	۳۱۶
از نگہ بر چلہ بود ابرو کماں را تیرِ او در دلِ او خوفِ ابرو در نظر تصویرِ او		کارِ خود کردم ولا در سایۂ شمشیرِ او بر ہدف مشغولِ کارِ خویشتن نخچیرِ او
۵	آں فراخ ابرو بجبینِ کارِ من ابرو کشاد خادمِ ابروے پاکش سر بپاے او نہاد	۳۱۷
گرہ واش از ذرہ ہاے نوکِ گیسوی کند شانۂ مژگاں صفاے او زہر سوی کند		خامۂ ابروے من چوں نقشِ ابروی کند صنعت پرداز او از خامۂ موی کند
۶	موقلم منت کشِ ہر موے ایں ابروے اوست	۳۱۸

بدست آمدن۔ حاصل شدن (آصف اللغات)

نقش بستن۔ بمعنی تصویر کشیدن (بہارِ عجم)

بیان بکردارِ کماں کردن۔

نشست۔ بمعنی گرفت سوفار [illegible] قائم کردن (دیکھو عجم)

نقش نشستن۔ قائم شدن (غیاث اللغات)

نقش (بہارِ عجم)

یک قلم۔ تمام۔ بجمیع وجوہ (بہارِ عجم)

بالا کشیدن۔ نمایاں شدن (آصف اللغات)

ابرو کماں (از اصطلاحِ طبیب) (آصف اللغات)

فراخ ابرو۔ بمعنی حقیقی کہ گرہ ابرو وا کشادہ باشد و ابرو فراخ

[illegible] (آصف اللغات)

[illegible] (آصف اللغات)

نقش کردن۔ [illegible]

منت کش۔ [illegible]

ابروے مبارک

ل موے ابرو۔ یعنی آنکہ موے ابرو ... (آصف اللغات)
ابروے گردوں ... ابروے ہلال است ۱۲
ابروے پرچین۔ صفت ابرو است ۱۲
ابروے فراخ یعنی ابروے ... (آصف اللغات)
فراخ ابرو ... ابروان فراخ ۱۲
ل پیوستہ ابرو ... (آصف اللغات)
ل مطلع۔ بیت اول قصیدہ (آصف اللغات)
ل حسن مطلع۔ بیت دوم قصیدہ وغزل (ترجمہ)
ل شاہ بیت۔ بیت بلند ... (ترجمہ)
ل بیت الغزل۔ بیت منتخب وگزیدہ (آصف اللغات) و دریں جا از این بیت الغزل ابروے ممدوح مراد است ۱۲
ل صائب صفاہانی۔ شاعر مشہور معروف کہ شعر دوم از وست ۱۲

109

	موے بو تصویر او منت پذیر موے اوست	
این مدابرو کتابی چہرہ اش را چہرہ زیب می نماید پیشِ او ابروے گردوں در نشیب		می برد ایماے ابرو از دلِ عاشق شکیب ابروِ عالی۔ دل آرا۔ دلکشا و دلفریب
۳۱۹	ابروِ پرچینِ خوبانِ جہاں زو منفعل از فراخ ابروے او پیوستہ ابرویان خجل	۷
مطلعِ ابروے او دیباچۂ حسن و جمال شاہ بیتِ ابروانش ماخذِ اہلِ کمال		رنگ حسنِ مطلعش محبوبِ ہر رنگیں خیال ہمچو این بیت الغزل از فکرِ خاقانی محال
۳۲۰	شاعرِ رنگیں سخن دلدادۂ ابروے او مصرعِ ابرو کشد مضمونِ دل را سوے او	۸
اے ولا ابروے او را داشتم مدِ نظر نیست ممکن برگرفتن دیدہ از رویش مگر		زیرِ تیغِ ابروِ او زندگی کردم بسر بر سرِ صائب گذارد تیغِ ابرویش اگر
۳۲۱	موے ابرو جوہرِ آں ابروِ خمدار اوست	۹

ابروے مبارک

	صورتِ تیغ دو دم دلدادۂ تکرارِ اوست	
ناخنِ ابروگرہ[1] بکشاید از روے جبیں ابروش ناخن[2] بدل شکست مارا اینچنیں		واکند صد عقدہ ہا یک ابروایں نازنیں بیند ابروے[3] فلک را دیدۂ ما برزمیں
۳۲۲	ابروِ ناخن برنگِ ناخنِ ابروے اوست دریدآں قوسِ[4] قزح ایں ماہِ نوبر روے اوست	۱۰
در سہرش روشن دماغش خسروِ شاہانِ عدل صحنِ سیاے بلندش ہمسرِ[5] دیوانِ عدل		از جبینِ اوست روشن وصفِ نصفت شانِ عدل ہر دو چشمش پلہ ہایش ابروش میزانِ عدل
۳۲۳	برفرازِ گردنِ سر فرقِ او اورنگِ اوست در صفاتِ معدلت نوشیرواں پاسنگِ[6] اوست	۱۱
سایۂ بالِ ہما[7] گوید ابروے ترا در کلاہِ خود نہد خالد[8] بسر موے ترا		خود ہما جوید ہمایوں ظلِ گیسوے ترا شاہ گردد ہر کہ بیند جلوۂ روے ترا
۳۲۴	ایں بود وجہِ عروجِ پایۂ بالِ ہما	۱۲

۱ گرہ کشادن - حل مشکل کردن (بحر عجم)
۲ ناخن بدل شکستن بیقرار کردن (بحر عجم)
۳ ابروے فلک - ہلال (بحر عجم)
۴ قوس قزح - کمان سہ رنگین کہ در ہوا از ابر ظاہر شود (بحر عجم)
۵ ہمسر - برابر و عدیل۔

۱۱۰

۶ پاسنگ [illegible] (بحر عجم)
۷ [illegible] (آصف اللغات)
۸ خالد [illegible] (آصف اللغات)
[illegible]

سایۂ ابروے تست آں سایۂ بالِ ہما

زابروِ مردانہ اش شانِ شجاعت آشکار
ازکمانِ ابروش قوسِ قزح[۱] شد شرمسار

ہر گرہ ابروش را گفتند سیفِ ذوالفقار[۲]
دائم از تیرِ نظر گردد دلِ دشمن فگار

۳۲۵ مشرکانِ پر دغا را خوفِ ابرویش بدل ۱۳
کافرانِ بے وفا از بیمِ ابرو مضمحل

از ہلالِ ابروش شرمندہ ابروے فلک[۳]
گاہ و بیگہ چوں نظر می افگند[۴] سوے فلک

و ز غمِ ابروے شامش نیلگوں روے فلک
مہر و مہ از عارضش بیروں زبیروے فلک

۳۲۶ آسماں سازد ہلالش بر ہلال[۵] ابرو نثار ۱۴
ماہِ نو در ہر مہے منت کشِ ابروے یار

از کلیدِ ابروت در دل کشادِ کارہا
قفل[۶] بر لب حسنِ ایماے تو دیدم بارہا

در حقِ قفلِ دہانِ تنگِ تو گفتارہا
ایں کلیدِ ابروت آساں کند دشوارہا

۳۲۷ باہمہ مشکل کشائی سفتے نہ نہد بہ کس ۱۵

111

...ابروے ... ابروے شام ...

۵ نظر افگندن بچیزے یعنی دیدن بسوے چیزے (بحر عجم)
۶ ہلال ابرو کسے کہ ابرویش مثل ہلال است کنایہ از معشوق (بحر عجم)
۷ قفل بر لب بمعنی ساکت (بحر عجم) قائل ترکیبی صاحب بحر عجم وغیرہ قفل بر لب نہادن کردہ یعنی خاموش بودن ۱۲

ابروے مبارک

	دارد این مفتاحِ تو بر قفلِ دلہا دسترس			
تاکشم در حسنِ صنعت زحمتِ مالایطاق ہیچو طاقِ آبگوں یکتائیِ طاقِ تو طاق			طاقتِ من طاق گشت و بر کمر بستم نطاق جفتِ ابرویت پلے زیرِ صراطے طاق طاق	
۱۶	ابروِ طاقت جہاں را طاقِ ابرو می نمود عاشقش در سایۂ طاقِ حرم محوِ درود			۳۲۸
در دلِ پیوستہ ابرو کینہ می باشد نہاں ابروِ ترشش روے ترش رویانِ جہاں			از فراخ ابروے او خوش خلقیِ ذاتش عیاں ابروِ لخش جواب زہر خندِ کافراں	
۱۷	بر جبیں ابرو فراخم را نبود ابروے تنگ دیدہ ام ابروے پرچینش بکار و بارِ جنگ			۳۲۹
داشت روے جوہر او از سیہ تابی نقاب جوہرش از موے ابرویش کشیدش در حجاب			دیدہ ام در خواب ابروے سیاہش بے حجاب بود در آئینۂ تیغش فروغِ آفتاب	
۱۸	خیر گر بگذشت ایں کہ دل در نقشِ او بلکہ ندا شت			۳۳۰

۱۱۲

	زین مضامینِ خطر در خواب ادراکے نداشت	
ابروِ معشوق را همرنگِ چوگاں گفته اند گر جبیں را ار سرِ وانِ فکر میداں گفته اند		فرقِ عاشق را عدیلِ گوے غلطاں گفته اند طبع را بر اسپِ فکرت راکب آں گفته اند
۳۳۱	ور کسے دعواے نقشِ پاک این چوگاں کند فکرِ من عرض (همیں گوے و همیں میداں) کند	۱۹
دوش در محفل گره بر ابروت دیدم بخواب اے سرت گردم که با ایں می کنی با من خطاب		زانکه از قبحِ مناهی من نکردم اجتناب همچو صائبؒ می شوم قربانِ این حسنِ عتاب
۳۳۲	از عتابت نیست رنجے ایں بلا جوے ترا مدِ احساں می شمارد چینِ ابروے ترا	۲۰
بر خمِ ابروے او ابروے محبوباں فدا فائق از نقاشِ قدرت صنعتِ دستِ ولا		دستِ قدرت هم بلا گردانِ نقشِ کج ادا بهتر از اول کشد نقاشِ ثانی نقش را
۳۳۳	کاتبِ قدرت دو سطرِ ابروت را کج نگاشت	۲۱

ابروی مبارک

	همچو صائب[۱] وصفِ او لازید یا مسطر نداشت	
تیغِ ابرو رانگاہِ من بہ تصویرے کند ابرو پر چینِ او دعوائے شمشیرے کند		خواب[۲] این شمشیر را از خواب تعبیرے کند موجِ آبِ تیغ جوہر را بزنجیرے کند
۲۳۴	حسنِ نقشِ شوکت[۳] فکرم بنظم آوردہ است در بلاغت طبعِ من ایہام[۴] شوکت کردہ است	۲۲
دوش[۵] پہلو زد[۶] مہِ نو باہلالِ ابروش از ہزیمت طاق[۷] شد و ہمسری چون نیروش		شد چنان کاہیدہ از غم گشت پیدا پہلوش داد[۸] از قوسِ قزح چرخِ مقوس بازوش
۲۳۵	آن ہلال[۹] ابرو چو بر بامش بر آمد ہمچو ماہ ماہِ نو[۱۰] آمد چو مژگانِ شکستہ در نگاہ	۲۳
ابروش بیت[۱۱] الغزل بر مطلعِ سیمائے او زینت افزو رکتابی چہرہ اش طغرائے او		ہمچو بسم اللہ عنوانِ کتابت جائے او حسنِ مضمونش عیان باشد ز ہر ایمائے او
۲۳۶	از بیاضِ روئے او این منتخب شعرِ من است	۲۴

۱ صائب اصفہانی شاعر است ۱۲
۲ خواب شمشیر یعنی ضرب شمشیر (ترجمہ بر خواب تیغ)
۳ شوکت بخاری شاعر است ۱۲
۴ ایہام صنعت است در بلاغت مراد از اوردن کہ شعر دو معنی قریب و بعید کنند از یک لفظ دو معنی قریب و اگر گذشتہ (آصف اللغات)
۵ دوش یعنی شب گذشتہ ارادہ معنی بعید کنند (غیاث اللغات)
۶ پہلو زدن برابری کردن (آصف اللغات)
۷ طاق شدہ نیز طاقت و غیرہ باقی نماندن آن را (بہار عجم و غیرہ)
۸ باز دادن امداد کردن (آصف اللغات)
۹ ہلال ابرو ابرو معشوق ۱۲
۱۰ ماہ نو ہمچون مژگان شکستہ از ہلال (بہار عجم)
۱۱ بیت الغزل منتخب غزل (بہار عجم)

	وز مضامینِ بلندش فکرتِ من روشن است	
دید ابروے ترا چوں ماہِ نو در شامِ عید حسنِ مضمونِ قمیؔ[1] شد واقعاتِ چشم دید		ہمچو موئے شد زغم کس دید او را کس ندید شعرِ جامیؔ[2] را اولا در بندِ فکرِ خود کشید
۳۳۷	یارب ایں طاقِ حرم یا مسجدِ اقصےٰ است ایں یا ہلالِ عید یا ابروے ماہِ ماست ایں	۲۵
فکرِ من اعجاز در تشبیہِ ابرو می کند پلہ ہایش از سوادِ چشمِ دلجو می کند		از پے سنجیدنِ حسنت ترازو می کند رشتۂ ہر پلہ از مژگان ہر سو می کند
۳۳۸	کاتبیؔ[3] گوید کہ حسنِ دلبرانِ لالہ رنگ جملہ در میزانِ حسنت کم نمود از پارسنگؔ[4]	۲۶
گر مہِ نو جلوہ گر شد زابروت برکش نقابؔ[5] در برآید بر فلک پیشِ جبینت آفتاب		زانکہ ہر شمشیر را باید بشمشیرے جواب پیشِ روے روشنت کن عارضِ ستر سحاب
۳۳۹	تا بقدرِ عکسِ رویت چشم و گوشےؔ[6] وا کند	۲۷

۱۱۵

[1] قمی: شاعرے معروف
شعرِ اول از وست
[2] جامی علیہ الرحمۃ شاعر معروف
مصرعِ دوم از وست
[3] کاتبی: شاعرِ معروف
شعرِ سوم از وست
[4] پارسنگ: سنگے کہ برائے برابر کردنِ پلہ ہائے ترازو غلط اندازند (آصف اللغات)
[5] برکشیدن نقاب: از چہرہ و مثلِ آں دور کردنش (آصف اللغات)
[6] چشم و گوش وا کردن: تیز دیدن و بیدار کردن (بہار عجم)

	اشکِ غم او را بخجلت در جہاں رسوا کند			
از کمانِ ابروے خود یارِ من نگرفت کار کس نہ بیند چیں بر ابروے نگارم زینہار		کس نشد در دہر از تیرِ نگاہِ او فگار یارت اے بہرامؔ[۱] دارد چیں بابرو بیشمار		
۳۴۰	ابرو پر چیں نشانِ مردم آزاری بود چوں کماں کوتاہ باشد تیرِ او کاری بود	۲۸		
صیدِ دل دلدادۂ تیرِ نگاہِ دلبرم ہیچ پروائے ندارم ہرچہ آید بر سرم		بر ہدف در انتظارِ ناوکِ او در برم من بجاں بازی ولا مصداقِ فکرِ سنجرم[۲]		
۳۴۱	چوں کمانداری کند ابروے عالم گیر او می رود دل ہمچو مژگاں پیش پیشِ تیر او	۲۹		
طاقِ ابروے نگارم مامنِ عشاق شد بر دلِ طاقِ نگون[۳] قدرِ بلندش شاق شد		رفعتِ او در دو عالم شہرۂ آفاق شد ارزقیؔ[۴] زابروے یارت طاقتِ[۵] تو طاق شد		
۳۴۲	چوں ازاں طاقِ دو ابرو در دمند افتادہ	۳۰		

۱ بہرام بخاری شاعر معروف و شعر سوم از وست ۱۲

۲ سنجر کاشی شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۳ طاق نگوں۔ کنایہ از آسماں (بہار عجم)

۴ ارزقی ہروی، شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۵ طاقت طاق شدن۔ عاجز شدن (بہار عجم، بذیل

[illegible]

چشمِ مبارک

	جاں نخواہی برو گز طاقِ بلند افتادہ	
درصفاہاں فخر از تضمینِ باتاثیر را وز خمِ ابروے او خوفے بدل شمشیر را		از نگاہِ آں کمانِ اوست رشکے تیر را نیست باکے از کمان و تیرِ او نخچیر را
۳۱	ابروِ خمدارِ او شمشیر اساز دکماں وز گرفتِ نخجلِ او چلہ گوید الاماں	۳۴۳
گر تعلّی را روادارند گویم برملا نقشِ باہ نوست بر لوحِ سپہرِ اعتلا		کردہ ام اعجاز در تصویرِ ابرویش ولا نقلِ اشعارم کند نقاد از آبِ طلا
۳۲	وصفِ ابرو جز من از فکرِ کسے موزوں نشد سبز ابروے ہلال از وسمۂ گردوں نشد	۳۴۴
۱۷	چشمِ مبارک	۲۲
چشمِ امداد ے مرا از صنعتِ بانی نبود در تفکر ہیبتِ تنہائیم ہوشم ربود		از نزاکت چوں بنقشِ چشمِ چشمِ من کشود خامہ ام از دقتِ ایں کار چوں چشمے نمود

۱۱۷

چشم مبارک

۳۴۵	من بصد همت بروے او کشادم چشم را تا بعجلت درحضورش آب دادم چشم را	۱
دوخت آنی چشم بر من من بکار خویشتن چشم ور و آورده در هم بر جبین او شکن		سوزن مژگان او برگشته درویش من آتشے او را بدل افتاد و چشمش سیل زن
۳۴۶	بر زمین افگند چشم خود بدستم بود چشم چشم از و برداشتم او غرق خجلت من بخشم	۲
چشم عالم را (منور چشم) او چشم و چراغ چشم خود دارم و لا چشم آں روشن دماغ		تا دل (چشم و چراغ آسماں) را بود داغ چشم مانی بود محو صنعتم چوں (چشم زاغ)
۳۴۷	چشم نقاش و هم چو بر تصویر چشم خود دوید باخت مانی چشم خود زیں واقعات چشم دید	۳
چشم را افسونگران دهر جادو گفته اند جمله وحدت آشنایان آشنا رو گفته اند		آهوان بزم - آهو گیر و آهو گفته اند نکته سنجان جهان این را سخنگو گفته اند

چشم آب دادن کنایه [illegible] بیدار کردن

چشم بر چیزے دوختن برغبت دیدن آزاد (بحر عجم)

برگشتن مژگان و رغبت [illegible] (آصف اللغات)

چشم در هم آوردن چین بجبین شدن (بحر عجم)

آتش بدل افتادن سوز در دل پیدا شدن (آصف اللغات)

چشم سیل زن یعنی گریاں (بحر عجم)

چشم بر زمین افگندن شرمنده شدن (بحر عجم)

چشم بدست کسی بودن (مطیع داشتن)

چشم از و برداشتن [illegible] (بحر عجم)

چشم را اعراض کردن (بحر عجم)

چشم و چراغ یعنی سرمایه بصارت (بحر عجم)

چشم و چراغ آسماں

۱۱۸

[illegible] (بحر عجم)

چشم زاغ [illegible]

[illegible] (بحر عجم)

[illegible] (بحر عجم)

آهو [illegible]

[illegible] (آصف اللغات)

وحدت [illegible] (آصف اللغات)

آشنا [illegible] (آصف اللغات)

[illegible] (بهار عجم)

سخنگو یعنی [illegible] (بهار عجم)

۳۴۸	چشمِ مردم با بیائے سخن گوئی کند با حقیقت آشنایان آشنا روئی کند	۴
چشمِ او روشن دل و روشن دماغ و روشن است در تجلّی تابِ او مانندِ شمعِ ایمن است		ہمچو لعلِ شبچراغے در شبستانِ تن است نورِ او چشم و چراغِ چشمِ این صنعِ من است
۳۴۹	در بصارت شمعِ محفل در بصیرت دلفروز از فروغش منفعل شد چشمِ شب با چشمِ روز	۵
چشم را گوید بلاغت ساغر و پیمانہ پر خمار و بادہ خوار و بادہ و میخانہ		شیشہ و مخمور (ساقی مشرب) و مستانہ با ہمہ مستی و مدہوشی بود فرزانہ
۳۵۰	چشمِ یارم از مےِ وحدت بود سرشار و مست مے پرست و شیشہ و میخانہ و جامِ الست	۶
حسنِ تشبیہات آب صفاتِ چشمِ یار ناوک انداز و کماندار وصفِ مردم شکار		تیغ و تیر و خنجرِ چشمش سراپا آبدار استعارات و کنایاتِ سخن بروے نثار

چشم مبارک

۳۵۱	اینهمه سامان بجرب کافران آلات اوست بهر ما آئینه و آئینه آرا ذات اوست	۷
چشم نازک نرگس است و نرگس خواب هم قطره های ابر او جاری کند سیلاب هم		نرگس شهلا و گویا نرگس سیراب هم این صدف پیدا کند آب و دُرِ نایاب هم
۳۵۲	نیست چشمش قلزم و قلزم ازو پیدا شود در غم امت روان از چشم او دریا شود	۸
حسن چشم سرمگینش نور چشم توتیا فتنه ساز و فتنه خیز و فتنه جوی و فتنه زا		چشم نازک سرمه بیز و سرمه پرور سرمه سا فتنه اش بیدارساز و فتنهٔ خوابیده را
۳۵۳	از فریب چشم روشن خدعهٔ میدان حرب وز نظر پنهان ز تیغش بر دل کفار ضرب	۹
از می وحدت چو چشمش باده پیمائی کند چشم بیمارش چو با عاشق مسیحائی کند		خوش خمار او طبیبان را تماشائی کند ناتوان چشمش ولا عرض توانائی کند

سله آئینه آرا: روشن کننده و صفا کننده و آئینه در اینجا استعاره از دل (آصف اللغات. بذیل آئینه آراستن)
سله هر دو تشبیهات چشم است (بهار عجم بذیل چشم)
سله هر دو تشبیهات چشم (بهار عجم بذیل چشم)

سله اشاره به حدیث پاک الحرب خدعة
سله خدعه: فریب، حیله
سله ... (آصف اللغات)

۳۵۴	ازادب نتواں بچشم او نگاہ تیز کرد		۱۰
	بود او بیمار و صائب[1] از نگہ پرہیز کرد		
	چشمِ نازِ او بایمائے سخن گوید نہاں	نکتہ سنجاں[2] را بانداز ادا گیرد[3] زباں	
	شرمناک و شرمگین است و حیادار آنچناں	کز نگاہ او شود بے تاب ہر پیر و جواں	
۳۵۵	دلربا و دلفریب و خوش نگاہ و غمزہ زن		۱۱
	ہم سخنداں و سخنگوے و سخنور خوش سخن		
	نقشِ چشمش ہمچو شہبازے کہ باشد تیز چنگ	دشمنش در پنجہ اش گوئی کہ شاہین اکلنگ	
	تا ز چشمِ شیرگیرش تنگ شد[4] میدانِ جنگ	رعشہ در جسمِ کفار است چوں چشمِ[5] پلنگ	
۳۵۶	شیر می لرزد ز برق و برق می لرزد ز چشم		۱۲
	چوں نگاہش برق پیدا می کند از تابِ خشم		
	چشمِ خوباں را بود نازے بوصفِ خوابناک	چشمِ خواب آلودِ او ریزد حسیناں[6] را بخاک	
	از گراں خوابی شود پیراہنِ دل چاک چاک	وصفِ خواب آلود[7] می زیبد بچشمِ پاک	

[1] صائب سپاہان کا شاعر ۔ ادب کرنا ایں شعر از وست ۱۲
[2] نکتہ سنج، باریک بیں ۔
[3] زباں گیر کردن یعنی خاموش کردن (بہار عجم)
[4] تنگ شدن میدان، ترساں شدن (بہار عجم)
[5] رعشہ در چشم پلنگ ازاں آید
برقی چشم دیدہ ماست کہ در بیں
روزہا دیگراں در تماشاگاہ عمل
آرند ۱۲ ۶ بجائے ریختن یعنی نثار کردن (آصف اللغات)
[7] خواب آلود، صفت چشم (بہار عجم)

چشمِ مبارک

ع خوابِ گران یعنی خوابِ سنگین ۱۲ — چشم خوابیده صفت چشم (بہار عجم)

س سربازی. حاصل المصدر — سر باختن و سر باختن و باز یدن

ع ترکتازی. یعنی تاختن آوردن — یعنی فدا کردن سر از عالم جان بازی ۱۲

ه سخن سازی. از آنکہ سخن ساختہ — (بہار عجم)

گوید و سخن سازی بزیادت یا ے مصدری. مقصود آنست کہ چشم را ترک گفتن سخن سازی اہل عجم است اگرچہ بلحاظ قواعد بلاغت بعیدست از ترکِ چشم بحث کردہ ولیکن چشمِ یار ما ترکی نیست بلکہ شجیع عربیست و این حقیقت از تشابہ صحیح اظہار شد و اشتباہ سخن سازی فارسیان کرد ۱۲

۴۵۷	شد ز چشمِ نیم خوابش حسنِ بیداری عیان چشمِ ممدوحم بُوَد بیدار در خوابِ گران	۱۳

ترکِ چشمے در عجم گاہے کہ سربازی کند چون نگاہِ چشمِ یارم ناوک اندازی کند	ترکتازیہاے او این ترک را تازی کند دلنشین آماجِ افشاے سخن سازی کند

۴۵۸	گر بلاغت چشم را ترکے شمارد در کلام از شجیعانِ عرب شد بر بدف ترکی تمام	۱۴

چشمِ خوبان می کند بر عاشقان ظلمِ شدید چشمِ ما جورے بدورِ چشمِ یارِ ما ندید	از ستمہایش بسے درد ہر گوشِ ما شنید بر محل گردید تضمینِ خوش از فکرِ مفید

۴۵۹	کرد اگر تیغِ نگاہِ تیرِ چشمان قتلِ عام ترکِ چشمش می کند در چشم زد ترکی تمام	۱۵

از بیاضِ چشمِ او خجلت بدل کافور را از سوادش در دہن آبِ سیہ انگور را	سیمِ خالص منفعل بر شکلے است صبحِ نور را صد ندامت سنگِ اسود را شبِ دیجور را

ع ترکی تمام شدن یعنی بقیہ ... ۔ (از صفت اللغات)

ع شجیعان ... ۱۲

ع ترکی تمام کردن (از صفت اللغات)

ع خجلت بدل ...

ط ... ۱۲

چشم مبارک

۳۶۰	ابلقِ ایام از چشمِ دورنگش شرمسار روز و شب را انفعال از چشمِ او لیل و نهار	۱۶

در بزرگی دیدهٔ او از شمائل آشکار دیدهٔ بالیدهٔ او از فضائل آشکار		فطرتِ سنجیدهٔ او از خصائل آشکار چشمِ (پرویں دیدهٔ) او از رسائل آشکار

۳۶۱	صفت کوکب یک نگاهش در ثریا دیده است از سرورِ نقشِ چشمش دیده ام بالیده است	۱۷

ذو ذنب سیارهٔ چشمِ تو خوش دنباله مردمک را ز اشکِ لولوئیں بگردن هاله		اخترِ چشمِ ترا چوں مه ز مژگاں هاله از سوادِ چشمِ حسرت (داغ بر دل) لاله

۳۶۲	ساغرِ چشم است از رگهاے سرخش جامِ جم از سوادِ چشمِ تو بر جامِ مُهرِ نامِ جم	۱۸

ترکِ چشمش می کند از تیرِ مژگانش شکار آهوی دل بر بدن زاں آهوی چشمِ نگار		دارد از ابرو کماں تیرِ نگاهش در کنار گوئیا خود کوزه خود کوزه گر خود کوزه دار

۱۲۳

گر بودی وصل تو شد و گرنه چرا
بگردن فلک از کهکشاں بود مالا

۳۶۳	از غزالِ چشمِ او دلہاے نخچیر شد آہوِ رم کردہ اش راہیں کہ آہو گیر شد	۱۹
چوں بیادِ چشمِ شوخش آہو از جا[۱] می شود از رمِ آہو دلا چوں شور برپا می شود		گردشِ چشمِ غزالم ناخنِ پا[۲] می شود شوکتِ[۳] عاشق بصحراے بخارا می شود
۳۶۴	رنگ ریزد چشمِ شوخش چوں بصحراے ختن می شود مژگانِ آہو خارِ دیوارِ چمن	۲۰
آنکہ در محفل بدورِ جامِ مے مینوش شد وانکہ جامِ چشمِ میگوں دیدہ و مدہوش شد		ساغرے در دستِ او را شیشہ در آغوش شد ساغرِ بے مے کشید و از ادب خاموش شد
۳۶۵	چشمِ مخمورے کہ صائب[۴] آب در پیمانہ ریخت می تواند از نگاہے آبِ صد میخانہ ریخت	۲۱
اے غنیمت[۵] چشمِ معشوقِ تو میخواری کند دیدۂ محبوبِ بازنیساں نہ عیاری کند		چوں بہ بیند محتسب را عذرِ بیماری کند از غلط پرہیز و دعواے سرشاری کند

[۱] از جا شدن. یعنی مضطرب شدہ (آصف اللغات) و بمعنی حقیقی: بر جا نماندن ۱۲

[۲] گردشِ چشمِ غزالان را ناخن زدن: تردد دادن. بمبالغہ ایست در رمِ آہو ساختن. استعمال ایں کردہ اند ۱۲

[۳] شوکت بخاری. شاعرے معروف، ذکرِ شعر اول و سوم از وست ۱۲

[۴] صائب صفاہانی، شاعرے معروف، ذکرش دوم و سوم از وست ۱۲

[۵] غنیمت، شاعرے معروف، رباعی دوم مطلع اوست ۱۲

چشمِ سیاہ

٣٦٦	از مے وحدت بود سرشار گاہِ احتساب نیست باکش ہر کرا پاکست در عالم حساب	٢٢
نرگس از ہم چشمیِ چشمِ تو چوں دم می زند خجلتِ او در چمن صد قطرہ شبنم می زند		در گلستاں صبح از سیلِ صبا نم می زند قطرہ ہاے اشکِ نرگس صورتِ نم می زند
٣٦٧	سیلِ اشکش رنگِ گلشن را بدریا می برد موجِ دریا رنگِ خجلت را به بالا می برد	٢٣
چشمِ مخمورِ جفا جویاں بود مستِ شراب مصرعِ صائب کند از وصفِ خوباں انتخاب		اہلِ ایراں را مثل شد (خانۂ ظالم خراب) دل ز مردم بردن و انداختن خود را بخواب
٣٦٨	چشمِ یارم از مے وحدت بود مخمور و مست دل دہد در خواب و بیداری بمستانِ الست	٢٤
در بلاغت حسنِ تشبیہ نگاہِ تو کند طبع از چشمِ تو دارد چوں نظر فکرِ بلند		یک نگاہت صد دلِ عشاق را دارد به بند فکرتِ صائب به تضمینِ ولا شد دلپسند

دم زدن یعنی دعوی کردن

دم زدن [illegible]

[illegible]

صورت نم زدن [illegible]

[illegible] ایران [illegible]

١٢٥

بہ بالا بردن یعنی بلند کردن (آصف اللغات)

صائب اصفہانی [illegible] مصرعِ [illegible] از دست

دل دادن - کنایہ از [illegible] کردن (محمد [illegible])

۳۶۹	حاجتِ دام و کمندے نیست در تسخیرِ ما گردشِ چشمے بود بس حلقهٔ زنجیرِ ما	۲۵

گردشِ چشمش بدورے صد دلِ یاغی کشد
کثرتِ مضمون بادر کوزه دریا می کشد

از هزاراں میل دلرا سرمه آسامی کشد
نظمِ شوکت[۱] اے ولا چوں موجِ بالا[۲] می کشد

۳۷۰	گردِ یا در یا نگاہے نرگسِ غمّازِ او ہر حبابے سرمه داں گردید از اعجازِ او	۲۶

در بلاغت چشمِ او ہم شکلِ بادامِ سیاه
نخلِ قد بر شاخِ ابرو دارد ش پیشِ نگاه

پوست بر مغزش غلافِ چشم چشمش راپناه
شد مفید[۳] مقصدِ ما ایهامِ فکرت[۴] دستگاه

۳۷۱	مہرِ چشمش داد شهرت در نکونامی مرا کرد صاحب اعتبار ایں مهرِ بادامی مرا	۲۷

اشرفا[۵] یارت نظر زدیده از یاراں کند
یارِ من با چشمِ بیمار از نگه درماں کند

ہمچو بیمارے که بد پرہیزی پنہاں کند
تشنهٔ دیدار را زآبِ نظر احساں کند

سلہ شوکت یعنی زور و شکوه و مع ورود شعر سوم از وست ۱۲
سلہ بالاکشیدن یعنی بلند شدن و ترقی کردن (آصف اللغات)
سلہ مفید یعنی شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲
سلہ از فکرت دستگاه مفید یعنی مراد وہست و دستگاه یعنی عالی
سلہ اشرف تخلص شاعر است ... شعر اول از وست ۱۲

۳۷۲	چشمِ یارت ناتوان شیدا اش در دستِ رقیب چشمِ یارم مہرباں - بیمارِ خود را چوں طبیب	۲۸

چشمِ گلگونت بہ گلگشتِ چمن وجہ بہار لالہ در گلشن زِ عکسِ خالِ چشمت داغدار	از نگاہِ نازِ گل را در جگر بشکست خار شوکتِ رنگیں سخن از فکرِ پستش شرمسار

۳۷۳	بسکہ رنگیں شد نگہ از دیدنِ گلشن ترا آں بیاضِ دیدہ گلگوں شد بچشمِ من ترا	۲۹

چشمِ یارم باوجودِ ناتوانی شیر گیر ہر نگاہش در حقِ بیمارِ خود الفت پذیر	حسنِ انوارِ نگاہش غیرتِ ماہِ منیر بہرِ یارِ خویش گوید شاعرِ روشن ضمیر

۳۷۴	گر جفا آید زِ چشمِ یار می باید کشید نازہائے مردمِ بیمار می باید کشید	۳۰

دیدۂ ما را بچشمِ او دو چشم دیدن مشکل است مرغ را در آب بال و پر کشیدن مشکل است	صعوۂ دل را ز شاہینش پریدن مشکل است زاہوے چشمش غزالاں را رمیدن مشکل است

۱۲۷

[illegible] گلشن
۵۱ [illegible] (بحر عجم)
[illegible]
۵۲ [illegible]
[illegible]
۵۳ الفت [illegible] (آصف اللغات)
[illegible]
۵۴ روشن ضمیر [illegible]
[illegible]

معروف است کہ شعر سوم از دوست ۱۲
۵۵ چشم دو دیدن، نگاہ کردن برغبت (بحر عجم) و دیدہ دیدن [illegible] ۱۲
۵۶ بال و پر کشیدن در آب، شنا کردن ماہی یا مرغ آبی۔ (آصف اللغات)

۳۷۵	گر زند با چشمِ شوخش لافِ ہم چشمی غزال گویدش صائب[1] دماغِ او ندارد اعتدال	۳۱
چشمِ آہو خواند از آہوے چشمِ او سبق چشمِ یارم برد از چشمِ پریرویان سبق		از نگہ فہمید آسان حسنِ مضمونِ ادق اوحدی[2] یارِ تو با عشاق گرداند ورق[3]
۳۷۶	غمزہ آموزد بچشمش شیوۂ بیداد را طرفہ شاگردے کہ می گوید سبق استاد را	۳۲
چشمِ یارم دائما بیداری باشد بخواب او بخوابِ غافلاں آید برنگِ آفتاب		روے غفلت یا الغفلت ہم نمی بیند بخواب ازرقی[4] یارِ تو می دارد بہ بیداری نقاب
۳۷۷	چشمِ او در سایۂ زلفِ پریشاں خفتہ است آہوے رم خوردہ در سنبلستاں خفتہ است	۳۳
تیغِ چشمِ یارِ من ہرگز نیازارد کسے سینۂ یارم سپر در یاریِ ہر بیکسے		خفتہ اندر سایہ اش از دشمنانِ وی بسے چشمِ یارت ہر کسے را در نگہ داند خسے

[1] صائب صفاہانی شاعر ست، موزوں کردۂ شعر سوم ماست ۱۲
[2] اوحدی صفاہانی شاعر ست، موزوں کردۂ شعر سوم ازوست ۱۲
[3] ورق گردانیدن بمعنی عرف ہم در محبت بہ قہر دیگیں کردن۔ (ع.م.)
[4] ازرقی ہروی شاعر ست
ازرقی شعر سوم ازوست ۱۲

چشمِ سیه

۳۷۸	گشتهٔ چشمش اثرِ زخمی که بر اندام داشت هم کفن هم گور هم تابوت چون بادام داشت	۳۴
چشمِ یارم جور را در مشربش داند گناه من ز تیغِ چشمِ خوبان جویم از چشمش پناه		نیست او بیماره و دارد صد نزاکت در نگاه بر زبان دارد سخن آهی ز یارِ خود چو آه
۳۷۹	جورِ چشمِ یار را ناچار می باید کشید همچو نازِ مردمِ بیمار می باید کشید	۳۵
نورِ چشمِ سرمگینش آورد شب را بروز از نگاهِ سرمگینش شمعِ محفل ها بسوز		با نگاهِ تابدار ابرِ سیاه برق سوز شمعِ افکارِ نصیرؒ نامور محفل فروز
۳۸۰	سرمگین گریهٔ چشمِ شمعِ بزم از دودش شود شمعِ خاموش از نگاهِ سرمه آلودش شود	۳۶
گرچه یار است در خوبانِ عالم سرفراز هوشِ عالم می برد حسنِ ادایش در نماز		نازِ او دارد بدرگاهِ خداوندی نیاز وه چه خوش گوید رضیؒ دانشِ حسن طراز

۱۲۹

مردمکِ چشمِ مبارک

۳۸۱	شب کہ چشمِ او فزوں از طاقتِ ما ناز داشت دیدہ را جوششِ تماشا از تماشا باز داشت			۳۷
گفت جبرئیل اے ولا در نقشِ چشم اعجازِ تست در صفاتِ چشم خیلے خوشنما اندازِ تست			بانکاتِ فنِ سراپا منطبق پروازِ تست در نگاہِ نکتہ سنجانِ عجم اعزازِ تست	
۳۸۲	دیدۂ اہلِ نظر تحسینِ صنعت می کند چشمِ ممدوحِ تو اظہارِ مسرت می کند			۳۸
۲۳	مردمکِ چشمِ مبارک			۱۸
من بنقشِ پاکِ انگور کہ شدم مستِ الست چشمِ مخمور از ہمیں شد پر خمار و نیم مست			ما خذش جامِ مےِ انگور می دارد بدست مردمک نامند ایں را شاعرانِ مے پرست	
۳۸۳	او بچشمِ ہر کسے صورتگرِ تصویرِ اوست در نگاہِ من بہ نقشِ دلبرم توقیرِ اوست			۱
داشتم در دل اے دولتِ دیدارِ چشم			بر رہِ دلدادہ خود داشت آں دلدارِ چشم[ل]	

۱۳۰

[ل] صورت گر یعنی مصور (بہار عجم)
[ع] چشم بر راہ داشتن، منتظر بودن (بہار عجم)

تا بروے من بہ پست آن نازنین یکبار چشم		من شدم باد دمک با چشم حیران چار چشم
۳۸۴	یا فہم آئینہ روشن سراپا جسم او آن دو چشمش اے ولا یا این دو بہ چشم روبرو	۲
مردمک ابر فلک تابندہ ماہے گفتہ اند آستان بوسان دولت پادشاہے گفتہ اند		روشنان آسمان خورشید جاہے گفتہ اند دور باشان فلک روشن نگاہے گفتہ اند
۳۸۵	نیزہ برداران مژگانش مگس رانی کنند صف بصف بر آستان او نگہبانی کنند	۳
مردمک در چشم عالم نازنین پردہ دار خانہ او خانہ چشم است با نقش و نگار		خویش را در پردہ شرعی نماید آشکار دائما در خانہ پاکش ہمہ لیل و نہار
۳۸۶	از بیاض چشم روزش وز سواد او شب است این نگار چشم نور العین محبوب رب است	۴
مردم چشم است طفل مہ جبین مہ پارہ		از سواد چشم پاک افتادہ در گہوارہ

گردشِ گہوارہ چشم است چوں سیارہ		می کند دائم ز دورِ آسماں نظارہ
۴۸۷	چشمِ بد دور ایں بود یارم را نورِ نگاہ در نگاہِ پاکِ اربابِ بصیرت ہمچو ماہ	۵
مردمک نمود از صنعِ سکندر صورتے صانعِ قدرت بہ تخلیقش نماید حکمتے		مردمک آموخت از تصویرِ عکسی صنعتے نقطۂ تنگش نماید در مضامیں وسعتے
۴۸۸	نقطۂ او تنگ می گردد بنورِ آفتاب در شبِ تاریک می یابد فراخی یا بخواب	۶
مردمک سردارِ لشکر از نظر تیرے بدست خانۂ او را حصار از تیغِ مژگاں خار بست		دارد از ابرو کمانِ تیر و زنگیرے شست شد ز دیوارِ بلندش ہمتِ کفار پست
۴۸۹	صف کشیدہ لشکرش اطرافِ منزل در دو صف در نگاہم ہر یکے را نیزہ مژگاں بکف	۷
نیست فرصت نکتہ سنجاں از مدیحِ خسرواں		تا کشایند اے ولا در نعتِ پیغمبر زباں

ساگردشِ چشم۔ حرکتِ چشم باشد و بعضی بمعنی چشم دیدن و گردشِ گہوارہ معلوم ۱۲
۲ اربابِ بصیرت۔ بمعنی دانایاں (آصف اللغات)
۳ تخلیق۔ بقولِ منتخب اللغات و منتہی الارب بمعنی درست و تمام خلقت گردانیدن ۱۲

۴ نقطۂ مردمک در تاریکی فراخ و در روشنی تنگ گردد و این اثر [illegible] انعکاس شعاعِ بصارت [illegible] است ۱۲
۵ [illegible]

بوداین مضمونِ صائبؒ درخورِ اعزازِ آں		گر ادب تضمین کنم بہرِ شہ کون و مکاں
۴۹۰	مردمک راہیں بچشمِ شہریارِ نامدار گر ندیدی مریمے آوردہ عیسےٰ در کنار	۸
کاسۂ نرگس بگلزارِ عجم نیلوفری یارِ صائب از غضب نازد بچشمِ احمری		نرگسِ ہندوستاں از رنگِ روشن اصفری نرگسِ یارم بحلمِ خویش دارد برتری
۴۹۱	دیدہ ام نرگس بہر رنگے کہ باشد آبِ او سرخ نشود دلبرم را نرگسِ شادابِ او	۹
صورتِ انسانِ عینش چوں بتابد ہمچو ماہ آہواں دارند برانگورکش دائم نگاہ		می کند صد ناز بر انگورکٔ انگورِ سیاہ صائبا دارم باصلاحِ کلامت دستگاہ
۴۹۲	نافِ مشکینِ غزالِ چشم باشد مردمک دور باد اچشمِ زخمِ چشمِ آہوئے فلک	۱۰
چشمِ یارم محمل است و مردمکش لیلائے اوست		محملِ پاکے کہ در چشمانِ لیلےٰ جائے اوست

عاشق مجنون منم اندر سرم سودای اوست		همچو صائب فکرت من چشم بر ایمای اوست
۳۹۳	دامن لیلی سر سودای مجنون بود مردمک در پردهٔ چشمش حجاب آمون بود	۱۱
مردم چشمش که محبوب است در حسن و جمال خوبرویان از حسن اوست در دل انفعال		می نماید در نگاه خلق طفل خرد سال فکرتم صائب به نقش مردمک دارد کمال
۳۹۴	مردم چشمش اگر از دیده انداز د نظر حوریان از روزن جنت برون آرند سر	۱۲
دیدهٔ چشم من بدور چشم یارم مردمک داشت او نور مجسم غیرت حور و ملک		در شب دیجور همچون بدر بر اوج فلک گفت ناظم بالیقین گویم ولا بی هیچ شک
۳۹۵	این چنین روشنگری جز مردمک باید ز حور کین سوادش لیلة القدر و بیاضش صبح نور	۱۳
آن پریزادی که در چشمش نگهبانی کند		چشم را از نور ذات خویش نورانی کند

۱۳۴

در ملک مبارک

صائب صفاهانی شاعر مسلم بود

مصرع سوم از وست

حجاب آمون یعنی پرده از چشم

خرد سال یعنی کم عمر

نظامی ناظم مؤلف

روشنگری یعنی صیقل

استعمال کرده

	نقطۂ او در نگہ رفعِ پریشانی کند		صائبؔ از آئینۂ او دفعِ حیرانی کند	
۳۹۶	آنکہ دلہائے پریشاں را کند گردآوری نیست غیر از مردمک در دورِ چشم ایں پری			۱۴
	(نقطۂ روشن ز پرکار) قطبِ آسماں زیں نقاطِ پاک ذاتِ سرورِ عالم عیاں		(نقطۂ دائرہ) از مرکزِ عالم بداں نسبتِ انگوٹش گوید نصیرِ نکتہ داں	
۳۹۷	مردمک زیں وجہ روشن شہرۂ آفاق شد نقطۂ عکسِ سویدائے دلِ عشاق شد			۱۵
	مردمک را بحرِ اسود گفتنم تمہیدِ اوست ہرچہ صائبؔ گفت تضمینم مگر تقلیدِ اوست		موجِ اشک و جزر و مدِ نقطہ اش تائیدِ اوست اے غلط کردم کہ تحریرِ نعیم ولا تقلیدِ اوست	
۳۹۸	دل ز چاہِ مردمک بیروں کشیدن مشکل است کشتی از گرداب بر ساحل رسیدن مشکل است			۱۶
	بر سرِ پاکِ تو چترِ عنبریں چترِ سحاب		مثلِ چترِ آبگوں - بالائے چترت آفتاب	

چتر در چتر کشد از چتر سیمین ماهتاب		همچو صائب چتر دار ست احسن بخواب
۳۹۹	بود گر چتر سلیمان از پر و بالِ پری مردمک دارد ز نورِ خویشتن چتر زری	۱۷
حلقهٔ چشمت بود هر حلقهٔ پرکار ها وه چه پرکارے کہ بر یک نقطه سازد کار ها		گردشِ چشمِ تو چوں پرکار دیدم بارها همچو صائب وارم از پرکارِ تو طوما رها
۴۰۰	مردمک هر چند باشد مرکزِ پرکارِ چشم مرکز اینجا بیش از پرکار شد در کارِ چشم	۱۸
دیده روشن شد تولا دلرا به نقشِ مردمک صنعتم چوں نیّر تابانست بر روے فلک		خامهٔ من از صفاتِ او ز صد آورده یک شد بنورش خلقتِ نورانیِ حور و ملک
۴۰۱	یارِ من از گوشهٔ چشمے نظر بر من کشاد نقشِ چشمِ پاک را نورِ نگاهش نور داد	۱۹
۲۴	مژگانِ مبارک	۱۹

ف۱ چتر در چتر کشیدن. کنایه از مقابل شدن (دو چشم)
ف۲ چتر سیمین. کنایه از ماهتاب (دو چشم)
ف۳ صائب صفاهانی شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲
ف۴ چتر دار یعنی حامل چتر (نگاهبان)
ف۵ چتر زری. در اینجا چتر ...

ف۶ ... شده ۱۲ ... (در سینه) ... از جانب ...

مژگان باریک

مانی برگشته مژگاں لاف نیرو می زند در فن تصویر این نافہم بازو می زند		چون نگہ کردم بروم مژگان ابرو می زند با فن آگاہان چابکدست پہلو می زند	
۴۰۲	تا مژہ در چشم او بشکست نازک کار من سوزن مژگان او شد در پے آزار من		۱
کردم از مژگان خود در نقش مژگان مو قلم این مداد روشن از بخت بلند آمد بہم		ساختم ترکیب آب چشم و آب دل بہم تا بہ تصویر مضامین دادہ ام حسن رقم	
۴۰۳	نوک سوزن کردہ را از نقش سامان می کند خامہ ام پرداز را وا از نوک مژگان می کند		۲
دیدہ ام تا سوزن مژگان تیزش را بخواب آب شد مژگان زرین تا بروے آفتاب		دیدہ من شد مشبک دوختہ چشمے بر نقاب آتشے افتاد در جرمش ز جوش خشم و تاب	
۴۰۴	در تماشا دیدہ خورشید مژگان گرم کرد آسمان را آب مژگان غرق آب شرم کرد		۳

۱؎ برگشتہ مژگاں ... (آصف اللغات)
۲؎ لاف زدن ... (آصف اللغات)
۳؎ ... (بہار عجم)
۴؎ ... (آصف اللغات)
۵؎ بخت بلند، طالع خوش و بلند (آصف اللغات)
۶؎ سامان کردن ... (بہار عجم)
۷؎ آب مژگان کنایہ از اشک
۸؎ مژگان گرم کردن ... (آصف اللغات)
۹؎ آتش افتادن ... (بہار عجم)

کافران ادر دل از مژگانِ تیرت تیر اوست ... از دلِ کفارِ مشرک بر هدفِ نخچیر اوست
ناوک و پیکان و ترکش عاشقِ تصویر اوست ... دشنه و نشتر۔ سنان دلدادهٔ شمشیر اوست

۴۰۵ فکرِ صائب[۱] همچو تیغِ نقشِ مشکل می کشد
ریشهٔ جوهر برون ز آئینهٔ دل می کشد ۴

این دو صف با نیزها در روز می جنگد مدام ... شب بخواب راحتی با یکدگر در یک مقام
الغرض دارد بشب این تیغها در یک نیام ... تا سبق گیرد ز مژگان لشکرِ خیر الانام

۴۰۶ هر دو صف با هم مقابل جنگ مصنوعی کنند
بهرِ حربِ کافران همواره ورزش می کنند ۵

پنجهٔ مژگان کند عقدِ[۲] انامل در درود ... شاهدِ مژگان نماید حسن ایمای شهود[۳]
در تماشایش و لا بیدل[۴] نهد سر در سجود ... دیده وا کردن قیام و بستن مژگان قعود

۴۰۷ خواب۔ مژگان را کند سر بر زمین و سجده ساز
در صفِ شب[۵] زنده داران تا سحر محوِ نماز ۶

[۱] صائب اصفهانی۔ شاعر مشهور کہ مصرع ششم از وست
[۲] عقد انامل۔ بہ اصطلاح شمار کہ بستن و کشادن انگشتان است و اسمای اعداد ملحوظ شود (بحر عجم)
[۳] شهود در اصطلاح سالکان رویت حق است کہ از مراتب گذشته و صورت ... نموده بمقام ...
(غیاث اللغات)
[۴] بیدل شاعر مشهور کہ مصرع چهارم از وست
[۵] شب زنده داران ... شب بعبادت بیدار باشند تا سحر ...

مژگانِ مبارک

از درِ بر اشکِ مژگاں رشتۂ گوہر شود سوزنِ او زخم دوزِ خنجرِ دلبر شود		عنکبوتش را اگر تارِ نظر میسر شود رشتہ اش مارا نظر دوزِ رخِ انور شود
۴۰۸	چشم را مژگاں نپوشد صائبا ہر آئینہ بخیۂ جوہر نمی آید بکارِ آئینہ	۷
کے کند با گلرخت زنبورِ مژگانِ تو جہد مصرعِ مژگانِ تو از طالبِ استادِ عہد		از اشکِ شیریں ایست در انگشتِ مژگانِ تو شہد طفلِ مژگاں می مکد انگشت چوں طفلانِ مہد
۴۰۹	مادرِ گیتی کند نازے بریں طفلِ مجاز در حقیقت سرمگیں چشمش ز مژگانِ دراز	۸
تا بروے مردمک گویند مژگاں را نقاب دیدہ تا (مژگاں چقے) برخانۂ چشم آفتاب		سہرۂ روے عروساں را ندامت کردہ آب چق کند مژگانِ خود را بر درِ عالیجناب
۴۱۰	چشمِ من تارِ نگاہم را بعتبہ بان می کشد بروش خورشید جاروبے ز مژگاں می کشد	۹

۱ [illegible]

۲ صائب صفاہانی [illegible]

۳ [illegible] (آصف اللغات)

۴ [illegible]

۵ [illegible]

۶ طالب آملی [illegible]

۷ طفل [illegible]

۸ [illegible]

۹ [illegible] دراز باشد. درازی مژگاں چشم را سرمگیں نماید ۱۲

۱۰ آب کردن یعنی خجل کردن (آصف اللغات)

۱۱ قربان یعنی قربانی و صدقہ (آصف اللغات ذیل قربان رفتن و گردیدن)

۱۲ کشیدن یعنی پیش کردن (موارد المصادر)

مژگانِ مبارک

از صفِ مژگانِ او اندازِ لشکر آشکار
نیزه بازانِ حبش از هر دو جانب بیشمار

نیزه در دستِ هر یک در فضائے کارزار
مردمک سرلشکر و سرگروه[ف۱] مژگانِ یار

۴۱۱ اشکِ تر بر نوکِ مژگان نقشِ زر بپاے تبر
لرزه در اندامِ کفار است زین مژگانِ تر ۱۰

از سخن سنجان بود تشبیهِ مژگان عشوه ساز
گر زبانِ نازکِ مژگان شود بر من دراز

پیشِ اربابِ طلاقت راست قامت است باز[ف۲]
من بعرضِ مختصر ذوقے کشم از حرفِ ناز

۴۱۲ چوں بلاغت نقشِ مژگان را زبانِ یار گفت
فکرتِ من هر اوراقِ تلِ کعنا گفت ۱۱

سطرِ مژگان را بهر یک حرفِ او زیر و زبر
در بلاغت دیدم از مژگانِ پر نم شعرِ تر

زین سبب تشبیه اعرابش دهند اهلِ هنر
نکته سنجان[ف۳] از نزاکت هائے مضمون بهره ور[ف۴]

۴۱۳ وصفِ مژگان اشک ریز و اشکپاش و اشکبار
یک الف با نقطه هائے قطرها گردد هزار ۱۲

ف۱ سرگروه یعنی سرلشکر و افسر لشکر (بحر عجم)
ف۲ راست باز یعنی راست گو و در هر کار راستی دارنده (معاصرین عجم)
ف۳ نکته سنج، باریک بین۔ (بهار عجم)
ف۴ بهره ور، یعنی کامیاب

(در وصف الفاظ)

از رگِ مژگاں چکد خونِ دلِ ہر دردمند حسنِ مضموں می کند قدرِ سخنور را بلند		موشگافاں است ایں تشبیہِ نازک دلپسند ہمچناں یک بندِ من لطفِ سخن را چار چند
۴۱۴	می نہ بینی در رگِ جاں خونِ دل پنہاں دود اشکِ خوں پیشِ نگاہم بر رگِ مژگاں دود	۱۳
کردہ ام مژگاں سپید و زرد شد رخسارہا عارضت بالاے گل پیدا کند صد خارہا		خار بالاے گلے دیدم نہ در گلزارہا خارِ مژگاں بر گلِ رخسار دیدم بارہا
۴۱۵	خار را از موے مژگانست خارے در جگر ہمچو گل پیشِ گلِ رخسار دارد چشمِ تر	۱۴
موشگافاں ہر مژہ را نوکِ گیسو گفتہ اند کافرانش عکسِ موے زلفِ ہندو گفتہ اند		نکتہ سنجانِ عجم یک موے ابرو گفتہ اند فکرِ ہر کس را بقدرِ ہمتِ او گفتہ اند
۴۱۶	ما ولا تا را رگِ چشمانِ آہو گفتہ ایم بکرِ جاں را مو بمو در نقشِ مژگاں سفتہ ایم	۱۵

نقش پردازان[۱] که نقلِ نقش بر کاغذ کنند
برمقاماتِ معیّن گرده را سوزن زنند
کاغذِ باریک را بالاے تصویرے نہند
ہمچو صائب[۲] حلیۂ تصویر در مضمون کشند

۴۱۷ بسکه مژگانت بروے دیدۂ روشن شده است
پردۂ چشمم بنقشش کاغذِ روزن ده است ۱۶

موے مژگانش چو کارِ آلۂ آہن کند
گوہرِ ناسفته را از نوکِ خود روزن کند
چشمِ[۳] آب آورده را این نشترش روشن کند
بخیۂ چاکِ دلِ صائب ہمیں سوزن کند

۴۱۸ عاشقش را چوں بفیند چشم بر مژگانِ او
سُفته ریزد گوہرِ اشک بر دامانِ او ۱۷

ریزۂ الماس - مژگاں را بنوکِ پاکِ اوست
آنکه سوراخے کند این ثقب بے باکِ اوست
نقش بر آئینه اش از خامۂ حکّاکِ اوست
بر دلِ آئینه من نقشِ حیرتناکِ اوست

۴۱۹ نوکِ تصویرش مشبّک می کند آئینه را
عاشقِ مژگان چساں محفوظ دارد سینه را ۱۸

۱ نقش پرداز یعنی مصور (بہار عجم)
۲ صائب صفاہانی شاعر معروف گذشتہ سوم سال اوست ۱۲
۳ چشم آب آورده چشم [illegible] باشد کنایہ از [illegible] آب آوردن چشم از ہمیں است (از صحف اللغات [illegible])
۴ [illegible]

مژگانِ نیزه باز

پهلوانِ شوخ چشمِ پلتین چون نیزنے[1] / پردهٔ چشمش ز مژگانِ تو شد پرویزنے		از غمِ مژگانِ تو کاهیده همچون سوزنے / اشکِ او بارد چو اشکِ[2] ابر از هر روزنے
۴۲۰	دیده ام چون سوزنِ مژگانِ تو در خواب دید / زیرِ غربالش چکان صد قطره هائے آب دید	۱۹
صبح چون تصویرِ مژگان را نمودم بے نقاب[3] / دیدمش پیشِ نظر همچون شعاعِ آفتاب		بود از آئینهٔ تصویر او روشن حجاب / می چکد تمثالِ او بیرون چو از غربال آب
۴۲۱	دیده ام از خوفِ مژگانِ درازش بند شد / نوکِ مژگانش به مژگانم ولا پیوند[4] شد	۲۰
شد خطوطِ جامِ جم زین چشم و مژگان آشکار / خطِ اشک[6] از خجلتِ مژگانِ تر شد اشکبار		خطِ[5] ازرق از سیه مژگانِ نازک شرمسار / کاسه گر[7] بر کاسهٔ چشمت بجان و دل نثار
۴۲۲	اسعد و رِ ساغرِ چشمت خطِ جور[8] ے نماند / جامِ او را ساغرت در محفلِ پاکان ساند	۲۱

۱۴۳

[1] پرویزن [illegible] نامِ پهلوانے معروف (آصف اللغات)
[2] اشکِ ابر: باران (آصف اللغات)
[3] [illegible]
[4] [illegible]
[5] خطِ ازرق: نامِ خطے از خطوطِ جامِ جم (بحرِ عجم)
[6] خطِ اشک: نامِ خطے از خطوطِ جامِ جم (بحرِ عجم)
[7] کاسه گر: نامِ خطے از خطوطِ جامِ جم (بحرِ عجم)
[8] خطِ جور: نامِ خطے از خطوطِ جامِ جم (بحرِ عجم)

جنبشِ مژگانِ او بہرِ مسلمانانِ دہر
آں ہوائے گرم او در حقِّ دشمن بادِ زہر[1]

چوں ہوائے بادکش از راحتِ دل داشت بہر
قہرمانش اے غنی[2] بر دشمنانش داشت قہر

۴۲۳	کافراں را جنبشِ مژگانِ چشمِ یار گشت مشرکاں را اضطرابِ نبضِ ایں بیمار گشت	۲۲

مارباعی راز مژگانِ تو موزوں کردہ ایم
فکرتِ خود را فدائے حسنِ مضموں کردہ ایم

از بلاغت نقشِ مژگانِ ہمایوں کردہ ایم
رنگِ فکرِ واعظِ قزویں[3] دگرگوں کردہ ایم

۴۲۴	نقطۂ جیمِ جمال آں غنچۂ خندانِ تست مستزادِ مصرعِ ابرو صفِ مژگانِ تست	۲۳

از دو سو آمادہ پیکار شد فوجِ کثیر
در تماشائش ز چشمِ عاشقاں جمِّ غفیر[4]

ہر یکے دارد سنان و نیزہ و شمشیر و تیر
شکرِ حق آثارِ صلحے سر زد از فکرِ نصیر[5]

۴۲۵	صف کشیدہ ہر دو مژگانت بجنگ استادہ اند صلح خواہد شد کہ مردم در میاں افتادہ اند	۲۴

ف۱ بادِ زہر۔ نامِ مرضے است (آصف اللغات)
ف۲ غنی۔ شاعرے معروف کہ شعرِ سوم مالِ اوست ۱۲
ف۳ واعظِ قزوین۔ شاعرے معروف کہ شعرِ سوم از وست ۱۲
ف۴ جمِّ غفیر۔ یعنی جماعتِ کثیر (غیاث اللغات)
ف۵ نصیر۔ تخلصِ شاعرے معروف ناصر علی نام داشت شعرِ سوم مالِ اوست ۱۲

مژگان مبارک

١٤٥

گر قلندر را تمنائے سفارت در دل است
بر در چشمت صف صد نیزہ داران حائل است

روشناس نرگس مست تو گشتن مشکل است
حسب حال اوست مضمونے کہ فکر بیدل است

٤٢٦	نیست با قاصد سروکارے دلارام مرا می برد مژگان برگردیدہ پیغام مرا	٢٥

غمزہ چشمش بوصف عشوہ دارد نسبتے
موئے مژگانش بحفظ چشم نازک حکمتے

خامہ ام در نقش پیدا کرد حسن صنعتے
شد ز مضمون اسیر افشائے راز قدرتے

٤٢٧	اے بدقت بینو اں فہمید معنی ہائے ناز حکمت العین است شرح چشم مژگان دراز	٢٦

چوں کبوتر نامہ من سوئے یارم می برد
جرہ از حیرت ز چشم دور بینش بگرد

رنگ شاہین از نگاہ باز و قاصد پرد
با تبل آمل ز تضمین سخن ذوقے برد

٤٢٨	خامہ از گیرائی مژگان رستم پردار شد نامہ بر بال کبوتر چنگل شہباز شد	٢٧

نقشِ مژگانِ درازش راکشیدن مشکلست چشمِ خود واکردہ سوئے چشم دیدن مشکلست		تیرِ پرّاں را بہ تصویر آوریدن مشکلست تا بمژگانش نگاہم را رسیدن مشکلست
۴۲۹	بر بدیہت باشد سراپا دیدۂ مدحت نگار نیست محتاجِ کمانے ناوکِ مژگانِ یار	۲۸
داستانِ حلیۂ مژگانِ نازک شد دراز بایدم پاسِ ادب کرد از طوالت احتراز		از رقم کوتاہ تر شد خامۂ مدحت طراز کردمش نذرِ نگاہِ او بصد عجز و نیاز
۴۳۰	یارمن بر نقشِ او مژگانِ کشاید از کرم جلوۂ نورِ نگاہِ خود نماید از کرم	۲۹
۲۵	نگاہِ مبارک	۲۰
بود چشمِ من یکے از حاضرانِ بارگاہ نیست مشکل از قلم نقشِ فروغِ مہر و ماہ		داشت از بہرِ نگاہِ پاکِ او چشمے براہ نیست آساں در سخن آوردنِ نقشِ نگاہ
۴۳۱	جرأت ایں کارِ دشوارے وَلا آساں نبود	۱

مژگاں کشادن، نگاہ از ... تماشا کردن (بہار عجم)

		همّت کردم به تصویرے که در امکاں نبود		
سرّ مهر بهاش او را غرق آب شرم کرد لطفِ من شرمنده را آماده آزرم کرد				بر رخ بهزاد چشم تا نظر را گرم کرد سختیِ پایم دریں ره گردنِ او نرم کرد
۲		او بخدمت بود حاضر من بکارِ خویشتن بادلِ ناخواسته او داد امداد بمن		۴۳۲
زاب زر بر دیده بستم نقشِ تنویرِ نظر در نگاهِ هوشِ من جا کرد توقیرِ نظر				خامه از تارِ نگه کردم به تصویرِ نظر دیدهٔ تصویر شد روشن بتاثیرِ نظر
۳		خامه ام غیرِ مجسّم را مجسّم می کند غیرِ مرئی را نگارِ چشمِ عالم می کند		۴۳۳
جادوِ او در دویدن دیده ام را ستاد کرد چشمِ او نظر را بر نگاهِ من سیاه				چشمِ من از چشمِ خوباں شد نظر بندِ نگاه تا بچشمِ سرمگینِ یار آوردم پناه
۴		یک نگاهِ لطفِ او جادو ز دو اعجاز کرد		۴۳۴

۱۴۷

نگاهِ مبارک

	از فسونِ سازان نجاتم داد و چشمم باز کرد	
	برنگاهِ روشنِ او چوں نظر انداختم منکه چوں آئینه با خود نگاهے باختم با نگاهِ او نگاهِ خویش را نشناختم مردمِ خود را به تصویرش مصور ساختم	
۴۳۵	مردمک چوں می کشد تصویرِ تنویرِ نگاه از رگِ چشمم شود پردازِ تصویرِ نگاه	۵
	من نظر را آب دادم در تماشائے نظر تا نگاهش در نگاهِ دیده ام شد جلوه گر دیده ام دریافت کاین موجیست از آبِ گهر چشمِ شوقم چار چشم است و دوبالا شد بصر	
۴۳۶	یک نگاهش را دو چشمِ روشنم امیدوار چشمِ آں وار دکه با روشن نظر گردد دوچار	۶
	تا نظر بر حسنِ آں روشن نگه پیوسته ام چوں نگاهِ او کند با چشمِ خود وابسته ام دل بصد امید بر نقشِ نگاهش بسته ام از نزاکت ها بلوحِ دیده نقشش بسته ام	
۴۳۷	خامهٔ من نقشِ او از دیده بر قرطاس بست	۷

له افسون ساز یعنی جادوگر (آصف اللغات)
له باز کردن چشم کسے یعنی کشادن چشم و بصیرت پیدا کردن
له نظر انداختن یعنی دیدن (بحر عجم) (آصف اللغات)
له نگاه باختن یعنی تماشا کردن
له ادا
له نظر آب دادن یعنی فیض بردن ورزش بهره (بهار عجم) یعنی ... (غیاث اللغات)
حاصل کردن (بحر عجم)
له آب گهر و آب گوهر یعنی جلائے گوهر (آصف اللغات)
له جلوه گر یعنی جلوه خیز (بحر عجم)
له چار چشم گشتن یعنی ... منتظر (بحر عجم)
له دوبالا یعنی مضاعف (بحر عجم)
له چشم داشتن یعنی توقع داشتن (بحر عجم)
له دوچار شدن ملاقات کردن ...
له ... (بحر عجم)
له ... (بهار عجم) ...
له ...
له نقش ...
[illegible]

	زیں عمل نقشِ نگاہِ روشنش آمد بدست	
چشمِ مخمورش مے وحدت چو در پیمانہ ریخت از چشمِ خونِ ناب او ازلبم افسانہ ریخت		بر نگاہِ من نگاہِ ساقیم مستانہ ریخت دیدہ او آبروے ساغر و میخانہ ریخت
۴۳۸	چوں علی مستِ تولا از آبِ تیناے نظر از سرورِ او دل از تضمینِ مضموں بے خبر	۸
کافرانِ کج نظر از یک نگاہش راست باز کج کلاہاں سرنگوں از ہیبتش با صد نیاز		مشرکانِ کج بصیرت را ز چشمش احتراز کج مزاجاں را کج فہمی بود در دل گداز
۴۳۹	سرورِ ما راست باز و راستی دارد پسند راستانِ است پیاں از نگاہش بہرہ مند	۹
وا اما برقِ نگاہش خرمنِ کفار سوز برقِ خشمش در حرارت غیرتِ مہرِ تموز		برق آہنگانِ مومن را نگاہش دل فروز برق را از تابِ برقِ اوست در دل تاب و سوز
۴۴۰	تا نگاہش بر سرِ کفار بارد برقِ خشم	۱۰

۸ راست باز یعنی راست معاملہ (بہار عجم)

۹ کج بصیرت (بہار عجم)

۱۰ کج کلاہ. مغرور و محبوب (بہار عجم)

۱۱ سرنگوں. شرمندہ و عاجز (مصطلحات عجم)

۱۲ کج مزاج. بد معاملہ (بہار عجم)

۱۳ کج فہم. کم فہم

۱۴ برق آہنگ. تیز چالاک (بہار عجم)

۱۵ برق باریدن یعنی برق افتادن و برق افگندن (مصطلحات)

نگاهِ مبارک

	از ندامت برق اشکِ شامی ریزد ز چشم	

دانشِ ناداں ز مضرابِ نظر لطفے نبرد ناله ام بر سازِ خود در قصیده و دلا گوش خورد	از نوا افتاد و سازِ عقل و مضراب نخورد گوشِ هوشم ناله غم را از آنِ خود شمرد

۴۴۱	من ز مضرابِ نگاهِ پاک گیرم کارها بسته ام بر سازِ قلبم از رگِ جاں تارها	۱۱

تا شد از موجِ نگاهش بحرِ رحمت موج خیز نیست باکے کشتیِ ما را به بحرِ رستخیز	شرمِ عصیاں دیده ما را نماید اشک ریز پیشِ کشتیبانِ ما اے محتشم طوفاں چه چیز

۴۴۲	موج زن دریاے عصیاں ناخدایش حیدر است بادبانِ کشتیِ ما دامنِ پیغمبر است	۱۲

تیرِ او تیرِ نگه (چشمِ کماندارش) کماں بگذرد در چشم زود از سینه و دل الاماں	پیشِ چشمِ عاشقاں سهمِ نگاهِ او نهاں بر هدف هرگز نه بینی از خدنگِ او نشاں

۴۴۳	قادر اندازے که چشمِ کافراں سهم دار	۱۳

ﮧ میرزا رضی دانش شاعر
مصرع دوم مال اوست ۱۲
ﮧ لطف بردن، حاصل کردن لطف (آصف اللغات) بمعنی دوم بردن)
ﮧ بر سازِ خود قصیدن معروف به بیگم بذیل مضراب زدن
ﮧ گوش خوردن، سماعت این کرده و سند ظهوری آورده ۱۲
رسیدن چنانکه گوش خورد ما شد وارد و ۱۲

ﮧ از آنِ خود شمردن، مال خود دانستن (آصف اللغات) بذیل از آں
ﮧ محتشم کاشی، شاعر معروف که شعر سوم مال اوست ۱۲
ﮧ چشم زود، یعنی طرفة العین

۱۵۰

ﮧ قادر انداز، تیرانداز که تیرش خطا نرود

ﮧ سهم دار، ترسیده

وسعت دار ... (غیاث اللغات)

	پیشِ تیرش از غلط اندازیِ خود شرمسار	
نقشبندش را ز تیغِ نگاهِ او قلم از سوادِ چشمِ عکسِ تیغِ او آمد بہم		نقشِ گلگونش ز خونِ اوست شنجرفی رقم خانهٔ صائب شود در ماتمِ تصویرِ غم
۴۴۴	در شهیدانش اگر تیغِ نگه سر می بُرد تیغِ او در ماتمِ او زلف جوہر می بُرد	۱۴
صنعتِ کلکِ نگاہِ اوست تصویرِ نظر لوحِ خورشید از شعاعش بر فلک شد جلوه گر		آب شد از خجلتِ رنگش مدادِ آبِ زر محوِ حیرانیست یارب دیدهٔ اہلِ ہنر
۴۴۵	تا نظر از رخنهٔ دیوار بر روی کشم من چه دانش نقشِ نازک را بقا بو می کشم	۱۵
یک نگاہش از کمندِ خویش گیرد آسماں چوں کمندِ عقل نتواند گرفتن نقشِ آں		آسماں گیرش لقب شد در مضافاتِ جہاں ہمچو صائب اے ولا تشبیہ دارم بر زباں
۴۴۶	گر کمندِ وحدتے در عالمِ ایجاد ہست	۱۶

۱۵۱

	بهر تشبیهش ازین بهتر نمی آید بدستله	
رشته در سوزن کند مژگان با نوارِ نظر نیست غیر از چشمِ او واقف ز اسرارِ نظر		تا نگاهش را لقب شد در جهان تارِ نظر از نگه گردد رفو سے زخمِ افگارِ نظر
۱۷	بر رخِ او تا نظرله چشمِ مصوّر دوخته سوزنِ مژگانِ او او را ادبله آموخته	۴۴۷
وه چه مهتابے که تابد در جهان لیل و نهار می جهد چون آفتابے از نگاهِ او شرار		شد ز مهتابِ نظر حسنِ فروغش آشکار بر نگاهِ مرحمت تشبیهِ مهتابش نثار
۱۸	شعله تشبیهے ست او را خادۂ میدانِ حرب حسنِ توجیهے ز خشمِ او نماید شانِ حرب	۴۴۸
بو العجب تشبیهِ او رنگین بچشمِ بلبل است از صفاتِ او (رسا) دلجوئے لفِ کاکل است		در بلاغت حسنِ تشبیهِ نگاهِ او گل است صورتِ تارِ نگه مرغوبِ زلفِ سنبل است
۱۹	چشم چون بالدله نگاهش چون گلِ شگفته	۴۴۹

له بدست آمدن، بمعنی حاصل شدن (آصف اللغات)
له نظر دوختن، نگاه بر جهت کردن و با معان نظر دیدن (مبالغه)
له ادب آموختن، تعلیم ادب کردن (آصف اللغات)
له بالیدن چشم، و چشم بالیدن بمعنی شگفتن چشم از مسرت و فرحت

بیان در حلیۂ چشم مبارک گزشت ۱۲

نگاہِ مبارک

	در نگاہِ زلف و کاکل صورتِ آشفتہ	
چشمِ بیمارِ تو از نبضِ نگاہت آشکار تا بدستؑ آورد نبضش را طبیبِ نامدار		ناتوان چشمِ تو دارد ہمچو بیمارے خمار عاشقِ بیمار شد نامد مسیحائی بکارؑ
۴۵۰	اعتدالے تا ہویدا شد دریں نبضِ نگاہ نبضِ خورشیدِ فلک قرباں بریں نبضِ نگاہ	۲۰
تا ز تشبیہاتِ موزونم فراغتؑ دست داد گویدش حق بین و ژرف و دور بین و خوش نژاد		خامہ در وصفِ صفاتِ او زبانِ خود کشاد حیرت افزا و بلند و حسن پرور خوش نہاد
۴۵۱	پاک و نوشین و منور از برائے مومنیں تلخ و تند و گرم و کج بر روئے کفارِ لعیں	۲۱
آں نگاہِ نیم مستِ دیدہ مستِ الست چشمِ مخمورش بچشمم می نماید ہمچو مست		گر خمارِ چشمِ میگوں ساغرے دارد بدست حق پرستے شد بتعریفِ بلاغت مے پرست
۴۵۲	صائبا مژگاں بجنبدؑ چوں نگیرد دشت را	۲۲

۱۵۳

ل نبض بدست آمدن و یافتن (از احوال ... بحر عجم) ... آمدن ... (از صفات ...)
... (از حیطہ ... الفاظ)
... دست دادن ... (بحر عجم)

۵ نیم مست از صفات نگاہ است (بہار عجم - بذیل نگاہ)
۶ صائب صفاہانی شاعر مشہور ... کشمیر ... از دست
۷ با وجود جنبیدن و جنبانیدن
۸ دست گرفتن ، ... (بحر عجم)

تا ز افتادن نگہدارد نگاہِ مست را

از کریم النفسیِ یارم نگاہش شرمگیں
شرمِ او شرمندہ سازد دشمنش را ہمچنیں

دستِ احسانش بلند و تیغِ چشمش بر زمیں
کز زبانِ او بر آید نعرۂ صد آفریں

۴۵۳ | شرم زاں رنگیں نگاہش چوں گلابے می چکد / الحذر زاں تیغ کز تصویرش آبے می چکد | ۲۳

آں نگاہش را بلیغانِ عجم گفتند برق
ہمچو برقِ آسماں ہرگز ندارد برق و زرق

ہیچکہ ناید بچشم و می جہد بر اوجِ شرق
صائبا در این و آں ہے ہے نکردی ہیچ فرق

۴۵۴ | در سوادِ چشمِ او بنگر نگاہِ گرمِ یار / گر ندیدی برق را ز ابرِ سیاہِ نوبہار | ۲۴

دیدۂ ما بیند از نورِ نگاہش روے ماہ
شمعِ محفل را بیفروزد فروغِ ایں نگاہ

آب و تابش آفتابے می نماید در پگاہ
خواہد از شوکت و آلا بر حسنِ تضمین واہ واہ

۴۵۵ | گرد او گردد زمینِ نور بے تابانہ | ۲۵

ك۱ کریم النفس، کسے کہ سخی باشد و کریم النفسی سخاوت ۱۲
ك۲ شرمگیں، یعنی شرمندہ (بہارِ عجم)
ك۳ شرم چکیدن، یعنی تراویدن و ظاہر شدن شرم (بہارِ عجم، چراغِ ہدایت)
ك۴ چکیدن آب از تیغ و شمشیر، یعنی ظاہر شدن آبش (صائب) شرم از نگاہ آں گل سیراب می چکد ۱۲

۱۵۴

آں تیغ را کہ گریہ آب می چکد ۱۲
ك۵ صائب صفاہانی شاعر است ۱۲
ك۶ شوکت بخاری شاعر است ۱۲
ك۷ واہ واہ، کلمۂ تحسین (بہارِ عجم، چراغِ ہدایت)

نگاہِ مبارک

آں نگاہِ گرم ہم شمع است وہم پروانہ

یار را با عاشقانِ خویش غمخواری کند
چشمِ او با چشمِ عاشق ناز برداری کند

ہر کہ او را یارِ خود داند بادیاری کند
دیدۂ او جان و مالش را نگہداری کند

۴۵۶	شد نصیر نکتہ رس از عشقِ معشوقش خجل گو نگہ دزدیدہ بُرد از وے متاعِ جان و دل	۲۶

ما بپروازِ نظر نازک خیالی کردہ ایم
مثلِ طوطی در چمن شیریں مقالی کردہ ایم

ہمچو شاہینِ نگاہش تیز بالی کردہ ایم
قصدِ تضمینِ خوشِ مضمونِ غالب کردہ ایم

۴۵۷	اے بصیدِ مرغِ دل شہبازِ آں وحشی نگاہ بالِ پروازے بروں آرد ز مژگانِ سیاہ	۲۷

چشمِ مخمورش بہ تشبیہِ بلاغت بادہ خوار
از مئے وحدت پر است ایں جامِ چشمِ پرخمار

می ندارد ذوقِ مستی در سرش ایں میگسار
از سخن لبریز چوں فکرِ اسیرِ نامدار

۴۵۸	ہر نگہ از چشمِ او مستانہ می آید بروں	۲۸

۱۵۵

	ہمچو بدمستے کہ از خم خانہ می آید بروں	

چشمِ بد[۵۱] دور از نگاہِ گرم[۵۲] خیزِ جلوہ گر		بستہ[۵۳] اند آہو نگاہان جہان وے نظر
در تماشائے غزالاں چشمِ او وقتِ سحر		یافت ایں مضمونِ احد[۵۴] از کلامِ نامور

۴۵۹	چوں نگاہِ گرم[۵۵] خود بر دامنِ صحرا ببست مردمک ہمچوں سپند از دیدۂ آہو بجست	۲۹

مے پرستی وصفِ چشمِ خوبرویانِ من		حق پرستی از صفاتِ دیدۂ محبوبِ من
ایں سبق آموزِ شوخاں از حیائے خویشتن		فرقِ ہر دو رانمی داند اسیر[۵۶] اندر سخن

۴۶۰	مے پرستی۔ زاہدی۔ شوخی۔ حیا۔ بیگانگی از کجا دارد نگاہش تا کجا بیگانگی	۳۰

مردمک باشد ہمانا نکتہ سنج[۵۷] خوش سواد		دارد از اشعارِ معنے خیزِ مژگاں طبعزاد
فکرتِ من چشم[۵۸] چوں بر خوبیِ فکرش گشاد		بر محلِ مضمونِ استادے[۵۹] مرا آمد بیاد

۴۶۱	مصرعِ چشمِ ترا مضمونِ دلدوزش نظر	۳۱

۵۱ چشم بد دور۔ بقول بہار عجم دعا برائے دفع عین الکمال ۱۲

۵۲ گرم خیز۔ یعنی تیز رو (بہار عجم)

۵۳ نظر بستن۔ مشاہدہ کردن۔ بہار عجم بر از صفات چشم آوردہ ۱۲

۵۴ میرزا احد۔ شاعرے مشہور۔ فصل چوں چشم دوختن (بہار عجم) و تضمین مضمونش دریں جا ایہام است

۵۵ نگاہ بستن۔ مرادف نظر بستن کہ بر حاشیہ سوم گذشت و در شعر سوم کردہ ایم ۱۲

۵۶ اسیر۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۵۷ نکتہ سنج۔ یعنی باریک بین و کنایہ از شاعر (بہار عجم)

۵۸ چشم کشودن۔ نگاہ کردن۔ (بہار عجم)

۵۹ صائب۔ [illegible] است [illegible] نگاہ چشم معشوق [illegible] مضمون [illegible] ۱۲

	سوزنی زیبد تخلص چشم تیزت را اگر	
چشم ہوشم نازنینے جز نگاہِ او ندید عشوہ گر حسن آفرینے جز نگاہِ او ندید		غمزہ پرور مہ جبینے جز نگاہِ او ندید با نزاکت دوربینے جز نگاہِ او ندید
۴۶۲	چوں بناز آید ظہیر از چشمِ او بیروں نگاہ چند جا تا خانۂ آئینہ می افتد براہ	۳۲
چوں نگاہِ پرخمارے جام از چشمے کشد تارِ پیچانِ نگاہے دام از چشمے کشد		دیدۂ عاشق ز شمعے گلفام از چشمے کشد مردمک یک دانہ با دام از چشمے کشد
۴۶۳	ہمچو صیدے می ندانستم اسیر انجام را می کشیدم از نگہ عطرِ گلِ بادام را	۳۳
می نماید نیزہ ہا در ہر صفِ مژگاں دوبیت بیم و باکِ کافران از چشمِ او بیوجہ نیست		نیزہ بردارے بچشمِ ما نمی آید کہ کیست جز جلالی دیگرے وحشش نمی داند کہ چیست
۴۶۴	چوں سوارِ یکہ تازے کز سپاہ آید بروں	۳۴

نگاہ و نیاز

۴۰ سوزنی - شاعر معروف

۴۱ نازنین - یعنی یار (بہار عجم) معشوق

۴۲ بینندہ (بہار عجم) غمزہ - یعنی غمزہ

۴۳ (وانہ نظارہ کنندہ ۱۲) جبین - یعنی معشوق

۴۴ (بہار عجم) عشوہ گر - یعنی عشوہ کنندہ

۴۵ (بہار عجم) دوربین - عاقبت بین

۴۶ ظہیر فاریابی شاعر (بہار عجم)

۴۷ معروف کہ شعر سوم از دوست ۱۲

۴۸ ناز کشیدن یعنی خوردن (بہار عجم) و جام

۴۹ کشیدن - خوردن ۱۲ ... کشیدن

۱۵۷

۵۰ تار پیچاں یعنی تار نازک (آصف اللغات) (بہار عجم)

۵۱ دام کشیدن - دام گستردن (بحر عجم)

۵۲ داد کشیدن - داد رسانیدن (بحر عجم)

۵۳ اسیر - شاعر معروف کہ شعر سوم از دوست ۱۲

۵۴ دوبیت - یعنی دو مصرع

۵۵ جلالی شاعر معروف (غیاث اللغات) کہ جلال قزوینی نام داشت کہ شعر مال اوست ۱۲

نگاهِ مبارک

	از دستِ مژگانِ خونریزش نگاه آید بروں		
صد مسیحائی کند از چشمِ خود دلدارِ ما		یک نگاهش در علاجِ دردِ غمخوارِ ما	
در تماشا چشمِ بیمارش کند تیمارِ ما		یار بهرامِ بخاری برخلافِ یارِ ما	
۴۶۵	سوے او چشمش نظر دزدیده از یاراں کند همچو بیمارے که ناپرهیزیِ پنهاں کند	۳۵	
بے تکلف در سخن باشیم با دلدارِ خویش		از نگاهِ شوق می بینیم روے یارِ خویش	
می نرنجد یارِ ما از تشنهٔ دیدارِ خویش		هاتفی گوید و لا با یارِ ناهنجارِ خویش	
۴۶۶	سویت از بے اختیاری گر نگاهے کرده ایم آنچناں رنجیده گویا گناهے کرده ایم	۳۶	
از نگاهِ یارِ خود باشد دلِ من بیقرار		تابِ حسنِ او ندارد دیدهٔ امیدوار	
چشمِ خود را بسته ام از شرمِ حسنِ آں نگار		نقشِ حالِ من کشد کلکِ حزینِ نامدار	
۴۶۷	از حیا پوشیده ام چشم و ز شوقِ روے دوست	۳۷	

۱۵۸

۴۶۵ بهرامِ بخاری، شاعرے معروف از کشورِ سوم از دست ۱۲

۴۶۶ هاتفی جامی، شاعرے معروف از کشورِ سوم مالا دست ۱۲

۴۶۵ چشم بستن، یعنی حقیقی بند کردن چشم و بقول بهار عجم اعراض کردن او اغماض نمودن ۱۲

۴۶۷ حزینِ اصفهانی، شاعرے معروف از کشورِ سوم از دست ۱۲

اشکِ مبارک

159

	می طپید تا رنگہ دز دیدہ چون رگ زیر پوست	

از مے وحدت نگارم ساغرِ چشمش بکف وز نگاہِ نیم مستش جرعۂ بخشد شرف		بے خبر استادہ مدہوشانِ چشمش صف بصف بُرد ذوقِ او یکے از نکتہ سنجانِ سلف
۴۶۸	ساقیم امروز رنگِ تازہ در آب ریخت گز نگہ بیہوش دارد در شرابِ ناب ریخت	۳۸
اے والا نقشِ نگاہش از کلامم روشن است نسبتِ چشم ونگاہش صورتِ جان و تن است		نقشِ او آئینہ دانوارِ او عکس افگن است از بلاغت در سخن بنمودنش کارِ من است
۴۶۹	چون نگاہِ لطفِ او بر صنعتِ نقشم فتاد دیدۂ تصویرِ او چشمے بروے من کشاد	۳۹
۲۶	اشکِ مُبارک	۲۱
کردہ ام در نقشِ اشکِ او ز مژگان مو قلم خوش مدار روشن از آبِ گہر آمد بہم		یا فتم رخسارِ یوسف در خورِ لوحِ رقم گوے سبقت بردہ ام از نکتہ سنجانِ عجم

اشکِ مبارک

۴۷۰	اشکِ حسرت می چکد از دیدہ از رشکِ چیں می کنند اہلِ نظر بر حسنِ نقشم آفریں		۱
یافت چوں دریا ز آبِ قطرۂ اشکت شرف اشکِ گوہر می فشاند بحر از چشمِ صدف		ازکمالِ رنج و حیرت قطرہ را دارد بکف یک طرف جوشِ تموّج جزر و مدّ یک طرف	
۴۷۱	لیک نتواند کہ از خود قطرہ پیدا کند قطرہ قطرہ سیلِ اشکِ چشمِ تو دریا کند		۲
در غمِ امت چو اشکِ پاک ریزد بر زمیں اشکِ غم ابرِ سیہ بارد ز چشمِ سرگیں		اشکِ اختر می جہد از دیدۂ چرخِ بریں آستینش می کشد بر دیدہ جبرائیل امیں	
۴۷۲	تا بجوش آید محیطِ رحمتِ پروردگار کشتیِ امت رساند ناخدایم بر کنار		۳
ابرِ چشمش تا ببارد بر زمیں بارانِ اشک از غمِ امت بہ بحرِ چشمِ او طوفانِ اشک		جوشِ دریا در صدف از کثرتِ نیسانِ اشک قاسمِ مشہد فزود از فکرتِ خود شانِ اشک	

لہ اشکِ حسرت۔ اشکی کہ از حسرت برزد (آصف اللغات)

لہ اشک از دیدہ چکیدن۔ بمعنی گریستن (آصف اللغات)

لہ از رشکِ چیں۔ نام معشوق

لہ اشک فشاندن گریہ کردن معروف (آصف اللغات)

لہ اشک ریختن۔ گریہ کردن (بہارِ عجم)

لہ اشکِ اختر۔ اختر باشد کہ اشک را با اختر تشبیہ دادہ اند و اختر اشک ہم آمدہ است

لہ اشک از دیدہ جستن بے اختیار گریستن (بحرِ عجم)

لہ اشکِ ابر قطرہ باراں و اشک باریدن گریستن (بحرِ عجم)

لہ آستین بر دیدہ کشیدن [illegible] (بحرِ عجم)

لہ ناخدا [illegible]

لہ قاسم مشہدی [illegible]

اشکِ [illegible]

۴۷۳	بحر را چوں آبِ چشمِ او لبالب می کند موجِ اشکش بے سخن اظہارِ مطلب می کند		۴
از غمِ امت سراپا خاطرِ او مضمحل موجِ دریا پیشِ طوفانِ غمش گردد خجل		شد غمش وابستۂ دل چوں ضمیرِ متصل چوں صدف دست ظہوری از پئے تسکینِ دل	
۴۷۴	آستینے می کشد بر دیدۂ دریاے غم برنجو شد تا باشک از سینہ گوہر ہاے غم		۵
از غمِ آں اشکِ ترِ چشمِ گل تر اشکبار لالہ را داغے ز اشکِ لالہ گوں در لالہ زار		برگلِ آں اشکِ گلگوں در چمن بلبل نثار رنگِ تضمینِ مفیدِ بلخیم رنگِ بہار	
۴۷۵	غنچہ اشکش چو آہنگِ گلستاں می کند گل ز شبنم تکمۂ چاکِ گریباں می کند		۶
اشکِ شورش تلخ سازد کامِ اشکِ شکریں اشکِ لعلی در غمِ امت چو ریزد بر زمیں		می کند اشکِ غمِ او اشکِ شادی آخریں اشکِ گوہی را کند اشکِ ندامت بر جبیں	

۱۶۱

۱ [illegible] شاعر [illegible]
۲ [illegible] بر دیدہ کشیدن [illegible]
۳ [illegible] شاعرِ معروف
۴ اشکِ شور بمعنی اشکِ غم (آصف اللغات)
۵ اشکِ شکریں بمعنی [illegible] (آصف اللغات)
۶ اشکِ غم بمعنی [illegible] (آصف اللغات)
۷ اشکِ شادی بمعنی [illegible] (آصف اللغات)
۸ اشکِ لعل بمعنی [illegible] (آصف اللغات)
۹ اشکِ گوہر بمعنی [illegible] (آصف اللغات)
۱۰ اشکِ ندامت [illegible] (آصف اللغات)

اشکِ مبارک

۴۷۶	آبِ چشمِ اشکبارش غیرتِ اشکِ سحاب[1] اشکِ گرمش[2] می کند دلداریِ اشکِ کباب[3]	۷
فکرِ عالی گر صفاتِ آہ را انشا[4] کند اشکِ گلرنگش چو گلرا در چمن رسوا کند		غنچہ ہائے اشکِ گلگوں را نسیمش وا کند نالۂ بلبل بگلشن شورِ غم برپا کند
۴۷۷	دیدہ اش اشکے فشاند گر بگلگشتِ چمن صد گلِ اشک آورد یک تخمِ اشکش از سمن[6]	۸
شہرۂ اشکش در اقصائے بلاغت ورود[5]		گرد مضمونِ ظہوری صورتِ تضمینِ ظہور
تا چراغِ محفلِ خلدِ بریں شد شمعِ طور		برقِ اشکِ او بسوز د خواب از چشمِ حور
۴۷۸	صبحِ صادق می نماید آفتاب از تابِ اشک شام چوں آئینۂ روشن بود مہتابِ اشک	۹
دانۂ اشکے برار د از زمینِ نخلِ مرام دانۂ اشک آورد مرغِ اجابت را بدام		خوشۂ اشکے کہ دارد خیلِ امت را بکام فکرِ صائب[7] زد عائے ماست مقبولِ انام

۱ اشک سحاب یعنی باران (آصف اللغات)
۲ اشک گرم یعنی اشک غم (آصف اللغات)
۳ اشک کباب، قطرہ ہائے آب کہ بر کباب می آید (آصف اللغات)
۴ انشا کردن یعنی نوشتن (آصف اللغات)
۵ اشک افشاندن یعنی ریختن (آصف اللغات)
۶ سمن نام گلے سپید رنگ (غیاث اللغات)
۷ صائب صفاہانی شاعرے معروف گزشتہ [illegible]

۴۷۹	شمع روشن شد چو اشک از دیدهٔ بینا فشاند خوشهٔ برداشت امت دانهٔ انجا فشاند	۱۰

چشمِ او گہوارہ و اشک است طفلِ نازنیں طفلِ اشکِ او چو از گہوارہ افتد بر زمیں	دایهٔ ایں شیرخوارے حورِ فردوسِ بریں می کشاید دامنِ آغوش جبریلِ امیں

۴۸۰	تا در گیتی ببالینش مناجاتے کند کودکِ ناداں بدست و پا اشاراتے کند	۱۱

چشمِ بیمارش بود بیمار چشمش را طبیب دردِ عاشق را علاج اوست در دستِ حبیب	عاجز از تشخیص عیسے است شیٔ عجیب او نه پرہیز از چشم و شاکر حکمِ نصیب

۴۸۱	شور ہاے اشک بہرِ نرگسِ بیمارِ اوست عاشقِ بیمارِ او و دلدادہ تیمارِ اوست	۱۲

شیشهٔ اشکِ تو می ریزد مے وحدت بجام حلت ایں مے نماید حرمتِ مے را حرام	عاشقت مستِ الست و از سرورش شادکام دورِ جامِ چشم رہبر دورِ گردوں را مدام

۴۸۲	شیشهٔ ماه[۱] است بر ہر قطرهٔ اشکت فدا قطرهٔ زریں شیشهٔ اشکت نمی گردد جدا	۱۳
سبحهٔ اشکِ تو دارد از تواتر تارِ اشک چشمِ ظاہر گرچہ بیند جلوهٔ انوارِ اشک		دانہ ہائے اشکِ تو ہمچوں درِ شہوارِ اشک گوہرِ نایاب می داند مگر اسرارِ اشک
۴۸۳	دانہ ہائے سبحهٔ اشکت نیاید در شمار از شمارِ او خبر نبود بدستِ سبحه دار[۲]	۱۴
نقطهٔ اشکِ تو پیدا می کند صد نکتہ ہا نقطهٔ سودا[۴] ہدلِ الفت کند اشکِ ترا		نقطهٔ شک[۳] از ہمیں اشکِ تو ننماید مرا نقطهٔ زریں[۵] شود بر نقطهٔ اشکت فدا
۴۸۴	نقطهٔ[۶] او در مقابل کس ندیدم در جہاں نقطهٔ اشکت بود مرکز بدورِ آسماں	۱۵
بیضهٔ اشکِ تو دارد ہمچو مہرے آب و تاب بیضهٔ زر[۸] شد ز شرمِ او بمغربِ در حجاب		بیضهٔ کافور[۷] شد از خجلتِ او آب آب از ندامت بیضهٔ افلاک[۹] استر سحاب

۱ شیشهٔ ماه کنایه از آسمان و ذات ماه هم بر سبیل اضافت تشبیهی. (بحر عجم)

۲ سبحه دار کنایه از ذاکر و عابد (بحر عجم)

۳ نقطهٔ شک باصطلاح صوفیه جہانِ ظاہری (بحر عجم)

۴ نقطهٔ سویدا، نقطهٔ سیاه که در دل است و این را نقطهٔ سودا ہم گویند (بہار عجم)

۵ نقطهٔ زریں کنایه از آفتاب (بحر عجم)

۶ نقطهٔ مقابل کنایه از حریف و ہمسر (بحر عجم)

۷ بیضهٔ کافور کنایه از بیضهٔ [illegible] (آصف اللغات)

۸ بیضهٔ زر کنایه از آفتاب (آصف اللغات)

۹ بیضهٔ افلاک مراد از افلاک (آصف اللغات)

۴۸۵	اشک ایمائے کند کفار بد انجام را کے تواند کس شکستن بیضهٔ اسلام را	۱۶
از حباب اشک او شرمنده می گردد حباب آنچه است از آب همچون قطرهٔ اشک سحاب		زانکه این بر سطح آب آن در هوائے بسته آب وین بجز از محض هوا در لحظه می گردد خراب
۴۸۶	آں چو صائب پر کند از آب جوئے خویش را وین ز جهر خالی برون آرد سبوئے خویش را	۱۷
قطرهٔ اشکش بدامن قطره افشاند بسر اندک اندک آب او خیلے نماید در نظر		پیش اشکش قطرهٔ زر زد فلک شرمنده تر قطره قطره اشک او سیلے شود در رهگذر
۴۸۷	قطره چون بگریست کز دریا جدا گشتیم ما خنده زد دریا بر ویش کے پسر مائیم ما	۱۸
ابر دریا بار چشمت آبروریز سحاب پیش اشکت گوهر دریا بخجلت غرق آب		قطرهٔ نیسان شود از قطرهٔ اشک تو آب گوهر افشان معانی عالی عالی جناب

۱۶۵

۵۸ عالی شیرازی شاعر است معروف کشعر سوم از دست ۱۲

از مژهٔ چشمِ مبارک

۴۸۸	قطرهٔ اشکِ تو تا از چشمِ تر افتاده است[1] دانهٔ لولوِ صدف را از نظر افتاده است	۱۹

دلبرم در نقشِ اشکش عکسِ[2] خوبانِ جهاں در غمِ عاشق بریزد اشک از چشمِ تباں	ایں عکسِ صورتے[3] بل سیرتش بر عکسِ[4] شاں در غمِ امت ز چشمِ دلبرم دریا رواں

۴۸۹	خامه ام چوں ز مداد در غمش پاشیده اشک دستِ آں غمخوارِ امت از رخش برچیده اشک	۲۰

۲۷	**سرمهٔ چشمِ مبارک**	۲۲

سرمهٔ چشمِ ترا خواهم به تصویرے کشید گشتم از نظمِ سخن سنجانِ عالم مستفید	طبعِ روشن را نه بگذارم که گردد نا امید منتخب کردم ز صد افکار مضمونِ مفید[5]

۴۹۰	زینتے چشمِ سیاهت داد رنگِ سرمه را شد ز مژگانت عیاں گهاش سنگِ سرمه را	۱

خنده زد[6] مانی که نقشِ تو نیابے حاصل است	نقشِ چشمِ سرگیں بالمحاقش کامل است

[1] از نظر افتادن - ذلیل و خوار شدن (بحرِ عجم)
[2] عکس - بمعنی برعکس
[3] عکس صورت - بمعنی تصویر عکسی
[4] برعکس - بمعنی برخلاف (آصف اللغات)
[5] مفید - بمعنی شاعر
[6] خنده زدن - بمعنی [illegible] است / زدن از جبر [illegible]

	زانکه در تصویرِ چشمِ سرمه سایش داخل است		باز نقشِ سرمه را بستن نه کارِ عاقل است	
۴۹۱	(سرمه زا) چشمش نشد منت پذیرِ سرمه دان کثرتِ مژگانِ او را نقشِ روی سرمه دان			۲
	گفتم ای مانی نمیدانی که طبعِ موشگاف دقتِ مضمون بحسنِ نظم گیرد اکتشاف		در بلاغت می کند پیدا بهر موئی شگاف تا کنند از حسنِ صنعت حرف گیران اعتراف	
۴۹۲	از جوابِ من خجل گشت و بخجلت سرمه خورد حجتِ بارد خلافِ من بکار را نخورد			۳
	سرمگین چشمِ تو شد تا در نگاهِ او عیان از ادب استاده میلی در میانِ او نهان		میل از حسرت کشد در دیدهٔ خود سرمه دان سرمه دان از گویا انگشتِ حیرت در دهان	
۴۹۳	میل می گردد فدای سرمگینِ مژگانِ تو چشمِ آن دارد که بیند سوی خود میلانِ تو			۴
	تا کشید او از نزاکت سرمهٔ دنباله دار		این عصای آبنوس آمد مریضی را بکار	

[illegible] (آصف اللغات)

بافتن و بکار خوردن (آصف اللغات)

سرمهٔ چشم مبارک

له اختیار نمودن مراد از اختیار کردن که بمعنی گزیدن است در اصطلاح ۱۲

له مهر بر لب زدن. خاموش کردن و خاموش شدن (بهار عجم)

له لاف زدن. دعوی باطل

له سرگوشی. سخن با هم آهسته گفتن (بهار عجم بذیل لام)

له نام شخصی شاعر است (بهار عجم)

معروف که در پیچ ایهام بستن کرده‌اند و شعر سوم از دوست ۱۲

له مشتاق. شاعر است معروف که شعر سوم مال او است و ایهام

ناتوان چشمش خموشی می نماید اختیار[له]		حسنِ توجیهی به ایما سرمهٔ مژگانِ یار
۴۹۴	سرمه دانِ او چو بر لب مُهرِ خاموشی[له] زند سرمگین دنبالهٔ او لاف[له] سرگوشی[له] زند	۵
مردمک لیلا و چشمِ نازکِ او محمل است چشمِ او بر آسمان و دل بمجنون مائل است		دیده‌ام مجنون نگاهِ من براه منزل است وه چه تاثیر[له] که میلانش مرا نقشِ دل است
۴۹۵	می زند پهلو بزلفش سرمهٔ دنباله دار با مهارِ ناقهٔ لیلی است مجنون در قطار	۶
چون براری میلِ پاکت را ز چشمِ سرمه سا تهمتِ میل از زبانِ سرمه دان عینِ خطا		شوید از دل صد غبارِ خاطرش در یک ادا گردِ پای نیزه برداران است گوئی در هوا
۴۹۶	کی نظر افتد ترا بر خاکِ مشتاقی[له] بدرد سرمه‌ات دامانِ مژگان را زند بالا ز گرد	۷
احتیاجِ سرمه نبود از پی چشمِ حسین		حیلهٔ دنباله دارِ سرمه دانِ او ست این

۱۶۸

کثرتِ مژگاں بود تعریفِ چشمِ سرمگیں — گفت تاثیرؒ و ولا آرے ہمین ست وہمیں

٤٩٧ — حسن بالا دست تائیدِ خیالِ تو کند
سرمہ در چشمِ سیہ از سایۂ ابرو کند — ٨

فکر جامیؒ شد قوالؒ بر فکرت حسرؒ ونثار — فکرِ یاد دار دبہ تضمینِ سخن ہا افتخار

سرمہ داں تا سرمہ حاضر کردپیشِ چشمِ یار — شد نگاہِ (سرمگیں چشمش) بشبرنگے سوار

٤٩٨ — تا غبارِ بادپایش چشمِ ما را سرمہ داد
خاکِ پاے او بچشمِ خسرواں منت نہاد — ٩

سرمگیں چشمش مگر بر سرمہ دارد برتری — نیست قدرِ صنعتِ پیشِ صنعِ داوری

ہر سفیرے را نباشد رتبۂ پیغمبری — نیست ممکن است مسیحؑی با مسیحا ہمسری

٤٩٩ — سرمہ داں را نسبتے نبود بہ آں چشمِ سیاہ
زانکہ دارد سرمہ داں با چشمِ او یک میل راہ — ١٠

سرمہ داں سرمہ دانِ چشم چوں چشمے کشاد — میلِ مژگاں دید در وصف ہاے او حسن داد

سرمهٔ چشم مبارک

	حسرتِ مژگان بانگشتِ ادب آورد یاد		در زبان از میل انگشتے بچشمِ خود نهاد
۵۰۰	گفت پیشِ سرمه اش نتوان گرفتن آب و رنگ سرمه گر پهلو زند از غم سرِ خود را بسنگ		۱۱
	تا بچشم آید بگلگشتِ چمن حسنِ نظر سرمگیں چشمِ سخنگویش بایماے اگر	،	(آنچناں کز خط سوادِ طبع) می تابد بصر می زند چشمے ۔ بر آید از زبان نظمِ اثر
۵۰۱	نو گلے کز وے بدل باشد الف ها یادگار نرگسش دارد قلم از شرمهٔ دنباله دار		۱۲
	گر نمی خواهند آوازے ز دل گردد بلند چون زبانِ مانشد از سرمهٔ چشمِ تو بند		سرمه چشان از نگاهِ سرمه سا مُهرے زنند شکریں گفتار را شد بر لبِ شان زهرخند
۵۰۲	توتیا (خاموش چشمت) راز بان آور کند طوطیِ چشمت ز مژگانِ تو بال و پر کند		۱۳
	دقتِ مضمونِ شعرِ سرمه سا لا ینحل است		کو نمی دارد نگاهے در خیالش مهمل است

یاد آوردن بمعنی یاد کردن (بهارِ عجم بذیل یاد)

انگشت بچشم و بر چشم نهادن ... قبول کردن (آصف اللغات)

آب و رنگ گرفتن رونق حاصل کردن (آصف اللغات)

... بمعنی یا پیلے (آصف اللغات)

گلگشت ۔ سیر جا ...

تابیدن ... و طاقت آوردن و درخشیدن (بحرِ عجم) (بهارِ عجم)

سادہ لوحانِ جہاں گویند محض جدول است		می ندانی بر زبانِ میلِ او مستعمل است
۵۰۳	در بیاضِ حسنِ چشمت جدولِ او شانِ حسن می کند مضمونِ او آرایشِ دیوانِ حسن	۱۴
بر نگاہِ نازکِ دلدارِ من تارے گراں بر دلِ بیمار می باشد شبِ تارے گراں		در نگاہم قدرِ حسنِ چشمِ او آرے گراں سرمۂ سنگیں بچشمِ نازکش بارے گراں
۵۰۴	سرمہ را چوں دلبراں سرمہ دانش ریختند ہفت بار از پردہ ہاے دیدۂ خود بیختند	۱۵
چشم را اہلِ نظر خورشیدِ تاباں گفتہ اند نکتہ سنجانش سخن فہم و سخنداں گفتہ اند		نور را در پرتوِ انوارِ یزداں گفتہ اند فکرتش را موشگافِ نظمِ مژگاں گفتہ اند
۵۰۵	سرمۂ مژگاں سوادش را منور می کند قوتِ ایماے او او را سخنور می کند	۱۶
در بلاغت چشمِ پر مژگانست چشمِ سرمگیں		سرمۂ نطقی بحسنِ چشم می باشد ہمیں

بینی مبارک

سرمگیں شد چشم من انساں کہ میگوید حزیں[1]		از نگاہ و موے مژگانِ سیاہ اے نازنیں
۱۷	گشت روشن چشمِ من چشمِ ترا تا دیدہ ام سرمۂ چشمِ تو باشد توتیاے دیدہ ام	۵۰۶
مردمک در چشمِ من از قامتِ بالاے یار		خانۂ چشمِ من آباد است از عکسِ نگار
برنگارت بدرِ چاچی[2] لعنتِ پروردگار		سرمگیں چشمِ نگارم حسرت افزاے خمار
۱۸	سرمۂ آں نرگسِ میگوں خرابت کردہ است داد از ساقی کہ افیوں در شرابت کردہ است	۵۰۷
شوقِ مدحِ (سرمگیں چشمش) دلادہ چند شد		در صفاتِ سرمۂ او تا زبانم بند شد[3]
فکرتِ شوکت[4] بہ تضمینِ مسدس بند شد		یارِ من خیلے ز حسنِ مدحش خرسند شد
۱۹	یادِ چشمِ سرمہ سائے گوشہ گیرم کردہ است دامِ یک تارِ نگہ گوئی اسیرم کردہ است	۵۰۸

۱۷۰۲

[1] حزیں اصفہانی۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
[2] بدر چاچی۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲
[3] بند شدن زبان۔ آواز بر آمدن بیمار سخن نبودن۔ (صحف اللغات)
[4] شوکت بخاری۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
[5] [illegible]

بینی مبارک

مانیِ ناداں چو نقشِ خامه بینی کند او باصلاحِ رقم اظهارِ خود بینی کند		طبعِ او بے وجه در پردازِ رنگینی کند ناتواں بیں در قبولِ رائے من بینی کند	
٥٠٩	من بچشمِ دوربیں برداشتم نقشِ دگر دیده باریک بیناں راست مقبولِ نظر		١
اے ولا بنگر چه باریک بینی کرده ایم می سزد ما را اگر در نقش بینی کرده ایم		موے مژگاں را قلم در نقشِ بینی کرده ایم ما چه مضموں آفرینی (می نه بینی) کرده ایم	
٥١٠	دستِ ما از خامهٔ معجز طرازی می کند کز ادب دعوائے اعجازِ مجازی می کند		٢
هندیاں گویند بینی را بیں که امرِ دیدن است بیں عدیلِ نیش است یا نسبت وشن است		گفته ام حاشا که اسمِ مصدرِ بینیدن است اے ولا ایں ماخذِ بینی به تحقیقِ من است	
٥١١	حسنِ ماخذ در سخن تعریفِ بینی می کند دیده ام در نقشِ او باریک بینی می کند		٣

غله مضمون آفرینی پیدا کردن
مضمون نو و تازه ١٢

	تا بوصفِ حسنِ بینی فکرتِ من شد بلند وز کتب بینی شدم تا از شمائل بهره مند		همچو بینی شد زبان از آمدِ مضمونش بند صورتِ تصویر شد باریک بینی را پسند	
۵۱۲		گر کند خان را کاغذِ تصویر بینی بند شد از شباکِ او بصیرت دیده را ده چند شد		۴
	بینیِ کود از عروجِ بینیِ او منفعل از نزولِ آب بینی لولو لالا خجل		بند آئینه از کشادِ چهره و نهرش سر دل وز تنفس هاے او بادِ بهاری مضمحل	
۵۱۳		در بلاغت صاحبِ انفاس می دارد لقب از هوا خواهانِ درگاهش خطِ بالاے لب		۵
	بینیِ خمدارِ او منقارِ طوطی یافت نام در پسِ آئینهٔ استادِ دماغش همکلام		دارد او زینوجه بر آئینهٔ عارض مقام از ستو سر می کند مشقِ سخن آن لاله فام	
۵۱۴		در هواے سر می گردد بگلشن تر زبان کز سخن هایش طراوت می تراود از دهان		۶

بلند شدن یعنی بلندی پذیرفتن (آصف اللغات)

بند شدن زبان یعنی قاصر بودن زبان و یارا نه سخن نماندن (آصف اللغات)

بهره مند یعنی بهره یاب

باریک بین آنکه باریک بیند (آصف اللغات) و باریکی یعنی تیزی

بینی مبارک

	بینیش بنهاد انگشتے بر انگشت دراز می نماید همچو (انگشت تشهد در نماز)		ناخن از ابرو بود تائید تشبیه مجاز آسمان ترسد اگر انگشت بردارد بناز
۵۱۵	مثل انگشت شهادت در سخن انداز اوست از مه عارض چو بینی شق القمر اعجاز اوست	۷	
	غنچه بینی چو از بالیدن منخر شگفت خاطر گل هائے گلشن از نسیم تر شگفت		از هوا هائے تنفس عارض و لب شگفت در خیابان قلندر این گل دیگر شگفت
۵۱۶	هست چون بینی بگلزار بلاغت نو گلے غنچه نازک به بینی خط کشد چون بلبلے	۸	
	زیر طاق ابروا و بینیش سیمین ستون دائما بخشد هوا زین رهگذر دل را سکون		راست همچون زینه سوے دماغش رهنمون گر بیک تحریک آید از دماغ آرد برون
۵۱۷	خارج از تحریک منخر ما شود آب کثیف در سکون پیدا شود در قلب تحریک لطیف	۹	

۱ انگشت نهادن عیب گرفتن

۹ این مبنی است که قاریان بجائے زینه که خلاف ترتیب و چرخ است بظهور آید ۱۲

۱۰ خط به بینی کشیدن = اظهار عجز کردن (بحر عجم)

۱۱ سکون درینجا بمعنی راحت و تسکین قلب است که علامت صحت باشد ۱۲

۱۲ تحریک لطیف همان حرکت نظیف دل است ۱۲

	طاقِ ابرویش رِواقِ مسجدِ بیت الحرام[2] بینیِ او منبرے خالِ خطیبے را مقام		آں جبینِ صاف صحنِ مسجدِ اقصائے[1] شام مردمک پیشِ صفِ مژگانِ او وارد قیام
۱۰	گرچہ باشد منبرِ او نردبانِ عرشِ پاک می گذارد صاحبِ او بینیِ خود را بخاک		۵۱۸
	می رود در کوچہ سربستہ[5] راہِ مستقیم چوں بروں آید بگلشن می بردا و را نسیم		در رہ بینی بیک دیوارِ او گردد دو نیم زیں رہِ پاکِ تنفس از مشامِ او شمیم
۱۱	انچہ داخل از نفس گردید تائیدِ حیات وانچہ بر می آید از بینی کند تفریحِ ذات		۵۱۹
	گشت ہر وحدت پرست از سرِ وحدت مستفید مشرکاں را دیدہ سالک الف[6] بر سینہ دید		کاتبِ قدرت الف را بر رخ از بینی کشید بت پرستاں را نمی بینی بدل خارے خلید
۱۲	زمرۂ وحدت پرستاں فرقِ حق بینی کشد حلقہ[7] ہا در گوشِ خود زیں حلقۂ بینی کشد		۵۲۰

[1] مسجد اقصیٰ: بیت المقدس است که مسجدیست در شام (غیاث اللغات)
[2] بیت الحرام: خانۂ کعبه (آصف اللغات)
[3] صفتی ... (آصف اللغات)
[4] ... بینی ... (آصف اللغات)
[5] سربسته: کوچه منغلق و دشوار باشد (بحر عجم) و بقول بعضی ...
[6] الف ... (آصف اللغات) [illegible]
[7] حلقه ... [illegible]

دید با بینیّ و ابروے تو راسے خامه ام
کلکِ من گردید چون در نقشِ بینی تیز دم[۱]

خواست بگذشتن ازیں ره تا سرِ او شد قلم[۲]
یافت نقشِ بینیِ خمدارِ تو حسنِ رقم

۵۲۱
بینیت چون حسنِ خمدارے به تصویرے گرفت
کاتبی[۳] گویی سرِ آن ره به شمشیرے گرفت
۱۳

نرگسِ چشمش چو در آئینه بیند یارِ من
دیده حیران شد که[۴] آئینه را صحنِ چمن

دارد او از بینیش انگشتِ[۴] حیرت در دهن
منفذِ بادِ صبا در غنچه از یاسمن

۵۲۲
بینیِ او شاخِ نرگس می نماید در بهار
بر سرِ شاخے دو نرگس هر یکے دنباله دار
۱۴

خوش بدست آمد قلم آن کاتبِ تقدیر را
از خطِ عارض نگارد مصحف و تفسیر را

در کتابی چهره زابرو جا دهد تحریر را
گرده[۵] بردارد بلوحِ عارضش تصویر را

۵۲۳
حبذا آن خامهٔ بینی که این تصویرِ اوست
بر جبین ها سرنوشت[۶] بختِ تا تحریرِ اوست
۱۵

۱ فگار شدن: زخمی شدن [illegible]
(بضم ...) [illegible]
۲ تیز [illegible]
[illegible]
۳ کاتبی: [illegible] شاعرے [illegible]
[illegible] را دارد [illegible]
[illegible]
۴ انگشت در دهن [illegible]
(غیاث اللغات)
[illegible]

۵ گرده برداشتن: یعنی خاکه قائم کردن برائے تصویر (بهار عجم ذیل گرده)
۶ سرنوشت: حکم ازل و تقدیر و خطِ پیشانی (بحر عجم)

عارضِ مبارک

بینیِ او شعلۂ از روے آتشبارِ او آب و آتش را بہم صلحے دہد رخسارِ او		یا بود موجِ بلند از چشمۂ انوارِ او ہر یکے را بہرۂ حاصل ز نور و نارِ او
۵۲۴	شعلۂ نارش بسوزد خرمنِ کفار را چہرہ از نورش فروزد امتِ دیندار را	۱۶
خانۂ من نقشِ بینی بست خیلے تابناک یارِ من بکشاد بر تمثالِ بینی چشمِ پاک		خط بہ بینی می کشد یعنی بعینِ انہماک من بعرضِ شکر افگندم سرِ خود را بخاک
۵۲۵	گفت خیلے دور بینی را اولا بردی بکار گفتمش کلکم برین باریک بینی ہا نثار	۱۷
۲۹	**عارضِ مبارک**	۲۴
نقشِ رخسارش کشم در اولِ فصلِ بہار رنگِ گلہاے چمن بہرِ مداد آید بکار		زانکہ یارِ من گل اندام است و گلرو گلعذار از رگِ گل می قلم سازم بہ نقشِ این نگار
۵۲۶	کاغذ اوراقِ گل بایستہ تحریرِ اوست	۱

آتشبار یعنی بر زندۂ آتش۔ صفتِ چیزے کہ آتش در دست
آب و آتش را صلح دادن۔ اجتماع اضداد کردن (آصف اللغات)
نقش بستن۔ تصور کردن
تابناک۔ روشن (بہار عجم)
خط بہ بینی کشیدن۔ اظہار عجز و فروتنی کردن (بحر عجم)
دور بینی۔ بمعنی عاقبت اندیشی است۔ صاحب بحر عجم بر لفظ دوربین قانع ۱۲
بکار بردن۔ بعمل آوردن (بحر عجم)
باریک بینی۔ بامعان نظر نگریستن۔ صاحب بحر عجم ذکر باریک بین کردہ ۱۲
نقش ... ۱۲
رنگ گل ...
اوراق گل ...

۱۷۸

عارف بیگی

	دیدهٔ بلبل وؔلاؔ آئینهٔ تصویرِ اوست	
داردا و چون شمعِ بزم افروزِ تابان پیکرے هیأتِ آگاهان لقب کردند شاهِ خاورے[1]		درنگاهِ دوربینِ من درخشان اخترے نورِ رخسارش عرض خورشیدِ عارض جوہرے
۵۲۷	گردو اجرامِ فلک[2] پیدا شود در یک نظر بتوان گفتن قرآن[3] سعدِ ناهید[4] و قمر	۲
از خطِ عارض عیان شد صفحهٔ رخسارِ یار سورتِ والشمس او از نورِ عارض آشکار	۰	جدولِ مشکین همی باشد باطرافِ عذار فکرت من حافظِ این مصحفِ پروردگار
۵۲۸	زلفِ او شانِ نزول[5] و نظمِ من تفسیرِ پاک جامعِ قرآنِ او صورت گرِ تصویرِ پاک	۳
چون شود نقشِ نگاهِ گرمِ یارم جلوه تاب زین گلابش سر گردد آتشِ خشم و عتاب		از گلِ تصویرِ عارض می چکد پیهم گلاب اے وؔلاؔ بر عکس این یارِ جلال[6] از التهاب
۵۲۹	پیشِ من سوز و نقابِ او دلِ دیوانه را	۴

۱۷۹

[1] شاهِ خاور کنایه از آفتاب
[2] اجرامِ فلک کنایه از ستارگان (جمعِ جرم)
[3] قرآن جمع شدن دو ستاره در یک برج (غیاث اللغات)
در یک برج ... ۱۲
قران السعدین ... ۱۲
[4] ناهید نام ستاره ...
[5] شانِ نزول یعنی آیهٔ قرآن در اصطلاحِ مفسرین وجهِ نزولِ وحی ۱۲ (غیاث اللغات)
[6] جلال شاعرِ معروف شهرِ ... ازوست ۱۲

عارض مبارک

	می زند فانوس دامن آتش پروانہ را	
چهرهٔ او گلشن و عارض گل بی خار شد		بلبل آتل[1] فدای این گل رخسار شد
هر گلی رنگین که شد از عکس این گلزار شد		ارغوان شد یاسمن شد لاله شد گلنار شد
۵۳۰	سعدیا کلکت بمدح او گلستانی نوشت گفت منت[2] مر خدای را که هستم در بهشت	۵
از نزاکت های تصویرش پری ز یاسمن چشم بر رخسار او دیدم عروسان[3] چمن		ما نیا لطف معانی را چه دانی در سخن موشگافی[4] های شوکت زینت تضمین من
۵۳۱	شد رگ[5] گل جای مو اینجا بنوک خامه ام مدحت رخسار گلفام[6] است زیب نامه ام	۶
یاد عارض در دل است و[7] در نظر گلزار او قطره های اشک ریزد چشم دریا بار او		چشم دارد بر رهٔ عارض دیدهٔ بیمار او بر زبان تضمین مضمونیست از رخسار او
۵۳۲	چون بلب آمد بیاد عارض او ناله ام	۷

[1] بلبل آتل لقب طالب آملی است که شعر دوم از وست ۱۲

[2] منت خدای را عز و جل عبارت آغاز دیباچهٔ گلستان است ۱۲

[3] عروسان باغ گلها (بحر عجم) و عروسان چمن مثله ۱۲

[4] موشگافی یعنی باریک بینی و نازک کاری (بحر عجم بذیل موشگافی)

[5] [illegible] ۱۲

[6] گلفام [illegible] ۱۲

[7] [illegible]

	شد گلِ خورشید شوکت غنچهٔ تبخاله ام	
پیشِ عارضِ گل بخجلت آنچنان می ریزد آب چون عرق ریزد حریفِ خسارِ گرمش در عتاب		در چمن جوے گلاب و گل رسد او حباب یاسمن گردد گل و از گل برون آید گلاب
۵۲۳	گلعذارِ ما چو گلگشتِ چمن آغاز کرد رنگ از رخسارِ گل مانند بو پرواز کرد	۸
محفل از شمعِ همین رخسارِ رنگین روشن است چون و باغِ من انوارِ مضامین روشن است		خلوت از رخسارِ او چون شمعِ بالین روشن است اے والا فکر علی زحسن تضمین روشن است
۵۲۴	تازه و آتش در آب از عکسِ این رخسارها شمع روشن کرد در اندامِ ماهی خارها	۹
چون نسیم از عارضش بوئے به گلشن می برد چون به گلگشتِ چمن گل عارضِ او بنگرد		گل چو شیدائے رخِ رنگین گریبان می درد در تماشا رنگ او مانندِ بلبل می پرد
۵۲۵	گل چنان از خجلتِ رخسارِ نازک ریزد آب	۱۰

	می شود در صحن گلشن آبیاری از گلاب	

موج خیز گل چمن آراے زلف سنبل است		رنگ و بوے عارضت در بوستان همچون گلست
حسن مضمونے ز فکر عندلیب آمل است		شهرت رخسار موج نغمهٔ از بلبل است

۱۱	اوج فکرم می کشد تصویر رخسار ترا همچو بوے گل اگر موجے است در بحر صبا	۵۳۶

در نگه داریم از فکر علی لطف نقاب		تا ازان روے عرقناکے نظر داشتیم آب
می چکاند گرمی خور از گل رویش گلاب		این لطافت برگ گل را کے بود در آفتاب

۱۲	شد نقاب عارضت وجه عرق بر روے تو نور گلاب افشانی خورشید آید بوے تو	۵۳۷

گر تجلاے رخ او طور موسی روشن است		در تجلی عارض او همچو شمع ایمن است
نقش نور حق کشیدن اے ولا کار من است		نور یزدانی بروے عارضش عکس افگن است

۱۳	جلوه از نقش رخ عارض تجلی می کند	۵۳۸

۱ آبیاری یعنی آب رسانیدن
۲ موج خیز کنایه از دریا
۳ زلف سنبل سنبل باشد
۴ بلبل آمل لقب طالب آملی باضافت تشبیهی ۱۲ که شاعر بود معروف و در شعر سوم تضمین
۵ نظر آب دادن یعنی خشک کردن چیزے را و تماشا کردن و دیدن چیزے خوب
۶ علی خراسانی شاعر معروف که تضمین مضمون در شعر دهم و سوم کرده ایم ۱۲
۷ شمع ایمن یعنی شمع عرفه و مقیم کلیم موسی علیه السلام در وادی ایمن

	دستِ من از خامۂ قدرت تعلّی می کند	

نیست گلچیں را بگلہا سوے رخ او دسترس		دانش را بن بود عکسش اگر باشد ہوس	
در مشامِ جاں رسد بوے گلش در ہر نفس		صائبؔ با تضمینِ مضمونت چنیں نمود کس	

۵۳۹	از عرق چوں عارضِ یارم گل افشاں میشود	۱۴
	دستِ گلچینش نگارِ خارِ مژگاں میشود	

گفتہ اند اختر شناساں عارضِ او را قمر		مہوشاں را جرمِ خورشیدے نماید در نظر	
مہر و مہ بر مطلعِ رخسارہا شد جلوہ گر		انوریؔ گفت ایں شب افروزست آں نورِ سحر	

۵۴۰	ماہِ من ہر گہ عرق از روے آتشناک ریخت	۱۵
	آبروے چشمۂ خورشید را بر خاک ریخت	

عارضِ چوں آفتابت گر شود گرمِ عتاب		آتشِ خورشید از شرمِ ندامت گردد آب	
گر بروے روشنت حق افگند زلفت نقاب		بے تامل خلق می گوید کہ بگرفت آفتاب	

۵۴۱	گر رخِ مہر فلک محتاجِ رخسارِ تو نیست	۱۶

عارضِ چوں آفتاب [illegible]

۱ صائب: [illegible] صفاہانی شاعر ۱۲

۲ انوری: [illegible] شاعر [illegible] (آصف اللغات)

۳ [illegible]

۴ [illegible]

۵ [illegible]

۶ [illegible] (آصف اللغات) [illegible]

۷ آتش [illegible] آفتاب

۸ آب [illegible] (آصف اللغات)

۹ آفتاب [illegible] آفتاب باشد (آصف اللغات)

۱۸۳

عارض مبارک

	پرسم از خورشید توجیہہ حکایاتش کہ چیست	
عارضت تابان بود پیوستہ دلیل و نہار رنگ رخسارت نباشد ہیچ پابند بہار		دلبران ماہ رو از نور عارض شرمسار عندلیبان چمن بر عارض رنگین نثار
۵۴۲	عارضت را ماہ گفتم مہ چنیں روئے نداشت بو کہ گل باشد ولیکن گل چنیں بوئے نداشت	۱۷
یار گلرخسار ما را در صباحت شہرہ (شکریں گفتار) ما را در صداقت شہرہ		ایں تن دلدار ما را در نزاکت شہرہ گفت بیدلؒ یار ما را در ملاحت شہرہ
۵۴۳	روئے گندم گوں جوے نگذاشت با او عقل و ہوش از کجا پیدا شد ایں گندم نماے جو فروش	۱۸
یار من بر عارضش ہرگز نمیدارد نقاب شام در سیر چمن گشتم بمقصد کامیاب		نور حسنش خیرہ سازد چشم را چوں آفتاب اشہب یارم خرامان بود و دستم بر رکاب
۵۴۴	چوں نگاہ من بروے عارض یارم فتاد	۱۹

سلسلہ بیدل شاہ صاحب موزوں

۱۸۴

شہ سہروردی

	دیدم آں حسنے کہ کار از دل دل از کارم فتاد	
عارضش چوں مہرِ تاباں تابِ دیدارش مرا چشمِ دل روشن کند انوارِ رخسارش مرا		صد فروغِ جان و دل از حسنِ انوارش مرا از رقی روشن خیال و لطفِ اشعارش مرا
٥٤٥	گفت یارم (رہنماے من چہ آوردی بیار) گفتم اورا (تابِ دیدارت) بامیدِ نثار	٢٠
عارضت از مہر و مہ فائق بود در آب و تاب از خیالِ عارضت آئینہ حیراں در نقاب		لالہ را داغے بدل از عارضت گاہِ عتاب فکرتم معراجِ فکرِ جامیِ غفراں مآب
٥٤٦	عارضِ گل است ایں یا قمر یا لالۂ حمر است ایں یا شعاعِ شمس یا آئینۂ دلہا است ایں	٢١
پیشِ رخسارش مہِ کامل شب چوں ماہِ روز روز و شب از بے نقابی یارِ من عالم فروز		روز از تابِ رخش خورشید را در سینہ سوز آسماں قلعہ زِ فروغش رانمی داند ہنوز
٥٤٧	بر زند چوں ماہِ من از عارضِ روشن نقاب	٢٢

کھ افتادن از ہیچ ... [illegible]
(آصف اللغات)
کھ افتادن دل از ... [illegible]
... [illegible] (آصف اللغات)
کھ آب ... [illegible]
(آصف اللغات)
کھ از رقی ... [illegible]

١٨٥

کھ ... [illegible] سوم سال اوست
کھ ... [illegible] سوم سال اوست
کھ ... [illegible]
کھ برزدن ... [illegible] (آصف اللغات)

	بر در و بامش فتد چوں سایہ ہر دم آفتاب	
ہر گلے را چوں گلِ خورشید دیدم در چمن بشگفد چوں گل دلِ شوکت[2] ازیں تضمینِ من		چوں بگلگشت[1] چمن شد آفتابِ گلبدن گل ز عکسِ عارضِ او می نماید یاسمن
۲۳	در گلستاں چوں کشاید پردہ از رخسارِ خویش می رود در دامنِ گلچیں گل از گلزارِ خویش	۵۴۸
شمعِ محفل بر فروغِ عارضش گردد نثار از فروغِ اوست طبعِ روشنم مضموں نگار		از غمِ ناکامیِ خود شمعِ خاور شرمسار جانِ من قربانِ روے وشعلش پروانہ وار
۲۴	شمع گر لافے زند با عارضِ جاں پرورش می کشد پروانہ تیغ از بالِ تیزش برسرش	۵۴۹
خود نما[3] آئینہ خود را بر رخش قرباں کند جوہرِ طبعم جلاے فکرتِ سلماں[4] کند		عارضِ او در صفا آئینہ را حیراں کند عکسِ او در قالبِ آئینہ نقشِ جاں کند
۲۵	او گر از آئینہ عارض بر اندازد نقاب	۵۵۰

[1] گلگشت. یعنی بر چمن و مطلق سیر (محرم)

[2] شوکت بخاری. شاعرے کہ شعر سوم ازوست ۱۲

[3] خود نما. صفتِ آئینہ باشد (آصف اللغات بذیل آئینہ)

[4] سلماں ساوجی. شاعرِ معروف کہ شعر سوم ازوست ۱۲

	از تحیر پشت بر دیوار ماند آفتاب	

هر دو رخسار ترا گوید بلاغت مهر و ماه
گرچه این تشبیه روشن چشم را پیش نگاه
دیده ام این هر دو را بر عارضت شام پگاه
لیک دیدم فکر بینش را بلاغت عذرخواه

۵۵۱	تاب عارض در خور آب رخت در ماه نیست زانکه آب و تاب آنها گاه هست و گاه نیست	۲۶

در چمن روی گل خورشید دائم سوی او
از حرارت هیچگه پژمرده نشود روی او
عکس گیرد مهر از رخسارهٔ دلجوی او
چشمهٔ خور گیرد آب از عارض خوشبوی او

۵۵۲	می چکد هر لحظه از روی عرقناکش گلاب کس نه بیند ای حزین شبنم چکد از آفتاب	۲۷

صبح در سیر چمن دیدم گل بی خار را
آتشی زد سرخی عارض رخ گلنار را
منفعل می کرد بوی او گل و گلزار را
رنگ و بو بخشد بلای مدحت رخسار را

۵۵۳	این نه شبنم بود ریزان وقت صبح از روی گل	۲۸

ﻫ آتش زدن چیزی را بمعنی سوختن (از صراح اللغات)
ﻫ ۶ بالای ... شاعر ... گرشتو سوم از دست ۱۲

	قطره های انفعال است این که دارد بوی گل	
در نزول وحی دیدم بر دلش بار نهان تا عرق از صفحهٔ رخسار تابان شد روان		تاب او چون آفتاب از عارضش میشد عیان زین عمل از خاطرش میشد سبک بار گران
۵۵۴	عارض او چون بتابی قطره باری می کند آب از سرچشمهٔ خورشید[1] جاری می کند	۲۹
یار من بر روی پاک او نمی دارد نقاب می دهد هر تشنهٔ دیدار یارم چشم آب[2]		پردهٔ حسنش نقاب اوست مثل آفتاب صائب[3] از دیدار یارش مبتلای التهاب
۵۵۵	تا ز روی او نقاب آتشینش برده است چون سمندر غوطه در دریای آتش خورده است	۳۰
ما خذ رخسار مهرویان رخ این دلبر است خط او مشتق ازین مصدر بروی انور است		از رخش رخشیدن[4] مهر چنین روشن مصدر است گفت جویا[5] رتبهٔ عارض ازین بالاتر است
۵۵۶	کرده ام تحقیق از شمس اللغات روی او	۳۱

[1] چشمهٔ نور، آفتاب باشد (عجم) و چشمهٔ خورشید نیز ۱۲

[2] چشم آب دادن، تماشا کردن و دیدن شیٔ مرغوب (بحر عجم)

[3] صائب صفاهانی شاعر معروف، شعر سوم مال اوست ۱۲

[4] رخشیدن، بالضم، [illegible] از رخش است و اشتقاقش از زبان بفتح اول باشد ۱۲

[5] جویا شاعر معروف، شعر سوم مال اوست ۱۲

عارض مبارک

	مهر شد مضمون لفظ عارض دلجوے او		
	حسن رخسار تو دارد آب و آتش را بهم قطره افشان عارضت ریزد گلابے دمبدم		جامع اضداد گویندش بلیغان عجم در چمین فکر زلالی گو بیَش ابر کرم
۵۵۷	ز گلابست این که از رخسار مهوش می چکد تا نسوزد عالمے آبے بر آتش می چکد		۳۲
	شمع عارض از فروغش بزم را پر نور کرد نور رخسارش ولا دعواے شمع طور کرد		عکس او بر اعتراف ماه را مجبور کرد انوری را مدح نورش در جهان مشهور کرد
۵۵۸	آفتاب افروز من چون پرده از رخ برگرفت مشعل خورشید از شمع جمالش در گرفت		۳۳
	دارد از شق القمر هر دم دل خورشید بیم نور عارض از فروغ طوری گوید کلیم		داند اعجاز سخن رخسار را ماه دو نیم من بصد دانش سبق بردم ز مضمون سلیم
۵۵۹	شاعران گفتند عارض را چنان خورشید و ماه		۳۴

۱۸۹

در گرفتن مشعل یعنی روشن شدن آن ازین شعر انوری ثابت ۱۲

شق القمر معجزه ایست معروف که رسول صلی الله علیه وسلم باشاره انگشت شهادت ماه را دو نیم کرده بود ۱۲

کلیم موسی علیه السلام

سلیم شاعرے معروف ۱۲

	مصحف برور اغلاط خواندن بمذہب شد گناہ	
دلبرِ من چوں براوجِ بام گردد جلوہ گر قطرہ ہائے آبِ عارض ریختن چوں لولوئے تر		عارضش را از نزاکت نیست تاب یک نظر فکرتم شد در بلاغت از حقیقت بہرہ ور
۵۶۰	خوے کہ از رخسارِ او ہمچوں نزاکت می چکد آنچناں کز عارضِ فکرم بلاغت می چکد	۳۵
از چہ ننماید ولا رخسارِ او در آئینہ نیست در حسنِ صفا با او برابر آئینہ		بل برخسارش نماید ہمچو جوہر[1] آئینہ نسبتِ تشبیہ می دارد باو ہر[2] آئینہ
۵۶۱	چشم چوں بکشاد بر آئینۂ رخسارِ او پشت[3] بر دیوار ماند آئینہ از دیدارِ او	۳۶
عارضِ گلرنگِ او چوں از نقاب آید بروں قطرہ ہائے خوے چو از عارض تاب آید بروں		غنچہ نہ پسندد گلِ خود از حجاب آید بروں از ندامت گل نمی خواہد گلاب آید بروں
۵۶۲	فکرِ رنگیں کرد چوں در حسنِ عارض کارہا	۳۷

[1] جوہر آئینہ موج آہن باشد کہ بر آئینہ قدیم ظاہر می شد و زنگ آئینہ را ہم گویند ۱۲

[2] ہر آئینہ بقول برہان بمعنی لابد و بے شک صاحب غیاث اللغات صراحت کند کہ بفتح اول و سکون دوم و الف ممدود صحیح باشد ۱۲

[3] پشت بر دیوار ماندن حیران ماندن (آصف اللغات)

آب و رنگے در سخن افتاد زیں رخسارہا

برگرفتن دیدہ زیں رخسارِ نازک شد محال
ہمتِ فکرم جدا کرد است چشم از جمال

گفت بہزادم بنقشِ عارضش کردی کمال
آفریں بر ہمتاے شاعرِ شیریں مقال

۵۶۳	ہمچو زنبورِ عسل چشمت گلِ عارض مکید نقشِ حسنش شکری بر لوحِ شانِ خود کشید	۳۸

نقشِ رخسارش بحمد اللہ کشیدم آنچناں
کز نگاہِ پاک آثارِ مسرت شد عیاں

گفت جبریلِ امیں کاے نقشبندِ نکتہ داں
می نہند ایں نقش را بر چشم حورانِ جناں

۵۶۴	دستِ تو بوسم کہ در تصویر کارے کردہ نقلِ پاکِ مصحفِ پروردگارے کردہ	۳۹
۳۰	**خطِ عارضِ مبارک**	۲۵

نقشِ پاکِ خط بلوحِ عارضِ یوسف کشم
زلفِ لیلےٰ را بدست آرم بجاے موقلم

ورسوادِ چشمِ خود مشکیں مداد آرم بہم
تا فتد چشمم بروے حسنِ خط گاہِ رقم

۵۶۵ خط بر حرف کشیدن محو و ترک کردن آن و وضع عجیب بران نهادن (ایهام)

خط غلامی بر جبین دادن (ایهام)

صورت نگار ... (ایهام)

خط بر زمین کشیدن خجالت (ایهام)

خط بر آوردن ... (ایهام)

۵۶۵	برخطِ خوبان کشم خطّ زین خطِ رخسارِ یار تا باین نقشم دهد خطّ امانی صورت نگار	۱

ای خطت دیباچهٔ تحریرِ ریشِ پاکِ تست خطِ عارض گردهٔ تصویرِ ریشِ پاکِ تست		مصحفِ رخسار را تفسیرِ ریشِ پاکِ تست خوابِ خط را مطلق تعبیرِ ریشِ پاکِ تست

۵۶۶	خامهٔ قدرت مصنّف هم مفسّر در کتاب صانعِ بیچون مصوّر هم معبّر بهرِ خواب	۲

عارضِ گلفامِ یارم حسنِ خطِ عنبرین تا خطِ رخسارِ یارم دید هر چشمِ حسین		می نماید از عقیقِ خود نبات بر نگین می کشد از انفعالش خطّ زمژگان بر زمین

۵۶۷	عارضِ او خطّ برآورد و ثبوتِ حسن داد سبزهٔ گلشن شهر خود برخطِ فرمان نهاد	۳

تیغِ آتشبارِ او با سرمگین و مباله آن خطِ شبرنگ دودِ شعلهٔ جوّاله		شعلهٔ رخسار در گلشن برنگِ لاله بر فلک گر عارضش یا به خطِ او هاله

۵۶۸	از خطِ رخسار شد صائبؔ رخش عنبر نقاب خوبیِ ماهِ فلک از هاله شد پا در رکاب	۴

حفظِ مصحف می کند تقویتِ علمِ ادب حافظِ قرآنِ عارض گشتم از افضالِ رب	یافتم این نکته را از نکته سنجانِ عرب دور را واز دورِ خط همواره سازم زیرِ لب

۵۶۹	حرف حرفِ آن خطِ رخسار می دارم بیاد کرده ام حاصل بحفظِ مصحفِ رویش سواد	۵

آتشِ بے دودِ عارض دودِ خط پیدا کند وز دخانِ سربلندش رنگِ عارض بشکند	این دخان مانندِ ابرے آب در آتش زند گرچه حکمت دودِ خط را از آبِ عارض بشکند

۵۷۰	آتشِ عارض نسوزد خطِ همچون عود را زانکه بر رخسار خود پیدا کند این دود را	۶

از خطِ سبزش بهارِ حسنِ سبزانِ چمن سبز پوشانِ فلک را عکسِ خط ملبوسِ تن	در قبای سبز باشد طوطیِ رنگین سخن (سبز ته گلگون) لقب زین وجه دادیمِ من

۱۹۳

سبزانِ چمن - سبزی [illegible] ۱۲
دخان (بحر عجم)
سبزپوشانِ فلک کنایه از ملائکه (بحر عجم)
سبزِ ته گلگون بقول بحرِ عجم یعنی معشوق ۱۲

[illegible]

خطِ عارض مبارک

۵۷۱ — سبزۂ نورستہ خط بر عذارِ چوں گلے / طوطیِ رنگیں سخن در آشیانِ بلبلے — ۷

نیست مشکل عشقِ محبوبے کہ باشد پاکباز
از حقیقت بے خبر دلدادۂ عشقِ مجاز

ہمچو دلدارم کہ با نازو ادا دارد نیاز
چوں فراہانی[1] شود از یارِ خود مضموں طراز

۵۷۲ — نیست آساں عشق با خوبانِ نوخط داشتن / تختۂ مشقِ عتاب و نازمی باید شدن — ۸

قدرِ خوباں از خطِ عارض دوبالا می شود
از خطِ یارم دلِ گم گشتہ پیدا می شود

حرف حرفِ او تماشا گاہِ دلہا می شود
فکرِ جامی[2] ماخذِ عشقِ زلیخا می شود

۵۷۳ — از نزولِ کاروانِ خط بمنزل گاہِ حسن / یوسفِ گم گشتہ می آید بروں از چاہِ حسن — ۹

خامۂ قدرت بود بر لوحِ عارض خط نگار
سادہ[3] لوحاں را چہ باشد قدرِ ایں خطِ غبار

حسنِ مشقِ چار دہ سالست خطش را عذار
قدرِ خطِ عارضش داند علی[4] سبزوار

[1] ابو الحسن فراہانی۔ شاعر معروف کہ شعر سوم ازوست ۱۲
[2] ملا جامی۔ شاعر معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲
[3] سادہ لوح، یعنی احمق و ناداں ([illegible] عجم)
[4] علی سبزواری۔ شاعر معروف کہ شعر سوم ازوست ۱۲

۵۷۴	اینکه بر عارض فتادش خطِ ریحان بدست بهرِ تسخیرِ دو عالم کرده فرمانے بدست	۱۰

می تراشد خط نگارت اے ہلالیؔ ہر پگاه عارضش از جورِ او بایارِ ما جوید پناه	حسن اخواہد بضربِ تیغِ خود دارد نگاه خانۂ ظالم باندک فرصتے گردد تباه

۵۷۵	لشکرِ خط را شکستن نیست آسان نہار کارِ انسان نیست اصلاحِ خطِ پروردگار	۱۱

موبمو دلدادۂ خط عاشقانِ پاکباز در عجم برعکسِ این دانند خط را دلگداز	سربسر در انتظارِ خطِ حسینانِ حجاز برخطِ محبوبِ خود ما را بود صد فخر و ناز

۵۷۶	یارب ایما صاحبِ خط۔ از چه میدانی غلط این سوادِ تو که خطِ یار میخوانی غلط	۱۲

یارِ من اصلاحِ خط ہرگز نمی دارد پسند دلبرِ صائبؔ نمی خواہد خطش گردد بلند	امتِ او شد بحسنِ سنتِ او بہره مند او دہد ہر دم بیارِ سبز خطِ خویش پند

۱۹۵

۱۳	خطِ سبز از صفحهٔ عارض ستردن خوب نیست آیهٔ رحمت به آبِ تیغ شستن خوب نیست	۵۷۷
می نماید مو بمو بر صفحه اش خطِ غبار[ع۱] جوهرِ او می کند آئینه اش را آبدار		آن خطِ مشکین بر آئینهٔ رخسارِ یار از خطش جوهر نما گردید مرآتِ عذار
۱۴	خط غبارِ عارض و عارض جلاے آئینه از غبارے می شود دائم صفاے آئینه	۵۷۸
نکتہ سنجِ فرس دارد عود[ع۲] سوزے را بدست پستیِ فکرش به تضمینِ قدرِ[ع۳] صائب[ع۴] را شکست		آتشین رخسارِ یارم معبدِ آتش پرست دودِ خطش را به مضمونِ بلند انجاده بست
۱۵	پاے رفتن نیست دودِ آتشِ رخسار را شد خطِ عنبر فشاں رخسارِ روے یار را	۵۷۹
خطِ مشکین سنبلِ نو رسته بر رخسارِ تر کرده ام تضمینِ مضمونِ شفیع[ع۵] اثر		عارضِ لعل آفتابے در گلستان جلوه گر فکرِ استادیست بالاتر ازین پیشِ نظر

ع۱ خطِ غبار: قسمی از خط [illegible]
ع۲ عود سوز: یعنی مجمر و [illegible]
ع۳ قدر شکستن: بے قدر نمودن [illegible] قدر بسیار عجم [illegible] کرده ۱۲
ع۴ صائب: صفاهانی شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲
ع۵ شفیع: اثر شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲

۵۸۰	تا دید آں خط بر خسارِ تو ہمچوں مشکِ ناب شد بہ برجِ سنبلہ تحویلِ جرمِ آفتاب	۱۶
گر بلاغت دام می گوید خطِ او را خطاست اعتراضِ ما بہ تائیدِ شمائل بر ملاست	زانکہ از خالِ سیاہش دانۂ او در خفاست حسنِ مضمونت غنی[1] از بہرِ دلدارت بجاست	
۵۸۱	از خطِ سبزش[2] اسیرِ دامِ رخسارش شدی دام ہمرنگِ زمیں بود و گرفتارش شدی	۱۷
عارضش را روشنانِ چرخ[3] می گویند ماہ آں خطِ مشکیں بنورش عکسِ اجرامِ سیاہ	از فروغش آفتابے می نماید در نگاہ میشود داغِ قمر برادعاے ما گواہ	
۵۸۲	ہالۂ خط تا نزدیک حلقہ بر رخسارِ او در نظر ظاہر نشد ماہیتِ انوارِ او	۱۸
زامدِ خط شد نزولِ وحی از ربِّ قدیر عارضت تفسیرِ کشاف[5] است و تفسیرِ کبیر[6]	کاشفِ شانِ نزولش[4] نورِ رخسارِ منیر شد ز تفسیرم دوبالا حسنِ مضمونِ امیر[7]	

[1] غنی شاعر معروف
[2] ... از ... ۱۲
[3] ... کردہ ام ۱۲ تضعیف ... روشنانِ فلک ...
[4] شانِ نزول یعنی وجہ نزول آیات قرآنی ۱۲
[5] تفسیرِ کشاف تفسیر است معروف بر کلام اللہ ۱۲
[6] تفسیرِ کبیر ہم تفسیر است معروف برائے قرآن پاک ۱۲
[7] امیر شاعر مشہور ... کہ شعرِ سوم مال او است ۱۲

۵۸۳	خط بر خسارت نماید چشم را راہِ صواب در جہاں پیغمبرِ حسنِ تو شد صاحب کتاب	۱۹
خوے عارض می چکد چوں شبنمے از روے گل چوں زرِ گل موے خط نمدار در پہلوے گل		قطرہ ہاے شبنمی دارد بدامن بوے گل موے نرگس در چمن چوں موے خط ہر سوے گل
۵۸۴	قطرہ ہاے خوے کہ بینی بر خطِ رخسارِ یار غنچہ ہا بر بوتہ ہاے تر نماید در بہار	۲۰
سبزہ نورستہ خط اولیں جوشِ بہار مشکبوے مشکفام و مشک افشاں مشکبار		عنبریں عنبر فشاں عنبر رقم عنبر نگار بے قلم۔ نازک رقم۔ جوہر نما۔ آئینہ دار
۵۸۵	دلکش و دلجو۔ دل آرا دلفروز و دلفریب جدولیں نقش و نگار و تازہ رو۔ آئینہ زیب	۲۱
تا خطش بر دورِ ماہِ عارضش ہالہ بست رنگِ روے آفتابِ چرخ از رویش شکست		ماہِ کامل از غمش در حلقۂ ماتم نشست ہالۂ گردوں بلاگرداں خطِ عارضت

ے۱ موسے نرگس، بیچیزے است کہ با غنچۂ نرگس از قلم نرگس می برآید، و گل یراں می باشد۔ (بحر عجم)

ے۲ رنگ شکستن، یعنی رنگ باختن و بے رونق شدن (بحر عجم)

ے۳ بلاگرداں، یعنی تصدق قرباں (آصف اللغات)

199

۵۸۶	دورِ دوراں راکند دورِ خطِ عارض خجل گردشِ گردونِ گرداں ہم بدورش منفعل	۲۲
خطِ سبزش سرنوشت سیدِ ابیست ایں خطِ نسخ و خطِ سر و خطِ ریحانیست ایں		بر رخِ گلگوں عدیل خطِ پیشانیست ایں یا خطِ گلزار۔ رسم الخطِ قرانیست ایں
۵۸۷	جز خطِ عارض کہ بر رخسارِ محبوبم دمید مصحف از خطِ مصنف در دو عالم کس ندید	۲۳
از خطِ رخسارِ حسنت می کشد خطِ حصار آیت الکرسی است ایں از مصحفِ پروردگار		تا نیاید چشم بدگاہے بدربارِ تو بار دورِ انگشتِ شہادت شد یمینِ آشکار
۵۸۸	چہرہ اش چوں خط کشید اطرافِ عارض نیلگوں حسن نتواند کہ پاے خود نہد از خط بروں	۲۴
صفحۂ خطِ معمّا عارضِ گلگونِ او طبعِ ہر دقت پسندے والہ و مفتونِ او		نیست آساں خواندن و فہمیدنِ مضمونِ او خامۂ خطاطِ قدرت موجدِ قانونِ او

۱ خط خوانا خطیکه بے تامل خوانده شود (محمد عجم)

۲ خط دیوانی خط شکسته و پیچدار و ناخوانا که در دفاتر ایران

۳ ذهن کند مرکب توصیفی ... (محمد عجم)

۴ خط سبز خط تازه و خطیکه از غیب مرقوم شده (محمد عجم)

۵۸۹	ما خطِ خوانا۱ے عارض بے تامل خوانده ایم از مضامینِ دقیقش سخت حیران مانده ایم	۲۵
چشم تا در سیرِ دیوانهاے استادان نماند لطفِ مضمون و تلفظ را چه داند ذهنِ کُند۳		از خطِ دیوانیِ۲ رخسارِ او حرفی نخواند شعرِ صائب را به لیلاے خطش فکرم رساند
۵۹۰	عمرها مشقِ جنون هرکس که چون مجنون نکرد از خطِ دیوانیِ زنجیر سر بیرون نکرد	۲۶
از خطِ سبزش۴ خطوطِ جامِ جم در انفعال خطِ شکستش را بچشم هر که مضمونِ خیال		حلِ مضمونش بنادانی چه هندس محال می رساند عاشقش را تا خطِ جور جمال
۵۹۱	از شبِ تاریک خط. دیدم خطِ شب را اولا زین خطِ عارض خطوطِ جام افتد برملا	۲۷
مصحف و رست خطِ عارضش شیرازه بند شد خطِ گلزار او خطا خطِ مصحف راپسند		چند تجلیدِ اوراق از خطِ او بهره مند کرده ام تضمینِ افکارِ بدیع اینجا به بند

خطِ عارضِ مبارک

۵۹۲	خطِ مشکیں نیست گردِ عارضِ گلنارِ او ہست رحلِ آبنوسِ مصحفِ رخسارِ او	۲۸
خط بروے عارضِ گلرنگ ابرِ رحمت است عارضش از قطرہاے خوے خط در حیرت است		روے خطش از جبیاں غرقِ آبِ خجلت است ہر چہ می بارد ز چشمِ ابرِ اشکِ غیرت است
۵۹۳	در بلاغت موے خط باشد رگِ ابرِ بہار شد رگِ گل بر سرِ ہر موے خطِ او نثار	۲۹
خطِ عارض می کند با گیسوے او ہمسری تا پریرویانِ عالم گفتہ اند اورا پری		در نزاکتہاے خود بر زلف دارد برتری می کند ایں صائبِ جادو سخن جادوگری
۵۹۴	خط بر رخسارِ رخِ آں حور باشد آنچناں گوئیا خیلِ پری دارد سلیمان درمیاں	۳۰
جوہرش آئینۂ رخسارِ جاناں را گرفت طوطیِ خوش حرف از آئینہ میداں را گرفت		سبزۂ بیگانہ آخر ایں گلستاں را گرفت نکہتِ جاے استادِ صفاہاں را گرفت

[illegible]

۳۰۱

ساحری بمجاز کار عجیب و غریب کردن و [illegible] خلاف عادت نمایند [illegible] جادوگر [illegible] خسرو آورده (سطر) وقت شد اکنون کہ جادوگری [illegible] باز کنم [illegible] دری [illegible]

۵۹۵	از خطِ عارض گلستانِ مسرت خوانده ایم حیف در تضمین زنامِ شاعرے درمانده ایم	۳۱

سبزۂ بیگانہ خواند آں خطش را باغباں — سبزۂ نوخیز داند سبزہ زارِ بوستاں
سبزۂ زنگار نامد طوطیِ شکر فشاں — سبزۂ خوابیدہ باشد بہترین تشبیہ آں

۵۹۶	چوں خطِ سبزے بگلزارِ رخش آمد پدید سبزۂ نورستہ میگویند در گلشن دمید	۳۲

از سخن بشنود وصفِ خطت اگوش من — بوالعجب آئینۂ رخسار می دارد دہن
طوطیِ خط پیشِ مرآتِ رخِ او حرف زن — از پسِ آئینہ گوید صائب شیریں سخن

۵۹۷	گرچہ طوطی ز آئینہ مشقِ سخن پیدا کند طوطیِ رخسارِ او آئینہ را گویا کند	۳۳

سبزۂ خط در جوارِ عارضش ہمسایۂ — آتشیں رخسار را وباگوشِ او ہمپایۂ
محوِ سرگوشی است دودِ شعلۂ جوالہ — بستہ ام تضمینِ صائب را چہ خوش پیرایۂ

ح گلستانِ مسرت کنایہ است

ح سبزۂ زنگار، از تشبیہات (بحر عجم)

ح سبزۂ خوابیدہ، سبزہ کہ بر زمین افتادہ باشد (بحر عجم)

ح پیدا آمدن، ظاہر شدن (صحف اللغات)

ح بوالعجب، یعنی صاحبِ تعجب و استعمالِ ایں بمحلِ تعجب می آید (صحف اللغات)

۵۹۸	با خطِ سبز این قدر با میلِ سرگوشی چرا خانهٔ دل سوختی ای شعلهٔ خس‌پوشی چرا	۳۴

دورِ خطِ عارضش رشکِ خطِ پرکار شد عارضِ گلگونِ او چون غیرتِ گلنار شد	نقطه از نوکِ بینی مرکزِ دوّار شد آن خطِ پرکار بر عارض خطِ گلزار شد

۵۹۹	پای او برجاست سرگردانِ دورِ عارضی دستِ پرکاری بلاگردانِ دورِ عارضی	۳۵

می‌نهم سر بر خطِ تو می‌کشم خط بر جهان بر دو رخسارِ تو روشن حسنِ خطِ تو امان	این خطِ آزادیِ خلق است یا خطِ امان خواندن و فهمیدنش آسان ازین خطِ روان

۶۰۰	خطِ آتش‌خوان بروی آتشینت آشکار یا خطِ اجری بجلدِ وی منِ مدحت نگار	۳۶

آن خطِ مشکین که چون دودی بروی مهوش است در تماشا این خطِ رخسار خیلی دلکش است	در بلاغت حسنِ تشبیهش دخانِ آتش است فکرِ سبحانی به تضمینِ خطِ سبزش خوش است

۲۰۳

۹ خطِ آزادی مقابلِ خطِ غلامی (د. بحر عجم) ۱۰ خطِ امان تحریری که بواسطهٔ آن امان حاصل شود مقابلِ خطِ خون (د. بحر عجم) ۱۱ خطِ [illegible] ۱۲ خطِ روان یعنی خطِ صاف که آسانی خوانده شود (د. بحر عجم) ۱۳ خطِ آتش‌خوان خطی [illegible] (د. بحر عجم) ۱۴ خطِ اجری ... ۱۵ سبحانی ... ۱۶ خطِ ...

۶۰۱ — ۳۷

بر عذارِ آتشین دیدیم خطِ آب مشک سود
آتشے بنشست بر رخسارِ او برخاست دود

آبِ روئے صافیش از روز خط موجے بر آب
از سرِ ہر موے او ہر قطرہ بارانِ سحاب

قطرہا ئے خوے بر روئے آبِ روئے او حباب
ابر و قلزم از کمالِ خجلتِ او آب آب
عرقناک

۶۰۲ — ۳۸

حلقۂ خط آبِ عارض را روا گرداب کرد
یک خطِ آبِ خطش صد موج را غرقاب کرد

عکسِ خط را سایۂ رخسار دانستن گناہ
عکسِ گیسو بر فروغِ طلعتِ عارض گواہ

زانکہ عارض در فروغِ خویشتن چون مہر و ماہ
بر رخش چون سایہ افتادہ از خطِ سیاہ

۶۰۳ — ۳۹

عکسِ خط را بارِ یابانِ خلق شاہی گفتہ اند
در میانِ مظہرِ خلقِ الٰہی گفتہ اند

پردۂ خط بر تنِ محبوبِ عارض شد لباس
یا بود از آیۂ قرآنِ عارض اقتباس

متن را پیرایۂ تفسیر آید در قیاس
گفتہ [illegible] تورانیِ مضمون شناس

۱؎ آبِ رو یعنی تری و تازگی (صراح اللغات)
۲؎ گرداب یعنی ورطۂ دریا [illegible]
۳؎ خطِ آب کنایہ از موجِ دریا [illegible]
۴؎ غرقاب [illegible] آب و بہ استعمال لفظ [illegible] است یعنی مطلق غرق ۱۲
۵؎ عکس و سایہ از تشبیہاتِ خط

۶؎ [illegible] است ۱۲
۷؎ [illegible] (صراح اللغات)
۸؎ [illegible]

۶۰۴	مصحفِ رخسارِ او را خط محشّی می کند معنیِ باریک از هر لفظ پیدا می کند	۴۰
در عجم گویند آن شبگونه خط را نیم شب در شبستانِ بلاغت شامِ امیّدش لقب		زانکه نصف اللیل نامندش بلیغانِ عرب لیلة القدر است خط با احترامِ واجب
۶۰۵	آخرین تشبیهِ او گردید معراجِ سخن اے ولا شب زنده دارِ خط نشد کس همچو من	۴۱
آسمانِ خط به تشبیهات رشکِ آسمان قطره هائے عرق بر خطش چو روشنان		مهر و مه از هر دو رخسار اند در تشبیه عیان دورِ گردون شد به شرمِ دورِ خطش آتش کهکشان
۶۰۶	یافتم این آسمان زیرِ فلک روئے زمین بر خطِ مشکین خطِ او سر نهد چرخِ برین	۴۲
نقشِ خط چون از قلم خط ریخت بر لوحِ رقم دلبرِ من حسنِ صنعت دید از روئے کرم		خامه ام بر صنعتِ آنی کشید اینجا قلم دل شد از حسنِ قبولِ صنعتِ من تازه دم

شب زنده دار، یعنی عابد
روشنان، یعنی ستارها (بحر عجم)
بخط ترسایان (بهار عجم)
احاطه کردن (بحر عجم)
خط از قلم ریختن: نوشته شدن (بحر عجم)

قلم بر چیزی کشیدن، محو کردن آن را (بحر عجم)
تازه دم یعنی مستعد و نو قوت (آصف اللغات)

۶۰۷	یافتم بہرِ جہاں از دستِ او خطِ جوازؔ بوسہ در شکرانہ اش دادم ولا بر دستِ ناز	۴۳
۳۱	زُلفِ مُبارک	۲۶

نوبتِ تصویرِ زلف آمد اسیرِ او شدم
لمحۂ دیگر بدر بارش دبیرِ او شدم

لحظۂ اوّل بہ بند دار وگیرِ او شدم
مقصدِ خود یافتم منت پذیرِ او شدم

۶۰۸	سر بسر پر پیچ و تاب افتاد ایں زنجیرِ زلف خسروؔ وا دستِ قضا الرزید در تحریرِ زلف	۱

ما نیا تا بے بہ بیداری کہ زنجیرؔ سے کشی
زلفِ مشکیں را اگر خواہی کہ تصویرے کشی

ایں بود وجہے کہ ہر دم آہِ شبگیرے کشی
لوحِ خود را از شگافِ شانہ تحریرے کشی

۶۰۹	چوں غنیؔ از بہرِ خدمت در سخن آمادہ باش نقشِ خود را چوں قلم بنشان و خود استادہ باش	۲

دوش شمعِ عارضش حیراں زلفِ شبؔ را شانہ ساخت
نورِ شمعش چشمِ جویاے مرا پروانہ ساخت

۲ے خطِ جواز: پروانۂ راہداری (بحر عجم)
۳ے خسرو، شاعر ... کہ شعر سوم ازوست ۱۲
۴ے زنجیر کشیدن، یعنی بر زنجیر ... زنجیر (بہار عجم)
۵ے غنی، شاعر ... کہ شعر سوم ازوست ۱۲

۶ے زلفِ شب ... [illegible]

زلفِ مبارک

۲۰۷

در حرم لیلاے زلفِ او چه خالی شانه ساخت | همچو مجنونے دلِ فرزانه را دیوانه ساخت

۶۱۰	وحشتش مسخر است دل را جانبِ صحرا برد شمعِ او نگذاشت کین پروانه را از جا برد	۳

یارِ من در عرضِ رعنائی چو زلفِ خود شکست | نازِ او بر عارضِ گلگون یارم زلف بست

بود از زلفِ عروسِ خامهٔ نازک بدست | نقشِ زلفِ عنبرینِ مدعائے دل نشست

۶۱۱	بوسه بر دستم دهد از بیخودی ارژنگِ چین بر کمالِ صنعتم بهزاد گوید آفرین	۴

دستِ من در نقشِ چوگانش تک و تازے نمود | گز سوارانِ بلاغت گوے سبقت در ربود

خاطرِ بهزاد در تصویرِ حسنش جمع بود | چوں بزلف آمد ز روے او پریشانی نمود

۶۱۲	خاوری چوں نقشِ حسنِ عارضِ ماهے کشید بے گماں بر نوبتِ زلفش ز دل آهے کشید	۵

ماهِ من از عارضِ تابان چو بردارد نقاب | می درخشد حلقه هائے زلفِ او از پیچ و تاب

حسنِ آب و تابِ مضموں می زند آتش در آب[1]		مطلعِ فکرِ ظہوری[2] می نماید آفتاب	
۶۱۳	زلفِ عنبر بوے را ہرگہ کہ آں مہ شانہ کرد زیرِ ہر یک حلقۂ او آفتابے خانہ کرد		۶
زلفِ مشکینِ تو شد مشکیں طراز[3] و مشک بیز مشک بوے و مشک رنگ و مشک فام و مشک خیز		مشک آگیں مشک افشاں مشک پاش و مشک ریز لطفِ مضمونِ علیؔ[4] یغماے اربابِ تمیز	
۶۱۴	نامہ ام گرد معنبر تا ز وصفِ زلفِ پاک نافۂ مرغِ نامہ بر از سایہ می ریزد بخاک		۷
حبذا یارے کہ میداریم با حسن و جمال وصفِ زلفِ عنبریں جاں بفزا و خندہ فال		ایں ہمیں محبوب با محبوبِ ربِّ ذوالجلال وا بیا رے کہ در تعریفِ او گوید کمالؔ[5]	
۶۱۵	تا ز احوالم چہ می پرسی منم چوں زلفِ یار خانہ بر دوش و سیہ بخت و پریشاں روزگار		۸
تارِ زلفش و دلِ عشاق را دام و کمند		از کمند و دامِ او ہمدردیٔ ہر دردمند	

۱ آتش در آب زدن کار عجیب و غریب کردن (آصف اللغات)

۲ ظہوری شاعر معروف کشور سوم از دست ۱۲

۳ ایں ہمہ از صفات زلف است (بہار عجم بذیل زلف)

۴ علی تخلص ناصر علی شاعر معروف کشور سوم ... از دست ۱۲

۵ کمال خجندی شاعر معروف کشور سوم از دست ۱۲

زلف مبارک

ورکمند زلف تالیف قلوب مستمند | مدحت این دام اشعار مسدس راست بند

۶۱۶	در دل ما آرزوے دام زلف او مدام بر زبان ما دعاے دام ظلّہ مستدام	۹

ماه رویان عجم را ناز بر زلف دراز | این طوالت کلفت انگیز حسینان حجاز
زلف یارم می نماید از طوالت احتراز | بهر زلف یار خود تاثیر شد مدحت طراز

۶۱۷	چون ترقی می کند زلفش پریشانی شود چین ابرو چون سر افتد چین پیشانی شود	۱۰

سوزن مژگان او دوزد دل صدچاک را | برکشد تار نگاه دیده بے باک را
فکر هر یک بخیہ زخم دل غمناک را | مخلص کاشی پسند موے زلف پاک را

۶۱۸	وصل زلفش کے دل صدچاک را رو می دہد شانہ با این ربط موی گیرد و مومی دہد	۱۱

خضر از زلف درازش مبتلاے غیرت است | آب حیوان پیش زلفش غرق بحر خجلت است

۲۰۹

۵۸ خضر را غیرت این است کہ عمر [illegible] مثل زلف دراز نیست

آئینہ از نقشِ نقشِ زلف محوِ حیرت است		اے ولا دلجمعیِ صائب[۱] بجنِ فکرت است
۶۱۹	از پریشانی نیندیشد گدائے زلفِ او عمرِ جاویدیں بود کمتر بجائے زلفِ او	۱۲
ابرِ زلف از قطرہ ہائے خوئے ببارد[۲] رحمتے تارِ تارِ زلف را با پود نبود نسبتے		ابر و باراں را ازیں حسنِ تقاطر غیرتے صائبِ باریک بیں در فکر ساز د بدعتے[۳]
۶۲۰	پردہ دارِ آبِ حیواں ابر گلزارِ بہشت تار و پودِ پردہ بیت اللہ و دارِ بہشت	۱۳
زلفِ شب[۴] از زلفِ مشکیں در درازی ہا بہ مو زلفِ پاکت در درازی کوتہی بخشِ نظر		داستانِ ایں درازوشب بود کوتاہ تر قصہ مارا کند مضمونِ سنجر[۵] مختصر
۶۲۱	پشتِ پائے پاک را بوسد اگر زلفت بناز پا بلاگردانش[۶] دعائے بر لبش (عمرت دراز)	۱۴
زلفِ آں طاؤس[۷] فتارِ چمن آرائے من		از صبا طاؤسِ[۸] قصاں می نماید در چمن

۱ صائب صفاہانی۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
۲ باریدن لازم و متعدی ہر دو آمدہ (آصف اللغات)
۳ بدعت یعنی کہ بود را در تشبیہ زلف نوشتہ ۱۲
۴ زلفِ شب۔ تاریکی شب (بہار عجم)
۵ سنجر تخلص شاعرے است معروف کہ تضمین مضمون نقش در شعر سوم کردہ ایم بتصرف در الفاظ ۱۲
۶ بلاگردان یعنی قربان و فدا (بہار عجم)
۷ طاؤس تشابہ رنگ ہا ایں شعر است
۸ طاؤس سلسلۂ تشبیہات زلف است (بہار عجم)
(بہار عجم بذیلِ زلف)

شد بلا گردانِ او طاؤسِ عرشِ ذوالمنن	در صفا تش بلبلِ شیرازؔ دیدم نغمہ زن

622 زلفِ عنبر فام - در گلزارِ فردوسِ عذار
ہمچو طاؤسے است در باغِ نعیم کردگار 16

زلفِ او شامِ غریباں عارضش صبحِ وطن	ایں گلستانِ جناں آں سنبلستانِ چمن
گفت جامیؔ زلفِ مشکین ست یا مشکِ ختن	عنبرِ سارا ست ایں یا سنبلِ تر یا سمن

623 ایں گلِ مشکیں وَلا زلفِ عروسے در بہار
زلفِ او حسنِ شبستاں عارضش شمس النہار 17

ظلِ زلفِ یار بر فرقِ عالم سائباں	سائبانِ اخضرش نا مند حورانِ جناں
سایہ پروردانِ او راحت کشِ خوابِ گراں	نقشِ حسنِ راحتش فکرِ علیؔ نکتہ داں

624 صبحِ محشر ہم نخواہد دید روئے آفتاب
ہر کہ زیرِ سایۂ زلفش شبے باشد بخواب 18

سنبلِ زلفت سمن بوے و سمن پوش و سمن	عنبر افشاں عنبر آگیں عنبریں عنبر شکن

ـــہ سائبانِ اخضر کنایہ از آسماں

نافہ ریز و نافہ بیز و غیرتِ مشکِ ختن		شد غنی[1] مدحت گر زلفت پریشان در سخن
۶۲۵	سنبلِ زلفِ ترا تا در گلستان دیدہ است ہمچو گل از سنبلے خواب پریشان دیدہ است	۱۸
زلف و عارض در بلاغت جوہرِ لیل و نہار صبحِ عید و شامِ مصلے چو عَرَض شد آشکار		ایں بود روشن چو مہرے وان نگ نافہ تار ایں بر آں گردد تصدق واں بریں گردد نثار
۶۲۶	گرچہ در ہمسایۂ زلفِ تو ماہِ کامل است در شبِ دیجور را و نورِ رخش بے حاصل است	۱۹
از غضب بر لشکرِ کفار در پیکار رہا تا بروے آتشیں زلفت کشاید تار رہا		ایں کمندِ زلفِ تو کردست تار[2] و مار رہا از زبانِ شعلہ جاے دود خیزد مار رہا
۶۲۷	تا دمے از ہمسری با زلفِ مشکینِ تو زد مار از خجلت زبانِ خویشتن را می گزد	۲۰
زلفِ تو خم گشتہ می گوید بگوشِ تو سخن		از سیہ کاری پریشاں حالیِ اعمالِ من

[1] غنی، مشہور معروف شاعر ... سوم از درست"

[2] تار رہا کردن یعنی بیزار ... دیوانگی کردن (از صفات الثانیات)

دیده‌ام با وصفِ سرگوشی لبت را خنده زن		دل گرفتارِ ولائے تست بارنج و محن
۶۲۸	زلف چون کرد است از حرفِ پریشاں گوشِ تو چشم می دارد اسیر از زلفِ عصیاں پوشِ تو	۲۱
از کمیتاے ولا دریافتم کیفیتش		وز مہِ عارض بدست آمد مرا ماہیتش
گاہ برہم میشود شیرازۂ جمعیتش		گاہ یکجا می شود مجموعۂ حیثیتش
۶۲۹	زلفِ پیچانش بہ کوتاہی نماید سرفراز گر ز ہم بازش کنی یک نسخۂ عمرِ دراز	۲۲
تار تارِ زلفِ او جمعیتش منفک کند		گاہ یک را صد نماید گاہ صد را یک کند
پیچ و تابِ موئے او بسیار را اندک کند		پیچ و خم قدِ دراز زلف را کوچک کند
۶۳۰	ہر خم و پیچے کہ شد دارا از زلفِ یار شد دام شد زنجیر شد تسبیح شد زنار شد	۲۳
زلف اگر خواہد بپوشد مہرِ عارض در نقاب		لیک نتواند شبش را صبح کردن آفتاب

چون ز جہ تیرگی می پرسد او از خشم و تاب | از کمال مہر زیر لب دہد زلفش جواب

۶۳۱	مردمک دارد سوادِ خویش از نورِ نگاه ہر کہ با خورشید بنشیند شود رویش سیاه	۲۴

از شب زلفش رود خورشید عارض در خفا | مہر نتواند نہفتن از فروغش زلف را
زلف او باشد بر خسارش تفوّق برملا | می پسندم در سخن مضمونِ قدسی[2] او را

۶۳۲	ہر کہ می دارد سر سودای زلف این جناب پای (جا دارد) کہ بنہد او بفرقِ آفتاب	۲۵

زلف او را چون گلِ خورشید[3] گلشن رنگ و بوست | زانکہ مہرِ عارضش در عاشقی معشوقِ اوست
با گلِ خورشید ۔ در تشبیہ دیگر گفتگوست | پیچ و تاب زلف را بنگر بلالی[4] رو بروست

۶۳۳	بشکند چون شاخِ گلبن می رود گلہا بباد زلف او بشکست ہر جا یک گلِ خورشید[5] داد	۲۶

حلقہ ہای زلفِ تو چون ہالہ می گردد عیان | دارد از رخسارِ تو صد ماہتابی در میان

[1] شعر سوم مال کمال خجندیست ۱۲
[2] قدسی ۔ شاعر مشہور و معروف کہ شعر سوم ازوست ۱۲
[3] گل خورشید ۔ نام گلی (بحر عجم)
[4] بلالی استرآبادی ۔ شاعر معروف کہ شعر سوم بالا ازوست ۱۲
[5] بیچگان یا سر سرکہ بالای گل

[illegible]

دیده ام در حلقهٔ زین حلقه هاے او نهاں		از فروغِ طبعِ مضمونِ اسیرِ خسته جاں	
۶۳۴	حلقهٔ زلفِ تو بر رخسارِ روشن بے نقاب عینکِ چشم است (در چشم) بروے آفتاب	۲۷	
زلف را کافر چرا گفتند کفارِ لعیں دلبرانِ هند هندو لیش لقب دندا زیں		کفر نقلِ کفر نبود اعتقادِ مؤمنیں کو سیه پوش و سیه رنگست و مشکینِ عنبریں	
۶۳۵	زلفِ ظالم گر به تشبیهِ بلاغت کافر است زلفِ یارم همچو میزانِ عادل و نصفت گر است	۲۸	
زلفِ مشکیں در بلاغت موجِ بحرِ اسودے حلقه اش گرداب و طوفانِ بلا را موردے		دائما از پیچ و تابش بحر را جزر و مدے ساحلِ این بحر رخسارے بنیلِ مقصدے	
۶۳۶	بحرِ اسود را به پیشِ زلفِ او آبے نبود حلقه در زلفش نبود و خوفِ گردابے نبود	۲۹	
نقشِ پاکِ مصرعِ زلفش کشد از رنگ چیں		مسطرِ تحریرِ چیں استاده باشد بے چیں	

(آصف اللغات)

نختہ سنجانِ عجم گویند سطرِ عنبریں ۔ شد نصیرِؔ[۱] اموراہلِ سخن را خوشہ چیں[۲]

۶۳۷ مصرعِ پیچیدۂ زلفش دوتا افتادہ است
معنیِ پیچیدۂ او پیشِ پا افتادہ است ۳۰

زلفِ خوبانِ عجم دارد اگر دستِ دراز ۔ دلربائی دلبری در دستِ خوبانِ حجاز
ہم دل آویز و دلآرا۔ دلستاں باشد بناز ۔ زلفِ یار ما ست سر افگندہ و ہم سرفراز

۶۳۸ گرچہ زلفِ خوبرویاں را درازی وصفِ اوست
زلفِ نازک را بعارض سرفرازی وصفِ اوست ۳۱

زلفِ او در گردنم انداخت طوقے از کرم ۔ قمریم دلدادۂ سرو روانِ دلبرم
از رخش حاکرد تا سودائے زلفش در سرم ۔ ہمچو نرگس در چمن آشفتہ با چشمِ ترم

۶۳۹ تا اسیرش شد دلم۔ در زلفِ او کرد ست جا
می شود دائم پریشاں با پریشاں آشنا ۳۲

زلفِ او از شانہ چوں آشفتگی ہا را نہفت ۔ از عرق صد قطرۂ گوہر بسازِ خویش مُفت

۱ نعیم، شاعرے معروف کہ شعر سوم ازوست ۱۲
۲ خوشہ چیں یعنی فیض حاصل کنندہ (معاصرینِ عجم)
۳ ایم، شاعرے معروف کہ شعر سوم ازوست ۱۲

سنبل از مضمونِ زلفش چوں گلِ نگیں شگفت		نکتہ سنجے ہمچو مرغِ نغمہ سنجے شعر گفت
۶۴۰	دستِ حسنش بر رخِ خود زلفِ پیچانے شکست سنبلستانے در آغوشِ گلستانے شکست	۳۳
زلفِ او خوابِ پریشانے کہ در شب دیدہ ام ہمچو موئے زلفِ او از فکر و غم کاہیدہ ام		در فراقش چوں نفیرے تا سحر نالیدہ ام نقشِ رویائے نصیر اینجاست نقشِ دیدہ ام
۶۴۱	زلفِ مشکینے کہ بر رخسارِ جانانِ من است ہو بہو تعبیرِ آں خوابِ پریشانِ من است	۳۴
نکتہ سنجان زلف را تارِ ترازو گفتہ اند برجِ میزانِ انگارِ ہیأتِ او گفتہ اند		حلقہ اش را پلۂ شاہینِ ابرو گفتہ اند سنگِ میزاں را عدیلِ خالِ ہندو گفتہ اند
۶۴۲	گر سخن سنجے ترازو گفت زلفِ یار را چوں ترازو می زند مو اندک و بسیار را	۳۵
زلفِ معشوق است مار و گوشِ او سوراخِ مار		حلقہ گیرد مار او بر مخزنِ سیمیں عذار

سیر او پرپیچ و پیچا پیچ و پیچاں پیچدار | کافراں زہرچشم[له] از زلف او در اضطرار

۶۴۳	ہر کرا افعی گزد ترسد ز شکلِ ریسماں مبتلاے خوف . ہر کافر ز زلفش ہمچناں	۲۶

ایں طناب خیمۂ حسن است یا حبل المتیں[لله] | رشتۂ گلدستہ یا تارِ تارِ سنبلیں
یا رگِ گلہاے[لله] مشکی یا عروقِ یاسمیں[لله] | تارا سرا زنفس . تار نگاہ ماست ایں

۶۴۴	حبذا تار و عروق و رشتہ شد تشبیہ زلف و ز گل و گلدستہ و چشم و نفس تو جیہہ زلف	۲۷

تارِ ہر مویش ولا از رشتۂ جاں ساختند | زیر ہر یک تار او صد راز پنہاں ساختند
موے تن را دافعِ سوداے انساں ساختند | ایں بود وجہے کہ زلفش را پریشاں ساختند

۶۴۵	زلفِ یارم عاشقِ خود را پریشاں می کند در سرم سوداے او حفظِ رگِ جاں می کند	۲۸

سنبلِ زلف ترا با سبزۂ خط حسن نشر[ه] | شہرتِ زلف و خطت ا شام و مغرب[ه] جہ نشر

له زہرچشم . غضبناک صاحب — نجم ذکر ایں با فات کردہ گوید کہ ... نگاہ محسوس شود ۱۲

لله حبل المتیں ... سیحی و استعارہ (از کلام اللہ) (بہار عجم)

لله گلِ مشکی قسمے از گل (بہار عجم)

لله یاسمیں نوعے از گل کبود رنگ (بہار عجم)

ه نشر . بمعنی منتخب اللغات و شیوع و ... دوبارہ سبز شدن گیاہ و معنی نشر دریں جا بمعنی حسن تمیم و حسن سبزی عبارہ وہم کہ ہماں سبزۂ خط حسن زلف پیدا کردہ دوبارہ سبز شدہ ۱۲

ه نشر . بمعنی فاش کردن خبر و دریں جا بمعنی افشا ۱۲

۲۱۸

زلف مشکبار

۵۳ ... شیرازه دیوان ...

۵۴ ...

این خطِ اشعار و آن شیرازهٔ دیوانِ حشر[۵۳]		الطفیٔ دیگر دارد این مضمون از زلف و نشر[۵۴]
۶۴۶	بر زبانِ باغبانان مدحتِ گلزارِ اوست بر لبِ مضمون پسندان لذتِ اشعارِ اوست	۳۹
کوچهٔ زلفش بود راهِ بگلزارِ بقا		نگذرد کس زین رهِ پرپیچ جز زلفِ صبا[۵۵]
سنبلستانِ طریقت راهمین زلف رسا		همچو (بوی گل گلشن) رهبر است و رهنما
۶۴۷	کس رهِ ظلمات جز خضرِ طریقت طے نہ کرد سیرِ زنگستان[۵۶] کسے جز چشمِ فرخ پے نہ کرد	۴۰
دودِ زلفِ دلبند از آتشِ رخسارِ اوست		دودهٔ[۵۷] چشمِ حسین از زلفِ عنبربارِ اوست
سرمهٔ مژگانِ خوبان سرمگین آثارِ اوست		هم سوادِ چشمِ شان دودے ز زلفِ تارِ اوست
۶۴۸	دودهٔ پیچانِ زلفش در نظر دودِ چراغ می برارد سرکشان را دودِ[۵۸] او دود از دماغ	۴۱
گیسوی مشکیں برنگِ نافهٔ مشکِ تتار		مشک می ریزد برخسارش ز زلفِ مشکبار

۵۵ زلف صبا ... (رائج)

۵۶ زنگستان ... از تشبیهات زلف ... (... زلف)

۲۱۹

۵۷ دوده یعنی دود چراغ (برهان قاطع)

۵۸ دود از دماغ برآوردن - متعدی (دود از دماغ برآمدن) کنایه از کمال رنج و هلاک شدن است ۱۲

می بروز زلفِ[1] صبا بوئے ہمیں زلفِ نگار
سنبلِ تر در چمن بربوئے زلفِ او نثار

۶۴۹ زیں سبب گفتند بادِ شرق را زلفِ صبا
در بلاغت زلفِ[2] شب از زلفِ او مشکیں قبا ۴۲

زلفِ او برجِ بلند و تارِ مو مشکیں کمند
مہر و ماہِ عارضش زینت دہِ چرخِ بلند
زیں دو تشبیہ بلندش لطفِ مضموں ہا چنید
ہیأتِ مجموعیش اربابِ ہیأت را پسند

۶۵۰ از ہمیں برجِ بلندش پستیِ چرخِ بریں
وز ہمیں تارِ کمندش آسمانہا بر زمیں ۴۳

زلفِ او شانِ نزولِ مصحفِ رخسارِ اوست
در نزولِ وحیِ زلفِ او خطش آثارِ[3] اوست
تا بہ تفسیرِ خطِ او جا بجا اذکارِ اوست
روحِ[4] اعظم حاملِ او واقفِ اسرارِ اوست

۶۵۱ از نزولِ آیتِ زلفِ پریشاں شانِ خط
عارضِ خط آفرینش جامعِ قرآنِ خط ۴۴

زلفِ مشکیں را بلا گفتند استادانِ فن
کس بلاگردانِ[5] آں زلفِ یار نبود ہمچو من

۱ زلفِ صبا، صبا باشد (بحر عجم)
۲ زلفِ شب، یعنی تیرگیِ شب و ہالہ شب (بحر عجم)
۳ آثار وحی مراد است
۴ روحِ اعظم، کنایہ از جبریل اشارہ بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم (بحر عجم)
۵ بلاگردان، یعنی فدا (آصف اللغات)

221

چوں بلا بسیار را گویند ار باب سخن | موے بسیارے بود در جعد زلف پرشکن

652 | از بلا پیدا شود چوں معنیِ امرِ غریب
شد مضامینِ عجیبِ او بلاغت را نصیب | 45

غافلاں را چابکِ زلفش بہ ہشیاری کشد
گر ز ازیک ضربہ اش صد ذلت و خواری کشد | زلفِ محبوباں مکافاتِ سیہ کاری کشد
خامہ ام از چابکش تصویرِ بیداری کشد

653 | مرد چابکدست در ہر کار گردد کامیاب
چابکِ زلفش کند بیدار غافل را ز خواب | 46

بگذرد صبح و مسا بر زلفِ مشکینش نسیم
دلبرِ من برد از من مایۂ امید و بیم | در چمن آرد ز زلفِ عنبرینِ او شمیم
در تلاشِ دل و آلا یا کند طبعِ سلیم

654 | پیچ و تابِ زلف داند یا صبا داند کجاست
ہر کسے گوید نمیدانم خدا داند کجاست | 47

زلفِ او چوں بحرِ اسود می نماید جزر و مد | موجِ زلفِ او بجوشِ خویش دارد شد و مد

پاے بااین شد و مد بیرون نمی دارد ز حد		حلقه ها چون فلس ماهی (دور باد از چشم بد)
۶۵۵	سایه چون افگند آن زلف گرہ گیرے بر آب موج از شرمش فرو شد ہمچو زنجیرے در آب	۴۸
زلف ناز کمند رہروان عشق او را رہنما دستگیر اوست زلفش ہر کہ می افتد ز پا		تا بمنزل می رساند یاری زلف رسا زلف یارت او ہمہ ... در بند گیرد اژدہا
۶۵۶	می شود رہزن چو چشم یار گردد مست خواب شب رو طرار از خوف عسس در پیچ و تاب	۴۹
عارضت چون روز روشن زلف مشکینت چو شام کس ندید اندر روز را از شب اگر نائی ببام		عکس گیر عارضت مہر ست در عالم مدام زلف شب از عنبرین زلف تو می باشد بکام
۶۵۷	زلف مشکین تو چون بر عارض انداز و نقاب تیرہ گردد روز ما زانسان کہ گیرد آفتاب	۵۰
از شمیم زلف او زلف صبا شد شرمسار		زلف سنبل ہم سواد سنبل زلفش نثار

۱ شد و مد. بمعنی [illegible] (ہفت قلزم) [illegible]

۲ [illegible] زبان. بمعنی شان و شوکت ۱۲

۳ دستگیر. بمعنی مدد و معاون.

۴ از پا افتادن. بمعنی از پا افتادن بر زمین (ہفت قلزم)

۵ [illegible] بمعنی [illegible] (کشف اللغات)

۶ [illegible] بمعنی [illegible] ۱۲

۷ [illegible] گرد دوار. بمعنی [illegible] (ہفت قلزم)

۸ زلف شب. بمعنی تاریکی (ہفت قلزم)

۹ بکام بودن. بمعنی کامیاب بودن (کشف اللغات)

۱۰ آفتاب گرفتن. بمعنی گرہن آفتاب (کشف اللغات)

۱۱ زلف صبا. صبا باشد (ہفت قلزم)

زلفِ لیلیٰ وار داز لیلاے زلفش انتشار		ہمچو مجنوں گفت سوداے عجم دیوانہ وار	
۶۵۸	تا کے از سوداے زلفِ یار باشم در تعب روز رسامانِ جنوں خواب پریشانہا شب		۵۱
از تحکم ہاے کاکل زلفِ او برہم شود سطوتِ او در نگاہِ سر بلنداں کم شود		زانکہ در میدانِ عارض قامتِ او خم شود شانۂ او باعثِ ناچاقیِ باہم شود	
۶۵۹	شانۂ بالانشیں چوں کاکل افشانی کند زلفِ نازک زیر دستِ او پریشانی کند		۵۲
زلف را گویند ارباب خرد شیرازہ بند در چمن زلفِ عروس از زلفِ یارم بہرہ مند		زانکہ اوراقِ کتابی چہرہ را دارد بہ بند فکرِ فردوسی بود رنگیں کلاماں را پسند	
۶۶۰	زلفِ او بر گردِ عارض رشتۂ گلدستۂ کز رخ و لب غنچہ و گل را بہم بر بستۂ		۵۳
زلفِ خوبانِ جہاں باگوش سرگوشی کند		شانہ می نالد کہ او احساں فراموشی کند	

زلفِ مبارک

۲۲۳

زلف مبارک

۵۱ والی قمی شاعرے معروف

شعر سوم ازوست ۱۱

۵۲ زلف صبا صبا شاعر

۵۳ رعب و داب بر زبان

[illegible]

گاہ ہمچوں بیخوداں اظہار مدہوشی کنند		والٰہی حفظ ادب ایمائے خاموشی کنند

٦٦١	زلف یار من گہے با من گہے با شانہ ساخت از پریشاں اختلاطی ہا مرا دیوانہ ساخت	۵۴

زلف نازک را پریشاں می کند زلف صبا		تا بگلشن می رود بوے لطیفش در ہوا
چوں پریشاں می شود بویش بگلشن جا بجا		سنبل آشفتہ بر بوے پریشانش فدا

٦٦٢	از پریشانی پریشاں می شود آشفتہ تر وز پریشاں حالی من زلف او دارد خبر	۵۵

بر رخ زلف تو اکنوں رعب و داب دیگر است		در دل (محزوں اثر شیرش) اضطراب دیگر است
زلف پر پیچ ترا ہر زتاب دیگر است		در خم ہر پیچ و تابے پیچ و تاب دیگر است

٦٦٣	زلف پیچاں تار تار و تابدار و پیچ پیچ زلف سنبل پیش ایں ہمسر نگرفتی زہیچ	۵٦

بوے زلف اوست در گلشن گر گویندش شمیم		از بہارستان عارض در چمن آرد نسیم

۵۴ [illegible]

۵۵ [illegible]

سر بسر منت پذیرش سنبلستان نعیم		نقش مضمون از شمیم زلف او بندد کلیم	
۶۶۴	یکسر مو وصف بوی زلف را سر می کنم نافه گوش خلق را از مشک او فر می کنم	۵۷	
گرچه می بینم بعالم عاشقانش صد هزار او پریشانست و عشق من بدل دارد قرار		از هزارانم یکی دلدادهٔ آن زلف یار از مآل کار خود گوید علی سبزوار	
۶۶۵	دل بزلفش داده ام حال دل شیدا مپرس جز پریشانی ندیدم سود این سودا مپرس	۵۸	
یک قلم نقش هزاران موی او بست آنچنان یک زبانم می کند صد وصف زلفش حیان		کز طرازش مو بمو هر موی زلف او عیان صد زبان ار چون علی بر حسن فکرم یکزبان	
۶۶۶	سر بسر شوریده ام از کثرت مضمون بکار همچو زلف یار دارم یکسر و سودا هزار	۵۹	
موشگافی های فکرم ریخت چون تحریر زلف		مو قلم برداشت بر لوح رقم تصویر زلف	

۲۲۵

معروف کز شعر سوم از دست ۱۲ ... موشگافی ... (بهار عجم) ... تحریر ریختن ... کشیدن ... (اصطلاحات) ... مو قلم ... تصویر کشی ... (بهار عجم)

[illegible]

خال مبارک

دیدہ چوں بر مصحف رخسار خود تفسیر زلف		شد ولا در دیدۂ ممدوح من توقیر زلف
۲۲۶	یار من بر صنعتم چوں چشم نازک باز کرد خامہ بر مستوی تصویر نقش ناز کرد	۶۰
۳۲	**خال مبارک**	۲۷
از سواد طبع روشن می کشم تصویر خال نکتہ سنجان سخن دائم بہ تکمیل جمال		بر رخ دلدار دارم از وجودش احتمال از بلاغت در سخن کردند ذکرش خال خال
۲۲۸	من بخواب خویشش بر عارض ندیدم خال او نقطۂ شک دائمش بر عارض تمثال او	۱
خال عارض در بلاغت مظہر حسن نکات خط پاکش خط کشیدہ و واو خالش را نجات		در سخن خال سیاہ ماخذ خط حسن ذات دانہ در تربت نہاں شد چوں دم آمد نبات
۲۲۹	تخم ریحاں را ولا تا از عرق آبے رسید سبزۂ خط رخش از دانۂ خالش دمید	۲

۲۲۶

ملہ باز کردن یعنی کشادن (صرف اللغات)
سہ سواد طبع، ترکیب اضافی بمعنی ملکہ و قوت معلومات ۱۲
سہ نکتہ سنج، باریک بین (بہار عجم)
سمہ خال خال، کم یاب و مقابل با استیعاب (بحر عجم)
ھہ نقطۂ شک، نقطہ کہ بر کلام

لہ [illegible] التحقیق [illegible] و اصطلاح [illegible] ریحان [illegible]
لہ خط [illegible]

خال تیابار

۲۲۷

	گو سخن آرائیِ شاعر بنا شد معتبر از شمائل خالِ رخسارش نیامد در نظر		نکته سنجان را روا باشد تصرف ها مگر خال دارد چشمِ شوکت ۱ از حقیقت بی خبر
۶۶۰	خالِ رخسارش سپندِ آتشِ رنگِ گل است چینِ زلفش از نزاکت موجِ بوی سنبل است	۳	
	عارضِ او را خطِ او هالهٔ ماهِ منیر مرکزش از نقطهٔ خالی نشد منت پذیر		دورِ خط بر گردشِ پرکارِ دوران حرف گیر نقطه اش را خال داند صائبِ ۲ روشن ضمیر
۶۶۱	اخترِ برجِ سعادت مرکزِ پرکارِ حسن خالِ عارض می فزاید رونقِ رخسارِ حسن	۴	
	در شمائل خالِ مشکین بر رخسارش ندید باغبان گوید که آبی تخمِ ریحان را رسید		خط نمیدانم چسان عارضِ پاکش دمید سبزهٔ شاداب در گلشن ز تخمش سر کشید ۳
۶۶۲	از عرق شد دانهٔ خالش بروی پاک سبز ۳ تخمِ قابل می شود در خطهٔ نمناک سبز	۵	

۱م [illegible] شاعر [illegible]
۲م [illegible]
۳م [illegible]
۴م [illegible]

۵ سبز شدن دانه عرق کردن قوت نامیه در تخم (در بحر عجم)

	چون خطِ سبز ترا دیدند محبوبان بباغ طوطیِ خط صحبتِ خالے نخواہد ہمچو زاغ	شد خطِ رخسارِ شان ہمچون خطِ پائے[1] کلاغ زین مقالِ شکّر ایں اہلِ شمائل باغ باغ[2]	
۶۷۳	از سوادِ خال بر آئینہ ات داغے نبود در چمن زارِ رخت با طوطیش زاغے نبود		۶
	ذکرِ خالے بر رخِ او زینتِ تمثال است در خطِ آیاتِ عارض نقطۂ بر دال است	قطرۂ آبِ رخش از عکسِ زلفش خالِ اوست فکرِ سالک[3] اے ولا گویم کہ حسبِ حالِ اوست	
۶۷۴	خال را چون دید زاہد سبحہ از دستش فتاد از پئے یک دانہ صد دانہ را بر باد داد		۷
	دامِ زلف و دانۂ خالے ندارد یارِ ما ہیچو معشوقِ تو نبود شیوۂ دلدارِ ما	نیست یارِ ما چو خوبان در پئے آزارِ ما کشتہ را بسمل شمردن نیست آہی[4] کارِ ما	
۶۷۵	خالِ منما کشتۂ[5] آن نرگسِ مستانہ را کس نیندازد بہ پیشِ مرغِ بسمل دانہ را		۸

[1] خطِ پائے کلاغ۔ خطی کہ بد و شکستہ باشد و شکستہ و ناخوانا، ویزیشان (۶، ...)

[2] باغ باغ۔ بسیار شگفتہ و خوش (آصف اللغات)

[3] سالک یزدی۔ شاعر معروف کہ شعرش سر بالا دست ۱۲

[4] آہی ترشیزی۔ شاعر

[5] معروف است ... مقصود از بسمل ... ۱۲

خال مبارک

۲۲۹

سوخت خالش چوں سپند از آتشِ رخسارِ یار سحر را باطل کند ایں خانۂ معجز نگار		خالِ او زیں وجہ نبود در شمائل آشکار سحرِ یار خود نماید ازرقیِ نامدار
۶۷۶	خال را بر رخ مگر کرداو بہ سحرِ عشوہ بند ورنہ بر آتش کجا آرام می گیرد سپند	۹
می کشند اہلِ شمائل صورتِ اشکال را نقطۂ موہومِ او بے فرض کردم خال را		می نمایند از رسائل صحتِ اقوال را فکرِ فیضی می نماید شرحِ ایں اجمال را
۶۷۷	صورتِ حالِ من و آں خالِ رخسارش کہ یست درمیانِ ہر دو فرقِ نقطۂ او اند کیست	۱۰
خالِ مشکیں نکتۂ حسن است در نقشِ جمال گر قیاسِ خال گیرد صورتِ فرضِ محال		در وجودِ خالِ او دارد شمائل احتمال قولِ فرد و شئ در حسنِ صورت حسبِ حال
۶۷۸	دل پر از سودائے خال و خط بود پیشِ نظر زانکہ ایں جا در نمی گنجد سرِ موئے دگر	۱۱

خالِ مبارک

چشمِ آہوے نگاہش ہیچو آہو رم کند زلف برہم نقطۂ موہوم را مبہم کند		ایں رسید نہاے آہو زلف را برہم کند فکرتِ وحشیؔ خفاے خال را محکم کند
۶۷۹	خالِ مشکینش کہ زیرِ نرگسِ جادو فتاد در بیاباں نافۂ مشکے است کز آہو فتاد	۱۲
خالِ عارض نقطۂ شبگوں ز مشک و عنبرے معنیِ خالے جوانمردو نشانِ لشکرے		در بلاغت فتنہ زادو در آریانیک اخترے کفریؔ شیراز گوید خالِ ہندو کافرے
۶۸۰	خال بر رخسارِ جاناں گر نہ باشد گو مباش ہندوئے نزدیکِ قرآں گر نباشد گو مباش	۱۳
نقطۂ شک را نخواہد مصحفِ رخسارِ یار صحتِ قرآں بصادِ چشمِ او شد آشکار		زانکہ دارد بر خطِ خطّاطِ قدرت اعتبار حسنِ اسنادِ لالِ دانشؔ دال بر حسنِ عذار
۶۸۱	صفحۂ رخسار او را احتیاج خال نیست در خطِ آیاتِ مصحف نقطہ بر دال نیست	۱۴

۲۳۰

فکرتم چوں چشم در خوابِ تمنایش کشود
چوں نقابِ حسنِ یار ہم روے ناکامی نمود

از شمائل منکشف شد خال بر عارض نمود
بر روانِ اقدست جامی فرستادم درود

۶۸۲	اے بگورِ خویش بردی عشقِ خالِ عنبریں دانہ چوں موریابد می برد زیرِ زمیں	۱۵

کس بروے آتشینش دانۂ خال ...
چوں سیہ خالے بروے روشنِ خوباں پدید

ہر چہ می سوزد مگر از چشم گردد ناپدید
داستانِ کفر او روشن شد از فکرِ وحید

۶۸۳	خالِ یارِ خویش را در دل نشستے دادہ است دل بدستِ ہندوِ آتش پرستے دادہ است	۱۶

اے ولا تصویرِ خالے را کشیدن کارِ تست
نقطۂ موہوم اینجا نقشِ خالِ یارِ تست

گو بر خسارش نمود زینتِ اشعارِ تست
غیر مرئی را نمودن جادوِ افکارِ تست

۶۸۴	نکتہ سنجی ہاے تو بہ چرخ کارے کردہ است نقطۂ زر ہمچنیش را خالِ عذارے کردہ است	۱۷

۲۳۱

۳۳	گوشِ مبارک	۲۸
خامه‌ام گردید چون آمادهٔ تصویرِ گوش راویانِ معتبر را یافتم محضِ خموش		من بر اقوالِ فضائل برگشادم گوشِ هوش نقشبندانِ شمائل حقیقت پرده‌پوش
۶۸۵	چشمِ دید خواب در تصویرِ او بردم بکار حسنِ گوشِ پاک را در نقش آوردم بکار	۱
چون کہ وے گرده ام بهزاد گوشے تیز کرد شوخیِ طبعش ولا هرچند جست و خیز کرد		دستِ صنعِ من سمندِ کلک را مهمیز کرد گوشِ او مالیدم و از سرکشی پرهیز کرد
۶۸۶	گوش تا گوش از نکاتِ صنع چون آگاه شد همچو اسپِ خوش عنان ثابت قدم بر راه شد	۲
گوش بر آوازِ وصفِ گوشِ گل اندر چمن چون شود آمادهٔ گلگشتِ گل خسارِ من		گوشِ گل از مدحتِ او گوش آرای سخن گل شود سرگوشیِ گل در جوارِ یاسمن
۶۸۷	گوشِ گل ترمی شود از مدحتِ آن لاله فام	۳

	گوش می گردد گل از وصف بناگوشش مدام	
گل گوش وار ز بناگوشت خجل برگ گل است موی پیچان موبمو در دامن گل سنبل است		موی گوشت در نگاه موشگافان کاکل است مو قلم در مدحت و نغمه زن چون بلبل است
۶۸۸	در گلستان گوش نازک خندهٔ صبح چمن جلوهٔ حسن بناگوشت بهار یاسمن	۴
گوش او گل موی او پیچان رگ گل در بهار ابر موی گوش او ز آب صدفش قطره بار		می کند بر موی گوشش گل ز خود در اشک گوش او در رشک صدف زین دانه های آبدار
۶۸۹	گوش دریا زین در نایاب شد تشبیه گوش جوهر دریا سلک سی گوشش خود فروش	۵
فکرتم آن گوش نازک را گل بی خار گفت زر دراش چشم من آئینه انوار گفت		باغبانش در چمن بر شاخ گل گلزار گفت فکر جویای سخن آویزه اسرار گفت
۶۹۰	قطرهٔ آبی که از دست بناگوشش چکید	۶

گوش مبارک

	گوہرِ آویزہ گوشست در چشمِ امید	
حلقۂ گوہر چہ حاجت حلقۂ گوشِ ترا چوں سرِ آں زلفِ شبگون تو از بختِ رسا		موے گوشت در وضو دارد گہر از قطرہا راست و صبحِ بناگوشت کند دستِ دعا
٦٩١	گوشِ دریا گوشش دارد ز موجِ احوالِ او بحرِ رحمت ہمچو موج آید باستقبالِ او	٧
گوشِ ہوشِ خود بپا کردیم در فرمانبری گوش تا گوشیم ماہر در فنِ صورتگری		بر صدا داریم دائم گوشِ خم در چاکری ہمچو صائب در سخن داریم جانان تری
٦٩٢	گوش بر آوازِ پاکت حلقہ در گوشیم ما از سحر خیزانِ آں صبحِ بناگوشیم ما	٨
حرفِ شیریں شہدِ تر پہ مذاقِ خوش کلام قلقلے پیدا شود چوں در سخن ریزد بجام		گر لبِ شکر شکن ریزد بہنگامِ کلام جامِ گوشے بہ زِ فکرِ واسطیِ بلگرام
٦٩٣	گوشِ یارِ من کہ بالاے بلوریں گردن است	٩

	این بلورین قیفِ مینای بلورین گردن است	
زلف را مضمون طراز اینکه سنبل گفته اند موی گوشِ پاک را همرنگِ کاکل گفته اند		گوشِ نازک را بتشبیهِ سخن گل گفته اند فکرتِ اعجاز را آهنگِ بلبل گفته اند
۶۹۴	که دماغت را بگلشن تاب شورِ بلبل است پرده های گوشِ تو نازک تر از برگِ گل است	۱۰
زیرِ گوشِ تو جانان در لطافت همچو شیر من بوصفِ جوی شیری همچو فرهادم شهیر		نرمیِ او در لطافت آبروریزِ حریر مخلص از توصیفِ شیرین شد بخجلت گوشگیر
۶۹۵	دید چون فرهاد جوی شیر از پایین گذشت در دلش صبحِ بناگوش از رخِ شیرین گذشت	۱۱
در شبِ زلفِ تو مهتابِ بناگوشت عیان زلفِ مشکین ناز بر همسایگی دارد ازان		حلقه در گوشِ بناگوشِ تو زلفِ مهوشان چشمِ دیدِ دوست در عالم ولای مدح خوان
۶۹۶	شامِ وصلِ یار از همسایه گوشت گرفت	۱۲

۲۳۵

گوشِ مبارک

	دولتِ بیدار از صبحِ بنا گوشت گرفت	
	دلبرم آویزه را زیور نسازد تا بدوش / از دُرِ گوشے ندارد حسنِ مصنوعی بگوش — حائلے را عیب دانند گوشِ یارِ حق نیوش / یارِ صائب ابین از حلقهٔ زر خود فروش	
۶۹۷	تا بفکرِ گوشوارِ آن سیمبر افتاده است / پیچ و تاب در رشته در جانِ گہر افتاده است	۱۳
	حلقهٔ گوشِ تو جاناں حلقهٔ در گوشم نمود / حلقه اش با حلقهٔ سیمیں چه فرق از ہم نمود — بے سر و پا حلقه سان کارِ مرا برہم نمود / حلقهٔ فیروزه ہم در حلقهٔ ماتم نمود	
۹۶۸	تا مرا بر حلقهٔ گوشت نظر افتاده است / حلقهٔ گوشِ حسیناں از نظر افتاده است	۱۴
	دلبرا در بناگوشش ندارد گوہرے / از عرض آئینه گیرد حسنِ ذاتِ جوہرے — حسنِ پاکش از وفا دارد بباطن پورے / یار یاری در عجم بے بہره و بدگوہرے	
۶۶۹	گفت ملّا اے درِ گوشت مرا بیہوش کرد	۱۵

حلقه در گوش کردن یعنی مطیع و منقاد کردن

حلقهٔ فیروزه کنایه از آسمان (بحر عجم)

حلقهٔ ماتم ... (بحر عجم)

حلقهٔ گوش نام زیورے ۱۲

	بیو فازین گوش بشنید و بدرنا گوش کرد [۱]	
	نرمهٔ گوشت بیاضِ صبح را سازد خجل از بناگوشِ تو مهرِ چرخ را سوزے بدل	چهرهٔ خورشید از شرمِ عرض شد منفعل ماهِ کامل را طبیعت از فروغش مضمحل
۶۰۰	صبح از حسنِ بناگوشِ تو می گردد سپید آخرِ مه شب ز مهتابش نه گردد نا امید	۱۶
	در وضو آبیکه ریزد از بناگوشِ تو یار در چمن از برگِ گل باشد گلابے قطره بار	گوهرِ آویزه بناید بچشم آبدار [۵۲] دلبر از پستیِ مضمون ست صائب [۵۳] شرمسار
۶۰۱	قطرهٔ آبے که چشمش بر بناگوشِ تو دید گوئیا از برگِ گل یک قطرهٔ شبنم چکید	۱۷
	صبح از گوشِ سپید و شام از زلفِ سیاه آفتاب از عارضِ [۵۴] الفت نیاید در نگاه	ماهتاب از نرمهٔ گوشت ز رخسارِ چو ماه عارضِ نو آفتاب و نرمهٔ گوشت پگاه
۶۰۲	چشمِ من صبحِ بناگوشِ تو چون بیند بخواب	۱۸

۵۳ صائب صفاهانی شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲

۵۴ عارض دیبجا بمعنی ابر است (منتخب اللغات)

گوشِ مبارک

	طالعِ بیدارِ من داند بر آمد آفتاب		
	للہ الاحسان بسر بردم[1] شبِ لفِ دراز سجدہ زیرِ طاقِ ابرو ساختم با صد نیاز	صبح از بانگِ مؤذن چشمِ من گردید باز زینہ گوشِ تو باشد اوّلِ وقتِ نماز	
۷۰۳	راحتِ خوابِ سحر صبحِ بناگوشت ربود دل بیادِ روے روشن از خدا غافل نبود		۱۹
	شب بہ گلگشتِ چمن برگِ گلِ تر در نظر چوں بحسنِ اتفاق آں مہرِ من شد جلوہ گر	یادِ صبحِ زمزمہ گوشش بچشم آرد سحر چوں گلِ خورشید صائب[2] گشتم از خود بے خبر	
۷۰۴	شبنمے چوں خرمنِ گل را در آغوش آورد دیدہ ام تابِ صفاے آں بناگوش آورد		۲۰
	می چکد آبِ لطافت از بناگوشِ ترے در بہارستانِ گل زار است آبش جوہرے	چوں دُرِ آویزہ گوشے بدوشِ دلبرے رنگ و بویش ہمچو برگِ گل لطافت پرورے	
۷۰۵	گر بہ پیراہن چو گل چاکے زنم معذور دار		۲۱

[1] بسر بردن۔ کنایہ از گذرانیدن و با تمام رسانیدن (آصف اللغات)
[2] صائب صفاہانی مشاہیر معروف کہ شعر سوم بالا دست ۱۲

	باغبان صبح بناگوشے است پیدا در بہار	
زہے گوشش گوش صبح و عارض او آفتاب / در حریش دیدہ ام سیل و نہانش را بجواب		شام زلفش از بیاض صبح او در پیچ و تاب / از ریاضی یافتم ماہیتش را در کتاب
۴۰۶	در جہان صبح بناگوش نگارم ہر سحر / می کند با آفتاب از یک گریبان سر بدر	۲۲
سنبل زلفش کہ سر گوشی کند با او صریح / گوش پاکش گوش دارد بر کنایات مدیح		موشگافی ہائے او را گوش او داند فصیح / تازہ مضمونے بگوشم خورد از فکر مسیح
۴۰۷	گرچہ گوش گل ز شبنم سُفتہ گوہر در چمن / او نیازد گفت در تعریف او حرفے چو من	۲۳
گل بسمع وصف گوشش گوش خود بکشادہ است / می نشنود گرچہ گوش خود بمضمون دادہ است		بر صلۂ مدحت او گوش خود بنہادہ است / اے ہوا آگو یہ نسیم گوش گل افتادہ است
۴۰۸	گل کہ دارد گوش سنگیں در چمن مانند خوش	۲۴

۲۳۹

	زانکہ سیمابے ز شبنم آسماں کردش بگوش			
ہیچکہ واپس نمی گردد صدائے زیرِ قفس[ک۱] از برائے دادخواہاں گوشِ او فریادرس[ک۲]			در تکلم او نمیدارد سروکارے بکس سائلے را از سخن در دل نمی باشد ہوس	
۲۵	گر نبودے رہ گذر[ک۳] چوں گوش در اعضائے تن تنگ می شد در جہاں گفتگو رہ بر سخن			۷۰۹
می نماید در نگاہِ گلرخاں[ک۴] گرد گلال فکرِ استاد خجندی در سخن دارد کمال[ک۵]			سرخیِ موہوم حسنِ نرمۂ او در جمال بوالعجب رنگِ شفق ہم در جنوب و ہم شمال	
۲۶	صبح را در خونِ دل حل کردہ حسنِ گوشِ او تا بنا گوشش چنیں پروردہ حسنِ گوشِ او			۷۱۰
نالہ را داند مضافِ[ک۶] عندلیبِ نغمہ زن چاک در پیراہنِ گل خاک در چشمِ چمن			داد گل گوشے[ک۷] بسمعِ داستانِ منکرِ من از بنا گوشِ تو اے ترکِ سمن بو گلبدن	
۲۷	گل فدائے نرمۂ گوشت و گوشِ گل[ک۸] گراں			۷۱۱

ک۱ قفس: از تشبیہات گوش است (بہارِ عجم۔ بمعنی گوش)
ک۲ فریادرس: یعنی دادرس (آنندراج)
ک۳ رہگذر: یعنی شاہ راہ۔ (بحرِ عجم)
ک۴ گلرخاں: محبوباں (بہارِ عجم) ذکر گلرخ کردہ
ک۵ [illegible]
ک۶ [illegible]
ک۷ [illegible]
ک۸ [illegible]

	از مضامینِ گلِ گوشِ تو بلبل نغمه خواں	

گوشِ گل وصفِ گلِ گوشِ ترا ناگوش کرد برگ ریزِ گل چو مرزنگوش را گلپوش کرد		اضطرابش بلبلِ پُر نغمه را خاموش کرد بلبلِ خاموش را بے برگیش مدهوش کرد

۷۱۲	برگ ریزانِ چمن چوں دید در فصلِ بهار عندلیبِ نغمه زن شد برگِ گلِ گوشت نثار	۲۸

از بناگوشش خجل شد گوشِ خوبانِ جهاں طبعِ من تا شد بوصفِ گوشِ او گوهر فشاں		می چکد آب از درِ آویزهٔ گوشِ بتاں دادِ فکرم داده گویا اشرفِ مازندراں

۷۱۳	تا سخن هایت ولا مشهورِ بحر و بر شده گوشِ دریا آب بردو نامِ او گوهر شده	۲۹

شکرِ حق کو بر صفاتِ گوشِ خود گوشے نهاد از کمالِ شوق بر تصویرِ خود چشمے کشاد		گوش بر حرفم کشود و از سخن گردید شاد بر زبانِ شعرِ معزِ فطرتِ فرخ نژاد

۷۱۴	از صفاتِ گوش مضمونے فرو نگذاشتی	۳۰

۲۴۱

۵۸ اشرف مازندرانی. شاعر معروف و شعر سوم مال او ست ۱۱

۵۹ گوشِ دریا. کنایه از صدف (... عجم)

۶۰ گوش نهادن. متوجه شدن (بهار عجم)

۶۱ گوش بر حرف کشودن. بتوجه سماعت کردن (... عجم)

۶۲ چشم کشادن. ملاحظه کردن ۱۱

۶۳ معز فطرت. شاعر معروف و شعر سوم از او ست ۱۱

لب مبارک

	گوشِ گردوں کر کہ جائے گفتگو نگذاشتی	
۲۹	**لبِ مبارک**	۳۴

لوحِ نقشم چوں لبِ خنداں تصویرِ لبش اے ولا دارم لب و دنداں تصویرِ لبش		خامہ ام انگشت در دنداں تصویرِ لبش می کشم لب را تہِ دنداں بہ تصویرِ لبش
۱	زلف و مشکیں خامہ را در نقش سرگرداں کند جوشِ شنجرف آمد را چوں حوض لب گرداں کند	۶۱۵
چوں لب و دندانم از لب بدنداں می گزد اے ولا ایں کارِ نازک کلکِ یارا می سزد		مانی از تصویرِ لب سودائے خامے می زند کسوتِ تصویر در رنگِ مخالف می زند
۲	می ندانی ہر کسے را بہرِ کارے ساختند میلِ او را از ازل در خاطرش انداختند	۶۱۶
چشمِ مانی را بحسنِ صنعتِ من باز کرد تا بہ تصویرِ تکلم دستِ من اعجاز کرد		کردہ تصویر را چوں خامہ ام پرداز کرد خندہ در حسنِ لب نمود و نقشِ ناز کرد

۲۴۲

۱ گوش گردوں کر - نغز بخشید ...
۲ انگشت در دنداں - بہ تحیر (بہار عجم)
۳ لب بہ دنداں گزیدن (آصف اللغات)
۴ لب و دنداں داشتن قابلیت (بہار عجم)
۵ سرگرداں - بمعنی پریشاں (استدراک)
۶ لب گرداں کردن حوض ... (بہار عجم)
۷ سودا - بمعنی خیال (بہار عجم)
۸ لب و دنداں داشتن قابلیت

۴۱۷	نکته دان بهزاد بر نقش لب او بوسه داد لب بلب بر آفرین حسن صنعت لب کشاد	۳

شکر افشانی نماید آں لب شکر شکن — زلعلِ لب شیرین کشد هر آں بهر شیرین کارِ من
موقلم در دست میسر و فم بکار خود نشستن — ترشرو مانی ز فکرِ اشرف شیریں سخن

۴۱۸	نقشِ لعلِ شکریش را چناں مانی کشد خامه مو در کف او چو ارژنگ مانی کشد	۴

در شب نقش لبِ شیریں او دیدم بخواب — شد بیادم (از ندامت چو شکر دریا آب)
نیشکر را از برائے خامه کردم انتخاب — نقشِ لب ابستم و بیدار گردیدم ز خواب

۴۱۹	جمله مژگانم به مژگانم غنچی چسپیده بود زانکه چشمم این لبِ شیریں بخواب دیده بود	۵

ایں لبِ شیریں لب حوضِ لطیفِ کوثر است — رتبه اش بر لب تا لب از چاهِ ذقن بالاتر است
یا لبِ دریاست یا همچوں صدف پر گوهر است — ایں لب شیریں است یا شیرینی شکر است

۷۲۰	تا دہانش لب زند نشود زہم یکدم جدا چون زبانش لب زند در دم شود از ہم جدا	۶

ہر لب حرف آفرینش مصدر لطف زبان — در لبش او چون ضمیر مستتر راز دہان
آن بود ملحق ازین و این بود مشتق ازان — آن عیان مانند لفظ و این چو مضمون نہان

۷۲۱	در میان ہر دو لب تکرار می بینم مدام زانکہ میدارند لب ہا در دہان او کلام	۷

درگلستان ہر دو لب یک غنچہ جان پروری — ہر یکے زان ہمچو گل یا از گلے برگ ترے
یا انار شیرینے یا شہد و قند و شکرے — یا بود یا قوت و مرجان یا عقیق و گوہرے

۷۲۲	از صفاتش نورس و رنگین سخن رنگین بہار شکرین شکر شکن۔ گوہر فشان و آبدار	۸

قند ریزد یار ما از لعل شکر بار خویش — حرف شیرین اپسند و شوخ در گفتار خویش
می ندارد جنگ در گوش و لب از اسرار خویش — صائب بے باک می گوید ولا با یار خویش

ملہ لب زدن۔ یعنی خاموش شدن (۔ مترجم)

ملہ لب زدن۔ یعنی سخن گفتن (۔ مترجم)

ملہ ضمیر مستتر۔ ضمیرے کہ در لفظ ظاہر نبود چنانکہ ہو در فعل ماضی آن را

ملہ کلام یعنی گفتگو است و گاہے بمعنی بحث ہم استعمال کنند۔ صاحب

[illegible]

ملہ شوخ [illegible]

[illegible]

ملہ صائب [illegible]

۶۲۳	بوسه ریزد جاے حرف از لعلِ شکر بارِ تو جنگ باشد گوش و لب را بر سرِ گفتارِ تو	۹
گفته اند او را لبِ حرف آفریں اہلِ زباں ہم شکر بار و شکر ریز است ہم شکر فشاں	خوش ادا خوش حرف و شیریں لہجہ و شیریں بیاں پردہ آہنگ و خوش آہنگ و رنگیں داستاں	
۶۲۴	در لطافت عندلیبِ نغمہ خوانش گفتہ اند در فصاحت طوطیِ شیریں زبانش گفتہ اند	۱۰
از فصیحانِ عرب لعلِ تو شکر بار نام از عروسانِ چمن شد غنچہ گلنار نام	وز بلیغانِ عجم خوش حرف و خوش گفتار نام بلبلِ دستاں سرا گردش گلِ گلزار نام	
۶۲۵	غنچہ بنماید لبِ خاموش در سیرِ چمن بشگفد ایں غنچۂ سر بستہ ہنگامِ سخن	۱۱
از لبِ خاموشِ او گویند او را بے دہاں از سکوتِ او ثبوتِ بیدہانی شد عیاں	وز لبِ گویاے او تردیدِ وصفِ بے زباں ور سخن گردد ولا افشاے آں راز نہاں	

۲۴۵

لبِ عروسانِ چمن گفتہ اند

گلنار - ۱۲

تبسم لب

۱۲	در تلفظ لامِ لب بند و لب تکبیر را / در تکلم یاے لب پیدا کند آثار را	۴۲۶
ز آتشین گفتارِ او آتش فشانش گفته اند / وز دُرِ دندانِ او گوهر نشانش گفته اند		نکته سنجانِ سخنور نکته دانش گفته اند / از فروغِ هر سخن روشن بیانش گفته اند
۱۳	لعلِ لب گوهر نشان گوهر فروش و آبدار / گوهرش گوهر فشان روشن گهر گوهر نثار	۴۲۷
بر لبِ تیغ دو دم از تیغِ لبها مدحتے / بر لبِ خضر از عکسِ لب عیان ماهیتے		از لبِ او لهجه اش را در تکلم طاقتے / بر لبِ دریا ز امواجِ خطِ لب شهرتے
۱۴	شد لبِ خورشید خورشیدِ لبِ بام از ضیائش / بر لبِ شمع از دخان آهے ز تابِ لعلهاش	۴۲۸
نقشِ لعلِ او شکر ریز است چون شیرین لبان / فکرِ من شیرین بوصفِ لب لبم شیرین بیان		شکرین لعلش ز حرفِ شکرین شکر فشان / خامه ام در مدحتِ شیرین لبش شیرین زبان

۷۲۹	ای تجلی[۵۱] ذکرِ لب آمد چو در گلزارِ ما ریخت همچون خونِ گرم از طوطیان منقارِ ما		۱۵
	سرخیِ لعلِ لبِ یارم برنگِ جوهر است لعلِ او مستغنی از تأییدِ رنگِ دیگر است	تا ز یاقوتِ بدخشان آب او روشن‌تر است یارِ شوکت[۵۲] را لبش محتاجِ آبِ احمر[۵۳] است	
۷۳۰	آب و رنگِ لعلِ او را می‌کند روشن شراب شعلهٔ یاقوت را روغنِ گل جای آب		۱۶
	خشمِ او خواهی اگر بینی ببین در کارزار لعلِ آتش‌رنگِ او چون می‌شود یاقوت بار	از لبِ آتش‌فشانش لب بلب پر دشنه وار بر زبان آید مرا شعرِ حزینِ[۵۴] نامدار	
۷۳۱	از لبِ حرف آفرین چون می‌شود گرمِ عتاب آتشِ یاقوت می‌ریزد شرر در التهاب		۱۷
	از رگِ[۵۵] لعلست این تیغِ خدادادِ لبش از خطِ لب جوهرِ شمشیرِ جلادِ لبش	کانِ یاقوتی خجل از کانِ پولادِ لبش[۵۶] والهش را می‌برد در گور با یادِ لبش	

۵۱ تجلی شاعر معروف، از شعرای سدهٔ یازدهم (درگذشت ۱۰[illegible])

۵۲ شوکت بخاری شاعر معروف، از شعرای سدهٔ دوازدهم (درگذشت [illegible])

۵۳ آبِ احمر: [illegible] (آصف اللغات)

۵۴ حزین اصفهانی شاعر معروف از شعرای سدهٔ دوازدهم (درگذشت ۱۱[illegible])

۵۵ رگِ لعل: از تشبیهاتِ تیغ (بهار عجم، ذیلِ تیغ)

۵۶ ضمیر راجع به سوی تیغ

لبِ مبارک

۴۳۲	در خیالِ لعلِ لب بگذشت عمرت والهاً		۱۸
	رشتهٔ طولِ امل باشد رگِ یاقوت ها		
عکسِ لعلِ آتشینِ او چو می افتد در آب		می نماید در تهِ آبے بر آمد آفتاب	
یارِ ما دارد بقلزم همچو مهرے آوتاب		یار ز فطرت لعبتے بر او که شد نقشِ شراب	
۴۳۳	عکسِ (میگون لعل) او تا در شراب افتاده است		۱۹
	حیرتے دارد که چون آتش در آب افتاده است		
لعلِ او لعلِ بدخشاں یا عقیقے از یمن		در سخن لعلِ لبِ او جوهرِ کانِ دهن	
جانِ یارم جانِ جان و جسمِ جاناں جانِ من		ایں لبِ لعلش تن است حرفِ او جانِ سخن	
۴۳۴	جز بمردن از تنِ واله نگردد جاں جدا		۲۰
	می شود یا رب چساں حرف از لبِ جاناں جدا		
از همیں لعلِ لبش لعلِ بدخشانی خجل		وز لبِ گوهر فشاں شد ابرِ نیساں منفعل	
چشمهٔ خورشید را از لعلِ او آبے بدل		اے وحید از برقِ او آتش در آبے مشتعل	

ک واله هروی شاعرے معروف که ایں شوال از وست ۱۲

که فطرت شاعرے معروف

سه آتش در آب افتادن کنایه از سوم از دست ۱۲ بمعنی کار ناممکن بوقوع آمدن

سخندی دیں آتش در آب زدن بمعنی کار ناممکن کردن

ه واله هروی شاعرے معروف که ایں شوال از وست ۱۲ در آصف اللغات مذکور ۱۲

ه چشمهٔ خور بقول بحر عجم آفتاب و چشمهٔ خورشید مثله ۱۲

ه آب بدل می شود بقول بحر عجم است یعنی دل نرم میشود (آصف اللغات) و آب شدن یعنی نرم گردیدن که گرمی باقی نماند ۱۲

ه وحید شاعر ... ۱۲

ه آتش در آب ... ۱۲

۲۳۵	لعل ہا را بر غلط نامند یاقوتِ خوش آب ریخت از رنگِ لبش اشکِ جگرگوں آفتاب	۱۱
در چمن مرغِ شکر ریزے ندیدم اینچنیں طوطیِ شکّر شکن محزوں ز لعلِ شکّریں		باشکرِ گفتارِ خود شیریں سخن حرف آفریں حزنِ او پیداست در گلشن ز مضمونِ حزیں[۵]
۲۳۶	شکّریں لعلش حزیں گردید چوں شیریں بیان چوں مژہ منقارِ طوطی در چمن شد خوں نشان	۱۲
صبح از لعلِ لبش پیداست آثارِ شفق از کتابی چہرہ لب تا لب چو گرداندم ورق		شب ز یک خمیازہ زانگشتش قمر گردیدہ شق صائب[۱] از مضمونِ شیرینت بدست آمد سبق
۲۳۷	بر لبش افتاد چوں چشمے ز اختر صبح را از خجالت آب شد قندِ مکرّر صبح را	۱۳
از ورق گردانیِ لب در کتابِ روے یار از دو لب گردد دوبالا[۵] قدرِ لعلِ آں نگار		دیدہ ام تکرارِ مضموں ہمچو دنداں بیشمار گفتہ اند او را دو آتش[۶] شاعرانِ بادہ خوار

ا؎ حزین اصفہانی، شاعر [illegible]
[illegible] تضمین مضمون [illegible]
مضمون [illegible]
۳؎ [illegible] شاعر
۴؎ صائب [illegible] شاعر
مضمون [illegible]
۵؎ [illegible] (آرایش الفاظ)

۲۴۹

۵؎ دوبالا یعنی مضاعف (دوچند)
۶؎ دو آتش۔ بقول [illegible]
معشوق و شراب دو آتش [illegible]

۳۸	دیدہ تا تکرارِ آں لب ہاے شیریں دیدہ است معنیِ قندِ مکرر را غنیؔ[1] فہمیدہ است	۱۴

لعلِ یارم بادہ آشامے است از جامِ الست
چشمِ من از شربتِ دیدارِ او گر دیدہ مست

ساغرِ لبریز دارد از دہانِ خود بدست
یارِ حافظؔ[2] بادہ خوار است و لبِ او مے پرست

۳۹	بادۂ تلخ از لبِ شیریں لبانِ خوش صفات راست گویم در حلاوت می برد آبؔ[3] از نبات	۱۵

موشگافیؔ[4] ہاے فکرِ شاعرانِ موشگاف
در بلاغت لعلِ او خرباے تر شفاف و صاف

از شگافِ نورسِ لب می نماید انکشاف
دارم از شیرینیِ مضمونِ جامیؔ[6] اعتراف

۴۰	میوہ از جوشِ حلاوت چاک پیدا می کند ایں لبِ شیریں شگافِ[5] پاک پیدا می کند	۱۶

در نگاہِ خضر لعلِ او بہ از آبِ حیات
قم باذن اللہ مسیحا راست از اعجازِ ذات

کاب حیوانؔ[7] جاں نمی بخشد گہے بعد از ممات
چوں غنیؔ[8] دانم و لاجاں بخشی لب از صفات

[1] غنی شاعر معروف کہ ایں شعر [illegible] ال اوست ۱۲
[2] حافظ شیرازی شاعر معروف کہ تضمین مضمونش در بیت کردہ ایم ۱۲
[3] آب بردن از چیزے بے آبرو کردن آں را (آصف اللغات)
[4] موشگافی یعنی باریک بینی۔ (بحر عجم۔ بذیل موشگاف)
[5] شگاف۔ [illegible] ۱۲
[6] جامی [illegible] شاعر معروف ۱۲
[7] آب حیوان۔ آب حیات (آصف اللغات)
[8] غنی شاعر معروف [illegible] ۱۲

۲۵۱

۶۴۱	آنکہ شربت زاں لبِ جاں بخشِ یارم خوردہ است در نگاہش آبِ حیواں ہمچو خونِ مردہ است	۱۷
بوسۂ تصویرِ یارم چوں کند جاں پروری کے خرِ عیسیٰ کند با اسپِ تازی ہمسری		تا بہ لعلِ جانفزاے او چہ باشد انوری لطفِ مضمونِ غنی ہرگز ندارد برتری
۶۴۲	بینشِ لعلِ او کہ ہر یک مردہ را جاں پرور است ہر کہ زاعجازِ مسیحا دم زند گوئی خر است	۱۸
خوش بود تشبیہِ خاتم از براے لعلِ لب دستکارانِ عجم گویند للہ العجب		لعلِ او انگشتر دستِ بلیغانِ عرب وہ چہ مضمونِ بلیغ شاعرِ طاہر لقب
۶۴۳	خاتمِ لعلِ لبش را ہر کہ در چشم آورد ہمچو خاتم از دہن انگشت بیروں ناورد	۱۹
در بلاغت چوں نبات و قند تشبیہِ لب است ذوقِ ایں تشبیہ کامل زبانِ لب تا لب است		با دہانِ رشکِ گل گلقند گفتن انسب است لطفِ مضمونِ گرامی حسنِ عرضِ مطلب است

۱۵ اشارہ ملا طاہر ... معروف و مشہور ... بالا دست ۱۲
۱۶ لب تا لب از لب تا آں ...
۱۷ گرامی اصفہانی شاعر ... معروف کہ شعر ... بالا دست ۱۲

لب مبارک

۷۴۴	تا نبات از خجلت شیرین لب او آب شد لعل از لعل لب او شربت عناب شد	۴۰

لعل او آتش بیان و نطق او آتش فشان لعل لب تو در گلست و هم آتش نشان	رنگ لعلش آتشین و یار من آتش زبان حسن تضمینم ز فکر شوکت آتش بیان

۷۴۵	از لب لعلش سخن را آب رنگ دلکش است شعلهٔ نطق مرا یاقوت سنگ آتش است	۴۱

گوهر شاداب لعلش لعل را گوهر شکن از عقیقش شهرت رنگے در اقصای یمن	برق لب خرمن برق درخشان کی زند لب زند ملا مفید بلخی شیرین سخن

۷۴۶	لعل او هر گه لبے از خنده شیرین می کند پرتوش روشن چراغ حسن پروین می کند	۴۲

آن لب گویا که خاموشی است دائم بے سوال وصف لعل شکرین پیش از فکر بے محال	در جواب سائلے شکر شکن شیرین مقال شکرین تمثال لب افکر و آتش حسب حال

[illegible marginal notes]

۷۶۷	شکوہ نبود اگر با من دمے گویا نشد آں لبِ شیریں ز شیرینیش از ہم وا نشد	۲۳

تنگِ شکر بار تشبیہے است شیریں و فصیح فکرتِ شاعر کند حسنِ ملیحے را صبیح	قند را کانِ ملاحت نیست تشبیہِ ملیح امتزاجِ آب و آتش حسنِ اوصف دریح

۷۶۸	تا نمک افشاں لبِ او در شکر خائی شود بوالعجب کانِ نمک دکانِ حلوائی شود	۲۴

در تعشق جانستانی نیست کاریارِ ما از بلا فکرِ نجاتے ما کند غمخوارِ ما	ہر کہ می میرد بر او جان بخشدش دلدارِ ما نیست چوں بارِ نجاتِ او در پے آزارِ ما

۷۶۹	لعلِ جاں بخشش کہ یادِ آبِ حیواں می دہد زندہ را جاں می ستاند مردہ را جاں می دہد	۲۵

چوں نہد اد از لبش یک حرف یارائے مقال لعل و لب اللباب ہے پایہ حسن و جمال	از سخن بشنید لبِ دحت گرانِ باکمال آفریں بر شاعرِ رنگیں لبِ نازک خیال

۶۵۰	در لبِ یارم نهان حسنِ جهانے کرده اند گوئیا در غنچهٔ او بوستانے کرده اند	۲۶

آں لبِ تر شربتِ عناب میدارد بجام
تشنه پرور[3] زآبِ لعلش آں لبِ یاقوت فام

لب طلب[1] سیراب شد ز آبِ لبش هر تشنه کام[2]
صائب[4] از مضمونِ سیرابش بهار دو کلام

۶۵۱	تشنه در گرمائے صحرائے قیامت زینهار او نه گردد کو بخاطر داشت لعلِ آبدار	۲۷

لعلِ او گلقند یا عناب یا گلبرگِ تر
تا بوصفِ لعلِ نوشینش سخن کردیم سر

یا رطب یا انگبیں یا قندِ مصری یا شکر
کاغذِ ما شد نباتی کلکِ ما چوں نیشکر

۶۵۲	فکرِ جامی[5] اے ولا با فکرِ مخلص[6] شد قریں از دو لب قندِ مکرر می نماید آں و ایں	۲۸

لعلِ رنگینت بگشت[7] در رنگ از لبِ رنگیں خاں[8]
گشت مرجان و عقیق از رنگِ لعلت مدح خواں

لاله و گل هر دو بر رنگینیِ او یک زباں
شد حسینِ مشهدی[9] از رنگِ او رنگیں بیاں

۱ لبالب مرادف لبالب یعنی پُر (بهار عجم)
۲ تشنه کام یعنی تشنه (بهار عجم)
۳ تشنه پرور در صفت لب است (بهار عجم - ذیل لب)
۴ صائب اصفهانی شاعر معروف که شرح حال او گذشت ۱۲
۵ جامی شاعر معروف که شرح حال او گذشت ۱۲
۶ مخلص کاشی شاعر معروف که شرح حال او گذشت ۱۲
۷ [illegible] (آصف اللغات)
۸ [illegible] (آصف اللغات)
۹ [illegible]

۲۵۵

۵۳ | بالبست لعلِ بدخشاں دمِ زر رنگے می زند
ایں چه (خوشؔ بگرفته) ہر دم رنگے می زند | ۲۹

از فسونِ ہم بپرہیز و بکار و بارِ خویش
لعلِ او معجز نما در عالمِ گفتارِ خویش

دلبرم لهو و لعب را می ندانَد کارِ خویش
محسنِؔ تاثیر گوید در صفاتِ یارِ خویش

۵۴ | شوخ چشمِ من چو از مژگاں فسوں سازی کند
لب به دیگر زند خواہد چو گلبازی کند | ۳۰

لعلِ یارم از مناہی داشت اُمّ ہار و ننگ
لعلِ یارت باده پرور ابر حضرت نوشِ بادہ رنگ

بود از دورِ مے پرستاں عرصهٔ تقریر تنگ
مے پرست می چکاں چوں لعلِ خوباں رنگ رنگ

۵۵ | از لبِ میگونِ ش صائبؔ کم نمی گردد خمار
گردشِ ساغر چه سرگرمی تر آرد بکار | ۳۱

لعلِ یارم را لبِ میگوں نگویم ہیچ گاه
مے خوش و مے نوش وصفِ لعلِ او باشد گناه

در صفاتِ لعلِ او حفظِ ادب دارم نگاه
تا ز تشبیهِ لبِ یارت اسیرؔم عذر خواه

۷۵۶	گر شرابِ از یادِ لعلش دم زند در ساغرے دُر دِ احمر خنده بر شبنم زند در ساغرے	۳۲

هر دو لعلِ یار با خجلت دِه شیر و شکر
در شکر افشانیش از لعلِ لب ریزد گہر

این نمی گردد جدا آں میشود از یکدگر
یار را حافظ[1] طفلِ کتب جبّذا مضمونِ تر

۷۵۷	گرچه در ناز و ادا گردید حسنش پرده سوز از لبِ شکّر فشانش می چکد شیرے ہنوز	۳۳

انگبینِ لعلِ شیریں تو بے زنبورِ خال
بر لبت زنبورِ خالِ او نمی یابد مجال

زلفِ مشکینت مگس رانے بمضمونِ خیال
گرچه گوید سالکِ[2] قزوینیِ شیریں مقال

۷۵۸	ہر کسے خواہد شود با شکریں لب ہم نفس میشود ہر جا که شیرینی است غوغائے مگس	۳۴

من بعشقِ زلفِ پیچاں سنبلِ آشفته ام
در صفاتِ جوہرِ لب گوہرِ جاں سفته ام

در بہارِ عارضِ او ہمچو گل بشگفته ام
لعلِ لب را چوں علی[3] قائم بد آتش گفته ام

[1] حافظ شیراز، شاعر معروف که در شعر سوم تضمین مضمون ازوست
[2] سالک قزوینی، شاعر معروف که شعر سوم ازوست
[3] علی سرہندی، شاعر معروف که شعر سوم ازوست

۶۵۹	هرکجا لعلِ لبِ یارم بگفتار آمده ابر نیسان بار ِ دلوی گهر بار آمده	۳۵
گر بیاطر بنگذرد از غنچۀ آن لبِ خیال در نظر آن غنچۀ گل گردد بهنگامِ مقال		بشگفد دل صورتِ گل در گلستانِ جمال نغمه سنجی می کند فکرم چو بلبل در مثال
۶۶۰	از حدیثِ لعلِ او چون غنچۀ گل در دهان شوکتِ[ل] مدّاح را [illegible] می بالد زبان	۳۶
در بلاغت لعلِ شیرین راست تشبیهِ نبات در صحنِ حلوائی و لوزینۀ زعفرانی حسنِ فرح است		شکرین گفتار و شکر بار از حسنِ صفات تناولِ[مه] شیرین مقالی لطفِ مضمونِ انبات
۶۶۱	شاعران گویند چون حبِ نباتش در سخن آن لبِ شیرین چه آبی میگردد در دهن	۳۷
آبِ[له] گلگون از لبِ گلگونِ او در سرِ ...م تشنه ... شد از خوفِ عظیم		حرمتِ خود و همین داند که در مینا مقیم جوشِ انشستِ طبعِ او ست چون فکرِ سلیم[عه]

له شوکت بخاری شاعر است [illegible]

ع میرنجات شاعر است [illegible]

ٹه [illegible] (آصف اللغات)

عه سلیم [illegible] شاعر است [illegible]

۶۶۲	زروانش از لعلِ لب گر بگذرد اندیشہ بگذرد ہمچوں عرق مے از لباسِ شیشہ		۳۸
چشم من افتادہ چوں نقشِ پاکِ دلبرے بوسہ داد و صد بتصویرِ لبِ پیغمبرے		از لبش آمد بہ دل یادِ لبِ کوثرے بر زبانم بود از فکرِ اثرِ شعرِ ترے	
۶۶۳	چوں تواں قانع بہ پیغامِ لبِ دلبر شدن با دہانِ خشک نتواں از لبِ کوثر شدن		۳۹
این لبِ او راست بر برگِ گل برتری شد خجل پیشِ لبِ او صنعتِ اسکندری		پردۂ چشمِ بتاں آرزوے ہمسری در صفا آئینہ روشن بقولِ انوری	
۶۶۴	آں سخن ہائے کہ در زیرِ لبِ خود دارد او میتواں خواند از لبِ او پیش پیش از گفتگو		۴۰
ہر کہ خواہد بوسہ بر لبہائے سخنور یار نیست لعلِ و منت پذیرِ مستیِ سرشار نیست		می پرستی بوسہ بازی شربِ لذت نیست این نباشد کارِ ما صائب مگر این کار نیست	

سلہ بالب یعنی ملو (ترجمہ)
سلہ پیغمبر صفت لب ۱۲
سلہ شیخ [illegible]
کہ شعر مرسوم از وست ۱۲
[illegible] بقول [illegible]
[illegible] بمعنی [illegible] ۱۲
[illegible] انوری [illegible] شاعر
[illegible] شعر مرسوم از وست ۱۲

سلہ می پرستی بمعنی شراب خواری
[illegible] ۱۲
[illegible] بمعنی [illegible]
سلہ بوسہ بازی [illegible]
(صفا اللغات)
[illegible] صائب [illegible] شاعر
سلہ صائب [illegible] از وست ۱۲
[illegible] شعر مرسوم [illegible]

۳۴۱	باده بی لعل لب دلبر نمی خواهی زدن غوطه در دریا بی گوهر نمی خواهی زدن	۶۶۵
چون عقیقی کآب رنگی یافت از لب‌های او غنچه را گر دور شبنم آب حسرت در دهن		[illegible] لعلش [illegible] والا گهر سخن [illegible] گلگون [illegible] رود چون [illegible] چمن
۳۴۲	از دهانش غنچهٔ گل بیرون نیاید در بها چون عقیقی شد نگین در معدن خود شرمسا	۶۶۶
عکس لعلش دشت را همرنگ گلشن می کند بوسهٔ تصویر لب جان‌بخشی من می کند		پرتو لعل لبش جوهر معدن می کند یک نگاه لطف او صد دیده روشن می کند
۳۴۳	بی لب لعلش غنی چون زنده نبود قالبم یا لب شیرین او یا جان شیرین بر لبم	۶۶۷
در دلش زین لب بحکم حسرت او صد ملال حسن تضمین است فکر حافظ نازک خیال		باده می آرد بنظاره پیش لعلت انفعال آتشی وار دید آن [illegible] طبیعت اشتعال

۲۵۹

[illegible] (آصف اللغات)

سه غنی: شاعریست معروف که شعر سوم از وست ۱۲

سه حافظ شیرازی: شاعریست معروف که شعر سوم از وست ۱۲

۷۶۸	زہرخندۂ جام را زیر لب آتش بدل زانکہ گردد از لبِ لعلت شرابش منفعل	۴۴

وصفِ لعلش بر لبِ شیرینِ منوّر روشن است
گفت بلبل شہرۂ لعلش چو گل در گلشن است
[illegible] آن سیمین تن است
گلشنی گوید کہ حسنت لعلِ او در معدن است

۷۶۹	از ندامت شد عقیق الماس در کوہِ یمن تا بر آمد لعلِ او رنگین تر از کانِ یمن	۴۵

من بگردن ہمچو قمری طوقِ لب دارم ولا
ہمچو طوطی در صفاتِ لب شکربارم ولا
بلبل آسا عاشقِ آن گل بگلزارم ولا
چون حزین تاجِ لبِ شکّر شعارم ولا

۷۷۰	تنگ بر طوطی چو مغزِ پستہ شد بلبل قفس زانکہ در شوقِ لبِ شیرین ندارد دسترس	۴۶

ای خوشا طالع کہ چشمِ یار بر کارم فتاد
حلیۂ لعلش قبولِ چشمِ دلدارم فتاد
نقشِ لعلِ او بہ پیشِ خاطرِ یارم فتاد
تا بطبعِ نازک و حسنِ اشعارم فتاد

۱؎ لب بلب بہمتن [illegible]
۲؎ گلشنی شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
۳؎ حزیں اصفہانی شاعر معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲
۴؎ افتادن بمعنی جاگرفتن (آصف اللغات) بمعنی شانزدہم (؟)

۷۷۱	گز مقالِ شکرینم او لبش شیریں کند وز تبسم لب بلب برکارِ من تحسین کند	۴۷
۳۵	تبسم و خندہ مبارک	۳۰

لب چو شیریں کرد بر تصویرِ لبِ دلدارِ ما از شکر خندے چو شیریں گشت لعلِ یارِ ما	شد عیاں نقشِ تبسم بر مرادِ کارِ ما نقشِ صورت بست نوکِ کلکِ شکر بارِ ما

۷۷۲	از لبِ تصویرِ اینک می تراود خندہ خندہ تصویر بر لعلِ بتاں زد خندہ	۱

از تبسم می کشد دلدارِ من تصویرِ ناز خندہ او در نیاز و ناز دارد امتیاز	وز تبسم می طرازد یارِ من نقشِ نیاز می کشد نقشِ تبسم وصفِ مدحت طراز

۷۷۳	ناز یارم تکیہ بر دوشِ تبسم کردہ است خندہ اش گل در گریبانِ تکلم کردہ است	۲

خندہ صبح است از صبحِ لبِ یارم خجل	آفتاب از آتشش از مہر خندے مشتعل

۲۶۱

تبسم و خندهٔ مبارک

[illegible]

خندهٔ شام از شب حسن خط لب منفعل			خندهٔ شمع از فروغ لعل او آتش بدل
۲۲۴	لعل لب از خجلت مهر فروزان خنده ریز برق لبیا از ذلت شمع شبستان خنده خیز		۳
خندهٔ برق از ندامت گشته پنهان در سحاب خندهٔ زخم از لعاب لعل خندان کامیاب			خندهٔ شمشیر از آتش بخجلت غرق آب خندهٔ مینا خجل از خندهٔ لعل خوشاب
۲۲۵	خندهٔ مے خنده زن بر خندهٔ مینای خود خندهٔ مینا خجل از خندهٔ صهبائے خود		۴
خندهٔ گل بر جمال خندهٔ لعلش فدا خندهٔ تر در لبش تصویر صد ناز و ادا			لب بخندیدن چو برگ گل نشد از هم جدا از لب تصویر لب آید بگوشم این ندا
۲۲۶	بر لب خورشید نبود خندهٔ روشن چنان خندهٔ زد دریا ز موج خود بر ریش آسمان		۵
از شکر خوابم عیان شد خواب خوش وقت سحر			وز شکر خند تو پیدا لب بلب تنگ شکر

[illegible]

از (شکر خند لبت در خواب) بودم بیخبر
کز لب رنگین گوشم خورد این مضمون تر

۷۷۷ ۶
دوش چوں خندید بر روے تو لعل لب بخواب
یافت چشمم معنی لفظ (شکر خواب) از کتاب

تا شکر خندش بگلگشت چمن گلریز شد
غنچه نشگفته از لعلش تبسم خیز شد
از تبسم تا لب لعلش شکر آمیز شد
از حلاوت ساغر گل در چمن لبریز شد

۷۷۸ ۷
تا تبسم با لب لعلش (هلالی) آشناست
از خجالت غنچه را پیراهن هستی قباست چاک

اے خوشا تیغے که لعل زخم را خنداں نکرد
کشت عاشق را اگر خونریزی انساں نکرد
قدر ایں تیغ لبش کس جز سخنداناں نکرد
حبذا اخلاص مدّاحے که خوف جاں نکرد

۷۷۹ ۸
تیغ لعلش از تبسم قتل مردم می کند
گفتمش مخلص مرا هم کش تبسم می کند

کس نه آوازے ز حسن خنده یارم شنید
از شکر خندش مگر آوازه در گوشم رسید

۲۶۳

دیدهٔ من گوشِ گل را گوش بر آواز دید		گلشنی در سیرِ گلشن یافت گل را نا امید	
۶۸۰	از لبِ دندان نما چون یارِ من خندان شود شبنمِ گل بلبلان را بر جگر دندان شود		۹
خجلت از قندِ لبِ تو چون شکر را آب کرد در سخن شیرینیِ لب پسته را عناب کرد		آبِ شیرینِ پستهٔ لعلِ ترا سیراب کرد فکرِ حافظ نخلِ مضمونِ مرا شاداب کرد	
۶۸۱	خندهٔ زد پستهٔ شیرین بروے صافِ قند یک شکر بهرِ خدا بر روے مشتاقم بخند		۱۰
آن خطِ لب همچو شامِ لب چو صبحِ آخرین هر سحر از خندهٔ لب هاے یارِ حسین		ماه و مهرِ عارضت تابان بروے جبین می شود صبحِ چمن پیدا از مضمونِ حزین	
۶۸۲	در تماشا رنگ از رخسارهٔ خوبان شود بشگفد گل با همین صبحے که لب خندان شود		۱۱
آن لبت آتش فشان و خندهٔ لعلِ تو تر		امتزاجِ آب و آتش حیرت افروزِ نظر	

۲۶۴

۱ گوش بر آواز. منتظر و مترصد

۲ گلشنی تخلص شیخ سعد اللہ (مرحوم)

۳ دندان بر جگر — صاحب بحر عجم (دندان بر جگر نهادن) بمعنی تاب سکوت آوردن و تحمل. ... کہ شعر سوم ازوست

۴ آب کردن — خجل کردن. آب بودن نوشته

۵ (آصف اللغات)

۶ سیراب یعنی کسے کہ از آب سیر باشد (غیاث اللغات)

۷ حافظ شیرازی شاعر مشهور کہ در شعر سوم تضمین مضمون او است

۸ شاداب یعنی تازه (غیاث اللغات)

۹ خنده زدن. خندیدن

۱۰ ...

۱۱ ...

۳۶۵

در دلِ گل سوزِ عشقِ لعلِ تو دارد اثر | گفت شوکتؔ از رموزِ عشقبازی بیخبر

۳۸۳ — ۱۲

خنده چون کردی چرا آتش بجانِ گل فتاد
شیشهٔ چون غنچه از طاقِ دلِ بلبل فتاد

گرچه خندد بر فلک همواره چشمِ کوکبی | از برای خندهٔ خوش صبح هم دارد لبی
غنچهٔ گل در چمن خندد و به آغازِ شبی | صائبؔ رنگین سخن گل کرده رنگین مطلبی

۳۸۴ — ۱۳

دیده سیّاره لعلِ غنچه و صبحِ بهار
خنده را دانند مخصوصِ لبِ آن گلعذار

گرچه او در عشقِ شیرین کوه کن دارد لقب | صنعتِ فرهاد پاسنگی است پیشِ لعلِ لب
او بجز یار خود برداشت صد رنج و تعب | این دلِ ما را کلیمؔ از خنده می بخشد طرب

۳۸۵ — ۱۴

کوهِ غم برداشت از دل یک شکرخندش مگر
کارِ شیرین لعلش از فرهاد باشد سخت‌تر

چون تبسم از لبِ گلگونِ تو شد آشکار | از شکر خندِ تو ذوقِ قند می گیرد بهار

تبسم و خندهٔ مبارک

خندهٔ دندان نباشد همچو گوهر آبدار			گوهر مضمون بفکر نازکِ بیدل نثار
۴۸۶	چون تبسم ریخت صد رنگِ سخن زان لعلِ تر ریخت زاغوشِ رگِ گل شوخیِ موجِ گهر	۲۵	
شکرین لعل از شکر خندت شود شکر شکن پیکرِ او شد نهان در چشم زد از چشمِ من			خنده بر طوطی زند هر سبز پوشے در چمن یافتم رازش ز فکرِ صائبِ شیرین سخن
۴۸۷	خندهٔ سرشار چون لعلِ ترا شد پرده در شد نهان مانندِ مغزِ پسته طوطی در شکر	۲۶	
تیغِ لعلش صبح خندد پاک گوهر آبدار از خطِ لب جوهرے بالاے تیغش آشکار			خشک لب یاقوت رنگ الماس فعل الماس لب حسنِ مضمونِ معزی بر لبِ تیغش نثار
۴۸۸	خندهٔ لعلِ لبِ او تیغ را عریان کند چون بخندد تیغِ او کفار را گریان کند	۲۷	
وا شود لعلِ لبِ او با شکر خندے اگر			آبِ حسرت در دهن‌ها رود صدف را گهر

۲۶۶

۱؎ خنده زدن، خندیدن و طعنه زدن (بحر عجم)

۲؎ سبز پوشان چمن کنایه از درختان باغ، از قبیل سبز پوشان باغ بهشت که بقول بحر عجم کنایه از حوران بهشت است ۱۲

۳؎ ضمیر او راجع بسوے طوطی

۴؎ چشم زدن یعنی طرفة العین

(بحر عجم) [illegible] صاحب [illegible] شاعر

۵؎ [illegible] ضمیر او راجع بسوے [illegible] است ۱۲

۶؎ [illegible] است ۱۲

	از اسیر آن گوہر مضمون است در بحر دگر		آب لولو پر کند چشم صدف از اشک تر
۶۸۹	موج دریا تا ز موج خندهٔ او آب شد بحر در آب گہر از خجلتش غرقاب شد	۲۸	
	خندهٔ دندان نما چون وا کند قفل دہن تا شکر خندهٔ لب او خنده زد در چمن		عاشقان حسن را پیدا شود راه سخن غنچه بی باد صبا بشگفت و بلبل نغمه زن
۶۹۰	چون تبسم از لب او شد کلید قفل دل از کشاد غنچه ها باد صبا گردد خجل	۲۹	
	یار با در خنده دارد اعتدالی را بدست آنچه دارد خندهٔ مستانه و سرشار مست		هیچگه در خندهٔ او بیخودی صورت نبست وانچه بیخود میشود دیا معجز فطرت است
۶۹۱	می کند چندان تبسم گل ز لعل باده فام رشتهٔ گلدسته گردد در کف او خط جام	۳۰	
	خندهٔ آن غنچه لب ہر غنچه را گل می کند		در تقابل گل اگر خیزد تجاہل می کند

۲۶۷

گل کردن: ظاہر شدن و نمودار گردیدن (بحر عجم)

ختم خندهٔ مبارک

بر رخِ گل چون لبش عرضِ تحمّل می کند		گل را[1] اسیرِ الفت او کار بیل[2] می کند	
۶۹۱	لب بروے گل اگر خندیده باشد در چمن گل بخود صد پیرهن بالیده باشد در چمن		۳۱
خندهٔ حسنِ ملیح و لب نمک زار جمال امتزاجِ شور و شیرین در صفاتِ او کمال		لعل رنگینت شکر خند است و هم شیرین مقال گفت یکجان[3] صفش شاعرِ نازک خیال	
۶۹۲	تا نمک پروردگانِ لعلِ خندانِ توایم حلقه در گوش درِ شهوارِ دندانِ توایم		۳۲
غنچه لب در تبسم تا بگلشن گل[4] شود چون لبِ خندانِ او شگفته همچون گل شود		تا ز گلشن موے او آشفته از سنبل شود گلشنی[5] گوید که عشقش از دلِ بلبل شود	
۶۹۳	در گلستان از لبِ خندانِ او کردم سخن شد فضاے خندهٔ گل تنگ روے چمن		۳۳
هر که با لعلِ شکر خندِ تو محوِ گفتگو است		در بلاغت (جانِ شیرین) از صفاتِ جانِ او است	

۲۶۸

[1] اسیر شاعرے بود در قرن سوم مال او است ۱۲

[2] تخلص شاعر معلوم نه شد و ممکن نیست که شاعر تخلص او باشد در بعض کتب نقل این بنام شاعر دیده شد ۱۲

[3] گل شدن : بمعنی ظاهر شدن (بحر عجم) و در یجا بمعنی شگفتن

[4] [illegible]

[5] گلشنی [illegible] شاعر [illegible] درست ۱۲

لوز شیرین نقش لعل شکرینت هو بهوست			در ثبوت دعویم مضمون صائب و بروست
۷۹۵	چون بخندد در تکلم لعل شکر بار تو مغز من در استخوان شیرین کند گفتار تو	۳۴	
خندهٔ تنگ لب او در حلاوت شکرے تابش دندان او در خنده همچون اخترے			بو العجب در کان لعل او ست سلک گوہرے مطلع صائب فروغ انجمن را مظهرے
۷۹۶	خندهٔ دندان نما از لعل یار ما ببین گر ندیدستی بروز اختر بیا اینجا ببین	۳۵	
خندهٔ او بر لبش حسن لب شکر شکن از شکر خندش برد معتوب او ذوق لبن			دیدمش در لطف و خشم و سکن و حجین حبذا شیرین مقال فرقی شیرین سخن
۷۹۷	آن تبسم در فع زهر چشم خشم آلوده کرد تلخی بادام را آب شکر پالوده کرد	۳۶	
جان فداے جلوهٔ شیرین تبسم هاے یار			بر شکر خندش روان عاشق لعلش نثار

۲۶۹

[illegible]

۵ پالوده یعنی پاک و صاف و غذاے معروف و شیرینی معنی فالوده و برگزیده (آصف اللغات)

دشمنِ مغلوب را عفوش نماید شرمسار		برلبِ خندانِ او میرد اسیرِ دلفگار	
۷۹۸	از تبسم جاں بلب باشد عدوے زہرخند		۳۷
	حاجت زہرش چہ باشد ہر کرمی میرد ز قند		
یارِ ما بر عاشقِ نالاں ترحم می کنی		بالبِ خندانِ خود با او تکلم می کنی	
لعلِ خود را ناز بردارِ تبسم می کنی		طبعِ سرخوش را ہوا جوے تلازم می کنی	
۷۹۹	چشم را آئینہ بردارِ تبسم کردہ		۳۸
	وز تبسم حسنِ ایماے تکلم کردہ		
ہر کجا از لبِ شکر خندے کشاید در چمن		میشود ہر برگِ سبزے طوطیِ شیریں سخن	
خندہ چوں ریزد بمحفل از لبِ شکر شکن		نُقلِ مے ریزد ز اشکِ شمع در دامانِ من	
۸۰۰	ناصرِ رنگیں بیاں چوں بلبلے بر گل نثار		۳۹
	فکرِ صائب برلبِ روشن فدا پروانہ وار		
خندۂ زیرِ لبے با خندۂ پنہانِ یار		برلبش لطفِ تبسم را نماید آشکار	

ـہ امیر شہرستانی، شاعر است معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
ـہ زہرخند خندہ کہ از غضب بود (بحر عجم)
ـہ سرخوش، شاعر است معروف کہ شعر سوم بالا اوست ۱۲
ـہ بوالعجبی عاشق (بحر عجم)
ـہ نام مشہور معروف کہ شعر اول بالا اوست ۱۲
ـہ صائب صفاہانی، شاعر معروف کہ شعر دوم از وست ۱۲

برگلِ لبہائے او چوں گل شدہ آثارِ بہار | صائبؔ شیریں سخن گوید چو طوطی در نہار

۸۰۱ خندۂ زاں غنچۂ مستور اگر آید بروں
از دلِ مورے مگر صبحِ شکر آید بروں ۴۰

خالِ چوں زنبور نبود بر لبِ خندانِ او | یا قسم شہد از شکر خندِ لبش در شانِ او
شکریں تشبیہِ لعل و خندہ اش شایانِ او | شاعرِ شیریں سخن لب می زند در شانِ او

۸۰۲ شہرتِ (شیریں تبسم بر لبِ آں نازنیں)
مُہر زد از مومِ خالص بر دہانِ انگبیں ۴۱

لعلِ لب را در سخن تشبیہ یاقوتِ خوش آب | خندہ صبحِ مشرقِ لبہا رفیق آفتاب
گریۂ او در غمِ تہمت چو بارانِ سحاب | خندۂ دنداں نما در چشمِ صائبؔ حق تاب

۸۰۳ گریہ ہا در پردہ بہرِ عیش ساماں آورد
خندۂ بے اختیارِ برق باراں آورد ۴۲

خامۂ من از لبِ یارم چو نقشِ خندہ بست | لوحِ نقشِ نازکش اللہ را دادم بدست

۲۷۱

تالب شیرین یار و صنعتم شکر شکست		صورت کارم بعالم بر مراد من نشست
۸۰۴	خنده زیر لب یارم مراد لشاد کرد چشم خندانش بحسن صنعت من صاد کرد	۴۳
۳۶	**خط لب یعنی بروت مبارک**	۳۱
من به تصویر خط لبهات می مالم بروت چشم خود واکردن واستادن من و بروت		خامه ام در دست و چشم موشگافم بر بروت نیک میدانی نگارم نیست اشکالی در وت
۸۰۵	رخ چشم اینجا بروت مانی و بهزاد را مایه فخر است رنگ صنعتم استاد را	۱
من بصنعت بر طریق نقشبندان عجم از سواد چشم سامان بداد آمد بهم		کردم از زلف پریرویان عالم مو قلم یافت تصویر بروت پاک او زیب رقم
۸۰۶	تا بروت ارژنگ چین بر تافت از امداد من یک بروتش را دو لا هر کنده استعداد من	۲

له شکر شکستن، بقول محرم شیرین سخنی کردن ۱۲
له نشستن صورت کار، صلاح پذیرفتن کار (بهار عجم)
له بر مراد، یعنی بحسب او و مقصود (آصف اللغات)
له بروت سیاه کردن جگر و غرور و ناز کردن (بهار عجم)
له بروت، مخفف بروت

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

کاتبِ قدرت بروے سادہ در عہدِ شباب		می طرازد این خطِ نازک چو سطرے در کتاب
در کتابی چہرہ این بیت الغزل از انتخاب		حسنِ مضمون از مضامینِ لبش لب اللباب
۸۰۷	مطلعِ ابرو ز دیوانِ سخن بر روے اوست این خطِ لب ہاش حسنِ مطلعِ ابروے اوست	۳
حسنِ مکتوبِ خفی در سالہا گردد جلی		لوحِ او باشد بہ تحریرِ نبت منجلی
از لبِ او حسنِ مضمونِ بلند و معتلی		می نماید از فروغِ فکرتِ ناصر علی[۱]
۸۰۸	تا خطِ آں لب ز لعلِ آتشیں پیدا شود این خطِ یاقوت بالاے نگیں پیدا شود	۴
آں خطِ سبز لبِ لعلِ گہربار نگار		می کند از کانِ یاقوتی زمرد آشکار
کس نہ بیند اے ولا در کانِ لعلیں سبزہ زار		شانی تکلو[۲] زلب پیدا کند رنگِ بہار
۸۰۹	تا لبش خطِ زمرد رنگ بر بیجادہ بست سبزہ ہا از لالہ زارِ گلشنِ لب سر زدست	۵

[illegible]

۱ [illegible]

۲ [illegible]

۳ [illegible]

[illegible]

تشنۂ دیدارِ یارم را خطِ لب رہبرے
برکنارِ حوضِ لب خط ہمچو ریحانِ ترے

اے ولا[۱] لب تشنہ را ریحانِ تو خوش منظرے
یارِ بیخود[۲] را چہ غم از احتیاجِ دیگرے

۸۱۰	بر لبش لب تشنگاں را خطِ او رہبر نبود خضر را بر آبِ حیواں یارِ اسکندر نبود	۶

از خطِ سبزش خجل شد طوطیِ شکر شکن
از صفاتِ لعلِ لب منقارِ خرش حرف زن

مستِ رنگِ سبزہ اش طاؤس قصدِ چمن
وہ چہ خوش گوید بوصفش وصفِ شیریں سخن[۳]

۸۱۱	رنگِ خطِ سبز چوں بر لعلِ جاناں ریختند آبروے طوطیاں در شکرستاں ریختند	۷

بر نمک زارِ لبِ او از خطِ لب سبزہ زار
دائما دارد بہر یک موسم ایں فصلِ بہار

در زمینِ شور ریحانے نروید زینہار
ایں چہ اسرار یست می پرسد علیِ سبزوار[۳]

۸۱۲	گر زمینِ شور سنبل بر نیارد سعدیا سبز خطے بر نمک زارِ لبش روید چرا	۸

۱؎ یحییٰ رجائی شاعر معروف کہ شعر سوم مال از وست ۱۲
۲؎ واصفی بخاری شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
۳؎ علی سبزواری شاعر معروف کہ شعر سوم مال از وست ۱۲

سبزهٔ خط بر لبِ او حسنِ یارم را فزود
هر که بیند حسنِ روے پاک می خواند درود

سبزهٔ فرمانِ رِش بر حکمِ حسنش رو نمود
سبزهٔ یارم چو یارِ محمد نافرماں نبود

۸۱۳
زانکه حسنِ بیوفا گردید از فرماں بروں
بر لبش آمد بجاے سبزهٔ نافرماں بروں
۹

با دو ابرو کرد یارم چار چشمی را پسند
چار ابروئی نماید حسنِ او را چار چند

هر که با او شد دو چار از حسنِ او شد بهره مند
با نگارِ خویش می گوید سخندانِ خجند

۸۱۴
خط دمید اے شرمگیں بر روے ما بر وا چشم
میتواں اکنوں چو چار ابرو شدی شد چار چشم
۱۰

حرف حرفِ خط دهد از رازِ پنهانی خبر
موشگافی اگر بینی با معانِ نظر

در سخن جا شاکه مضمونے ازیں باریک تر
موشگافی می کند در وصفِ او کلکِ اثر

۸۱۵
گر ندیدی ترجمانِ از غیب اینجا ببیں
آں خطِ نازک رقم بر گردِ ایں لبها ببیں
۱۱

از دو اشعارِ خطِ لب بیت ابرویش بلند لطفِ مضمونِ مسدس از رباعی چار چند		این دو لب یعنی دو اشعارش مسدس است بند اشرفؔ[۱] مازندرانی را رباعی شد پسند
۸۱۶	خطِ[۲] پشتِ لب بچشمِ ما ز ابرو خوشتر است بیتِ آخر در رباعی ای سخنگو خوشتر است	۱۲
وصفِ خطِ لب رقم کردم من از خطِ غبار شد خطِ یاقوت[۳] از خطِ غبارم شرمسار		تا خطِ سبزِ تو از تحریرِ من شد آشکار گوهرِ مضمونِ خسروؔ[۴] شد ز تضمین آبدار
۸۱۷	تا غبارِ خطِ لبِ لعلِ ترا در بر کشید گوهر از گردِ یتیمی خاک بر سر کشید	۱۳
سبزهٔ نورسته دیدم بر لبِ جوی فرات آن لبِ جان بخش را دانم مسیحا حسنِ ذات		منبعِ حوضِ دهانش چشمهٔ آبِ حیات صائبؔ[۵] از طبعِ روان خضرِ طریقت در صفات
۸۱۸	این خطِ سبز نیست بر پشتِ لبِ جانان بلند یا رگِ ابری[۶] که شد از چشمهٔ حیوان بلند	۱۴

خطِ لب یعنی بروتِ مبارک

۱؎ اشرف مازندرانی شاعر است معروف

۲؎ خطِ غبار نام قسمی از خط (کز شعر سوم از دوست ۱۲)

۳؎ خطِ یاقوت نوشتهٔ یاقوت، و یاقوت نام خوشنویسی معروف (بحرِ عجم)

۴؎ خسرو شاعر است معروف (غیاث اللغات)

۵؎ صائب صفاهانی شاعر است معروف (کز شعر سوم از دوست ۱۲)

۶؎ رگِ ابر (کز شعر سوم از دوست ۱۲) بقول بحرِ عجم خطی که از ابر نمایان شود، بهارِ عجم گوید که پارهٔ ابرِ سیاه بدرازی که بصورتِ رگی پیدا باشد، معاصرینِ عجم آن را رگِ ابر گویند که بصورتِ رسنی بر جمع بر قلزم شود و اینها بی گویند ابر

	از لعابِ نحلِ آں لعلِ لبش جوئے رواں	جوئے آبِ جوہرینش گشتہ اندر ایں بیاں
	سیلِ مضموں را بقلزم برد چوں طبعِ رواں	عنبرِ خطِ یاقوتم در بحرِ شعرائے نکتہ داں
۸۱۹	رشتۂ حرفے بہ لعلِ او رگِ یاقوتِ تر / شد خطِ لبِ عنبرے از قلزمِ آبِ گہر	۱۵
	خطِ سبزش سبزۂ نارستہ را آثار اوست	در خطِ گلزار ایں دیباچۂ رخسار اوست
	آں خطِ نورستہ گوئی سبزۂ بیدار اوست	گوہرِ مضمونِ صائب جوہرِ اشعار اوست
۸۲۰	شد خطِ نارستہ از لعلِ دلبر آشکار / رشتۂ سبز از صفائے سلکِ گوہر آشکار	۱۶
	ایں خطِ لب نیست بل نقشے ز حرفِ زیرِ لب	ویں خطِ لعلش خطِ یاقوت می دارد لقب
	حق تشبیہش مقالِ نکتہ سنجانِ عرب	در صفا لعلِ لبِ او غیرتِ صنعِ حلب
۸۲۱	از خطِ لب ہائے او ہر حرفِ زیرِ لب بہ بیں / ہر کسے خواند ز لعلش چوں خطِ زیرِ نگیں	۱۷

[illegible]

۵۷ خطِ یاقوت. اشارہ بخطِ کسے کہ یاقوت نام داشت و خطاطی معروف صاحب اختراع بود لیکن یاقوت حقیقت ایں خطاط بیان کردہ ۱۲

۵۸ صنعِ حلب. کنایہ از آئینۂ حلبی کہ بہتر است در صفا ۱۲

	گر زمینِ شور سنبل بر نیارد در جهان سبزه‌پوشِ نمکزار است در حسنِ بتان		سبزه روید در نمکزارِ لبِ لعلش چسان قاسمِ مشهد ز نمکپروردهٔ اش گوید چنان
۸۲۲	در ملاحت‌های خط و خالِ آن لب نیست شک هر چه در کانِ نمک افتد شود آخر نمک		۱۸
	آنچه بر لوحِ لبش در وصفِ ثناش نوشت هر چه در خطِ خفی بر خیِ احوالش نوشت		کاتبِ قدرت بمشقِ چاردہ سالش نوشت خامهٔ فکرم و لا تفصیلِ اجمالش نوشت
۸۲۳	حلیهٔ لب گشت از خطِ لبِ او آشکار چون کسوفِ آفتابِ چرخ در نصف النهار		۱۹
	دید چون مجنون خطِ سبزِ لبِ لیلای خود یکسر مو جنبشے پیدا نکرد از جای خود		سبزه‌پوشانِ چمن را یافت در صحرای خود در کمالِ بیخودی بنهاد سر بر پای خود
۸۲۴	آن خطِ مشکینِ یارم بر لبش لیلای من عاشقِ مجنون منم دشتِ جنون صحرای من		۲۰

دہانِ مبارک

آبِ و تابِ آبدارش جوہرش را مظہرے این خطا لب بر لبِ تیغِ لبِ او جوہرے		زین خطش بر خاتمِ لعلش نگینِ اخضرے آن لبِ او در بلاغت تیغِ آتش پیکرے
۲۱	وان لبِ تیغِ لبِ لعلش بود الماس بار زین خطِ تیغِ لبِ او سینۂ دشمن فگار	۸۲۵
موشگافی ہاے من مقبولِ طبعِ دلبر است در گلستانِ نعتش ہر رنگِ ریحانِ تر است		رنگ بوے خطِ آن مشکین شکِ مشک و عنبر است این خطِ سبزش کہ بر لعلِ لب پیغمبر است
۲۲	نقشِ خوابم چون پسندِ خاطرِ دلدار شد از تبسم سبزۂ خوابیدہ اش بیدار شد	۸۲۶
۳۲	دہانِ مبارک	۳۷
ساختم نقشِ دہانش بر لبِ شیرین رقم ذلک الفضل محمود من اللہ الکرم		کردم از موے میانِ نازکِ او موقلم خامۂ من در وجود آورد تصویرِ عدم
۱	من بتصویرِ دہانِ او دہن دارم ولا	۸۲۷

۲۶۹

دهان مبارک

	کس نمی دارد مذاقِ او که من دارم ولا	

ای دهانش را دهانِ تیغ[1] اگر گوئی بجاست یا نیامِ تیغ از تیغِ زبان گفتن رواست		کز لبِ تیغ[2] دو لب هایش دهانش بر ملاست[3] در بلاغت این دو تشبیهاتِ نو ایجادِ ماست
۸۲۸	ساخت نقاشِ ازل تمثالِ لب را همچو تیغ خونِ انصاف است این کو در دهن دارد دریغ	۲
درجِ لولو گفته اند او را بلیغانِ عرب بر لبِ دریا دهانِ او صدف دارد لقب		زانکه سلکِ گوهر از دندانست با اعدادِ لب[4] کانِ یاقوت گر و الماس خیز منتخب
۸۲۹	با لبِ لعلش دهانِ او چو خندان میشود معدنِ یاقوت هم الماس[5] دندان میشود	۳
تا دهانش دید در گلزار خندان غنچه را تا تماشای دهانش کرد حیران غنچه را		از تبسم کرد ثابت[6] غنچه گردان[7] غنچه را شاخِ گل دسته است در زیرِ زنخدان غنچه را
۸۳۰	غنچه زد لافِ لطافت[8] با دهانِ تنگِ دوست	۴

[1] دهان تیغ کنایه از لب تیغ (بهار عجم)
[2] لب تیغ کنایه از تیزی تیغ
[3] بر ملا یعنی آشکار و ظاهر (بهار عجم)
[4] اعداد لب بقاعده جمل سی و دو است و شمار دندان هم سی و دو می باشد ۱۲
[5] الماس دندان شدن (آصف اللغات)
[6] ثابت تخلص شاعر است بمعنی ... ظاهر کردن (آصف اللغات) ... ۱۲
[7] غنچه گردان اسم فاعل ترکیبی بمعنی تامل و تردد که غنچه گردیدن بقول بهار عجم بمعنی فراهم آوردن جمع را و تامل بودن است ۱۲
[8] این شعر لطافت می نماید که شاعر ... مصروف در گلستان ... برین شعر

زان صبا تنگ آمده آورده بیرونش ز پوست

این دو سر بسته راز آن دهان تنگ یار
گر دهان اوست دریای لبش باشد کنار

از دو لعل او دهانست و دهانش لعل دار
ور لب پاکش لب حوض دهانش چشمه سار

۸۳۱ کس چسان بیند دهن را از لب پاکش جدا ۵
همچو حرف مصوت نشود این و آن از هم جدا

غنچه چون خندان شود پیش دهان دلربا
از زبان غنچه گوش شنیده نازک صدا

می کند [illegible] دهانش [illegible] با دصبا
دیده آیا گهی بیدا دهان غنچه را

۸۳۲ زان دهان بی نشان بوی سراغی برده‌ایم ۶
غنچه دیدیم و نقش گل بچشم آورده‌ایم

آن لب نازک غلاف تنگ جوف او دهن
از مسرت چون شود لعل لبش خنده زن

تنگ انبود دهانی نی بر وا تند شکن
لب بلب گردد مبشر [illegible] شکن

۸۳۳ از دهان لب سخن ریزد چو قند از لعل لب ۷

	زین دہانِ تنگ را تنگِ شکر زیبد لقب		
در بلاغت حسنِ تشبیہِ دہانش نیست وبس[1] نسبتِ نازک دہانے بالبش دانی کہ چیست		شد وجودِ او برابر با عدم ہر دو یکی است چوں قوافی تنگیِ مضمون بوجہِ نازکی است	
۸۳۴	سفتہ ام در نقشِ نازک جوہرِ ناسفتہ را گفتہ ام گویا حدیثِ آں لبِ ناگفتہ را		۸
بردہانِ اوست از اوراقِ لبہایش کتاب مستترِ نوشِ دہن شانِ لبِ چوں شہد لب		آں خطِ سبزش ز مضمونِ دہن لب اللباب آں دہانِ شکّرینش چوں شکر گم شد در آب	
۸۳۵	از حلاوت وصفِ شیرینش زبانم را ببست[2] ہیچکس چوں من دہانش را بدیں خوبی نہ بست[2]		۹
گر وجودِ خالِ لب انگنتہ سنجانِ سخن از نزاکت کار نگرفتند ہرگز ہیچو من		چوں مگس ماند بر تنگِ لبِ شکّر شکن از شمائل نیست ثابت[3] خال در کنجِ دہن	
۸۳۶	خال در کنجِ دہانِ او اگر افتادہ است		۱۰

[1] زبان بستن۔ خاموش کردن و شدن (بحر عجم)

[2] بستن بمعنی آراستن و موزون کردن (آصف اللغات) بمعنی سیم زدم و بست و دوم بستن

[3] ثابت۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲

۷۱ لسانی شیرازی شاعرے معروف در شعر سوم از دوست ۱۱
۷۲ آں یعنی آب و تاب و دنیا (آصف اللغات)
۷۳ مطلع ابرے کہ ابر از شرب
۷۴ [illegible] (آصف اللغات)
۷۵ [illegible] (آصف اللغات)
۷۶ [illegible]
۷۷ [illegible] (آصف اللغات)

	گویا موریست در تنگ شکر افتاده است	

آں دہن را ہیچ گفتن و سخن وصف دہانست من نمی دانم چرا معشوق او نامہربانست		با دہان تنگ وصف دہن حسن بیانست از لسانی مطلع برجستہ ور ابر زبان است
۸۳۷	گر دہن را ہیچ گفتم ایں قدر بر من مپیچ از غضب گفتی (چہ گفتی) باز می گویم کہ ہیچ	۱۱
گفت جامی این دہن بوسے گلے اندر گلاب گفت حافظ غرق شد لنگور در لعل مذاب		انوری گوید نہاں در آب جرم آفتاب دانمش ترک ادب گویم تر یاقوت آب
۸۳۸	زیر لب با منبع حوض دہانش آبدار چشمۂ لبریز پنہاں می شود در آبشار	۱۲
گرچہ بر قفل دہان یار کردم ہست و بود یک سخن مشکل دہان بستہ ہان من نمود		از تعمق عقدۂ لا ینحلش بر من کشود در خموشی اے ولا دیدم دہان او نبود
۸۳۹	بار ہا گرد دہان تنگ او گردیدہ ام	۱۳

۲۸۳

	در سخن ہائے لبش رازِ دہن را دیدہ ام		
بر دہانش ہر لبِ او چوں ہلالے در نظر ماہ را کامل کند خمیازۂ آں سیمبر		در میانش از قمر میم دہانش جلوہ گر حسنِ انگشتِ شہادت مظہرِ شق القمر	
۸۴۰	فکرتِ من اے قوا معجز نما شد در سخن ایں بود اعجازِ یارم یا بود اعجازِ من		14
نیست ہرگز در دہانِ تنگِ او کس را سخن گر سخن دارد سخنور در وجودِ آں چو من		حرف نتواں داگر حرفے بر آید از دہن خامشی اولیٰ بود چوں نیست جائے دم زدن	
۸۴۱	بر زبانِ خلق افواہے ست پیداری دہاں ایں سخن اصلے ندارد تا نیاری بر زباں		15
دائما دارد گلش در گلشنِ عارض مقام ایں دہانِ تنگِ او را در خموشی غنچہ نام		گل بگلشن داغ بر دل از عذارِ لالہ فام بلبلاں خوانند گل چوں شگفد گاہِ کلام	
۸۴۲	غنچہ و گل گرچہ دارد ہر یکے بوئے[1] دہن		16

[1] بود اشتق بمعنی آثار و علامت چیزے دہ مشتق (آصف اللغات)

دهان تنگ یار

	لیک با او همسری آسان نباشد چون دهن	
	در تخیل آمدش خمیازهٔ او در نظر / خواست گیرد در دهن انگشت حیرت سر بسر همچو خاتم یافت از دور دهان خود خبر / تنگ تر از حلقهٔ انگشتری دیدش مگر	
۸۴۳	خاتم انگشت خوبان با نگین آید ار / خانه بر دوش است از رشک دهان تنگ یار	۱۷
	از دهان تنگ او بیرون نمی آید سخن / محض حرف است اینکه می دارد دهانے یار من برلب لعلش بهانهٔ تبسم حرف زن / این سخن ها زیست کو دارد سخن ها در دهن	
۸۴۴	یک سر مو هم سخن نبود دراں موے میاں / یک سر مو یست و باشد صد سخن درایں دهاں	۱۸
	آنکه لب بگشاد در وصف دهان تنگ یار / شد صدائے غیب تعبیر حدیث آں نگار از درے کز غیب وا شد یافت مضمون بیشمار / همچو الهامے که ایمائیست از پروردگار	
۸۴۵	ده چه تشبیه دهان اوست لعل سفته	۱۹

دہانِ مبارک

۲۸۶

	سرِ حدیثِ اوست وشے از زبانِ ناگفته		
	دور دارد آں دہانِ تنگِ او گفتار را نپسندد گرچه لبہاے دہن تکرار را	گوئیا جاے سخن نبود دہانِ یار را در دہانش جانی باشد لبِ اظہار را	
۸۴۶	چوں دہانِ تنگ عذرِ بی‌زبانی می کند بر لبِ لعلش تبسم ترجمانی می کند		۲۰
	آں خطِ سبزِ لبش گوئی که طوطی در چمن نورِ تنویر است ایں میمِ دہانش در سخن	می شود لعلِ لبش از منقارِ گل شکر شکن در حدیث آید ولے از غنچه نکشاید دہن	
۸۴۷	تا نیاید بر زباں گویم چساں حرف است ایں زانکه از لب باشگافِ کلکِ شجر خاست ایں		۲۱
	آں دہانِ تنگ را از بہانے گفته اند وز خموشی در طلاقت بیدہانے گفته اند	از حدیثِ آں دہن اہلِ زبانے گفته اند در سخن اہلِ بلاغت نکته دانے گفته اند	
۸۴۸	از دہانِ نازکِ او می چکد لطفِ سخن		۲۲

سطر ۱ شناسی - کنایه از زبان (د. مرکز چشم)
سطر ۲ شکر شکن - کنایه از شیریں گفتار (د. مرکز چشم)
سطر ۳ بیدہنی - خموشی کم گفتاری (د. اصطلاحات)

	ورنه مفهوم دهانِ تنگ بودے بیدهن	
این نه دهانش مخزنِ اسرار یا آرزِ نهاں عالمِ غیب است یا ملکِ عدم تشبیهِ آں		میمِ مدغم ـ نونِ تنوین یا معمّاے زباں بندِ مامضمونِ فکرِ جامیِ شیریں بیاں
٨٤٩	حقّهٔ لولوست یا سرچشمهٔ آبِ حیات غنچهٔ لعل است یا طوطی است یا تنگِ نبات	٢٣
پسته هر چند می دارد نمک با خویشتن تا فرو رفتم بجو د اے یار در شکّرِ دهن		با دهانت نیست آساں از ملاحت دم زدن در گریباں همچو مغزِ پسته پنهاں تنِ من
٨٥٠	این نمکدانے به تنگی چوں دلِ تنگے ز مور از ملاحت هر طرف در عالمے افتاده شور	٢٤
نقطهٔ پرکار دارد از دهانش دور لب این دهانش نقطهٔ شک از بلیغانِ عرب		(نقطهٔ روشن تر پرکار) یا رمز القب بر زبانِ اهلِ نظر دارند لله العجب
٨٥١	نقطهٔ موهوم ناید از تعمّق در نظر	٢٥

	ور تبسم میشود از دہن پوشیده تر		
	شد دہانِ تنگِ او یاقوت[له] را شق القلم از سکوتِ لب شگافِ خامه می آید بهم[له]	آن خطِ مشکین که اوراقِ لبش را حسنِ رقم در وجودِ آن لبِ گویاش مضمونِ عدم	
۸۵۲	سطرِ یاقوتی رقم آن جدولِ لعلِ نگار حسنِ مضمونِ رقم شد از تبسم آشکار		۲۶
	آن دہانِ نازکش لعلِ لبش را خنجرِ نے تیزیِ نوکِ زبان تارِ نفس را سوزنے	در میانِ لعل می بینیم نازک روزنے ریزهٔ الماس[سه] در لعلِ لبش روزن کنے	
۸۵۳	در تکلم گر سرِ موئے دہانش وا شود چشمِ سوزن بر دہانِ تنگِ او شیدا شود		۲۷
	بے زبان[عه] گوید او راز از دہانِ تنگِ او در سخن فرمانروائی می کند فرہنگِ او	صد سخن پیدا شود از خود بهر آہنگِ او بر زبانِ جوہرِ شمشیرِ لبها زنگِ او	
۸۵۴	عقل حیران است در کارِ دہانِ تنگِ یار		۲۸

له: از تر تا نام کاسے سپردن (از شنیدن)
عه: بهم آمدن. فراہم آمدن
بہم پیوستن و دیگر (از صفۃ اللغات)
سه: ریزهٔ الماس استعاره از نوک دندان یار که گاه تکلم ظاہر میشود ۱۲
عه: بے زبان یعنی کم گو

(از صفۃ اللغات)

دہانِ یار پریس

۱۵ قافیہ تنگ شدن ۔ تنگ آمدن ۔ [illegible]

	کشورِ دل را بہ تیغِ لب کند در اقتدار	
می نیاید ہیچگہ موے میاں در چشمِ من نسبتے دارد میانش با دہانِ بیدہن		موے بچشمے چوں مرا نشد کے تواں نگریستن گر وجودِ ایں و آں ارند شک اہلِ سخن
۸۵۵	از فہمِ تنگش قوافی تنگ بر اہلِ زباں با دہانش نیست تشبیہے مناسب جز میاں	۲۹
ما بسلکِ نظمِ خود ناسفتہ گوہر کردہ ایم بے دہانی را دہانِ تنگ باور کردہ ایم		گوئیا با بیزبانی ہا سخن سر کردہ ایم در سخن تضمینِ مضمونِ سخنور کردہ ایم
۸۵۶	آں دہانِ تنگِ او صائب اگر پنہاں نماند گرچہ ہیچ اصل است لیکن ایں خبر پنہاں نماند	۳۰
اے ولا نقشِ دہانِ نازکش بستم چنیں چوں لبِ او بستہ گردد دیدہ ہائی را ببیں		از زبانِ ہر کسے خیزد صدائے آفریں ور لبِ او باز شد بنگر دہانِ نازنیں
۸۵۷	گرچہ ہیچ است آں دہانِ تنگِ یار بیدہاں	۳۱

۲ [illegible]

۳ [illegible] (آصف اللغات)

۴ [illegible]

۵ [illegible]

۶ [illegible]

معدوم و بقول آصف اللغات [illegible]

	کو ندید او را ندید او هیچ از لطفِ زبان	
هر که دید این نقش را کرد آفرین بر کارِ من با دهانِ تنگ ـ دلتنگی ندارد یارِ من		از دهانِ تنگِ او شد شهره افکارِ من وسعتِ اخلاق بین دل می دهد دلدارِ من
۱۵۸	چون به تصویرِ دهانش خامه ام پرواز کرد با دعاے خیر مجیب ہم دہانش باز کرد	۳۲
۳۸	دندانِ مبارک	۳۳
نقشِ دندان را اولا دارم لبِ دندان بگر در گشادِ کار چشم بر لبش دارد نظر		در دهانِ چون صدف پنهانست آن سلکِ گهر همتم در پے خودی بنهاد دندان بر جگر
۱۵۹	گر لبِ سرخِ نگارِ من کند دندان سپید میتوان آبِ گهر تصویرِ دندانش کشید	۱
طبعِ من در نقشِ دندانِ تو دندان تیز کرد دستِ من چابک رکاب و شد و مهمیز کرد		فکرتم در وصفِ دندان خامه را شبدیز کرد اسپ دندان گیرِ من بے راه جست و خیز کرد

دندانِ مبارک

ل دل دادن ـ مهربان کردن (۱) ... گرفتن (ف)

ل دهن باز کردن ـ کشادن (۱)

ل ب دو دندان داشتن ـ دهن بر او دعا (ف)

ل دندان بر جگر نهادن ـ تابلیت داشتن (ف)

ل دندان سپید کردن ـ شوخی ظاهر نمودن (ف)

ل دندان تیز کردن ـ طمع کردن و توقع داشتن (ف)

ل شبدیز ـ نام اسپ خسرو پرویز که بلند تر بود (ف)

ل چابک رکاب ـ یعنی کسے که بعجلت سوار اسپ شود و بیتری ... ذکر این کرده اند

۲۹۰

ل دندان گیر ... (ف)

ل بے راه ـ یعنی ... (ف)

ل جست و خیز ـ ... (ف)

۹۶۰	تا عنان او بدست آوردم او شد خوش لگام من بکار خود فرو بردم ولا دندان بکام	۲

دیده چشم ناگهان دلدار من دندان نمود صنعتم را دید چون ارژنگ چین دندان نمود		خامه بر لوح صدف نقش دُر دندان نمود نقش من بهزاد را انگشت در دندان نمود

۹۶۱	دست من بوسید و دندان بر سر دندان نهاد با دلِ ناخواسته بر کار من دندان نهاد	۳

دید چون تصویر دندانش بلوح ارژنگ چین زانکه دندانِ درازش را فگندم بر زمین		بر جگر دندانِ خود افشرد با قلب حزین اے ولا دندان بکامِ خود فرو بردم زمین

۹۶۲	خامۂ من کرده تصویر را پرواز کرد هوش ارژنگ از سرش چون طائرے پرواز کرد	۴

آنکه دارد شهرۂ کافی بصناعانِ دهر گفتمش بهزاد داری در فنِ تصویر بهر		دیدش دندانِ خود از رشک می خاید بزهر می زنی دندان بدندانت چرا از جوش قهر

۲۹۱

۵۹ دندان درازه بقول ... حریصی و دریغ ... توصیفی مبنی حقیقی

۶۰ دندان بکام فرو بردن کامیاب شدن

۶۱ دندان بزهر خاییدن گفتن سخن از دشمنی و عداوت

۶۲ دندان بدندان فرو خوردن

دندانِ مبارک

۸۶۳	گفت دندانم به دندان شد کلید از انفعال صنعتِ دندان به کامِ من شکست ای باکمال	۵

در دهن مجموعهٔ دندان است بر اعدادِ لب
چار دندانِ بالحیات او را در عقب

زیر و بالا چار دندان پیش می‌دارد لقب
وز پسش دندانِ نیش انیاب نامندش بعرب

۸۶۴	شانزده دندان پسِ انیاب نامش آسیا آخر او چار دندانِ خرد در انتها	۶

دائما طبعِ صدف از جوهرش زیر و زبر
قطره‌های شبنم از دندانِ او شرمنده تر

گوهرش سلکی ندارد چون دهن زیر و زبر
کاب دندان هیچ گوهر آبِ او چون اشکِ تر

۸۶۵	می نماید شبنمی در غنچهٔ خندانِ او زینتِ درجِ دهانش گوهرِ دندانِ او	۷

تا بسفتم در سخن از گوهرِ دندانش دُر
انجم از دندان خجل کز عارضش نورِ خور

شد مغاناتِ دهن از گوهرِ یکدانه پُر
راست گویم گرچه میدانم ولا الحق مُر

۸۶۶	از شکر خندے چو صبح در فضا پیدا شود نجم دندان تا بدو سیّاره ناپیدا شود	۸
خنده اش چوں افگند عکسِ دندان در آب ہمچو (فانوسے بروئے شمع) می تابد حباب		قطره ہائے آبِ نیساں ریزد از چشمِ سحاب فلسِ ماہی می شود تاباں چو جرمِ آفتاب
۸۶۷	از فروغِ آں دُرِ دنداں صدف سیماب شد وز ندامت گوہرش چوں اشکِ شبنم آب شد	۹
گوہرِ دندانِ او را جانِ گوہر گفته اند آبِ دندانِ اصیلِ آبِ گوہر گفته اند		دانۂ دُر را عرض زیں ذات جوہر گفته اند لعلِ لب را معدنِ یاقوتِ احمر گفته اند
۸۶۸	سلکِ دنداں زیرِ لعلِ لب نماید در نظر صد عجب کز معدنِ یاقوت می خیزد گہر	۱۰
گوہر از دندانت چوں آئینه حیرانی کند صائب از لطفِ زباں فخرِ سخندانی کند		تا زبر لعلِ لبت لعلِ بدخشانی کند صبح را شرمِ شکر خندِ تو دندانی کند

۱ـ سپاہ شستن، بقول بہار عجم
بیزار شدن ...
۲ـ گوہر ... بقول بہار عجم ...
... ...
۳ـ گوہر ... شاعرے
۴ـ صائب ...
۵ـ دندانی کردن ...

دندان مبارک

۸۶۹	ہر کہ ہمچوں من لب و دندان ندارد در سخن در سخنگوئی چہ بندد نقش دندان و دہن	۱۱
دور لب انگشتر و دندان او نقش نگیں می مکد دندان او پیہم لب پر انگبیں		شد ز دندانش عیاں دندانہائے حرف سیں فکرت من کرد بر فکر لسانی[1] آفریں
۸۷۰	نقش دندان خوبتر گرد آں لب پر خندہ را قیمت آرے بیشتر باشد عقیق کندہ را	۱۲
شکریں تشبیہ دندان و لبش شیر و شکر گرچہ ایں شیر و شکر مخلوط بنماید مگر		قطرۂ شیر است دندان انگبینے لعل تر در مذاق حسن دارد ہر یکے ذوق دگر
۸۷۱	از لعاب آں دہن چاہ زنخدان آبگیر[2] وز لب شیرین او فرہاد بنید جوئے شیر	۱۳
تا لب شیرین دندان تو شد شیریں صفات در سخن جان بخشی لب نیست ہرگز وصف ذات		مصریاں گفتند دندان ترا حب نبات قطرۂ دندان لبابہ چشمۂ آب حیات

[1] لسانی شیرازی، شاعر معروف کہ شعر سوم از وست۔
[2] آبگیر گرفتن یعنی طراوت حاصل کردن (صحف اللغات)

۲۹۴

۸۶۲	چشمهٔ حیواں بوصفِ قطره چوں لب کشاد خضر بر فوقیتِ دندانِ تو دنداں نهاد	۱۴
گوهرِ دندانِ او در جائے دنداں جوهرے یا بود در معدنِ لعلِ لبِ او گوهرے		بازرِ سرخِ بیخِ دنداں مرصّع زیورے پارهٔ الماس در تشبیهِ او فائق ترے
۸۶۳	ایں مرصّع زیورِ الماس در دُرجِ دهن می نماید آب و تابِ خویش در عرضِ سخن	۱۵
گرچه تشدید است در الفاظِ تازی بیشتر در دهن دندانه تشدیدِ دنداں را نگر		در عجم دارد زباں تخفیفِ آں را معتبر می نماید در دو سطرِ گوهریں زیر و زبر
۸۶۴	کاتبِ قدرت چو سطرے را به تشدیدے نگاشت چشمِ خود را در کتابت بر همیں تشدید داشت	۱۶
خیمهٔ سقفِ دهن دارد ز دندانش قیام پرده هائے لب بود دیوار گرد پاسِ خیام		هر بنِ دندانِ او را در سخن مسمار نام بانوئے شیریں زبانش در خیمه اش دارد مقام

له دندان نهادن - اعتراف کردن

له جائے دندان - بیخ دندان

که نیز بیخ دنداں را گویند (ر. ج. ع. بیر)

که صف اللغات - جمع الکلام زبرحال و...

(ر. ج. ع) زیر - چیے گفته اند

که بیخ اصل حال الشعراء...

که دندان اسیاب (ر. ج. ع)

۲۹۵

٨٧٥	تارِ رگہاے دہن خرگاہِ عالی راطناب خیمۂ ابرِ سیہ از خجلتش گردیدہ آب	17

در خموشی قفلِ دندانش چو می بندد دہن — مفتّحِ نوکِ زباں بکشاید او را در سخن
کس نبست اندر سخن مضمونِ دنداں ہمچو من — کس چو افشاکرد رازش ایں چنیں در انجمن

٨٧٦	پردہ آں قفلِ دندانش لبِ خاموشِ یار ایں کلیدِ قفل از دندانِ او دندانہ دار	18

گوہر از تشبیہِ دندانِ تو می دارد شرف — موتبن برخاست او را دید چوں دُرِّ نجف
پیشِ دندانِ دہانت صد صدف مثلِ خزف — اشکِ گوہر می چکد در تیج از چشمِ صدف

٨٧٧	می کند کامِ صدف چوں با دہانت ہمسری آسماں دنداں کشد در کیفرِ بدگوہری	19

در سخن دندانِ صبح از عکسِ او صبحِ طرب — پیشِ دندانش عیاں صد خجلت از دندانِ شب
از دہانِ او کشد دندانِ کوہ آں لعلِ لب — گریہ از دندانِ حوتش ابر در بحرِ عرب

صبح (بحر عجم)
دندان صبح کنایہ از سپیدی (بحر عجم)
دندان شب کنایہ از ستارہا (بحر عجم)
[illegible] در تحقیق ... ماند بلور کہ در میان آں کوہ (بحر عجم)
[illegible] واقع می شود و معنی برخاستن ساحت باشد
[illegible] مفتاح و مفتح ہر دو بمعنی کلید
دندان کیشدن: برآوردن دندان از دہن (بہار عجم)
دندان کوہ کنایہ از لعل (بہار عجم)
دندان حوت کنایہ باشد

[illegible]

۸۷۸	کُند شد دندانِ سرِ حرص از تیزیِ دندانِ یار ریخت دندان از دہانش تیغ شد دندانہ دار	۲۰
سُبحہ دندانِ پاکش بستہ از تارِ نفس جز زبانش سُبحہ گرداں کس ندارد دسترس		دانہ ہاے گوہرِ نیش نقشہ ہر نکتہ رس خامہ را در وصفِ دندانش بیانِ نیو دہوس
۸۷۹	روز و شب لعلِ لبِ او در دہن تسبیح خواں دارد از آیات ـ سبحان الذی را بر زباں	۲۱
نقشِ دنداں دیدہ چون یار رم بلوحِ لعلِ لب در حضورش سربگوں بودم بآئینِ ادب		خندۂ دنداں نما بنمود آثارِ طرب ہیأتِ خاموشیم سرتاپا حسنِ طلب
۸۸۰	یار من بر آفرینِ صنعتِ من لب کشاد مانیِ ناشاد دنداں بر سرِ دنداں نہاد	۲۲
۳۹	زبانِ مُبارک	۳۴
کشتیِ مضمونِ دلِ ما چون سحابے در ہوا		می برد فکرِ بلندم ہمچو آبے در ہوا

۲۹۷

۵ دندان بر سرِ دندان نہادن
تحمل نا ملائم کردن (بہار عجم)

گر کند پیدا خیالم انقلابے در ہوا | گنبدِ گردوں بہ پرد شکلِ حبابے در ہوا

۸۸۱ چوں زبہ پروین گکند وا از سنا گر ہم درجِ سخن
تا ز بحرِ شعر را سوز دوں است برا درجِ سخن ۱

من بہ تعریفِ زبانت شستم از کوثر زباں | تا مقالے از زبانِ پاک وارم بر زباں
در صفاتِ او کشاید ہر زباں[۱] آور زباں[۲] | خضر در شانِ زبانت چوں قلندر[۳] تر زباں[۴]

۸۸۲ در تکلم با توازِ شہدِ لبت جاں می چکد
آبِ حسرت از دہانِ آبِ حیواں می چکد ۲

از ازل طبعِ روانم خوگرِ سیرِ چمن | ذکر ہم رنگینیِ مضموں پسند و در سخن
در سرور حسنِ تصویرِ زبانِ یارمن | بلبلِ شکرم بہ تضمینِ تجلّی[۵] نغمہ زن

۸۸۳ نو گلے کو در تکلم مست و مدہوشم کند
مے ز مینائے زباں در ساغرِ گوشم کند ۳

نقشِ گلبرگِ زباں بستم بلوحِ لب چناں | کز گلِ سرخِ دہانش برگِ گل گردم عیاں

[۱] زبان آوردن کنایہ از شاعر (بہار عجم)
[۲] زبان کشادن = آغاز سخن (بہار عجم)
[۳] قلندر = شاعر مشہور کہ شعر سوم از دوست
[۴] تر زبان = آنکہ سخن با مزہ و تازہ بگوید (بحر عجم)
[۵] تجلی = شاعر معروف ...

۲۹۹

پاکِ رنگین نمودم صورتِ خارِ زباں		تا خلد گفتار را در دل چو گلشن با خزاں
۸۸۴	مدحت گلبرگ رنگینش ولا گل می کند نغمه در وصفِ زبان منقارِ بلبل می کند	۴
نقشِ مفتاحِ زبان چوں بر لبش بستم ولا پرده های لب و قفلِ دہن از ہم		از درِ لعلِ لبش قفلِ دہن گردیدوا بر کلیدِ آں زبان دندانِ او دندانه ها
۸۸۵	این زبانِ پاک ہم قفلے است نازک ہم کلید چشم دیده من سکونش حرفِ او گوشم شنید	۵
حسنِ گلبرگ زبانش در نگاهِ ہوشیار از زبانِ لاله رنگش داغ بر دل لاله زار		یک ورق از دفترِ کیفیتِ پروردگار برگِ سوسن زباں در مدحش لیل و نہار
۸۸۶	در بلاغت گرچه خارِ تیز تشبیه زبانست لیک این برگِ گلِ بے خارِ یارم غیر آنست	۶
آنکه حرفش زبانست و زبان ظرفِ سخن		حسنِ تجنیسِ زبانش ماخذِ حرفِ سخن

زبان مبارک

عالمِ نحوِ کلام و واقف صرفِ سخن		از زبانش گوش سوارد ولطائف سخن
۸۸۷	من زبانش دیده ام شنیده ام قالِ زبان فاعلِ حسنِ بیان مفعولِ افعالِ زبان	۷
از دهانِ تنگِ خود چون بیدهن گویا شود وز زبانِ بند چون از دهن افشا شود		از زبانِ او دهن مشکلِ زبان پیدا شود واقفِ اسرار بر لطفِ سخن شیدا شود
۸۸۸	از نزاکت می شود حرفش بلب کم آشنا دل نمی خواهد که گردد یک سخن از لب جدا	۸
بلکه جان آسفته ام در مدحتِ گفتارِ یار از زبانِ او شود حسنِ زبانش آشکار		هر سخن را گفته ام مصداقِ درِّ آبدار صائبا تضمینِ من بر حسنِ گفتارش نثار
۸۸۹	تا برآمد حرف از لعلِ گهر بارش برون آبِ گوهر تلخ در کامِ صدف شد بحر گون	۹
سبز پوشانِ چمن شیدای گلبرگِ زبان		طوطیِ شکر شکن دلدادهٔ لطفِ بیان

۵۱ ... داشتن یعنی نفع بر داشتن و مستفید شدن (بهار عجم)
۵۲ زبان یعنی لسان فاعل حسن بیان است و زبان یعنی سخن مفعول لسان است ۱۲
۵۳ واقف بتالوی شاعر سروده شعر سوم از وست ۱۲
۵۴ صائب اصفهانی شاعر

۳۰۰

... شعر سوم ... از وست ۱۲ ... سعدی
۵۵ ... شاعر ۱۲

عندلیبِ نغمه‌زن در مدحتِ او نغمه‌خوان			حرمتِ او در سخن از فکرِ هاشم شد عیان
۵۹۰	باغبان دانسته می‌بُرد زبانِ تاک را بر زبان آرد اگر نامِ لسانِ پاک را		۱۰
چون لبِ شیرین بهم چسپد نمی‌گردد جدا در شگفتن می‌نماید غنچه‌اش نازک صدا			در سخن گفتن بمثلِ گوش می‌گیرد ندا حسنِ آرایش کند مضمونِ حرفش را ادا
۵۹۱	گاه خار کم سخن چون برگِ گل دارد زبان گفتنی از غنچه پیدا می‌شود گاهِ بیان		۱۱
چون حدیثی در چمن از نطقِ یارِ من گذشت طوطی از شرمِ زبانِ یار از گفتن گذشت			از زبانِ او نمی‌دانی چه بر سوسن گذشت تا زآبِ انفعال آب از سرِ گلشن گذشت
۵۹۲	گفت سعدی گر چمن گوید ز خود بارِ دگر من زبانِ سوسنش را از قفا سازم بدر		۱۲
از زبانِ یار نتوان شنیدن حرفِ او			در دهانِ او بود اهلِ زبان را گفتگو

۵۱ [illegible] ۱۲

۵۲ گذشتن [illegible] ۱۲

[illegible]

۳۰۱

صدع شدن حصیت ۱۲

۵۳ گذشتن بمعنی ترک کردن ۱۲

۵۴ آب از سر گذشتن، بمعنی (از صف لغات) غرق شدن ۱۲

۵۵ سعدی شیرازی شاعر معروف که در شعر سوم تضمین مضمون او است ۱۲

اززبانِ او زبانِ خیره چوں بے نازبو		شد صدائے (غنچه لب) در پرده ہائے غنچه بو	
۵۹۳	در دہانِ او زبان از غنچه برگِ گلے در تکلم لطفِ او ہمچوں نوائے بلبلے		۱۳
دلپذیر است آنچناں ایں پسته شکر شکن		پیشتر از گوش می آید بدلہا ہر سخن	
گفت صائب حرفِ شیریں چوں آید زیں دہن		نقلِ او گردد بذوقِ خویش نقلِ انجمن	
۵۹۴	نقل نتواں کرد گفتارِ شکر بارش ولا لب ز شیرینی بہم چسپد نمی گردد جدا		۱۴
چوں نماید در سخن لعلِ لبِ او آب و تاب		دُر ز بے مغزی فتد بر آبِ دریا چوں حباب	
آب و رنگِ گفتگوئے آں لبِ لعلِ خوشاب		کرد معدن را گریباں چاک مانندِ گلاب	
۵۹۵	از گہر افشانیِ لعلش صدف را انفعال غرقِ آبِ گوہر است از خجلت و شرم و ملال		۱۵
چوں شہیدِ لعلِ یارت گشت صائب بر زبان		شد برنگِ سبز نخباں سرخرو اندر دہاں	

۱ نازبو نام گیاہ خوشبو است از بردہ ریحان عجم)
۲ شکر شکن یعنی شیریں گفتار (عجم)
۳ صائب مرزا محمد علی شاعر مشہور
۴ نقل ... حلوا ... ہست
۵ آب و تاب یعنی رونق و صفا (صراح اللغات)
۶ گہر افشانی بمعنی بیان عجم یعنی

۷ صائب ... شاعر
۸ ... بمعنی ...

یاریا ہرگز نیارد نام او ہم بر زباں		بر طریق جاں سپاری چون نہ سپاریم جاں
۸۹۶	خونِ برگ پان لب یار ترا رنگیں کند تا زبرجاں بخشیِ لعلے زبانِ ایں کند	۱۶
در بلاغت چشمۂ خورشید نام ایں دہن بشنود عیسیٰ اگر حرفے ز لعل یار من		بے صدائے از لب پر نور می تابد سخن او ندارد در مسیحائی مجال دم زدن
۸۹۷	در دہانش ہائے از چشمۂ خضر شد زباں از لطافت حرفِ او آب بقا را داده جاں	۱۷
کس ارشادِ عتابِ او نمی گیرد شرر مہر از لطفش نمک افشاند بر داغِ جگر		کس نمی سوزد بعالم ز آتش یاقوت تر در تبسم لب بشیرِ صبح می ریزد شکر
۸۹۸	تنگ شکر را نہ تنہا آب گرداند چو برف می کند قندِ مکرر را خجل تکرارِ حرف	۱۸
بیدہاں گفتند او را در سخن اہل زباں		از کمال نامور راز دہانش شد عیاں

۳۰۳

ہمچو برگِ گل کہ در ہر غنچہ می باشد نہاں		در دہانِ اوست از گل برگِ تر نازک زباں
۸۹۹	ایں دہانِ تنگ با حرف آفرینی ہمدم صد سخن را در وجود آرد ز کتمانِ عدم	۱۹
برنمی گیرد[1] سخن مُہرِ خموشی از دہن غنچہ لب از دہانِ تنگ پنہاں در سخن		آں دہانِ تنگِ او گل می نماید در چمن فکرتِ شوکت[2] ولا مانندِ بلبل نغمہ زن
۹۰۰	تا قماشِ حرف اے از خندۂ گل بافتند پردۂ گوشِ من از مژگانِ بلبل بافتند	۲۰
از لبش در ہر سخن آئینہ گرد[3] آب و تاب[4] شرارے از دور می آید بگوشم در سحاب		ہر لبش را می نماید تابِ او لعلِ خوش آب از فروغِ طبعِ راسخ[5] شد سخن بے نقاب
۹۰۱	از زبانش ہر سخن آئینۂ رازِ نہاں لمعۂ حسنِ بیانش پرتوِ برقِ زباں	۲۱
چرب و نرمی ہا کہ خوباں از زبانش یافتند		پختہ مغزِ پستہ را در دہانش یافتند

[1] برگرفتن - بمعنی برداشتن و دور کردن (آصف اللغات)

[2] شوکت بخاری، شاعرے مشہور که شعر سوم مال اوست

[3] آئینه گردیدن - بمعنی روشن شدن و کاشف گردیدن (آصف اللغات)

[4] آب و تاب - بمعنی رونق و صفا، تاب و طاقت - طراوت (آصف اللغات)

[5] [illegible] طبع [illegible] است [illegible]

زبانِ مبارک

۳۰۵

طوطیِ شکرشکن را مدح خوانش یافتند		از وحیدٔ نکته رس لطفِ زبانش یافتند
۹۰۲	یک زبانستند بستانان بذوقِ حرفِ نغز یک زبانش در دهانِ اوست بادامِ دومغز	۲۲
از لبِ شکرشکن دیدم دهانت شکرین از لسانِ شکرین حرفِ زبانت شکرین		وز دهانِ شکرین لوزِ لسانت شکرین وز زبانِ شکرین ذوقِ بیانت شکرین
۹۰۳	لطفِ مضمون میوهٔ از نخلِ بستانِ سخن یا شکر برگِ حلاوت زینتِ خوانِ سخن	۲۳
هر حدیثِ پاکِ دلبر هادیِ نظم و نسق از کلامش در عمل بردیم از ادیان سبق		در سخن لوحِ زبانش کاشفِ اسرارِ حق دانشِ استادِ پس آئینه آموز سبق
۹۰۴	ما گرفتارانِ الفت بهره اند وختیم صورتِ طوطی بازار در قفس آموختیم	۲۴
می شود در رشتهٔ مضمونِ او گوهر سخن		در لطافت از گلِ شاداب نازک‌تر سخن

از تفحص کار می گیرد زبانش در سخن		وز پسِ فکر و تأمل می برآید هر سخن
۹۰۵	بسکه دارد دلبرِ ما صد نزاکت در کلام از زبان تا لب کند هر حرفِ او صد جا مقام	۲۵
آتشِ یاقوت[1] پیشِ لعلِ لبہاش شرمسار شبچراغی[2] با چراغِ شب[3] با نوازش نثار		بر زبانِ او فدا گردید لعلِ آبدار شد زبانِ شمع شیدا بر زبان پروانہ وار
۹۰۶	از زبانِ چرب و گرمش منفعل گردید شمع در کلامِ سخت و نرمش آتش و آب[4] است جمع	۲۶
در روایاتِ مبین ذکرِ احادیثِ کرام در مکاتیبِ شمائل یافت حسنِ اتمام		از ثقاتِ راویانش ہر یکے را احترام نیست ما را در وثوق و اعتبارِ او کلام
۹۰۷	پیش یک حرفِ تو حرفے عیسیِ مریم نزد بر حدیثِ پاک سر بر خط[5] نہاد و دم[6] نزد	۲۷
در سخن تیغِ زبانش را نیامے اژدہاں		در بلاغت از زبانِ تیغ آبِ او عیاں

ے۱ آتشِ یاقوت، ہمان آب و تاب یاقوت (آصف اللغات)

ے۲ شبچراغ، بقول بحرِ عجم، گوہرے کہ شب مانند چراغ افروزد ۱۲

ے۳ چراغِ شب، یعنی حقیقی ۱۲

ے۴ آتش و آب، یعنی حلم و غضب (آصف اللغات)

ے۵ سر بر خط نہادن، اطاعت

[illegible]

ے۶ دم زدن، دعوی کردن

[illegible]

بند نتواند کند مرهم لبِ زخمِ زبان			تیغِ او یاقوت بار و آبدار و جانستان
۲۸	تیزیِ تیغش دلِ کفار را سازد فگار از زبانِ تیغِ او تیغِ دو دم وندانه دار		۹۰۸
در محبت هر کسے پندارد ش امداد خویش گفت ملا ذهنیِ ایران بحقِ یارِ خویش			خوش زبانی هاے او معروف در گفتارِ خویش می کند سیراب ابِ لعلِ گهربارِ خویش
۲۹	می دهد دشنام و دودش از شکر شیرین‌تر است آب قلزم تشنه را زاب گهر شیرین‌تر است		۹۰۹
قولِ او با فعلِ او گفتار با کردارِ او فکرِ سلمان نقشبندِ نقضِ عهدِ یارِ او			هر چه گوید یار ما حسن وفا در کارِ او روے انکارے نه بیند هیچگه اقرارِ او
۳۰	گر نمی بخشد لبش کامے زبانے می دهد وعدهٔ آں بے وفا گوئی که جانے می دهد		۹۱۰
از دهن خیزد زبان و از زبان خیزد سخن			در دهن باشد زبان و در لبش باشد دهن

[illegible]

۳۰۷

۴ سلمان ساوجی. شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲.
۵ زبان دادن کنایه از عهد و پیمان بستن و اقرار به چیزی کردن. (بهار عجم)

وز زبان و لب شود آن سید عالم حرف زن		کس نه کرد این گونه تفتیش زبانش همچو من
۹۱۱	چوں زبان گیرے سراغ آن دہان آوردہ ام تا حدیثے از زبانش بر زبان آوردہ ام	۳۱
بلبل از گلبرگ یارم نغمه در منقار شد در سخن رنگیں بیانش شهره گلزار شد		طوطی از شیریں بیانی هاش شکربار شد حسن تعریف زبان رنگینی گفتار شد
۹۱۲	تا بتعریف زبان اوست صائب تر زبان طوطیان بر خاک می مالند از شکر زبان	۳۲
می شود گرم سخن چوں از زبان آتشیں برق بر برق زبانش می نماید آفریں		آتشیں گفتار تابد از لب برق آفریں صائب آتش سخن در مدحتش گوید چنیں
۹۱۳	در کشاکش از زبان آتشیں بودم چو شمع تا نه پیوستم بخاموشی نیاسودم چو شمع	۳۳
یار را بسیار داند اندکے گوید مگر		تا نمی پرسند ازو لب بسته دارد بیشتر

زبان مبارک

۱۵ در تشبیب سخن از زبان سخن پیرا گوید
(صفت سخن از آصف اللغات)

	از زبانِ کس نمی گیرد سخن آں بہرہ ور — بل سخن رامی تراشد از سخن با صد ہنر	
914	از بلاغت کار گیرد در کنایاتِ سخن حسنِ ایمائے نماید در اشاراتِ سخن	34
	کس نمی دارد بہ تکریمِ کلامِ او کلام — بر زبانہائے جہاں ارد زبانش احترام در زبانِ پاک جبریلِ امیں آرد پیام — در زبانش می کند خلّاقِ ما با او کلام	
915	از کلام اللہ احکامِ خدا دریافتیم در حدیثِ پاک ارشادِ پیمبر یافتیم	35
	آں دہانِ تنگِ تو مانندِ قفلِ بستہ در — پردۂ لب بر دہانِ تو قفلِ او ستر نظر در خیالِ ہوشمندِ نکتہ سنج بہرہ ور — شد زبانِ تو کلیدے از درِ گنجِ ہنر	
916	از زبانِ تست در عالم کشادِ کارِ او بند و بست عالمے وابستۂ گفتارِ تو	36
	کس بہ تعریفِ زبانش نیست ناطق ہمچو من — اے خوشا طالع کہ یارم می کند قدرِ سخن	

	دلبرِ من قدردانِ ماهرانِ علم و فن	وای بر دانش[1] که می نالد زیارانِ وطن	
۹۱۷	در دبی قدری ز دل ذوقِ هنر بیرون نکرد آب یاقوتِ سخن سوز از جگر بیرون نکرد		۳۷
	کس ندیده این چنین حرف آفرین این بان به که از وصفِ زبانش درکشم اینجا زبان[2]	آنکه می آرد بهر یک لفظ صد معنی نهان حاجتِ گفتن ندارد والا این داستان	
۹۱۸	اژدهانش در سخن گفتن نمی خیزد صدا چون عقیق از لعلِ لب حرفی نمی گردد جدا		۳۸
	چون زبانِ[3] خامه در نقشِ زبانِ[4] او نهاد یاربِ نقشِ زبان دیده زبانِ خود کشاد	نقشِ گلگونِ زبان[5] نشست برحسبِ مراد با جزاک الله دعا کرد و بدل گردید شاد	
۹۱۹	از لبِ تصویر پیدا شد چو آثارِ مقال یک زبان اهلِ هنر کردند تعریفِ کمال		۳۹

۱؎ دانش شهدی - شاعر عهد ... که شعر سوم مال اوست ۱۲

۲؎ زبان درکشیدن - کنایه از ساکت شدن (بحر عجم)

۳؎ زبان خامه - کنایه از نوک قلم (بحر عجم)

۴؎ زبان بنهادن در چیزی - تعریف چیزی کردن (بهار عجم)

۵؎ نقش نشستن - یعنی تعیین نقش (بحر عجم) ۱۲

آوازِ یار

لغ: آوا بجا دادن قصه آواز داده (آصف اللغات)

[illegible]

حلیۂ آواز را تحریر خیلے مشکل است آیتِ آواز را تفسیر خیلے مشکل است		هم در آوازِ کسے تقریر خیلے مشکل است صورتِ آواز را تصویر خیلے مشکل است
۹۲۰	می کشم نقشے بلوحِ پردۂ گوش از صدا می نمایم از بلاغت مطلبِ خود را ادا	۱
از نزاکت حسنِ صوتش را بہ تحریر آورم سرگذشتِ عالمِ رویا بہ تعبیر آورم		از کرامت غیر مرئی را بہ تصویر آورم از سخن آہنگ ہٰا تحقیرِ مزامیر آورم
۹۲۱	نظمِ من آں آلۂ صنع است کو آواز را می برارد از سخن شرمندہ سازد ساز را	۲
گوش بر آواز بودم از پئے نقشِ صدا دیدمش برخاست از بالیں بصد ناز و ادا		تا بہ بندم در گرامو فونِ دل نقشِ ندا لب ز نطق بکشا و گر دیدم بر الحانش فدا
۹۲۲	حبذا صوتے کہ از یارم بگوشِ من رسید خوشتر آں گوشے کہ حرفے از زبانِ او شنید	۳

گردم از تارِ نفس پرواز[۱] این تصویر پاک خامۀ شد معجز نماز اعجازِ این تصویر پاک		گشت صنّاعِ ازل دمساز[۲] این تصویر پاک من بلند آوازه[۳] ام ز آوازِ[۴] این تصویر پاک
۹۲۳	نقشِ صوتش می نماید در سخن اعجازِ او می برآید اے ولا از نظمِ من آوازِ او	۴
گفته اند از فصیحانِ عجم مخلوقِ لب تا بلند آوازه گفتندش بلیغانِ عرب		در بلاغت (صوتِ دلکش) یافت آوازش لقب در گلو بشکست آوازِ فغانی[۵] از ادب
۹۲۴	می رسد در گوشت آوازے ندانی از کجاست اے فغانی این صدائے بے دہانِ یار ماست	۵
نیک می داند دلم رازِ دہان اے بیدہن بر نمی خیزد صدائے از لبت در انجمن		بیدہاں در پردۂ لبہاے خود گوید سخن بہره اند وز سخن ہاے تو صائب[۶] ہمچو من
۹۲۵	اے ترا در سینۂ ہر ذرّه پنہان رازہا در میانِ مُہرِ خاموشی ترا آوازہا	۶

۱ه پرواز = رنگ آمیزی و نزاکت آفرینی در کردهٔ تصاویر (صحف النقاش)

۲ه دمساز = بمعنی موافق و همدم (محرم)

۳ه بلند آوازه کسی که شهرت بسیار دارد (آصف اللغات)

۴ه آوازه = بمعنی شهرت (آصف اللغات)

۵ه بابا فغانی - شاعر معروف
از شعرای سدهٔ دهم ایران است

۶ه صائب - شیخ صفاهانی - شاعر معروف
و یکی از شعرای سدهٔ یازدهم ایران است

گوشِ من مانندِ مجنون عاشقِ جانبازِ او — لحنِ او مانندِ لیلیٰ دلبرِ طنّازِ او
محملِ لیلیٰ نازک در سخن دمسازِ او — میرود چون کاروان فرسنگ‌ها آوازِ او

۹۲۶ — ۷
یک طرف بانگِ حُدی یک جانب آوازِ درای
جا بجا گوئی دلِ مجنون چسان مانندِ بجای

از لبش دریافتم رازِ دهانِ پاک را — از دهانش یافتم نقشِ زبانِ پاک را
از زبانِ پاکِ او لطفِ بیانِ پاک را — از طلاقت حسنِ آوازِ لسانِ پاک را

۹۲۷ — ۸
لحنِ داؤد پیشِ لحنِ پاکِ او خجل
بلبلِ دستان سرا از آهنگِ رنگین منفعل

یافت جبریلِ امین آوازه‌اش را از فلک — گنبدِ گردون ندارد در علوش هیچ شک
گوش بر آوازِ یارم در جنان حور و ملک — در جهان آوازهٔ آوازش از مه تا سمک

۹۲۸ — ۹
هاتفِ غیبی صدائش را ندائے غیب گفت
از سرِ الهام جبریلِ امین لاریب گفت

غنچهٔ لعلِ لب از منقارِ بلبل نازکست	در لبش آوازِ او چون خندهٔ گل نازکست
حسنِ آهنگِ سخن از آوازِ قلقل نازکست	لطفِ مضمونِ فغانی در تخیّل نازکست

۹۲۹	بلبلاں را در گلستاں ها گرفت آوازها	۱۰
	بے صدا گردید زیں آوازہ تارِ سازها	

زیں صدا آوازه هائے لحنِ او دلکش ست	لحنِ نازک چون لبِ جاست آوازش خوشست
صورتِ تارِ نفس آوازِ بر دوشے نه بست	مخلصِ کاشی چه خوش مضمونِ آوازت بست

۹۳۰	هر سخنور پیشِ آوازِ تو از گفتار ماند	۱۱
	در گلو آواز بنشست و زباں از کار ماند	

بم ز آوازِ بلندش ناله دارد دل	زیر از نازک صدائے او سراپا منفعل
پرده هائے ساز ز آهنگِ لبِ لعلش خجل	فکرِ بیدل بر همیں حیرانیِ شان مشتمل

۹۳۱	شب که در بزمِ ادب قانونِ حیرت ساز بود	۱۲
	اضطرابِ رنگ برهم گشتنِ آواز بود	

بابا فغانی. شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲

آواز گرفتن. یعنی افتادن آواز و بند شدن آن (آصف اللغات)

آوازه شکستن. شهرت باقی نماندن (آصف اللغات)

آواز بر خاستن. بلند شدن آواز (آصف اللغات) و کمن بر خاستن

آواز گشتن. پلٹ شدن. شعر ۱۲

آوازه و کم شدن. بلند نامی (آصف اللغات)

آوازه پوشیدن بستن. شهرت کردن (آصف اللغات)

مخلص کاشی. شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲

بستن مضمون. موزون کردن شعر

(آصف اللغات؛ پنجم لغت)

بیدل. شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲

آواز مبارک

له [illegible]

۲ه [illegible]

۳ه [illegible]

۴ه [illegible]

۵ه [illegible]

۶ه [illegible]

۷ه [illegible]

۸ه [illegible]

۳۱۵

گوش گردون کرکه لحنِ نازکِ یارم اگر جنبشِ لبهاے اورا چشمِ بد دور از نظر		می رود در گوشِ سامع نشنود گوشِ دگر فکرِ صائب از سخن پیدا کند در دل اثر
۹۳۲	چون سپند آنکس که کرد آواز در محفل بلند مُهر بر لب بسته ما می نماید ناپسند	۱۳
می رود آوازِ آوازت ز ماهی تا بماه هر خوش الحان بهرِ آوازِ خوشت گوشے براه		صورتِ تارِ نفس تارش نیاید در نگاه هر بلند آواز زاهنگِ بلندت عذر خواه
۹۳۳	تارِ آهنگِ تو چون خطِ شعاعِ نورِ مهر از بلندی پیچد آوازِ تو در طاقِ سپهر	۱۴
چون بگلگشتِ چمن شد از لب آهنگے بلند در نو سنجی ز آهنگِ تو بلبل بهره مند		در گلستان گل شود گل از دهانِ غنچه خند هر صدایت دلپذیر و هر نوایت دلپسند
۹۳۴	طوطیِ شیرین تکلم گوش بر آوازِ تست قمریِ حق گو با سرارِ نوا دمسازِ تست	۱۵

آواز مبارک

	یارما در عرصهٔ رزمے چو آوازے زند در صفِ لشکر چو آوازے بر آواز افگند		رنگِ و دستِ همتِ کفارِ شرک بشکند ناله و فریادِ اعدایش همه از لب بر زند
٩٣٥	کافران از صدای او کند آوازِ گوش شمرکان را ہی پرواز ببینش درّاج موش		١٦
	بر درش مشتاقِ آوازش زند حرفِ ندا هر سوالے را جوابے می کند لعلش ادا		رونقِ بابِ کریمان است آوازِ گدا از سرِ کیدست هرگز بر نمی خیزد صدا
٩٣٦	زین سبب در عالمے آوازهٔ آوازِ اوست هر که آهنگے زند سازِ لبش دمسازِ اوست		١٧
	گوش بر آوازِ او شد وز تعریفش بیان در سخن ضبطِ صدائے مشکل از اہلِ زبان		تا نه گردد حائلے آهنگِ او در گوشِ جان ثانی تکلو سخن سنجد بآئینِ فغان
٩٣٧	صبر تا کے ناله را آوازی باید کشید پردهٔ شرم از رخِ این سازی باید کشید		١٨

می رسد آوازِ او در گوشِ ما پیش از نظر پردهٔ گوشے نباشد اے ولا گوشے بدر		حرفِ او را بشنو از دور هر اهلِ هنر در سخن هر لفظِ او لبریز از مضمونِ تر
۹۳۸	از لبِ نازک چو آوازش ترقی می کند جنبشِ تارِ نفس چون تارِ برقی می کند	۱۹
در خموشی بر صدف لعلِ لبِ او خنده زن نغمهٔ گفتارِ او همرنگِ بلبل در چمن		در طلاقت از لبش بارد گهر در انجمن جنبشِ تارِ نفس مانندِ سازے در سخن
۹۳۹	بر زبانها لحنِ داؤدی نوائے دلکش است همچو آوازِ دل کز دور آهنگِ خوش است	۲۰
عندلیبِ ما زبان را چون گلشن باز کرد چون زبانِ پاک آهنگِ تکلم ساز کرد		بلبلِ گلزار گوشِ خود پر از آواز کرد نغمه پردازِ چمن از شاخِ گل پرواز کرد
۹۴۰	طوطیِ شکر شکن ذوقِ کلامِ او چشید قمریِ حق گو بگلشن نالهٔ او برکشید	۲۱

زبانِ مبارک

ع آواز بالیدن: یعنی بلند شدنِ آواز (آصف اللغات) آواز همین است بالیده آواز، یعنی بلند آواز ۱۲

ع سنجیده گفتار: سنجیده گفتن، موزون گوید (در محاورهٔ عجم) از همین قبیل است سنجیده آواز ۱۲

ع آواز پیچیدن: پیچیدن در چیزی، بازآمدن صدا در مقامات بند شکل گنبد و دره و کوه (آصف اللغات)

ع آواز بدل دزدیدن: سکوت اختیار کردن (آصف اللغات)

ع آواز برداشتن: بلند کردنِ آواز (آصف اللغات)

ع آواز فرسودن: پست شدن و کم کردنِ آواز (آصف اللغات)

همچو اغصان از دهانِ پاک برخیزد صدا زیر و بم پیدا شود ز آهنگِ نازک در ندا		قاب لب وا در دو نیم سلکِ دنداں پرده ها در تکلم نغمه ها سر می زند صلِّ علیٰ
۹۴۱	صنعتِ قدرت با آئینِ ادب دمسازِ او ارغنِ صنعت فدائے جنبشِ آوازِ او	۲۲
حبذا بالیده آوازے به آهنگِ اداں اے خوشا سنجیده آوازے بطاقِ آسماں		خوشتر آں سنجیده آوازے بمیزانِ بیاں اے بدل دزدیده آوازے که از ضبطِ فغاں
۹۴۲	در غم و اندوه آهنگے نه شد از لب جدا در دعاے او بطاقِ آسماں پیچیده ندا	۲۳
از صفاتِ حسنِ آوازش خبر داریم ما از صدائے نازکش در دل اثر داریم ما		در سخن حدِّ ادب پیشِ نظر داریم ما وز بلند آوازِ او آواز برداریم ما
۹۴۳	تا بلند آهنگیِ آواز را فرسوده است اے ولا آوازِ ما در زیرِ لب آسوده است	۲۴

زنخدان مبارک

۳۱۹

دلبرم تصویر آوازش چو بر قرطاس دید از لب جاں بخش آوازِ مسرت بر کشید		وز لب تصویر چوں آوازِ پاکش را شنید حسنِ ارشاد جزاک اللہ در گوشم رسید
۹۴۴	گوشِ من تا از زباں آوازِ او را دیده است از مسرت اے ولاؔ آوازِ من بالیده است	۲۵
۴۱	زنخدانِ مبارک	۳۶
زیر ریشِ پاکش دیدم زنخداں در خفا خواستم یارم زنخدانش نماید بر ملا		داشتم زیں رو جدا از تصویرِ او بیم و رجا شانه شد از موشگافی بہرِ او دم رہنما
۹۴۵	بستم از تارِ نفس با موے مژگاں مو قلم یافت تصویرش بلوحِ غبغبش زیبِ رقم	۱
من زنخداں را بجیبِ خود فرو بردم سحر دیدم آں سیمیں ذقن را ہمچو ماہے جلوه گر		یافتم تصویرِ خوابِ شب سراپا معتبر ریشِ پاکش تیره ابرے حائلِ پیشِ نظر
۹۴۶	قطره ہاے خوے چو باراں از تہِ غبغب چکاں	۲

زنخدان مبارک

	از شگافِ موی رشیش لمعهٔ برقی عیان	

ماهِ کنعان از فروغِ مهرِ رویت عکس گیر
ماهِ نخشب از زمین چاهِ ذقن گردد منیر

چاهِ کنعان از زنخدانِ تو شد شهرت پذیر
این بود توجیهِ فکرِ حافظِ روشن ضمیر

۹۴۷	اے فروغِ ماہِ حسن از روے رخشانِ شما آبروے خوبی از چاهِ زنخدانِ شما	۳

گر بو سیبِ بخور از سیبِ سکانی خوشست
سیبِ دست افشار از سیبِ صفاهانی خوشست

سیبِ آرایشِ بخور وقت از سیبِ ایرانی خوشست
گفت صائب نیز هم سیبِ زنخدانی خوشست

۹۴۸	این لطافت نیست هرگز میوهٔ فردوس را میتوان چیدن بلب سیبِ زنخدانِ ترا	۴

بوے جان آید ازین سیبِ زنخدان چمن
گرچه از تابِ عذارش حدتے دارد بتن

قدر این سیبِ بخورش کس نداند همچو من
لیک سیبِ آفتابی نیست این سیبِ ذقن

۹۴۹	صائبا. تابِ نگاهِ گرم نبود سیب را	۵

	از زنخدان دور دارد چشمِ من آسیب را		
سیبِ سیمین داندش سیبِ زنخدان را کمال[1] سیبِ شامی می نگارد جامیِ فرخنده فال[3]		سیبِ شیرین خواندش فردوسیِ شیرین مقال میوه بهی شمارد طوسیِ نازک خیال	
۹۵۰	این قدر دانم که تشبیهی است نازک دلفریب به زمن دانی زنخدانِ تو به باشد که سیب	۶	
در تهِ چاهِ زنخدانِ تو دیدن مشکل است ریسمانِ زلف را تا او رسیدن مشکل است		نالهٔ غرقاب از بالا شنیدن مشکل است در چَهت افتاده را بیرون کشیدن مشکل است	
۹۵۱	این دلِ سالک[4] مگر چون عکسِ ماه افتاده دلِ او در ساعتِ سنگین بچاه افتاده	۷	
غبغبت موجی بود پائینِ گرداب ذقن در بلاغت (روحِ ثانی[5]) فائق از اعضای تن		این چه گردابی که بر موجیست پائینِ دهن همچو مضمونِ غزالی[6] شد معلق در سخن	
۹۵۲	قطرهٔ آبِ معلق یا بود چاهِ پر آب	۸	

[1] سیبِ سیمین وغیره از ایں(?)

[2] کمال اصفهانی شاعر (دیباچه ببیند) ۱۲

[3] سیبِ شامی وغیره از ایں(?) جامی معروف ۱۲

[4] سالک یزدی شاعر (دیباچه ببیند) مراد از سالک درین شعر دلِ اوست ۱۲

[5] روحِ ثانی یعنی حقیقی و فارسیان زنخدان را روحِ ثانی انسان نام کردند (بهار عجم بذیل زنخ و زنخدان) سند این نقل کرده ۱۲

[6] غزالی شاعرے معروف که تضمین مضمونِ او در شعرِ سوم کرده‌ایم ۱۲

زنخدان مبارک

ل ه چشمهٔ خور . خورباشد (ج م ع)

بچشمهٔ خورشید مثل ۱۲

ل ۲ سرسبز . ازیک سرتازه گی

تازه (ج م ع) ل ۳ گوئے بودن . فائق آمدن

ربایندہ شدن (ج م ع) ل ۴ جانباز . اسم فاعل ترکیبی

کنایہ از عاشق صاحب فرہنگ اندیشہ

ل ۵ سبق بردن . یعنی سبقت کردن و فائق شدن (ج م ع) بمعروف تابع ۱۲

ل ۶ بچاه آوردن . و ذلیل کردن (آصف اللغات)

ل ۷ تاثیر اصفهانی . شاعرِ معروف . تخلص سوم ازوست ۱۲

	یا معلّق چشمهٔ خورشید از تیں حباب	
سر سبز داری فضیلت بر سیناں در جمال گوئے سبقت می ربائی از کریماں در نوال		از مہر مندان مرجح بوده در ہر کمال بر دہ جانبازت سبق بر نکته سنجاں در خیال
۹۵۳	یک زنخدان زیرِ آں زلفِ دوتا افتاده است در دو چوگانِ تو گوئے گوئیا افتاده است	۹
چشمهٔ حیوانست در ظلماتِ آں موئے سیاه زیرِ ریشِ پاک آں سیبِ ذقن دور از نگاه		در تلاشِ آں و رو آبِ سکندر را بست پا ه انبه شیرین تر شود وارسته چوں در زیر کیاه
۹۵۴	ایں بود سیبِ صفاہاں یا بود انبِ دکن آبیارش چشمهٔ حیواں بگلزارِ سخن	۱۰
سبزه رایارم ازیں چاهِ ذقن سیراب کرد تشنه را لبریزِ ریش مستغنی از دولاب کرد		باغِ عارض را ہمیں چاهِ ذقن شاداب کرد شکوهٔ تاثیر دل را غرقِ استعجاب کرد
۹۵۵	مزرعِ امیدِ ما از گلرخاں سیراب نیست	۱۱

	زانکه در چاهِ زنخدانِ حسیناں آب نیست		
(چشمِ نرگس دور) زیر تشبیہ نازک درچمن ہمچو گل گردد زنخداں بالبِ او خندہ زن		گفتہ ام سیبِ زنخداں اگل سیب فن من فکرِ صائبؔ می شود رنگیں بر نگِ فکرِ من	
۹۵۶	من نمی گویم زگلزارت کسے گل چیدہ است رنگِ آں سیبِ زنخداں اندکے گردیدہ است	۱۲	
درکہن سالی ہمیں سیبِ زنخ دیدم بخواب بوسہ دادم بآئینِ ادب در اضطراب		شد مشام وچشمِ من از رنگ و بوئش کامیاب چوں حزیںؔ باخود نبردم حسرتِ عہدِ شباب	
۹۵۷	وقتِ پیری آمد آں سیبِ زنخدانم بدست میوہ داد آسماں روزے کہ دندانم بدست	۱۳	
حبذا سیبے کہ دارد رنگِ سبز و سرخ و زرد بوے او دل را مقوی در طبیعت گرم و سرد		ہیأتش مانندِ یاقوتے کہ دارد بوے ورد بہتر از جویاؔ کسے ماہیتش پیدا نکرد	
۹۵۸	درتلاشِ رنگِ لعل و بوے گل پرداختند	۱۴	

۳۲۳

موزوں کردہ سوم از دوست

	گرد آوُ زند و آن سیبِ زنخدان ساختند	
	چون تابستان شود آثارِ حدت آشکار / وز حرارت آتشین عارض چو گردد قطره بار — از تمازتِ گرم می گردد عرق بر روے یار / ترسم از سیبِ زنخدانش که نشود داغدار	
۹۵۹	گر لعابے از لبِ لعلِ بدخشانی چکد / شربتِ عنّابے از سیبِ صفاہانی چکد	۱۵
	تشنگانِ ما رما سیراب از چاہِ ذقن / اے ہوا لعلِ لبش خوش آب از چاہِ ذقن — گلشنِ امیدِ ما شاداب از چاہِ ذقن / اشرفِ[۱] ما زنخدان بیتاب از چاہِ ذقن	
۹۶۰	از زنخدانِ نگارش آہ آبے می کشد / جاے آبِ زندگی آتش زچاہے می کشد	۱۶
	اشہبِ فکرم کند جولان بمیدانِ سخن / درمیانِ آن دو چوگانِ گوے یکتاے ذقن — تا نجا[۲] بازی نماید حدتِ فکرِ کہن / کس نمی داند بجز زلفِ دو تاے یارِ من	
۹۶۱	بود تا زلف و زنخدان ہر دو در میدانِ چشم	۱۷

[۱] اشرف ورد زنخدانی شاعرے موزون کہ شعر سوم مال اوست ۱۲

[۲] جا بنا نمودن، یعنی جہت جست و جائے کنایہ از تیج و بچهار ناقی ۱۲

زنخدانِ مبارک

(آصف اللغات)

(آصف اللغات)

(آصف اللغات)

	گوئیا گوے سعادت بود در چوگانِ چشم		
آبِ چاہِ دلو در چاہِ زنخداں آبِ اوست گردشِ گردونِ گرداں گردشِ گردابِ اوست		چرخِ دولابی خجل از حلقۂ دولابِ اوست قعرِ چاہش ابر را بر رہزنِ سیلابِ اوست	
۹۶۲	قطرۂ آبے کہ قطراں ببیند از چاہِ ذقن بر رخِ او می نماید چوں سہیلے در یمن	۱۸	
گفتہ اند ایں سخن سنجاں ترنجِ بے شجر چوں ترنجِ زر نماید سرخیِ او در نظر		بار بے شاخ است ایں عکسِ شاخِ بے ثمر می کند بوے ترنجِ پختہ اش بر دل اثر	
۹۶۳	تا بلاغت گفت آں سیبِ زنخداں را ترنج شد ترنجِ مہرگاں از شرمِ رنگِ او برنج	۱۹	
شاعراں تشبیہ سیبے بازنخداں می دہند عاشقاں تعلیمِ حکمت ہم بہ لقماں می دہند		تا تواں را شربتِ سیبے پزشکاں می دہند نوبتِ شربت کجا بر بوے او جاں می دہند	
۹۶۴	از زنخدانِ لطیفش از رقی بر ہر کہ خورد	۲۰	

۳۲۵

ذوقِ او بُرد آنچناں کز لذّتِ اوجان نیز

ریشِ پاکش کہکشاں[۵۱] روے زنخدانِ چو ماہ
این سزاے کو ز شوخی می نہ پرہیزد براہ

غرق شد افتادہ در چاہِ زنخدانش نگاہ
ہر کہ بر خسپوش جولانی کند افتد بچاہ

۹۶۵
آں زنخداں چاہِ پر آبست دگرداب درو
در سخن از آبروے مہوشاں آبے درو
۲۱

بر ذقن چشمم تلاشِ خالِ مشکیں می کند
ابنِ اسمعیل ترکِ حلیۂ ایں می کند
صاحبِ مثال

در سخن طبعم تمنّاے مضامیں می کند
ہر چہ خالص[۵۲] گفت مدّاحِ تو تضمیں می کند

۹۶۶
بر زنخدانِ تو خال اے گلشنِ اقبال نیست
تخمِ ایں سیب از لطافت می نماید خال نیست
۲۲

از زنخدانِ نگونت میشود غبغب نہاں
باز نخداں غبغب خورشید و مہ گیرد قراں

وز زنخدانِ بلندت پیکرِ غبغب عیاں
زیں قرانِ سعدی گوید وحید[۵۳] نکتہ داں

۹۶۷
شد زنخدانِ تو از غبغب چہ بر انگیختہ
۲۳

[۵۱] کہکشاں، بالفتح سپیدی باشد طولانی کہ شب‌ها مثل راہ در آسمان نماید (غیاث اللغات)

[۵۲] خالص اصفہانی۔ شاعرے معروف کہ شعرِ سوم مال اوست ۱۲

[۵۳] وحید قزوینی۔ شاعرے معروف کہ شعرِ سوم از اوست ۱۲

ریش مبارک

	بر فلک گوئی بخورشید ے هلال آویخته	
صنعتم چوں دید یارم گفت لله العجب من فرو بردم زنخداں را بجیب از ادب		دست در زیر زنخ کرد و تبسم زیر لب دلبرم بکشاد لب در پاسخ حسن طلب
۹۶۸	شد قبول ما سخنور کرده نطقے چناں کز نکات او زنخ بر خود زنند اہل زباں	۲۴
۴۲	ریش مبارک	۳۷
ما نیاز نقش ریش پاک بنمودی ابا کرده ریش سیه آیا سپید از آسیا		ریش خود دادی بدست دیگرے کردی خطا پیش ما ریشے نداری اے حریف نا سزا
۹۶۹	ریش پر باد است سزا اے ریشخند اے نامراد صنعت خود را چرا کلکت بدست غیر داد	۱
نقشبند ریشور چوں او ریش خود بباد کثرت مے خوار ریش برخامی او مستزاد		پیش ما ریشے ندارد صنعت آں بدنہاد نقش موئے ہم نہ بست خامہ ز دستش فتاد

۳۲۷

ریش مبارک

ریش بدروغ سپید کردن. (بہار عجم)

ریش بر آوردن . بمعنی ناتجربہ کاری (بہار عجم)

ریش گاو . بمعنی خام و ہیچ . (بہار عجم)

خوشہ چیں . بمعنی نیفیابر (آصف اللغات)

ریش پرداز . آنکہ ریش را بہیرایاد (بہار عجم)

بازی . بازی با ریش

ریش کندن . بمعنی فکر کردن (بہار عجم)

ریش خاریدن

۹۷۰	کرد ریشِ خود سپید از ننگ سعیِ دائی بدروغ صنعتِ این روسیہ ہرگز نمی دارد فروغ	۲
پیشِ ماریشے بر او رواست بہزادِ کمیں آنکہ از شاخِ کمالے بود دائم خوشہ چیں		ریشِ گاو است این بصنعت خواستارِ آذریں ہیچو تلمیذے بآئینِ ادب سر بر زمیں
۹۷۱	او کنوں از صنعتِ خود ریش پردازی کند بے ادب با ریشِ بابا در ہنر بازی کند	۳
ریشِ خود کندن بصنعت اعتبارِ کارِ ما مانی و بہزاد دائم در پئے آزارِ ما		ریش خاریدن بغفلت شیوۂ اغیارِ ما حسنِ کارِ ما پسندِ خاطرِ دلدارِ ما
۹۷۲	سادہ لوحاں ہیچ نشناسند قدرِ کار را ریشِ بفروشد متاعِ مردمِ مکار را	۴
کلکِ من از نقشِ ریشِ پاکت انہماک مو بمو بستم بلوحِ مہر نقشِ ریشِ پاک		شانہ را از موشگافی ہائے او دل چاک چاک کردہ ام کارے کہ ناید از کسے روحی فداک

۹۷۳	تا رہ ہر موے سپیدش بر زنخ تابد چناں کز فروغش خندہ زد صبحے بریشِ آسماں	۵
عارضت را صفحۂ آیاتِ قرآں گفتہ اند زلف را شیرازۂ جمعِ پریشاں گفتہ اند		بر رخت واللیلِ خط را سورتِ آں گفتہ اند ریشِ پاکت را ملائک حلِ قرآں گفتہ اند
۹۷۴	جامعِ خط حافظِ آیاتِ قرآں ریشِ تست چوں غلافش ساترِ روے زنخداں ریشِ تست	۶
مطلعِ ابروے تو بیت الغزل از فکرِ من ایں دو بیتش را رباعی گفتہ اند اہلِ سخن		حسنِ حسنِ مطلعِ او از خطِ لب بر دہن جدتِ مضمونِ نو صد غیرتِ فکرِ کہن
۹۷۵	ریشش را گر مصرعے دانی مخمس می شود ور دو لب را شعر می خوانی مسدس می شود	۷
از کتابی چہرہ اش دیباچۂ خط آشکار کاتبِ آں کاتبِ تقدیر در خطِ غبار		خاکۂ تصویرِ موے ریشِ او خطِ غدار می کند پرداز ایں از مو قلمِ صورت نگار

۹۷۶	برہمیں ریشِ مبارک میشود ختم کتاب گردہ تصویر را پرداز[ع۱] از رنگِ خضاب[ع۲]	۸
نور آں ریشِ مبارک پرتو حسن و جمال در وضو چوں نیچہ اش از آب می سازد خلال[ع۳]		عکسِ مہر عارضش از ریش بنماید ہلال آب گردد[ع۴] شانۂ خوباں بوجہ انفعال
۹۷۷	قطرہ ہائے آب از ہر تارِ ریشش مو بمو می چکد چوں گوہرِ ناسفتہ بر دامانِ او	۹
یافت حسنِ ریش چوں نازک خطِ او در شباب بر زنخدان و غبب آویخت حسنِ او نقاب		شانہ شد از خدمتِ ریشِ مبارک فیضیاب راویاں گویند نامد نوبت رنگِ خضاب
۹۷۸	صفا[ع۵] ئیا رنگِ رخِ آں ماہ سیما نازک است میتواں صد رنگ گل را در نگاہے و سمہ بست	۱۰
مہرِ غبغب در پسِ ابرِ محاسن جلوہ گر گر خطوطِ اوست ریشِ[ع۶] آسماں شرمندہ تر		از شگافِ موشعاعِ نورِ او پیشِ نظر در شبِ تاریک می بینیم آثارِ سحر

ع۱ پرداز ۔ رنگ آمیزی تصویر (آصف اللغات)
ع۲ از بعض روایات بیان کردہ صاحب شمائل الرسول صلی اللہ علیہ وسلم خضاب بر ریش مبارک ثابت ۔ ۱۲
ع۳ خلال ریش ۔ آنچہ در وضو از انگشتان تر در ریش غفیرہ کنند ۱۲
ع۴ آب گردیدن ۔ یعنی عرق آلود شدن (آصف اللغات)

ع۵ صفائیا ۔ صفا ۔ پاکی ۔ سوز ۔ درست ۱۲
ع۶ ریش سیاہ ۔ کنایہ از خطوط و ابر ۔ بجائے زنداں کردہ

٩٧٩	یارب این ابرِ سیاہی یا شبِ یلداست این یا بروتِ مہر یا تارِ نگاہِ ماست این	١١
بست گرد اگر درِ خسارش حصارِ ریشِ پاک رہگذر بہرِ ہوا دارد ز مویش صد شباک		چشمِ یار امنیست از چاہِ زنخدان ہیچ باک شانہ می دارد بحسنِ موشگافی انہماک
٩٨٠	موی نازک مرہمِ ریشِ دلِ صد چاکِ اوست صورتِ ہر موی تسکینِ دلِ غمناکِ اوست	١٢
ریشِ دلبر قاصرِ حسن است در عشقِ مجاز کس نشد از ریش داران ریش را مدحت طراز		در تعشّق ریش دارد از حقیقت امتیاز ہر یکی سازد ز وصفِ ریشِ دلبر احتراز
٩٨١	گفت فوقی گر بہ رو پیدا شود آثارِ ریش عاشقش دل ریش گردد از عذارِ یارِ خویش	١٣
غیرِ فوقی کس نگفت از نکتہ سنجانِ سلف از خطِ رخسارِ مہرویان فضولی بر طرف		یارِ ناہنجارِ من دارد کنون ریشی بکف من بوصفِ ریشِ پاکِ یارِ خود دارم شرف

۹۸۲	بر رخش (ریشِ حنا رنگش) برنگِ لالۂ از عذارش داغ بر دل ماہِ مشکیں ہالۂ	۱۴
حافظِ صدر است این پشمینۂ تارِ نفس از رہِ حکمت ہوا خواہِ دہن یارِ نفس		در تنفّس از ہواے بد نگہدارِ نفس ہر شگافِ موے نازک نا زبردارِ نفس
۹۸۳	ہر ہوائے کز میانِ ریشِ نازک بگذرد در تنفّس موجِ آبِ زندگی با خود برد	۱۵
آں خطِ نمناکِ او ریحانِ نوخیزِ چمن حلقۂ مشکینِ ریشش دودِ گلریزِ سخن		موے ریشِ پاکِ او ہر دم ہوا بیزِ دہن لحیہ اش برہونِ[1] دورِ چاہِ لبریزِ ذقن
۹۸۴	گفتہ ام حسنِ محاسن را ز بسیار اندکے کردہ ام نذرِ سخن داناں ولا از صد یکے	۱۶
۴۳	**غبغبِ مُبارک**	۳۸
چوں میاں ستم براے نقشِ غبغب پیشِ او		خاطرِ من شد مشوّش از نقابِ ریشِ او

۳۳۲

سلہ[1] بقول مجمع و بہار عجم، کنایہ از آتش باری کہ از ال کلماتِ آتش بار زود ۱۲

سلہ بر ہون، بالفتح حصار و محوطۂ خاربست (آصف اللغات)

بود از ناکامیِ موضوعِ خود تشویشِ او		گفت بامن شانۂ یارِ عقیدت کیشِ او
۹۸۵	چوں بریشِ آسماں اجرامِ کوکب شد نہاں در شبِ ریشش ولا خورشیدِ غبغب شد نہاں	۱
گفتمش اے شانۂ باریک بینِ موشگاف گر بخدمت بر کشی آئینہ بیروں از غلاف		خلق را از موشگافی ہائے طبعت اعتراف مو بمو یابد رموزِ غبغبِ او انکشاف
۹۸۶	او بصدقِ دل قبولِ عرضِ من کرد از کرم شکرِ یزداں پردہ برخاست از چشمِ ترم	۲
یافتم اہلِ شمائل را سکوتے بر زباں داشت او بالیدگی در آخرِ عمرِ رواں		زانکہ میدانند غبغب را ز اعضائے نہاں بود از آویزشے حسنِ زنخدانش عیاں
۹۸۷	آنکہ از تشریحِ اعضائے بدن آگاہ نیست ہیچ در ماہیتِ غبغب ولش را راہ نیست	۳
در بلاغت شد حبابِ منعکس او را لقب		گفتہ اند آبِ معلق نکتہ سنجانِ عرب

۱ یعنی آسمان، خطوط شعاعی
مہیا ... زیر زنخدان
۲ ... اردو ...
۳ ... وصف اللغات
۴ ...

۵ (بہ ضم اول) ... غبغب
... آب معلق ... غبغب
(بہ ضم اول) ... غبغب

غبغب مبارک

در عجم[1] آب گره بستست تشبیهِ غبغب | آبروے موجِ دریا ساحلش دارد بلب[2]

988 | غبغبش سرچشمهٔ پنهانِ آبِ زندگی
خضر می گوید اثر[3] لب اللباب زندگی | 4

حسنِ غبغب در جمالِ نازنینان شامل است | زانکه در حسنِ زنخدان شهرتِ آن داخل است
غبغبش را نسبتِ دریاے عمان حاصل است | قلزمش ادر سخن نقشِ زنخدان ساحل است

989 | عاشقاں چاهِ ذقن راه چاهِ غبغب گفته اند
شاعراں ایں چشمه را زابش لبالب گفته اند | 5

شد ز تشبیهاتِ او توقیرِ غبغب آشکار | از خمِ نازک شکن شمشیرِ غبغب آشکار
گر دواز خورشیدِ او تنویرِ غبغب آشکار | از کلامِ انوری[4] تصویرِ غبغب آشکار

990 | از هلالِ غبغبش شرمنده می گردد هلال
وز فروغِ غبغبش خورشید دارد انفعال | 6

از مضافاتِ دهانش غبغبش پیوسته | باز نخدانِ بلورین غبغبش وابسته

۱ آب گره بسته تشبیه غبغب چه بزلال غبغب)
۲ لب برداشتن۔ یعنی داشتن بزبان (مصطلحین عجم)
۳ اثر شیرازی۔ شاعر معروف که این شعر مال اوست ۱۲
۴ انوری۔ شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲

بوالعجب عضوے کہ با وابستگی وارستہ		بوتۂ رنگیں بآغازِ خزاں نو رستہ
۹۹۱	برزبانِ شاعراں آبِ معلّق نامِ اوست حسنِ دو رہ چہرہ را آویزشش انجامِ اوست	۷
عاشقاں را سیبِ غبغب گر بدست افتد بیا چشم پوشیدن محال از سیبِ شیریں در بہار		رنگ و بوئیش در سخن بہتر بود از صد انار حسنِ تضمینِ توصائبؔ بہ درختِ میوہ بار
۹۹۲	زرد روئی می کشد مہر از ترنجِ غبغبش ہمچو لیموے سہیل از فکرِ ترنجِ غبغبش	۸
گاہ گلگوں می نماید غبغبش از جوشِ خوں حسنِ او از لطفِ نگارنگیش گردد فزوں		گاہ بینی غبغبش را در صباحت آبگوں شاعرِ رنگیں سخن از رنگِ او گوید کہ چوں
۹۹۳	شربتِ عناب از لعلِ لبش چوں می چکد ساغرِ غبغب پر از چشمِ مے خوں می چکد	۹
آں لبِ جاں بخشِ او سرچشمۂ آبِ حیات		غبغب با ہم بہ آبِ خویش دارد حسنِ ذات

غبغب مبارک

۱۵ صائب صفاهانی شاعر است که شعر سوم مال اوست ۱۲

۱۶ چاه غبغب یعنی چاه زنخدان

۱۷ لبریز یعنی مملو (بهار عجم)

۱۸ آب زندگی یعنی آب حیات

۱۹ بخشندگی کردن یعنی جود و عطا کردن (آصف اللغات)

۲۰ راه بر بقول بحر عجم راه نما و دلیل ۱۲ (آصف اللغات)

۲۱ بوالحسن نام شاعری که تخلص دارد و شعر سوم مال اوست ۱۲

۲۲ آب دادن یعنی جلا دادن و جلا کردن (آصف اللغات)

۲۳ اثر شیرازی شاعر معروف که شعر سوم از اوست ۱۲

۳۳۶

گرچه غبغب از لب او نیست محتاج صفات		لیک گیرد صائب[15] آبی بحر عمان از فرات
۹۹۴	گشت چاه غبغبش[16] لبریز[17] از آب زندگی[18] دائما همسایهٔ منعم کند بخشندگی[19]	۱۰
کشتی دلهای ما از موج غبغب بی خطر ناخدای کشتی ما دلبر ما در سفر		زانکه یار ما بدریا رهنما و راه بر[20] همچو یار بوالحسن[21] نبود ز طوفان بی خبر
۹۹۵	هر کسی دل را ز بحر غبغبش آبی دهد[22] کشتی خود را فراهانی بگردابی دهد	۱۱
نی بروی‌اش پریشان بود و نی غبغب پیش از شباب خیر بگذشت این که آویزد کنون ریشش نقاب		گل نمی‌دارد گزندی از فروغ آفتاب چشم بد هرگز نگردد در روی غبغب باریاب
۹۹۶	چشم پوشیدن ز سیب غبغبش آسان نبود میوهٔ نورس اثر[23] از چشم من پنهان نبود	۱۲
نکته سنجان غبغب دلدار را گویند طوق		عاشقان گردن خود می نهند او را بشوق

	فکرت دارد و لابد فکرت اسلاف فوق — می تراود همچو بیبے از مضامین تو ذوق	
۹۹۷	طوقِ طاعت در گلو دارد بچشمم مردمک در تماشا چشمِ حیرانم ترد موے پلک	۱۳
	گرچه شد آبِ معلق حسنِ تشبیهِ غبب — هم برنگین روغنش کردند استادان لقب نیک دانم هر یکے در رنگ بوئیش منتخب — لیک اے استادِ فن ویرگویمت با صد ادب	
۹۹۸	هیچگه زابِ معلق - روغنِ غبغب منج روغنش چربیدہ باشد اے وحید نکتہ سنج	۱۴
	بوسه گیریم از پشتِ دستِ یارِ ما — رنگ بر روی کشد از لذت کردار ما جلوهٔ بے پرده دارد از سپیدۂ دیدارِ ما — یارِ صائب در عجم می رنجد از اشعارِ ما	
۹۹۹	رنگ می بازد ز نامِ بوسه یاقوتِ لبش از اشارت آب می گردد بلانِ غبغبش	۱۵
	گر نه بیند بر زمین مارا مه نو در نظر — در نه بیند بر فلک خورشید روشن جلوه گر	

۳۳۷

۵۷ صائب صفاهانی شاعر است معروف از شعرای سوم دال و است ۱۲

۵۸ رنگ باختن - بے رنگ شدن (بهار عجم)

۵۹ آب گردیدن - بمعنی محو شدن (آصف اللغات)

غبغبش در حسرت انداز دمہ نو را اگر		حاصلِ مضمونِ صائبؔ می کند در دل اثر
۱۰۰۰	از نورِ روئے غبغبش بنگر جمالش در کمال در بلاغت ماہ در آغوش می دارد ہلال	۱۶
خواستم شب گفت یارم طرۂ من ہیچو شب حسنِ تشبیہِ غبغبش از لفِ شب دانہ سبب		خواستم چوں روز گفتا غرۂ من از غبب وز شکن ہائے ہلالی سر زند صبحِ طرب
۱۰۰۱	ہالۂ غبغب کہ پہلو می زند با ماہِ عید صائبا از غبغبِ او روزہ داراں را نوید	۱۷
اے ولا زیں بیش نبود خامۂ ایارا نقش ہر کہ نقشِ غبغبش را دید شد شیدائے نقش		نقشِ ریشش شد نقابِ موشگافی ہائے نقش چشمِ محبوبم بامعانِ نظر بالائے نقش
۱۰۰۲	یافت چوں خورشیدِ تاباں در پسِ ابرِ سیاہ از کرم با برقِ خنداں کرد او بر من نگاہ	۱۸
۴۴	گردن و گلوئے مبارک	۳۹

چون نقشِ گردن پاکش شکستم آستین دید چون آغازِ کارِ کلکِ صنعت آفرین		از غضب چون شمعِ گردن کشید از ننگ چین گردنش خم کرد و گفت اے صانعِ باریک بین
۱۰۰۳	نقشِ گردن برگلو حسنِ تنِ تصویر اوست وہ چہ تصویرِ گلو در گردنِ تصویر اوست	۱
گفت مانی نقشِ گردن باگلو آساں نبود نقشِ خارج راکشیدن مشکلے چنداں نبود		در فنِ صورتگری ایں کار در امکاں نبود لیک نقشِ داخلی در قدرتِ انساں نبود
۱۰۰۴	اے ولا ایں صنعتِ معجز نما اعجازِ تست نیک میدانم کہ نقاشِ ازل دمسازِ تست	۲
گردن افرازان چو سر را یارِ گردن گفتہ اند در سخن روشن خیالاں صبحِ روشن گفتہ اند		تازہ شاخِ گلبنے او را گلشن گفتہ اند شمعِ کافوری بجلوت خانۂ تن گفتہ اند
۱۰۰۵	اے خوشا شمعے کہ باشد محفل افروز تنش از رخِ تاباں شود روشن بروے گردنش	۳

گردن و گلوے مبارک

گفت صائب[۱] چوں گلوے شیشۂ یک قطرۂ آب
میتواں دید از بلوریں گردنِ او بے حجاب

وز لطافت اے ولا ہر قطرہ چوں تر خوشاب
می نماید در گلو از گردنش با آب و تاب

۱۰۰۶	شد صفاے گردنش تارِ نفس را مظہرے می نماید ہمچو تارِ پرنیاں از گوہرے	۴

گردنِ او با حجاب زلف گردد آشکار
پردۂ شب از فروغِ صبح سازد تار و مار[۲]

تا بیاضِ گردنِ سیمینِ او شد نور بار
چوں چراغِ صبحدم خورشید لرزد بار بار

۱۰۰۷	ہر دو شعرت صائبا تصویرِ گردن برکشید[۳] گردنش صبحے است روشن کز گریباں سر کشید[۴]	۵

بر بیاضِ گردنِ او شوخ چشماں بے حجاب
می کنند از مردمک قائم نقاطِ انتخاب

گر بیاضِ گردنش بارے بدست آید بخواب
صد مضامینِ گلو سوزش نویسم در کتاب

۱۰۰۸	از شمائل[۵] صائبا چوں گردنش را خال نیست ایں نشانِ انتخابِ دیدۂ گستاخ کیست	۶

[۱] صائب صفاہانی، شاعر سرودن که شعر او مثال اوست ۱۰۲
[۲] تار و مار، ذرّہ ذرّہ، پارہ پارہ (د، مح عم)
[۳] برکشیدن، بالا بردن و بلند کردن (آصف اللغات)
[۴] سر کشیدن، بلند شدن۔ (د، مح عم)
[۵] شمائل در معنی خصلت ہا [illegible]

گرجبیں از بیتِ ابروگردنِ دعوے کشید
حالِ صد شعرِ تر کز خامۂ قدرت چکید

از بیاضِ گردنِ سیمیں مگر حرفے ندید
بر مضامینِ بلندش گردن اندازد وحید

۱۰۰۹	صبح شد دیباچۂ خورشید بیاضِ گردنش کاتبِ قدرت نوشت آنرا بطبعِ روشنش	۶

دستۂ (آئینہ سیاسے روشن) از بلور
زیں منارِ گردنش کاں در نظر آید ز دور

یا بود فوارۂ از چشمۂ لبریزِ نور
بر بحورِ شعر دارد فکرتِ عالی عبور

۱۰۱۰	طبعِ موزوں گردنِ دعوے فرازد در سخن کس ز رکنِ گردنش وزنے نبازد در سخن	۸

کاتبِ قدرت کہ شد خطاطِ ایں اشعار یار
دست را سازد کمالِ خوش خطی بے اختیار

گفت صائب بر دو شتش ابیاضِ گردنِ نگار
لطفِ دیگر می نمایدشوکتِ مدحت نگار

۱۰۱۱	از بیاضِ گردنش تا مصرعے کردم رقم گردید صفحہ اش صبحِ قیامت از قلم	۹

۳۴۱

گردن و گلوئے مبارک

شاخِ نو یا شمعِ کافوریست یا میناست این یا لوائے نصرتے یا عالمِ بالاست این	گردن است این یا منارِ مسجدِ اقصیٰ ست این فکرتِ عالیؔ ست این یا مقصدِ اعلیٰ ست این

۱۰۱۲	برفروزد شعلۂ طورِ آں عذارِ روشنش آب گردد شمعِ کافور از بیاضِ گردنش	۱۰

سرنگون پیچید از احکامِ او جن و پری روشنائش ثابت و سیار در فرمانبری	گردنِ باریک دارد رشتۂ پیشِ جوہری فکرتِ پاکِ الٰہیؔ بہ زفکرِ انوریؔ

۱۰۱۳	صبحِ عالم تاب کز نورش جہانے روشن است از ہمیں مہتاب یک فردِ بیاضِ گردن است	۱۱

گر گلو بندے نگارم حلقۂ گردن کند شکوہ بارش بگردن یا تنش دامن کند	از نزاکت جسمِ او تقصیرِ پیراہن کند فکرتِ شوکتؔ وآلا تائیدِ فکرِ من کند

۱۰۱۴	گر کنند از رشتۂ جانہا زہِ پیراہنش از لطافت رنگ گرداند بیاضِ گردنش	۱۲

دستِ او تا گردنی زد گردنِ گردن کشان گردن انداز ند بر احکامِ دینش سرخوشان		نرم شد و ز دستِ پاکش ماند بر گردن نشان پیشِ حسنِ یار خم کردند گردن مهوشان	
۱۰۱۵	گردن افرازان بهم کردند گردن چرب و نرم سر نبر دارند همچو شمع پیشِ او ز شرم		۱۳
از بیاضِ گردنِ او نظم و نثر آشکار گیسوی سر همچو جلد اطرافِ گردن در قطار		از خطِ گردن عیان مکتوبِ مشکین مشیار رونقِ تضمین با فکرِ علی سبزوار	
۱۰۱۶	بسکه صاف و خوشخط افتاد دست خطِ روشنش هر که خواهد میتوان خواند از بیاضِ گردنش		۱۴
نور گردن از لطافت جلوه افروز جمال برق را حسنِ گلوسوز تو وجه اشتعال		لطفِ دیگر می نماید در سخن حسنِ مقال حبذا مضمونِ ملا واثقِ روشن خیال	
۱۰۱۷	آن بیاضِ گردن تو شعله آواز را از لطافت شمع در فانوس بنماید مرا		۱۵

	از فروغِ شمع گردن عارضش همچون باش قطره هائے آب عارض اشکِ شمع داں	وز زبانِ شمعِ عارض عارضش گوهر فشاں صیتِ طبعِ روشنِ ملا اسد بر آسماں
۱۰۱۸	اختراں را قرصِ خورشید است روے روشنش روشناں را شمعِ کافوریست شمعِ گردنش	۱۶
	پیشِ او خارد بناخن گردنِ خود شیرِ نر صائب از تعریفِ گردن شد نگینی نامور	دائما بر حکمِ او گردنکشاں افگنده سر گردنے دارد که از موے میاں باریکتر
۱۰۱۹	غنچه می سازند گردن گلرخاں در چاکری سرفرازاں گردن انداختند در فرمانبری	۱۷
	گردنِ او گلبنِ نازک گلِ عارض برو همچو گل رنگیں بود دائم گلوے لاله رو	چوں خیابانِ چمن ها سبزهٔ خط هم درو صائبا شعر ترت باغِ سخن را آبرو
۱۰۲۰	عاشقاں را در تماشاے گل و فصلِ بهار کرد مستغنی بهارِ گردنِ آں گلعذار	۱۸

۱ گردن به ناخن خاریدن، کنایه از تحیر و تفکر و بهانه جوئی (بهار عجم)

۲ گردن کشی، تکبر (بهار عجم)

۳ سر افگندن، یعنی عاجز و شرمنده شدن (بهار عجم)

۴ صائب اصفهانی، شاعر معروف که شعر سوم از وست ۱۲

۵ روشناں، یعنی ستارگان ۱۲ (بهار عجم) بدیل روشن ۱۲ سوم مال اوست ۱۲

۶ ملا اسد طوسی، شاعر معروف که اسدی تخلص اوست و شعر (معاصرین عجم) شمع

۷ زبان شمع، یعنی شعله ۱۲ شمع

۸ زبان در بیخ، یعنی زبان

۹ [illegible]

۱۰ [illegible]

۱۱ [illegible]

۱۲ [illegible]

۳۴۵

رونقِ سیمین تنان عکسِ همین سیمین تن است نورِ بزمِ ماه رویان این بیاضِ گردن است		آبروی روشنان از آبِ روی روشن است گردنش گوید تجلّی نقشِ شمعِ ایمن است	
۱۰۲۱	شمعِ کافوری بیاضِ گردنش افروخته جلوهٔ خورشیدِ روی روشنش افروخته		۱۹
از بیاضِ گردنِ او منفعل ماهِ منیر اوجِ گردن برخمِ گردونِ گردان حرف گیر		وز فروغش نیّرِ اعظم بود منّت پذیر شد فروغِ طبعِ او روشن زِ مضمونِ اسیر	
۱۰۲۲	از بیاضِ صبحِ گردن شامِ گیسو نقشِ آب کس بشب جز من ندید این گونه روشن آفتاب		۲۰
چشم دیدیاست نورِ گردنِ دلدارِ ما طبعِ روشن خاصهٔ مدحت طرازِ یارِ ما		عکسِ نورِ اوست در چشم و نیرهٔ انوارِ ما حسنِ مضمونِ اسیر آیینهٔ افکارِ ما	
۱۰۲۳	تا سوادِ دیده روشن از بیاضِ گردن است عکسِ او در دیدهٔ ما نورِ چشمِ روشن است		۲۱

از فروغِ شمعِ گردن لیلِ گیسو پوش نهار شمعِ خاور با چراغِ آسمان بروے نثار		ایں عجب شمعے کہ خورشید از فروغش شرمسار وصفِ او را ز مضمونِ نظامی آشکار	
۱۰۲۴	حائلِ گیسو بنورِ گردنش زائل شود شمع را کے پردۂ فانوسِ او حائل شود		۲۲
از بیاضِ گردنش خوش مصرعے آمد بدست حسنِ رنگینِ معانی رنگِ خاقانی شکست		همتِ اوجی ز مضمونِ بلندِ او پست پست ہجو بنعمت خانِ عالی کس چنیں مضمون نبست	
۱۰۲۵	صبح کا وراقِ کتابِ وزرا دیباچہ ایست بر بیاضِ گردنش از کلکِ ما دیباچہ ایست		۲۳
حبذا شمعے کہ بالاے زبان دارد گلے عاشقِ ایں شمع شد پروانہ ہمچوں بلبلے		شمعِ گردن عارضش روشن زباں گل کاکلے نغمہ سنجِ او ولا چوں عندلیب آمدے	
۱۰۲۶	حسنِ شمعِ گردنِ یارم دل افروز همه از گلوے او صداے او گلو سوز همه		۲۴

گردن الماس مبارک

۱۷ شمعِ خاور کنایہ از آفتاب

۱۸ چراغِ آسمان کنایہ از آفتاب و ماهتاب و برق (فرهنگ عجم)

۱۹ نظامی گنجوی - شاعر معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲

۲۰ پست همت - یعنی پست شدن همت ۱۲

۲۱ اوجی نطنزی - شاعر معروف ۱۲

۲۲ خاقانی - خلاق المعانی شاعر معروف ۱۲

۲۳ عالی شیرازی - شاعر معروف کہ در شعر سوم تضمین مضمون او وست ۱۲

۲۴ بستن - یعنی گفتن مضمون کردن (اصطلاحات)

۲۵ زبان در اینجا بمعنی شعلہ شمع ۱۲

۲۶ گل - بمعنی گل شمع

۲۷ نغمہ سنج - ...

۲۸ ...

۲۹ ...

شمعِ گردن را اولا شمعِ فلک گفتن بجاست یا بود شمعِ الٰہی یا چراغِ رہنماست		شمعِ عالمتاب یا شمعِ سحر خواندن رواست گفت جامی این فروغِ دلفروزِ طبعِ ماست	
١٠٢٧	گشت روشن دیدۂ عالم ز روے روشنش این چراغِ روز باشد یا بیاضِ گردنش	٢٥	
من ز مکتوباتِ اشعارِ تو می دارم خبر خاطرِ من از مضامینِ لطیفش بہرہ ور		خواندہ ام جانان مکاتیبِ بیاضت بیشتر دارم از فکرِ جمالِ اشہری در دل اثر	
١٠٢٨	این بیاضِ گردنِ عالی ورائے مصحف است سادہ لوحانِ محبت را بجاے مصحف است	٢٦	
دید چون بر اوجِ بامش روے روشن آفتاب سر بمغرب برد خورشیدِ لبِ بام از حجاب		عارضش را یافت چون ہالا ز خود در آب و تاب شب سراج الدین راجی دید یارم را بخواب	
١٠٢٩	صبحِ خورشیدِ قیامت از بیاضِ گردنش در گریبانِ حیا بنہفت روے روشنش	٢٧	

گردن و گلوے سپید باریک

٥٠ (در مجمع) شمعِ فلک کنایہ از ماہ

٥١ (در مجمع) شمعِ عالمتاب کنایہ از آفتاب

٥٢ (در مجمع) شمعِ سحر کنایہ از صبح

٥٣ شمعِ الٰہی کنایہ از آفتاب و ماہ (در مجمع) [illegible]

٥٤ چراغِ روز کنایہ از آفتاب [illegible]

٥٥ چراغِ رہنما [illegible]

٥٦ جمال الدین اشہری (در مجمع) شاعر معروف [illegible]

٥٧ سادہ لوحان [illegible]

٥٨ خورشیدِ لبِ بام (در مجمع) [illegible]

۳۴۷

(در مجمع) و بمعنی حقیقی آفتاب قریب بغروب ۱۲

٥٩ سراج الدین راجی شاعر معروف کہ مضمون شعرش را در شعر سوم تضمین کردہ ام ۱۲

	نورِ رخسارِ ترا در دیده بنشانیم ما در حضورت طبعزادِ والہی خوانیم ما		زیبِ باضِ گردنت از صبح خیزانیم ما گردنت را مطلعِ خورشید میدانیم ما
۲۸	اے فروغِ جسم و جاں از روے ما گردن متاب در دلِ تاریکِ ما چوں مہرِ اعظم بتاب		۱۰۳۰
	می زند گردن شاں را تیغِ نانش بر زمیں حرزِ دشمن را کشد تصویرِ مضمونِ حزیں		چوں رگِ گردن قوی سازند کفارِ لعیں تا شود سرہا جدا از گردنِ اعدائے دیں
۲۹	آتشِ قہرش چو طبعِ نازکش را گرم کرد آں گروہِ سخت جاں را گردنِ نرم کرد		۱۰۳۱
	ہر لبِ فوارہ گردن بود و گوے سرے چشم از ہر سو کہ می بیند نماید پیکرے		گردشِ فوارہ بر صدرِ حوضِ کوثرے در نظرِ اطرافِ او آئینۂ پرجوہرے
۳۰	چشمۂ آئینہ را فوارہ عکسِ گردن است در صفاے آں سراپا عکسِ تصویرِ من است		۱۰۳۲

۳۴۸

رگِ گردن قوی کردن اصرار بر دعوی خود کردن (محاورہ عجم)

رگِ گردن قوی ساختن، گردنکش، نافرماں و متکبر (محاورہ عجم)

بر زمیں زدن، خوار و بے اعتبار کردن (اصطلاحات) حزیں اصفہانی شاعر مرود کہ تضمین مضمون در شعر

گردن نہادن، تسلیم کردن (محاورہ عجم) ... گردن تافتن، روگردانیدن ...

[illegible]

گردن نرم کردن ... گردن ... فوارہ ...

گردنش ہمچوں صراحی تشنہ را سیراب کرد آب را وچاہِ ذقن را حلقۂ گرداب کرد		یا بود نہرے کہ باغِ حسن را شاداب کرد فکر با فکرِ چہ بوئی را بخجلت آب کرد
۱۰۳۳	از گلو و گردنش دارد صراحی انفعال زانکہ ایں قلقل کند واں ماخذِ ہر قیل و قال	۳۱
للہ الحمد اے قوا تعریفِ گردن شد تمام از نگاہِ یارِ من بشکست کارِ من بکام		صنعتِ تصویرِ پاکش یافت حسنِ اختتام فکر تم شد ور سخن مقبولِ ارباب کلام
۱۰۳۴	خامہ بر لوحِ سخن تصویرِ گردن تا کشید در نگارستانِ عالم گردنِ دعویٰ کشید	۳۲
۴۵	دوشِ مبارک	۴۰
حبذا دوشے کہ دیدم دوشِ پاکش را بخواب نقشِ پاکش را کشیدم در کمالِ اضطراب		بود ہمچوں آفتابے پیشِ چشم بے نقاب بر زدم دوش از مسرت در مقاصد کامیاب
۱۰۳۵	چشم چوں بر صنعتِ نقاشیم مانی کشاد	۱

دوش مبارک

	دستِ بر دوشم زد و در حسنِ صنعت دوش داد	
داشت دلدارم ولا بر دوشِ نازک چادرے در حسینانِ جہاں او را نباشد ہمسرے		یافتم زیرِ ردا چوں مہرِ تاباں پیکرے دل ستاں۔ دلدار۔ دلکش دلربا و دلبرے
۱۰۳۶	مہر را نہفت از عالم ردائے نیلگوں راست می گویند حسن از پردہ می افتد بروں	۲
از صفاتِ شانہ شانِ کبریائی آشکار شانہ را بر ساعد و بازو سراپا اختیار		بر علوِ رفعتِ او عرش و کرسی شد نثار دار داو تحریکِ دستِ پاکِ او را اقتدار
۱۰۳۷	حسنِ صنعِ صانعِ قدرت تعالیٰ شانہ شانہ را شانیست در رفعت تعالیٰ شانہ	۳
در علوِ مرتبت دوشِ تو از گردوں بلند از ہمیں مفصل رود بر چرخِ مینائی کمند		پایۂ ایں ہر دو دوش از عرش و کرسی چار چند شد کراماً کاتبیں را قصرِ عالی دلپسند
۱۰۳۸	حسنِ اعمالِ ترا بر بامِ دوشت دفترے	۴

له دست بدوش زدن۔ کنایہ از مہربانی کردن (بہار عجم)
٢ه دوش دادن۔ مدد کردن۔ (بحر عجم)
٣ه دلستاں، وغیرہ۔ از اسماے معشوق ۱۲
٤ه رداے نیل۔ کنایہ از آسمان (بحر عجم) و ردائے نیلگوں ہم ۱۲

۳۵۰

۵ه [illegible] ۱۲
٦ه [illegible] (بہار عجم)
٧ه [illegible] ۱۲

	کاتبانِ او در اقدامِ تو ہمچوں چاکرے	
بے نوایاں را بہر دو دست آغوشے دہد از لبِ جاں پرورِ خود مُردہ را ہوشے دہد		یار من بے دست و پایاں را اولا دوشے دہد او بفریاد و فغانِ ہر کسے گوشے دہد
۵	دوش بگذشت او و ازیں رہ بیخود از ہوشش گذشت تو چہ می دانی چہا از دوشِ او دوشش گذشت	۱۰۳۹
گلبناں چوں بید با (دوشِ ازگل) ہمسری می کنند بنشستہ ہر دم سیرِ باغِ دلبری		حسنِ شاداب تو دوشا دوش دارد برتری با ہمہ حسن است ایں بالائش نگاہ چوں پری
۶	غاشیہ بر دوش دائم عاشقِ فرماں برت می کشد آبے بدوش از چاہِ غبغب چاکرت	۱۰۴۰
خدمتِ خود می کند ہر یک بخاموشی ادا دوشِ پاکِ اوست در ترکیب نقش مبتدا		دوش و مرفق بندِ دست از ہم نمی گردد جدا از لبِ (خاموش کاراں) بر نمی خیزد صدا
۷	خامہ ام در نقشِ پاکش از حقیقت باخبر	۱۰۴۱

۳۵۱

کردن (مظہر العجائب)
۱۰ خاموش کار۔ کسے کہ کار
بخاموشی کند (بہار عجم)
۱۱ برخاستن شور۔ یعنی بلند
شدن آواز (آصف اللغات)
و برخاستن صدا مثلہ ۱۲

دوش مبارک

	وارد از موضوعِ مصنوعات ومافیہا خبر	
دوشِ سیمینت بہ تشبیہِ صفا کوہِ بلور دیگرے راخواند موسیٰ در تجلّی کوہِ طور		زاں یکے را در عجم گویند شاہاں کوہِ نور ایں وقطب از جانبِ چند بچشم آید ز دور
۱۰۴۲	منزلِ اقطابِ دوشت در جنوب و در شمال نقطۂ ہر یک بدورت مرکزِ حسن و جمال	۸
از صفا دوشِ تو شد کوہِ بلوریں جلوہ‌گاہ خانہ بر دوشست اُم شانہ آویز دست ماہ		پیشِ دوشت رفعتِ کوہے نمی ارزد بکاہ در بلاغت دعویِ ہمدوشیت باشد گناہ
۱۰۴۳	نقشِ دوشت در تقابل میزند دوشے بہ مہر در تماثل از ندامت دوشِ می درزد سپہر	۹
راست گوید در صفاتِ دلبرِ با نور شئی قد سیش واندوالا رشکِ بتانِ آذری		حسنِ آدم زاد را بر حورِ جنت برتری گویدش فلکِ مسیح نکتہ‌داں رشکِ پری
۱۰۴۴	تا صفاے دوشِ پاکش را سخنور باز کرد	۱۰

۳۵۲

	از جمالِ او پر از دوشِ پری پرواز کرد	
از مضامینِ سخن طبعم ولا سامان نداشت گرچه طبعم از مضامینِ سخن حرمان نداشت		در عجم کس از صفاتِ دوش فوقِ آن نداشت لیک مہ حسن بیش ازیں در حیطهٔ امکان نداشت
۱۰۴۵	من نقشبندش شاهدِ مقصد در آغوشم ولا از گراں بارِ گناهِ خود سبکدوشم ولا	۴۳
۴۶	مهرِ نبوّتِ مبارک	۴۱
خامهٔ من نقشِ صنعِ دستِ قدرت می کشد در بلاغت صورتِ مهرِ نبوّت می کشد		روحِ صنعت را ز دستِ اهلِ صنعت می کشد نذرِ خود در درگہِ مهرِ شریعت می کشد
۱۰۴۶	خامهٔ از رنگِ چیں در آستینِ او نهاں مانی و بهزاد را مهرِ خموشی بر دہاں	۱
گفتم اے مانی چه میگوئی بگفت این کارِ تست مرکزِ دوشِ ولا در حیطهٔ پرکارِ تست		گفتمش دانی چساں گوید که طالع یارِ تست حلقهٔ مهرِ نبوّت خاتمِ دلدارِ تست

۳۵۲

۵۵ مهرِ نبوّت، کنایه از سرورِ عالم صلی الله علیه وسلم

۵۶ مهرِ خموشی، بر زبان سکوت (معاصرین عجم)

مہر نبوت مبارک

۱۰۴۷	چشمِ ما را تا بمُہرہ رسیدن مشکلے ہیأتِ نادیدہ را نقشے کشیدن مشکلے	۲
چوں شرف اندوز شد سلماں ز مہرِ آں نگار تار دا بر داشت شد مُہرِ نبوت آشکار		بود چشمم اے قلا در گوشۂ امیدوار کردم از تارِ نظر بر لوح چشم آغازِ کار
۱۰۴۸	بیضۂ مانندے میانِ شانہ ہا گلگوں غدود در کمالِ مرتبت چوں دیدمش خواندم درود	۳
ہیأتِ مُہرِ نبوت را بچشمِ ما ببیں شد مخاطب بارِ ما الحق بختم المرسلیں		آں تمغائے سلاطینِ سلف گویاست ایں خاتمِ عنوانِ فرمانِ خطابِ او ہمیں
۱۰۴۹	شاعرانِ ہند مُہرِ بادشاہی گفتہ اند پادشاہانِ عجم مُہرِ الٰہی گفتہ اند	۴
آل تمغا مہرِ لاکِ سرخ بر فرمانِ شاہ ہالۂ زرینِ اطرافش بیفروزد نگاہ		حسنِ تحریرش نسبت دو را او مانندِ ماہ ایں ہمایوں یادگارِ مُہرِ شاہِ دیں پناہ

سنہ آل تمغا یعنی مہر سرخ (آصف اللغات)
سنہ مہر الٰہی - صنعت الٰہی (بہار عجم)
سنہ ۵۳ [illegible] سوے آل تمغا
[illegible] اطراف او از آب زر ہالہ می سازند
وایں [illegible] از فرامین شاہان سلف
مشاہدہ کردہ ایم کہ برعنوانش

[illegible]

۱۰۵۰	خسروانِ موجدش دانند کیں توجیہِ ما باحقیقت نسبتے دارد کہ با تشبیہِ ما	۵

مُہرۂ خاکست در عالم نثارِ مُہرِ او مُہرۂ زر بر سما صورت نگارِ مُہرِ او	مُہرۂ سیم فلک یک مُہر دارِ مُہرِ او مُہرِ جم ۔ مُہرِ سلیمان یادگارِ مُہرِ او

۱۰۵۱	عکسِ مُہرش لاجوردی مُہرۂ چرخ بریں مُہرِ او را مُہرہاے آسمان زیرِ نگیں	۶

حلیۂ مُہرِ نبوت بر مرادِ من نشست نقشِ او از چہرہ پردازانِ عالم کس نبست	با کمالِ دلپسندی یارِ من دارد بدست آب و رنگِ نقشِ من رنگِ ختائی شکست

۱۰۵۲	پردۂ چشمِ ولا پروانۂ خلد بریں است زینتِ عنوانِ فرماں آل تمغاے ہمیں است	۷

۴۷	آغوشِ مُبارک	۴۲

تا بہ تصویرِ بغل در خواب خوش بستم میاں	بر تنش دیدم بغلتاقیست از بردیماں

۳۵۵

آغوشِ مبارک

۱ [illegible]

۲ [illegible]

۳ [illegible]

۴ [illegible]

۵ [illegible]

۶ [illegible]

۷ [illegible] مہر سلیمان [illegible]

۸ [illegible] سلیمان علیہ السلام [illegible]

۹ [illegible]

۱۰ [illegible] بہار عجم ذکر ملحقات این ہمیں معنی کردہ ۱۲

۱۱ چہرہ پرداز ۔ مصور (بحر عجم)

۱۲ آب و رنگ ۔ طراوت و تازگی ۱۲

۱۳ شکستن رنگ ۔ باختہ شدن رنگ (بحر عجم)

۱۴ یال بستن ۔ آمادہ شدن [illegible] است (بہار عجم)

۱۵ بغلتاق ۔ نوعے از قبا (آصف اللغات)

۱۶ بردیماں ۔ قماشے کہ درمیں بافند ویماں بقول غیاث اللغات منسوب بیمن ۱۲

آغوشِ مبارک

[illegible] دست دادن یعنی حاصل شدن

[illegible] دست در بغل بودن (بحر عجم) بیکار بودن و معطل بودن (بحر عجم) دست

[illegible] گوش بر آواز یعنی منتظر و مترصد در آغوش ۱۲

[illegible] آغوش باز کردن (بحر عجم) و مستعد بر دوست

[illegible] آغوش پیدا کردن نگاه یعنی باز شدن چشم (آصف اللغات) کشادن از محبت برای معانقه (آصف اللغات)

[illegible] بر روے کار آوردن ظاہر کردن و بعمل آوردن (آصف اللغات)

[illegible] آغوش دادن رد کردن (آصف اللغات)

[illegible] آغوش در آغوش یعنی معانقه (آصف اللغات)

	نقل کرد و چادرے بر دوش حائل درمیاں		لحظہ نگذشت کو برخاست بآنگِ اذاں
۱	عاشقِ مشتاق را چوں دستِ آغوشش نداد دست در آغوشِ پیشِ دلبرِ خود ایستاد		۱۰۵۳
	همچو چشمِ بلبلے بر عارضِ گل در چمن گفت یارم (مرحبا اهلاً و سهلاً) خنده زن		چشمِ من بر دوشِ پاکش چشمِ او بر روے من گوش بر آوازِ او در انتظارِ یک سخن
۲	دستِ او بوسیدم آغوشِ محبت باز کرد چشم در آغوشِ پاکش کارِ خود آغاز کرد		۱۰۵۴
	گرده تصویر آوردم ولا بر روے کاک بود آغوشے در آغوش و نگه صورت نگار		تا نگه آغوشش پیدا کرد گشتم بیقرار یارِ من آغوش داد و جانِ من بر روے شاک
۳	چندا روزے که باهم دست بر دوشے رسید سینه‌ام بر سینه آغوشم به آغوشے رسید		۱۰۵۵
	مردمک با نوکِ مژگاں گرده را پرواز کرد		چشم از خوابِ خوشے چوں دیدهٔ خود باز کرد

[illegible] صورت نگار یعنی مصور

[illegible] باز کردن چشم بیدار کردن از خواب و چشم و نیند سے آنکھ کھولنا (آصف اللغات)

خامۂ مژگاں بہ تصویرِ بغل اعجاز کرد		عاشقش وردِ کلامِ صادقِ شیراز کرد	
۱۰۵۶	اے چو مژگانم کشود آغوش در آغوشِ صبح دیدہ بُرد آفتابی چشمِ من بر دوشِ صبح		۴
دوش ہا من یارِ من آغوش در آغوش بود طالعم بیدار بود و مغزِ من بیہوش بود		بوسہ دادم بدوش او بالبِ خاموش بود عشق دی دستِ من و دلدار دوشا دوش بود	
۱۰۵۷	یا در آغوشِ آنچناں می دارم در اضطراب دم بدم برخیزد از بیتابیم مخمل ز خواب		۵
بوئے خوش مانندِ عطرِ عنبریں خیزد ازاں در بغل ہائے تو می بینم بہارِ بیخزاں		میتوانم گفت صندوقِ بغل اعطرداں می شود گل غنچہ و در غنچہ می گردد نہاں	
۱۰۵۸	در بہارستانِ آغوش ایں گلِ دیگر شگفت بے نسیم ایں غنچۂ آغوشِ تو در بر شگفت		۶
در بغل دارد نگارِ دلربا آئینہ		سینۂ نورانیِ او در صفا آئینہ	

۹ے ایں گلِ دیگر شگفت - کنایہ است یعنی برخلاف توقع امر حادث شد (آصف اللغات)

۱۰ے آئینہ در بغل داشتن - کنایہ از صفائے دل بودن - (آصف اللغات)

آغوش مبارک

مہرِ عالمتاب پیشِ مہ لقا آئینہ			میشود مضمونِ فیضی پیشِ ما آئینہ
۱۰۵۹	حبذا نورِ بر و دوشش تجلی خیزِ یار شد بحیرت گاہِ آئینہ جلایش آشکار		۷
شمعِ آغوشِ تو آغوشِ وداعے باز کرد در سخن بر نقشِ آغوشِ تو بیدل ناز کرد			امتحانِ الفتِ پروانۂ جاں باز کرد طبعم از تضمینِ مضمون گردہ را پرداز کرد
۱۰۶۰	چشم واکردن کفیلِ فرصتِ نظارہ نیست ایں دلِ پروانہ را جز سوزِ عشقت چارہ نیست		۸
خانۂ آغوش دارد از دلِ او دلبرے ساغرِ آغوش دارد از عرقِ آبِ زرے			گلشنِ آغوش را از بوے ریحانِ ترے ہالۂ آغوش او را در بغل مہ پیکرے
۱۰۶۱	در بلاغت گفتہ اند آغوشِ پاکش را صدف گوہرِ شہوار را از قطرۂ آبش شرف		۹
بود آغوشے در آغوشم برنگِ جسم و جاں			در بغل گیری عالم واقف شد از حسنِ نہاں

۱ آئینہ شدن، یعنی حیران و متحیر شدن (آصف اللغات)

۲ فیضی اکبرآبادی، شاعر معروف کہ در شعر سوم تضمین مضمون اوست ۱۲

۳ آئینہ شدن، یعنی کاشف حال شدن (آصف اللغات)

۴ آغوشِ وداع، معانقۂ وداعی (آصف اللغات)

۵ آغوش باز کردن، ہر دو دست کشادن از محبت (آصف اللغات)

۶ جان باز، کسے کہ پرواے جان نکند ۱۲

۷ بیدل، شاعر معروف کہ تضمین مضمونش در شعر سوم کردہ ام

۸ مقصود این است کہ بیدل ہرچہ فکر کرد بصورت گردہ تصویر [illegible]

۳۵۸

[illegible]

۹ [illegible] (آصف اللغات)

۱۰ گلشن [illegible]

۱۱ [illegible] (آصف اللغات)

۱۲ [illegible] (آصف اللغات)

۱۳ [illegible] آغوش

۱۴ [illegible] (آصف اللغات)

آغوش مبارک

بامعانق گرم خوشی پاے دل دیدم عیان		وه چه خوش گفت است ملا جامی آتش زبان
۱۰۶۲	این بر سیمین است یا یک بوتهٔ از سیم خام می گدازد گرمیِ پنهان دلِ عاشق مدام	۱۰
از بغل گیریِ جانان طبعِ من دارد سرور حسنِ آغوشِ تو دارد در برش تصویرِ حور		جسمِ من با دلفگاری ها نشد ز آغوش دور دارم از فکرِ ظهوری در بغل تصویرِ نور
۱۰۶۳	جنبشِ مژگان دلم را گرچه در نشتر گرفت زخم را آغوش کشاد و سینه را در بر گرفت	۱۱
با تو گردیدم معانق اے قمر طلعت بخواب نقشِ آغوشت بلوحِ سینه بستم بے حجاب		داشتم آغوش در آغوشِ جرمِ آفتاب فکرتم گردید از مضمونِ صائب بهره یاب
۱۰۶۴	هر معانق را آغوشت ماهے جلوه گر هالهٔ آغوشِ گردوں همتاں دارد قمر	۱۲
غنچه آغوشِ پاکش می کند گل را خجل		موے مشکینِ بغل اه نوکِ سنبل را خجل

٣٥٩

آغوش مبارک

عاشق از فریادِ خود آہنگِ بلبل را خجل		فکرِ جامی عندلیبِ باغِ آملی را خجل	
۱۰۶۵	این بر و دوشش بگلشن طعنهٔ زد بر سمن ز انفعالِ او گل اندر جیب سیا زد پیرهن		۱۳
از محبت بر رخت بگشود آغوشے مژه		مردمک مانندِ بیدل چشمِ خود دار دبره	
تا بآغوشِ تو پیدا کرد آغوشے نگه		جاے تو خالی است در چشم بیا اے رشکِ مه	
۱۰۶۶	در طلسمِ بستنِ مژگاں نگه شبرنگ شد تا نگه آغوش پیدا کرد عالم تنگ شد		۱۴
اے معانق من آغوشِ تو خود را باختم		با صفاے قلبِ خود آئینه را پرداختم	
در جهاں جز وحدتِ حق غیر نشناختم		در سخن تسکینِ دل از فکرِ بیدل ساختم	
۱۰۶۷	محو بودم هرچه دیدم دوش۔ دانستم توئی گر همه مژگاں کشود آغوش دانستم توئی		۱۵
دیده چوں شمعِ رخِ روشن دلم پروانه شد		یارم آغوشے کشود و دو آلهش دیوانه شد	

۳۶۰

ملا جامی۔ شاعرے معروف کہ شعر ...
بلبل آملی۔ لقب طالب آملی است
کہ شاعرے معروف ہمیں مضمون ...
آغوش کشودن و مژگاں باخلاق تپاک ...
بیدل شاعرے معروف کہ در ...
چشم براہ داشتن۔ انتظار کشیدن۔ (بہار عجم)
بستن مژگاں۔ کنایہ از چشم بند کردن (بہار عجم)
شبرنگ۔ یعنی حقیقی سیاہ ...
آغوش پیدا کردن ... (آصف اللغات)
بیدل شاعرے معروف ...
آغوش کشودن ... (آصف اللغات)

عاشقش آغوش در آغوش بیتابانه شد		گردنِ نازک بہ محفل شمعِ وحدت خانه شد	
۱۰۶۸	(چون بفانوسے) در آمد شمع در آغوشِ من بود ہمدوشِ شبِ قدرِ ای معانق دوشِ من	۱۶	
ہر معانق ابروے او در جنت کشود اے ولا می آید از آغوشِ گرمش بوے عود		ہر کہ می گیرد ہواے سر دمی خواند درود فکرِ جامی آبِ خضر و آتشِ موسے انمود	
۱۰۶۹	چشمۂ ظلمات یا آغوشِ او یا چشمِ حور بقعۂ نوراست ایں یا بغلہ از کوہِ طور	۱۷	
موے پاکِ او خطِ لیلے نماید در بغل وہ چہ اعجازِ یدِ بیضا نماید در بغل		ہمچو مجنون عاشقش شیدا نماید در بغل صد تجلی چشمِ موسیٰ را نماید در بغل	
۱۰۷۰	ہر کرا آغوشِ پاکِ یار در آغوش شد لن ترانی یاد کرد از نظر بیہوش شد	۱۸	
دلبرم چون با حریف آغوشِ صلحے باز کرد		طائرِ رنج دلِ او از قفس پرواز کرد	

آغوش مبارک

آغوش در آغوش ـ بمعنی معانقه (آصف اللغات)

ہمدوش ـ بمعنی ہمسر (منتخب اللغات بمعنی برابر شانہ)

دوش بمعنی شب گذشته (بہار عجم)

لالا بمعنی شاعر معروف

آب خضر (آصف اللغات)

آتش موسیٰ (آصف اللغات)

چشمۂ ظلمات (آصف اللغات)

چشمۂ حیوان

بغلہ (آصف اللغات)

ید بیضا معجزہ معروف موسیٰ علیه السلام (بہار عجم)

آغوش در آغوش ـ معانقه (آصف اللغات)

آغوش صلح باز کردن ـ آمادہ شدن برای صلح (آصف اللغات)

دشمنِ او را مدارا تش ولاؔ مساز کرد | او ز بختِ یارِ خود در حریفاں ناز کرد

۱۰۷۱	چوں بصلحِ دشمنے بکشود آغوشِ جلال بود دشمن در بغل غرقِ عرق از انفعال	۱۹

مرغِ بے ہنگام زد بانگے چو در آغازِ شب | شد مؤذن بر منار واز اذاں بکشاد لب

از تحیر ہر یکے می گفت لله العجب | من ز مضمونِ غنیمت یافتم ایں راسبب

۱۰۷۲	چوں برش انوارِ خود را بر جہانے کرد عرض ناگہاں در اولِ شب شد نمازِ صبح فرض	۲۰

اعتبار و قدرِ حسنِ نورِ آغوشِ نگار | میتواں اندازہ کرد از رتبۂ ملبوسِ یار

از قبا خیاط می ترسد ولاؔ ہنگامِ کار | کز بغل ہایش شود صبحِ قیامت آشکار

۱۰۷۳	چوں بغلتاقش بود صبحِ قیامت در بغل آفتابِ حشر دارد حسنِ قامت در بغل	۲۱

شوقِ صنعت در دل از روزِ ازل دارم ولاؔ | حسنِ صنعت نیز در طرزِ عمل دارم ولاؔ

ﮧ ولا: ساز عجب و موافق پیوستا (بحر عجم)

ﮧ لله العجب: کلمہ ایست کہ عرب بحالت تعجب گویند و بعض عجمان

ﮧ غنیمت: شاعر معروف کہ تضمین مضمونش در شعر سوم کردہ ام

ﮧ بغلتاق: قسمے از قبا است (آصف اللغات)

از بلاغت در سخن لطف مثل دارم ولا		گوئیا تصویر جانان در بغل دارم ولا
۱۰۷۴	مانیِ بی خود به محفل دست بر دوشم فگند از کمالِ صنع آغوشش بآغوشم فگند	۲۲
چون ز ترکیبِ سخن آغوشِ پاکِ او چکید چشمِ او چون نقشِ آغوشی بلوحِ سینه دید		باکمالِ لطف یارم وصفِ آغوشش شنید از مسرت در بغل صورتگر او را کشید
۱۰۷۵	آرزوی من چو جامی از لبِ خاموش خورد شربتِ وصلش دلم از ساغرِ آغوش خورد	۲۳
۴۸	دستِ مبارک	۴۳
دست از تصویرِ دستِ نازکش مانی کشد دستِ من این نقشِ نازک را به آسانی کشد		دستِ خود در آستین نادان بنادانی کشد خامه عکسِ فکرِ استادِ صفاهانی کشد
۱۰۷۶	کلکِ من چون کرد وصفِ دستِ پاکِ او رقم یک قلم بر چوب بستم دستِ اربابِ قلم	۱

دست مبارک

کار ریانی چون ز نقشش رفت خجلت دست داد چون بدست ما مصافح از کرامت دست داد		نقش دست پاک او ما را قسمت دست داد شکر حق کاین طالب صادق به بیعت دست داد
۱۰۷۷	منع ما را کے تواں از دست بوس امروز کرد بوسہ ما را نمی بایست دست آموز کرد	۲
شد بمن دست و بغل از رنگ حیں با صد امید مو قلم از کار رفت و دست از صنعت کشید		دست و پا ہر چند زد تا آن رخ نقشی ندید دست خود را بر دہان آورد و بدندان گزید
۱۰۷۸	گفت از دستم نمی آید ولا این کار تست نقش دست او بدست آمد کہ طالع یار تست	۳
در سخن خواہم کہ سازم حلیہ دستش رقم پنجہ در دست و بدست پنجہ دارم مو قلم		نقش دست پاک او چ کف دستی کشم مانی و بہزاد ہر دو پیش دست من بہم
۱۰۷۹	من شدم با او مصافح دست دلدارم بدست تا ز پنج انگشت نقش خامہ ہا دارم بدست	۴

۱؎ از دست رفتن کار۔ فوت شدن

۲؎ دست دادن حاصل شدن۔ مطلب (آصف اللغات)

۳؎ دست بدست دادن یعنی مصافحہ کردن۔ صاحب بحر عجم بہ بودن (بحر عجم)

۴؎ صادق شیرازی۔ شاعر سال ۱۲ تاریخ ۱۲

۵؎ دست به بیعت دادن۔ مرید شدن۔ (بحر عجم)

۶؎ دستبوس۔ از عالم پابوس (بحر عجم)

۷؎ دست آموز۔ مرغی کہ آنقدر دست باشد کہ بپرد و باز برگشتہ بر دست نشیند (بحر عجم)

۸؎ دست و بغل شدن۔ کمال

۹؎ [illegible]

۱۰؎ [illegible]

۱۱؎ [illegible]

۱۲؎ [illegible]

۱۳؎ دست [illegible] (بحر عجم)

۱۴؎ [illegible] حاصل کردن (آصف اللغات)

۱۵؎ کف دست [illegible]

۱۶؎ [illegible] (آصف اللغات)

می کشم تصویر نازک جسن دست یار را دست او روشن کند شمشیر جوهر دار را		بوسه می چیند ید الله این ید دلدار را فکرت صائب نماید دست گوهر بار را
۱۰۸۰	خامۀ دستم چو دست از آستینم بر کند صفحه را جیب و بغل گنجینۀ گوهر کند	۵
در همین دست است دوش و بازو سیمین یار در همین دست است ساعد بند دست آن نگار		در همین بازو است آن نبض مبارک قرار در همین ساعد کف و انگشت و ناخن در شمار
۱۰۸۱	بند هر انگشت او از دست پاک او عیان می دهم در ملحقات دست هر یک را نشان	۶
دست بر دل از ند بر دوش دستی یار را دست بر دل می گذارد مونس غمخوار را		دست بر سر اگر شد دستی بسر لدار را از مسیح نامور شد رونق اشعار را
۱۰۸۲	وصف دست پاک او صد بار شد در یک نفس دستگیر ما شود روز جزا از دست بس	۷

	شهسواران حامی پیکار اورا گفته اند آنکه سرکوبی اشرار اورا گفته اند		دستگیر لشکر جرار اورا گفته اند حامل شمشیر جوهردار اورا گفته اند
۱۰۸۳	لشکر کفار دست[۴] از جان بشست از دست او لشکر دیندار دست[۳] آورد ز دستش بر عدو		۸
	من ز دست مهوشان با یار خود جویم پناه[۲] دست[۱] بر سر می کشد دلدار با این دستگاه[۵]		وز جفای دلبران از دلبر خود دادخواه گوید آهی[۶] از جفای دلبر خود بر لب آه
۱۰۸۴	چون سر راه تو گیرم دادخواه از دست تو گر بپرسی گومیت دلدار آه از دست تو		۹
	من بوصف دست پاکش شویم از کوثر زبان بی طهارت نام دست پاک نارم بر زبان		از کلام شسته[۷] من تا شود همسر زبان چون صبوحی[۹] در صفات دست باشم تر زبان[۱۰]
۱۰۸۵	من بنظم وصف دستش دست شستم از گلاب تا چکد مضمون تر از خامه چون از دست آب		۱۰

[۱] دست بر سر کشیدن و دست بسر کشیدن بقول بحر عجم اظهار شفقت نمودن ۱۲

[۲] پناه جستن بپناه آمدن و حمایت خواستن (آصف اللغات)

[۳] دست آوردن بچیزی غالب و توانا بودن بران (بحر عجم)

[۴] دست شستن از چیزی بقول بحر عجم ترک دادن آن و نا امید شدن ازان ۱۲

[۵] دستگاه، دانشمندی و علم و فضل و سامان (بحر عجم) و بمعنی قوت و قدرت (معاصرین عجم)

[۶] آهی [illegible] شاعر [illegible] کشور سوم بال اوست ۱۲

[۷] کلام شسته، کلام پاکیزه و این محاوره معاصرین عجم است ۱۲

[۸] [illegible] بمعنی مقابل [illegible]

[۹] صبوحی [illegible] تخلص [illegible]

[۱۰] تر زبان [illegible] سخنگوینده [illegible]

دست مبارک

	دست از اعجازِ انگشتِ تو باشد نامور ہر نفس اندیشۂ آئینہ را پیشِ نظر		شد ز انگشتِ چو یک دستِ تو شق القمر زانکہ از مضمونِ صباحت دارد او در دل اثر
١٠٨٦	چوں برارد شوکتِ حسنِ تو دست از آستیں در سنجنجل شق فتد چوں در مہِ چرخِ بریں		١١
	دست بر بالد بمیدانِ شفاعت یارِ ما دست بردار و بحقِ عاصیاں بہرِ دعا		دست بر دل می نہد مارا بعفوِ ہر خطا دست بر سر می کشد سلطاں ز پا افتادہ را
١٠٨٧	روزِ محشر در جوابِ پرسشِ پروردگار ہیچ دستاویز مارا نیست جز ایں دستِ یار		١٢
	دائما دست و دلِ عالم بدستِ قدرتش ہمتِ ہمت بلنداں زیرِ دستِ ہمتش		او دلِ عالم بدست و دستِ او در خدمتش دست برہم ستم دستاں ز دستِ طاقتش
١٠٨٨	در فنِ کشتی یدِ طولیٰ اے او دست آزمائے گر شود دست و گریباں پائے او ماند بجائے		١٣

بازوے مبارک

در قبایت آستین ملبوسِ دستت اے نگار
دستِ پیراہن بحقِ دستِ پاکت دستیار

ز آستینت پنجہ بیرون صورتِ دستِ چنار
فکرِ محسن دستبندِ بندِ آئین حت نگار

۱۰۸۹	جامۂ ہستی بہ تن بہرِ قیامت کردہ دست بیروں زیں لباسِ حور قامت کردہ	۱۴

فارغ از تصویر دارم دستِ خود در آستیں
بوسہ زد بر دستِ من بہزاد با ارژنگِ چیں

دید چوں تصویرِ دستش گفت جبریلِ امیں
آفریں صد آفریں بر دستِ صنعت آفریں

۱۰۹۰	صنعتِ دست آورد بر اہلِ صنعت اے ولا دستکارانِ ہنرور زیرِ دستت اے ولا	۱۵

۴۹	بازوے مبارک	۴۴

مانیِ نادان بہ نقشِ دستِ پاکِ ماہ وش
چوں بیازومی رسد ہیہات گردد دلکش

بہرِ تصویرے کشیدن ایں چہ رنگِ کشمکش
مشکل است ایں کارِ نازک اے ولا زیں یاد کش

۱۰۹۱	می زند بازوے بازو ندارد در کمال	۱

۱ دست پیراہن یعنی آستین
۲ دستیار - مدد و معاون (بحر عجم)
۳ دستِ چنار - برگِ چنار کہ بدست ... (بحر عجم)
۴ محسن تاثیر شاعر مشہور
۵ مضمون شورش در شعر سوم تضمین کردہ ایم ۱۲
۶ دستبند نام زیور ساعد

۳۶۸

بازو دادن - مدد کردن

	ہمچو کارِ نازکے زیں بے ہنر امر محال	
بے ہنر زیں صنعتِ باریک پہلو می دہد ناگوار یہا اوازوسے اور دو می دہد		دستِ من بہزاد را ہر چند بازو می دہد ہر چہ می گویم باو طرحش ستم خومی دہد
۲	صنعِ من چوں دستکارِ نقش را بازو شکست خامۂ من نقشِ بازو را بلوحِ فکر بست	۱۰۹۲
ہر چہ می خواہم زخوبی دارد او در آستیں دستم از بختِ مساعد کشد تصویرِ ایں		کس نمی دارد زخوباں حسنِ بازوئے چنیں نورِ ہر بازوست از عکسِ عذارِ مہ جبیں
۳	داد بازو دلبرم زانساں کہ بازو باز کرد خامۂ من از نزاکت نقش را پرداز کرد	۱۰۹۳
یا بود نہرے کہ نہر از دست در آبِ انفعال صورتِ طبعِ رواں آمیست در جوئے خیال		سینۂ ماہی ست ایں یا ماہیِ نہرِ جمال ہیأتِ نہرِ رواں در نقش آوردن محال
۴	بازوِ سیمیں زچینِ آستینش آشکار	۱۰۹۴

نقش پرداز کردن، رنگ کردن و درست کردن حکایات در تصویر (آصف اللغات)

بازوی مبارک

(۱) آب گردیدن. گداخته شدن

(۲) کم هندی. شاعر معروف (آصف اللغات)

(۳) تضمین مضمونش در شعر معلوم است ۱۲

(۴) از دست کشیدن. یعنی بقول آصف اللغات حاصل کردن از دست و

(۵) استعمال (هر چه از دست کشم) یعنی

(۶) هر چه که از دست تو بر دارم و حاصل

(۷) کنم یا فتنه شود چنانکه آشوب طراز

گوید (ع) ما هر چه می کشیم ز دست تو می کشیم. ۱۲

(۸) از دست دادن چیزی. یعنی از دست گذاشتن آن (آصف اللغات)

(۹) رب ارنی. یعنی بنما مرا ای پروردگار و این سوال موسی بود علیه السلام با خداوند تعالی بر طور و لن ترانی جواب حق از باری تعالی

(۱۰) خاص. نام سیاهی آرنی. یکی از استعمال کنند (آصف اللغات)

(۱۱) کلیم. مراد از کلیم. شاعر مشهور که تضمین مضمونش مراد است

	می نماید سینهٔ ماهی ز موج حسن یار	
بازو و دستت ز چین آستین دارد نقاب یا بلورین بازوت روشن ز عکس آفتاب		حسن سیمین ساعد تو سینهٔ ماهی در آب یا نماید در نظر مهر فلک زیر سحاب
۱۰۹۵	گرمی نظاره سوزد آستین را چین او وز لطافت آب[۱] گردد ماهی سیمین تو	۵
قوت بازوی یارم زور بازوی علی است مد بازو روشن دست یار من خط جلی است		از صفات بازوش وصف اعانت منجلی است قوت بازوی من تضمین مضمون علی است
۱۰۹۶	زور بازو هم کند زور قلم را آشکار در سخن زور قلم بر زور طبع من نثار	۶
هر چه از دستش کشد عاشق بود حسب مراد وارم از احوال موسی رب ارنی یاد		دید چون بازوی روشن دل ز دست خویش داد کردم از فکر کلیم نکته پرور استناد
۱۰۹۷	ساعد پر نور او در بزم موسی شمع نور	۷

تاریخ مبارک

	بازوِ او در تجلی گاہ ، شاخِ نخلِ طور	
تیغ از بازوے او دائم بخجلت در نیام قبضۂ شمشیر را از پنجہ او احترام		گر کشد دستش بدن در قبضہ اش گیرد قیام او بمیدانِ عمل محتاجِ بازویش مدام
۱۰۹۸	ساعدِ سیمیں بلوریں در نظر شفاف و صاف ہر دو بازویش درخشاں ہمچو تیغِ بے غلاف	۸
نقشِ بازو دید و بازو باز کرد او از کرم از کمالِ الفتے دستے کشید او بر سرم		شد معانق تنگ از الفت گرفت او در برم اے ولادہ ہمسرانِ خویش گشتم محترم
۱۰۹۹	حبذا خوابے کہ بختِ خفتہ ام بیدار شد فکرتِ طبعم قبولِ بارگاہِ یار شد	۹
۵۰	تاریخِ مبارک	۴۵
بندگاہِ ساعد و بازوے یارم نازک است حسنِ نقشِ خامہ صورت نگارم نازک است		صنعتِ تصویرِ تاریخ نگارم نازک است از نزاکت کارہی گیرم کہ کارم نازک است

۳۷۱

دست بر سر کشیدن: اظہار شفقت نمودن (... محرم)

ہمسر یعنی برابر و ہمدیگر (... محرم)

صورت نگار یعنی مصور (چہار محرم)

ا تکیه زدن یعنی حقیقی تکیه کردن (آصف اللغات) که در اردو کہنی ... ۲ آرنج زدن یعنی اشاره کردن بجائیکه در جنبه است ... (مواهب عجم) صاحب نفائس ... ۳ بار برداشتن یعنی تکلف برداشتن (آصف اللغات) ... ۴ بیان بستن ...

۱	تکیه آرنج زد دستم به تختِ یارِ خویش تا نباشد بے خبر از موجباتِ کارِ خویش	۱۱۰۰
از چنیں بیهودگی رنجے نبر داریم ما بر مآلِ کارِ خود دائم نظر داریم ما		منیر تد بهزاد آرنجے خبر داریم ما از حریفاں بے اثر مشغولِ کاریم ما
۲	خوشتر آرنجے که دستِ ما بپائش نقش بست از مسدار رنگِ چیں را از گِرِ رویش شکست	۱۱۰۱
زد نگاهِ مرحمت بر روی من آں ماه رو دیدم آرنجِ همایوں را به هنگامِ وضو		آستیں چیدم بکارِ خویش بودم روبرو آستیں برکرد چوں لدارم از بالای او
۳	آرنش در چشم بود و چشمِ من بر آرنش خامه بر لوحِ جبیں برداشت نقشِ رَوِشش	۱۱۰۲
نے ز تشبیهاتِ آرنج است حرفے بر زباں از سخن سنجانِ نازک فهم گیرم امتحاں		در بلاغت نیست از حسنِ صفاتِ او نشاں وای بر اہلِ سخن حیف از بلیغانِ جہاں

۳۷۳

١١٠٣	از همین گوے و همین میداں کشم لطف مثل خوشتر ایں گوئیست با چوگان بازو بر محل			۴
مرفق یارم حمایت می کند شمشیر را گر تو می خواهی به بینی حلقهٔ زنجیر را				در کماں از زور بازو می نشاند تیر را از نگارم کن تماشا مرفق تصویر را
١١٠۴	از فن تشریح حکمت گر خبر داری ببیں استخواں در استخواں آرنج دست نازنیں			۵
در فراق ساعد و بازو نهاں چوں نا امید جز به تقریب وضو بے پرده او را کس ندید				در قران این و آں چوں کوکبے آید پدید پہلو بہ پہلو ہم آغوش در پرده گردد مستفید
١١٠۵	حکمرانی می کند آرنج او بر آستیں گر چه دست دلربایم داروش و آستیں			۶
عرش نازاں یک طرف کرسی ثنا خواں یک طرف فرق عرش پاک از پاے تو می یابد شرف				آں ز پایت بوسه ایں از دست بردارد طرف دست کرسی بیں که آرنج تو می دارد بکف

(واصف اللغات)

(واصف اللغات)

(اندراج)

آرنجِ مبارک

۱۱۰۶	دست و فرقِ ہر دو را نازے بدستِ پاے تست اے نگارِ مہ جبیں بر عرش و کرسی جاے تست	۷
مفصلِ آرنج پاکش آلہ بست و کشاد مرفقش رفق و مدارائے کہ دارد در نہاد		در کشادِ کارہا ما را رساند بر مراد از ہمیں رفقش بود در ساعدینش اتحاد
۱۱۰۷	ساعدِ او را مساعد مرفقِ او یکطرف در رفاقت بازوش را زورِ بازو یکطرف	۸
مرفقِ او دست را در راستی محکم کند پنجہ را با دوش گاہے آشنا ہم کند		ساعدش بر حکمِ مرفق گردنِ خود خم کند گاہ بندِ دست را با بازوش ہمدم کند
۱۱۰۸	صدمہ ہا بردارد و ظاہر نسازد رنج را قوتے در ملحقاتِ دستِ او آرنج را	۹
شد بقسمت مرفقے چوں آلہ پرکار را خامہ کو مرفق ندارد چوں کند ایں کار را		او کشد تصویرِ دورِ چرخِ خوش دوار را مرکزِ پرکار داند مرفقِ دلدار را

۳۷۴

ع۱ کشادِ کار بمعنی برآمدن حاجت (بہار عجم)

ع۲ گردن خم کردن بمعنی گردن انداختن و سر فرو آوردن (بہار عجم)

ع۳ بندِ دست بمعنی مفصل میان ساعد و پنجہ را نامند است ۱۲

ع۴ ہمدم بمعنی ہم سخن (بہار عجم) و بقول معاصرین عجم در محاورۂ حال بمعنی دوست و رفیق [illegible]

ع۵ [illegible] بقول [illegible] ۱۲

ساعدِ مبارک

۳۷۵

۱۱۰۹	گر بہ بندد ساعد و بازو شود (پرکار بند) ور کشاید سیرِ نصفت در باشد دلپسند	۱۰
نقشِ مرفق را بدستم دید چوں دلدارِ من گفت جبریلِ امیں اے نکتہ دانِ علم و فن		شد یاد اندازِ محبت از مسرت خندہ زن گاہ را کوہے کند فکرِ بلندت در سخن
۱۱۱۰	صورتِ آرنگ را بستی بر نگے در کلام فکرتِ رنگینِ تو در نکتہ سنجاں کرد نام	۱۱
۵۱	ساعدِ مبارک	۴۶
نقشِ ساعد خامہ دستِ ساعدی کشد ساعدش بر قامتِ بالاے او قدمی کشد		زآبِ زرِ تصویر بر لوحِ زبرجد می کشد کاتبِ قدرت بعنوانم ولا مدمی کشد
۱۱۱۱	ایں مدِ عنوانِ نشانِ پایۂ تصویرِ اوست عرضِ مدحت در رقم پیرایۂ توقیرِ اوست	۱
ساعدِ یار است ایں یا ساعدِ حور است ایں		ساعدِ استادہ یا شمعِ کافور است ایں

ساعدِ مبارک

ہر تنش گوئی ولا نورِ علی نور است ایں		گفت صائبؔ تازہ شاخِ شجرۂ طور است ایں
۱۱۱۲	تا کلیمؔ آں ساعدِ بیضا ضیا را دیدہ است با یدِ بیضا کفِ افسوس خود مالیدہ است	۲
شد دلِ آئینہ از عکسِ حنا ساعد دو نیم از ضیائے ساعدش باشد خجل دستِ کلیمؔ		از کفِ دستش خجل دستۂ اش ساعدِ سیم فکرتِ طبعِ کلیمؔ است ایں کہ مضمونِ سلیمؔ
۱۱۱۳	حسنِ تو را ز ساعدِ سیمیں قوی بازو شود یک یدِ بیضا متاعِ روشے دستِ او شود	۳
چشمۂ سیماب باشد آں کفِ بیضائے او نہرِ ساعد می رساند نور در اعضائے او		منبعِ ایں چشمۂ نور است دریائے او انوریؔ گوید بوصفِ ساعدِ زیبائے او
۱۱۱۴	از فروغِ ساعدِ او کس نمیدارد خبر شد یدِ بیضا متاعِ روئے دستے در نظر	۴
آستیں بر ساعدش ابرِ تنک بر آفتاب		نورِ ساعد ز آستیں ریزد برنگِ ماہتاب

صائبؔ اصفہانی۔ شاعرِ مشہور

یدِ بیضا معجزۂ موسیٰ علیہ السلام

کفِ افسوس مالیدن۔ محاورہ

دستِ کلیم کنایہ از آفتاب

کلیمؔ شاعرِ مشہور ۔ ۱۲

۳۷۶

شمعِ ساعد ورتہ دستِ قبایش بزم تاب		دوش دیدم بدر چاچی راشنا خوانش بخواب
۱۱۱۵	ساعدش با آستینے در شبستانِ سرور شمعِ کافوریست یا بر آسمانے شمعِ نور	۵
شمعِ عالم تاب شد بر ساعدِ روشن نثار ساعدِ او نور بیز و نور خیز و نور بار		پیشِ شمعِ ساعدش شمعِ فلک شد شرمسار حسنِ ساعد شد ز مضمونِ کلامی آشکار
۱۱۱۶	کس ز مہرویاں ندارد ساعدِ نازک چنیں ہر چہ می خواہم ز خوبی دارد او در آستیں	۶
ساعدش مہرے کہ چشم ماہئے در روے ندید طبعِ من از بہرِ مضمونِ آستیں ہرگز نچید		سینۂ ماہی ز چاکِ آستیں گردد پدید آبِ شعر جوے من از تضمینِ مضمونِ مفید
۱۱۱۷	حسنِ ساعد چوں ز چاکِ آستینش سر کند آتشِ رشکش ز خارِ ماہیاں سر بر کند	۷
نہرِ ساعد باز بندِ دستِ او سر بستہ		ساعدِ سیمینِ او با بازوش وابستہ

۳۷۷

وابستہ یعنی متعلق (غیاث)

سربستہ یعنی بستہ

شاخِ سرو است این بہ بالائے قدش نو رستہ		یا بود با پنجہ اش واز چمن گلدستہ
۱۱۱۸	گلرخاں بر پشتِ دست و ساعدِ او بو کنند پہلوانان چشم پیشِ ساعد و بازو کنند	۸
دستِ غیر و ساعدِ او چشم یارا ناگوار گل بدستِ نازکش خاطر باخار رخار		دل نمی خواہد بدستِ دیگر افتد دستِ یار راست گوید از محبت نکتہ سنجِ نامدار
۱۱۱۹	می فتند ما را اثر صد چینِ غیرت بر جبیں گر فتند آں ساعدِ رنگیں بدستِ آستیں	۹
از فروغِ ساعدش در شب فروغِ انجمن کس بوصفِ ساعدش بازو ندارد ہمچو من		روز در چشمِ غریباں جلوۂ صبحِ وطن از فروغِ طبعِ جامیؔ زینتِ بزمِ سخن
۱۱۲۰	ساعدِ او شمعِ کافوریست یا شاخِ بلور یا شعاعِ مہرِ انور یا فروغِ شمعِ طور	۱۰
اے خوشا حسنے کہ بیروں تخت خود را از نقاب		می نماید در نظر آسماں ہا آفتاب

روزِ روشن می نگردد شام از سترِ سحاب		لطفِ مضمون زبانها فکرِ شوکت در کتاب
1121	حسنِ ساعد می فتد از پرده بیروں اے حسیں کز فروغِ ساعدت سیمیں نماید آستیں	11
مه ز نورِ شمعِ ساعد همچو شمعے در سحر از ضیائے مهر نورانی شود جرمِ قمر		چوں فروغِ شمع کز مهتاب باشد بے اثر هیچ می دانم ولا فکرِ حزینِ نامور
1122	شد بمحفل تا صفائے ساعدش پرتو فگن چوں سرِ انگشتِ حنائی شمع شد در انجمن	12
ساعدش نورِ مجسم نقشِ او تصویرِ نور ساعدِ نورِ مبیں روشن کند توقیرِ نور		زآبِ زرِ اطرافِ نقش از ساعدش تحریرِ نور حاصلِ مضمونِ یکتا می کند تفسیرِ نور
1123	نورِ خود دارد بحدے ساعدِ آں مه جبیں همچو موجِ خندهٔ صبح است چینِ آستیں	13
آں بلوریں ساعدش با آستیں پیشِ نظر		شمعِ کافوریست در فانوسِ روشن جلوه گر

[illegible]
(از صفا اللغات)

[illegible]

بند دستِ مبارک

پیش ساعدش گردد خجل شمعِ سحر		در شبِ یلدا بفانوسِ فلک شمعِ قمر
۱۱۲۴	چوں بہ شمعِ ساعدش روشن چراغِ طور شد ہمچو شمعے در سحر شمعِ فلک بے نور شد	۱۴
بود تشبیہاتِ ساعد نکتہ سنجاں را بدست فکرتِ ہر کس بقدرِ ہمتِ او داد دست		از صفاتش ہر یکے مضمونِ شعرِ خویش بست فکرِ صائب رنگ روئے سخن سنجاں شکست
۱۱۲۵	از یدِ بیضا قیاسِ سادہ لوحاں آشکار کس نمیدارد قماشِ ساعدِ سیمینِ یار	۱۵
چوں کشیدم نقشِ سیمیں ساعدش را بے طلا در کفِ دستِ خودم دیدم کہ پیدا شد جلا		دستِ من بوسید نازک ساعدش ابرِ بلا گفت مخلص از ایں دانم نمیدانی ولا
۱۱۲۶	ساعدِ سیمینِ او را ہر کہ می دارد بکف از یدِ بیضا بعالم دستِ او دارد شرف	۱۶
۵۲	بندِ دستِ مبارک	۴۷

۳۸۰

دست دادن بہم رسیدن (آصف اللغات)

بستن مضمون آوردن (بحر عجم)

شمعِ فلک کنایہ از مہر و ماہ

چراغِ طور ہماں شمعِ طور (بحر عجم)

شمعِ قمر کنایہ از آفتاب

ید بیضا ہماں معجزہ موسیٰ علیہ السلام (بحر عجم)

نقشِ بندِ ساعدِ نازک کشیدن کارِ ماست از رہِ حکمت بکنہِ او رسیدن کارِ ماست		نبضِ مفصل را بدست آوردہ دیدن کارِ ماست بندِ پنہاں را بنقشے آوریدن کارِ ماست
۱۱۲۷	دلبرا داریم از تشریحِ جسمانی خبر چوں مسیحا دارد از اعجازِ ما آنی خبر	۱
پنجۂ نازک بُوَد فرمانروائے بندِ دست پنجہ باشد زہمیں بندِ نہاں در بندِ دست		باہمیں مفصل شود نازک کفش پیوندِ دست بندِ ساعد را توانم گفت خویشاوندِ دست
۱۱۲۸	بندِ دوش از بندہائے دست بندِ اولیں بندِ مرفق درمیان و بندِ ساعد اسفلیں	۲
پیشِ حسنِ بندِ ساعد بندِ نَے دائم خجل غنچہ را بر اقتدارِ او نگہ رشکے بدل		بندِ مُہرِ آہنیں بے اختیار رو پابگل بندِ پرکار است وے او سراپا منفعل
۱۱۲۹	حبذا بندے کہ پابندِ تولائے خود است پنجہ را یاری دہد پیوستہ بر جائے خود است	۳

ل نبض جنبش رگ جہندہ در بدن و آن...
واقف شدن از کیفیت ...
ع ...
ع بند ...
ع بند ... درمیان دو ... کنند ۱۲

۳۸۱

ع پای در گل مقید و گرفتار (در عجم) و پابگل منظور ۱۲
ع پابند ... گرفتار رود در محاورہ معاصرین عجم ... را لازم خود دانند و پابندی آن کنند ۱۲

بندِ دستِ مبارک

مفصلِ اعضائے قالب بندِ دست و بندِ پاست بندِ آب و بندِ آہن بندِ جاں بندِ قباست		ہم فدائے بندِ پا کش در بلاغت بندِ پاست بندِ تیغ و بندِ پیماں بندِ ابرو بر بلاست
۱۱۳۰	ہمچہ بندہا ست یک بندِ سخن ترجیع بند نسبتے دارد مجازی یا حقیقی بند بند	۴
بندِ ساعد پنجہ را جنبش دہد در چار سو بست و بندِ ساعدِ دلدار را یاری دہو		کارہائے پنجہ را بست و کشاد از بندِ او حسنِ بندِ مشکر تشبیہ بندش ہو بہو
۱۱۳۱	دائما از بندِ ساعد دور باشد آستیں دست بر قطعِ درازی تا نہ پیچد نازنیں	۵
نیست یارائے مرا زیں بیش در تعریفِ بند داد تعویذے مرا از مو و بر بندت بہ بند		شد لبِ یارم ز نقشِ بندِ دستش غنچہ خند تا بود دستت ز چشمِ زخم محفوظ از گزند
۱۱۳۲	بستمش بر بندِ ساعد با کمالِ افتخار وز تشکر بوسہ ہا دادم بہ بندِ دستِ یار	۶

پنجہ دستِ مبارک

۹۱ پنجۂ بیگار ۔ تکلف دن
۹۲ پنجۂ بیگار ۔ تکلف دن (برہان القاطع)
پنجہ بر پنجہ ۔ کار و کردن (آصف اللغات)
۹۳ مصرع پنجہ نگار ۔ معشوق را پیچ پیچ کردن ۔ پنجہ کشیدن
۹۴ پنجہ بپنجہ افگندن (بحر عجم)
۹۵ پنجہ در پنجہ پیچ آوردن (بحر عجم)
۹۶ پنجہ بر پنجہ رسیدن ۔ زیبا پنجہ کردن ۔ پنجہ زدن ۔ زورنمائی
۹۷ پنجہ کردن (آصف اللغات)
سردو کرداں ۔ باز پس ۔ آستین ۔ کمال ۔ پیچ
۹۸ پنجۂ زبردست (آصف اللغات)
پنجہ ۔ باز گردن ۔ زور و ادائی سعدی
۹۹ پنجۂ پیچ انداختن ۔ پنجہ گرفتن ۔ حیلہ
پنجہ انداختن ۔ بکسے ۔ کردن بالا (آصف اللغات)

۳۸۳

۵۳	پنجۂ دستِ مبارک	۴۸
ما نیا کار پنجہ نتوانی چرا کردی پسند چون ہمہ نقشِ پنجہ دستت پنجۂ خود را فگند		تا چہ افتاد دست کہ اکنوں می نمائی مستمند از چہ بر خود می نمائی پنجۂ مارا بلند
۱۱۳۳	دست کش بر خیز نادان این کارِ دستِ تست پنجہ ات اے بے خبر صورت نگارِ دستِ تست	۱
پنجہ ہائی تیز کردہ ہمسرش از رنگِ صیں پنجہ شاں بند کردم تا فگند دم بر زمیں		پنجہ را در پنجہ ام آورد و بہزادش معین گفت بہزاد است والا ز پنجہ شیر آفریں
۱۱۳۴	ہر چہ خواہی کن کہ مارا با تو روئے جنگ نیست پنجہ با زور آوراں انداختن فرہنگ نیست	۲
دستِ من بوسیدہ مانی ہمسرش پنجہ داد باکمالِ ناتوانی دستِ خود بر سر نہاد		بے حیا از رنگِ نادان چشم بر رویم کشاد گفت آرے راست گوید سعدی فرخ نہاد
۱۱۳۵	اے بصنعت ہر کہ با فولاد بازو پنجہ کرد	۳

۱۱۰ ہمسر یعنی مقابل (بحر عجم)
۱۱۱ پنجہ دادن ۔ پیکار زدن (آصف اللغات)
۱۱۲ چشم کشادن ۔ نظر کردن (بہار عجم)
۱۱۳ دست بر سر نہادن ۔ تسلیم کردن (بحر عجم)
۱۱۴
۱۱۵ سعدی شیرازی ۔ شاعر
مولانا کا تخلص فرخ

پنجۂ دستِ مبارک

له پنجہ کردن ساعد [illegible]

له پنجۂ خورشید. خطوطِ شعاعی.

له موقلم. خامۂ مصوری (بہار عجم) (آصف اللغات)

له آبِ گوہر. جلاے گوہر (آصف اللغات)

له بہم آوردن. حاصل کردن

له پنجہ شکستن. غالب آمدن (آصف اللغات)

له صائب صفاہانی. شاعر است معروف [illegible] (آصف اللغات)

	بگماں او ساعدِ سیمین خور را پنجہ کرد	
در سخن از پنجۂ خورشید کردم موقلم یافت نقشِ پنجہ بر لوحِ یدِ موسیٰ رقم		تا مدادِ او ز آبِ گوہر آوردم بہم پنجۂ صائب شکستم ہمچو مردانِ عجم
۱۱۳۶	نقشِ زورِ پنجۂ دلبر کشیدن مشکل است آب را از پنجۂ گوہر کشیدن مشکل است	۴
پنجۂ دلدارِ من انگشت ہا دارد بکف مشتِ تیغ از پنجۂ دلدارِ من دارد شرف		نیزہ برداران میدانِ کفِ او بستہ صف مشتِ خاک از مشتِ پاکِ یارِ من گیرد طرف
۱۱۳۷	از کفِ آبش می نمایم جامِ جم در دستِ او وز خطوطِ ہندسی حسنِ رقم در دستِ او	۵
پنجۂ لالہ ز رنگِ پنجہ اش داغے بدل پنجۂ شمشاد روے پنجۂ یارم خجل		پنجۂ گل پیشِ آبِ رنگِ او شد منفعل پنجۂ سرو و چمن از پنجۂ او مضمحل
۱۱۳۸	پنجۂ گلگونِ گلرویاں فداے رنگِ اوست	۶

۳۸۴

له پنجۂ گوہر. رگِ گہر (بحر عجم)

له مشتِ تیغ. قبضۂ تیغ (بحر عجم)

له مشتِ خاک. [illegible] (بحر عجم)

له [illegible]

له [illegible] (آصف اللغات)

له پنجۂ گل. [illegible]

له آب و رنگ. [illegible] (آصف اللغات)

له پنجۂ شمشاد. [illegible] (آصف اللغات)

له پنجۂ سرو. [illegible]

له پنجۂ گلگون. [illegible] (آصف اللغات)

له گلرویاں. [illegible] (آصف اللغات)

پنجهٔ دستِ مبارک

	پنجهٔ مژگانِ محبوباں نگارِ چنگِ اوست		
	پنجهٔ او پنجهٔ الماس را پیچد بزور پنجهٔ مرجاں نگارِ پنجهٔ آں رشکِ حور		پنجهٔ گوهر به پیشِ پنجه اش همچوں بلور پنجهٔ مهر از فروغِ پنجهٔ او عکسِ نور
۱۱۳۹	پنجهٔ فولاد چوں موم بچنگِ پنجه اش گوهر و مرجاں فدای آبِ رنگِ پنجه اش		۷
	پنجهٔ مریم شود بر پنجهٔ یارم نثار می کند قربانِ دستش پنجهٔ خود را چنار		پنجهٔ عرعر بروی پنجهٔ او شرمسار پنجهٔ بادِ صبا دارد به تشبیه افتخار
۱۱۴۰	پنجهٔ تاک از سلاحِ پنجهٔ او خوفناک پنجهٔ خس پیشِ پای پنجه دارش سرنجاک		۸
	یافتم در پنجه اش میزانِ اشعارِ لطیف چوں توافی ناخنش شایانِ شعارِ لطیف		بند بر انگشت از ارکانِ اشعارِ لطیف یک کفِ دستش ولا دیوانِ شعارِ لطیف
۱۱۴۱	ای زرِ پنج انگشتِ او حسنِ مخمّس آشکار		۹

ل پنجهٔ مژگاں: مژگاں باشد (آصف اللغات)
۲ پنجهٔ نگار: بمعنی نقش (غیاث اللغات)
۳ پنجهٔ الماس: پنجهٔ فولاد و کردن (آصف اللغات)
۴ پنجهٔ مرجاں ... (آصف اللغات)
۵ پنجهٔ گوهر: پنجهٔ مرجاں باشد (آصف اللغات)
۶ پنجهٔ مهر (آصف اللغات)
۷ پنجهٔ مهر: پنجهٔ آفتاب خطوطِ شعاعی (آصف اللغات)
۸ پنجهٔ فولاد: ... پنجهٔ الماس (آصف اللغات)
۹ پنجهٔ مریم: برگِ ... (آصف اللغات)
۱۰ پنجهٔ عرعر: برگِ عرعر (آصف اللغات)
۱۱ پنجهٔ چنار: برگِ چنار (آصف اللغات)
۱۲ پنجهٔ صبا: صبا باشد (آصف اللغات)
۱۳ پنجهٔ تاک: برگِ درختِ انگور (آصف اللغات)
۱۴ پنجهٔ خس: حب یا دیگر (آصف اللغات)

۳۱۵

	تا بہر یک مصرعِ او صد سدس شد نثار	

پنجۂ دلدار را نقشے است بر ایں لوحِ دست		نقشِ پاکِ او[1] ولا چوں من بعالم کس نبست
صنعتِ دستِ کالم پنجۂ[2] ثانی شکست		نقشِ[3] کالم در دو عالم بر مرادِ[4] من نشست

۱۱۴۲	دلبرِ نازک خیالِ من چو نقشِ پنجہ دید از پئے عفوِ گناہم پنجۂ[5] خود برکشید	۱۰
۵۴	**کفِ دست و پشتِ دستِ مبارک**	۴۹

کلکِ من نقشِ کفِ یار از کفِ[6] بیضا کشید		گوئیا تصویر بر لوحِ کفِ موسےٰ کشید
دستِ قدرت در کفش[7] نقشِ تجلی را کشید		دستِ یارم نور را از دستِ قدرت وا کشید[8]

۱۱۴۳	من کفِ دلدار را گویم تجلی گاہِ نور پشتِ دستش در نگاہم می نماید کوہِ طور	۱۱

از کفِ گلگونِ او خجلت بدل صحنِ چمن		پنجۂ گل[9] می نماید پنجۂ آں گلبدن[10]
گاہ مشتِ غنچۂ گل گردد بگلزارِ سخن		گاہ گردد غنچۂ کف[11] چوں غنچۂ نازک دہن[12]

۳۸۶

[1] پشت دستِ مبارک
[1] نقش بستن۔ تصویر کشیدن۔
[2] پنجہ شکستن۔ یعنی ضعیف و بیکار (بحر عجم)
[3] نقش نشستن۔ اعتبار پیدا [illegible] آمدن (آصف اللغات)
[4] برمراد۔ یعنی حسب مقصود کردن (بحر عجم)
[5] پنجہ برکشیدن۔ دست برداشتن براے دعا (آصف اللغات)
[6] کف بیضا۔ مرادف ید بیضا۔ (بحر عجم)
[7] از کفش۔ کف قدرت مراد است۔
[8] واکشیدن۔ باز و برگرفتن۔ (بحر عجم)
[9] پنجۂ گل۔ گل باشد (بحر عجم)
[10] گلبدن۔ یار و معشوق (بحر عجم)
[11] کف غنچہ کردن۔ [illegible]
[12] نازک دہن۔ [illegible]

۳۸۷

۱۱۴۴	هر بنِ انگشتِ نازک غنچهٔ سربسته دست چوں بیروں شود از آستیں گلدسته	۲
از کفِ آیینه شود سیرابیِ لبِ تشنگاں از کفِ بازت کرم را شکرِ نعمت بر زباں		وز کفِ خاکِ تو مشتِ خاک می گردد نہاں وز کفِ بندِ تو می ترسد اسیرِ خسته جاں
۱۱۴۵	رفته ایم از خود بیاد مشتِ لولی هوشمند دوستاں مشتِ گلابے بر جبینِ ما زنند	۳
یارِ ما برداشت چوں پیش از سحر دستِ دعا روشناں را اشک و شبنم بود بر دستِ دعا		حائلِ مهرِ رخش پیشِ نظر دستِ دعا گفت صائب نیست ایں چهرے مگر دستِ دعا
۱۱۴۶	آسماں انصاف ایں نیکوست یا آں در نظر پشتِ دستِ یارِ ما یا روے خورشیدِ سحر	۴
از فروغِ آں کفِ نازک چه می پرسی کمال حلیهٔ او پیش ازیں در نظم آوردن محال		ایں یدِ بیضاست یا آیینهٔ حسن و جمال هست مضمونِ فکرِ صائب روشن خیال

۹ روشناں . ستارگان (اینجا مجم . بذل روشن)

۱۰ صائب صفاهانی شاعرِ معروف که شعرِ سوم از وست ۱۲

۱۱ کمال خجندی شاعرِ معروف که مصرعِ دوم مال اوست ۱۲

۱۲ در شعرِ سوم تضمینِ مضمونِ صائب است ۱۲

کف و دست پشت دست بکار

۱۱۴۷	از کفش بر پشت دست او خطے چوں ماہ عید در چمن ہمچو رگ گل ہتواں یکدست دید		۵
اقتدارش می نماید دست قدرت در کفش نقش قوت بر کفش وصف شجاعت در کفش		خامۂ قدرت بدستش نقش قدرت در کفش مایۂ ہمت بدستش زور و طاقت در کفش	
۱۱۴۸	دست او را قبضۂ شمشیر پر جوہر بکف ہمت و جانبازی او دارد ادا مرکب		۶
از کف دست نگارم شگفتہ رنگ حنا وز کف احسان او ارباب ہمت آشنا		سرخی دستش نسازد بر تصنع اعتنا دست گوہر بار یارم جوہر وصف غنا	
۱۱۴۹	گر کف آبے بریزد در ہوا آں ماہ رو می شود ابر گہر بار و گہر بارد ازو		۷
ایں کف دست است میدان قیامت فی المثل وسعت کف می نماید صورت حسن عمل		حسن تشبیہ کف را حسن حسنت بر محل از کف دارم جانان زبان لطف مثل	

نعت پشت دست مبارک

۱۱۵۰	ازکفِ دستِ تو مشتِ[۱] بسته قفلِ جنّت است همچنین بکشادهٔ انگشتت[۲] کلیدِ رحمت است		۸
	از کفِ رنگینِ او برگِ حنا شد دلفگار حسنِ مصنوعی نمی دارد و لا دستِ نگار	زانکه دستِ نازک از برگِ حنا نگذشت کار می کشد نقشِ حقیقت صائب[۳] مدحت نگار	
۱۱۵۱	خوبیِ ذاتی ز حسنِ عاریت دارد غنا همچو برگِ گل کفِ او نیست محتاجِ حنا		۹
	نغمه سنجِ روی دستش عندلیبانِ چمن هر یکی در فکرِ مضمون محوِ حیرت همچو من	در صفاتِ پشتِ دستش طوطیانِ شکّرشکن[۴] سر زند رنگینیِ مضمون ز تشمیمِ[۵] سخن	
۱۱۵۲	روی دستش از گل است و پشتِ دستش از بلور در کفِ او باغِ جنّت بر کفِ او چشمِ حور		۱۰
	نقشِ رخ گاهِ دعا از پشتِ دستش آشکار لطفِ دیگر کرد سیماب دلِ این بیقرار	همچو تصویرِ پسِ آئینه روی نگار حسنِ تضمین از سرِ آئینه بردار دغبار	

۳۸۹

[۱] مشت بسته [illegible]

[۲] [illegible] (ابحار عجم)

[۳] [illegible] (ابحار عجم)

[۴] صائب [illegible]

[۵] [illegible]

۵) (بحر عجم) شعر سوم بقول بعض از شوکت بخاری است و بعض این را از ملا علی گویند و بعضی از ملا آوری نوشته اند ۱۲

کف و پشت دست مبارک

۱۱۵۳	در تجلی جلوهٔ آن نور بخش سینه ها ای تجلی آب ازین در چشمهٔ آئینه ها	۱۱
دست بوسی یافت دارم حیات جاوداں دائما سیرے کند روحش بگلگشت جہاں		خضر شد پابست عمر و او نشد پابند آں فکرت خسرو زمین فکر بلندم آسماں
۱۱۵۴	از کف دست تو پیدا چشمهٔ آب حیات پشت دستت چوں کفے برآب او از حسن ذات	۱۲
ایں چہ اعجاز است در نور کف بیضا نقش دست من دارد ید بیضا بعکس پا نقش		ہر کہ بیند نقش کف از حسن او شیدائے نقش فکر مخلص پارهٔ نور از تجلی ہائے نقش
۱۱۵۵	دست موسے از کف بیضا کند اعجاز نور پائے یارم جلوہ افروز تجلی گاہ طور	۱۳
حبذا دست و کف دست نگار نازنیں ایں کف دستش دلاسائے دل اندوہگیں		می کشد غمخواری او بر دل ما آستیں حسن تضمین صورت مضمون جامی دلنشیں

ع۱ تجلی تخلص ملا رضا اصفہانی

ع۲ مضمون شعر سوم مال اوست ۱۲

ع۳ پابست یعنی پابند

ع۴ گلگشت ۔ سیر دل خواه (آصف اللغات)

ع۵ ایم خسرو شاعر معروف (نور عجم)

مضمون شعر سوم مال اوست ۱۲

ع۶ کف بیضا ۔ ہماں ید بیضا

ع۷ ید بیضا ۔ معجزهٔ موسیٰ علیہ السلام که کف او نورانی بود (نور عجم)

ع۸ مخلص کاشی ۔ شاعر معروف

مضمون شعر سوم مال اوست ۱۲

ع۹ آستین بر دل کشیدن ۔ دلاسا دادن و غمخواری کردن (آصف اللغات)

ع۱۰ دلاسا بقول بہار عجم

۱۱۵۶	می دہد راحت بہر یک محنت اندیشے کفش می نہد مرہم بزخمِ ہر دلِ ریشے کفش	۱۴
نقشِ کف چوں یافت از حسنِ نگاہِ او شرف نقش بردار کفش کف برکف خود یکطرف		یار را بر لب تبسم داشت تسبیحے بکف بر زبان فکرِ یحیے از نکتہ سنجانِ سلف
۱۱۵۷	یک کف آب از محیطِ عفو می خواہیم و بس تا بروں آید جبینِ ما ز گردِ صد ہوس	۱۵
۵۵	انگشتانِ دستِ مبارک	۵۰
نقشِ انگشتانِ یارِ خود کشم بر لوحِ کف پنجۂ من یکطرف کلکِ بہیرم یک طرف		خامۂ انگشتِ من تا از رقم گیرد شرف از پئے نقشِ رزیں ہر یکے دل از شغف
۱۱۵۸	آستیں پیچیدہ دستم موقلم در دستِ من مانی و بہزاد را انگشتِ حیرت در دہن	۱
مانیِ ناداں لوائے صنعتِ خود بر فراشت		بہرِ نقشِ خنصرِ او ہمتِ خود برگماشت

۱۳ کف بکف: محاورہ معاصرین ایران یعنی دست بدست ... است (بہار عجم) ...

۱۴ ... یعنی ...

۳۹۱

۵۳ یک کفِ آب باضافت یعنی آب بقدر یک کف و ترجمہ کفِ آب در اردو چلو بھر است (نفائس اللغات) ایک چلو

۵۴ آستین پیچیدن یعنی آمادہ شدن (آصف اللغات)

۵۵ موقلم: خامہ موئین کہ برای مصوری و نقش و نگار سازند (بہار عجم)

انگشتانِ دستِ مبارک

	لیک تصویرِ یک انگشت ہم دستے نداشت	چوں خجل گردید انگشتے بہ تعلیم گذاشت	
۱۱۵۹	از رہِ تنبیہ چوں افشردم انگشتش ولا می نہد بر چشمِ خود انگشتِ نادان ملا		۲
	خامۂ من از سرِ انگشتش نمود آغازِ کار از پسِ سبابہ انگشتِ مہینِ آن نگار	یافت انگشتِ اشارت بعدِ ابہامش قرار بنصر و خنصر بہ انگشتِ درازش در قطار	
۱۱۶۰	دستِ صناعم چو طرحِ نقشِ انگشتان نہاد شد بہ پنج انگشتِ دستم خامہ انگشتِ زیاد		۳
	شمع می گویند ہر انگشت را اہلِ سخن شمعِ محفل پیشِ آن شمع نگاہی در لگن	از فروغِ شمع ہائے او فروغِ انجمن فکرِ خالص در سخن روشن کند تضمینِ من	
۱۱۶۱	شب کہ در بزمِ سخن سامانِ وصفش بود جمع پیش انگشتِ شہادت از ہمہ برداشت شمع		۴
	در اشارت از ہمیں سبابہ گیرد کارہا	در شہادت از ہمیں انگشتِ او گفتارہا	

انگشتانِ دستِ مبارک

از همیں انگشتِ او لطفے کشیدم بارہا			بیدل از یارش غنی انکار در اقرارہا
۱۱۶۲	می کند چوں التماسِ یک نظر از نازنیں می نهد بر دیده انگشتِ التفاتش را ببیں		۵
پنج انگشتانِ پاکش پنجتن را یادگار حاملِ قصرِ شریعت پنج ارکانِ کبار			در کفش ایں پنج آیت از کلامِ کردگار از همیں انگشت ہا عقدِ انامل آشکار
۱۱۶۳	گرچه در قامت برابر نیست پنج انگشتِ او رازِ وحدت می نماید در نظر یک مشتِ او		۶
بارہا انگشت می گیرد به دندانِ عجب گاه انگشتش به چشم و گاه انگشتش به لب			گاه انگشت افشرد و ما را به تعلیمِ ادب وقتِ پیماں دیده ایم انگشت پیچش در رعب
۱۱۶۴	می نهد انگشتِ خود را بر جبیں بهرِ سلام تا ز یک انگشت با ما می نماید صد کلام		۷
یارِ ما در دست و پا سامانِ آرائش نداشت			فطرتش پروائے تزئینِ سراپائش نداشت

۳۹۳

۱۳ انگشت بر جبیں نهادن سلام کردن (آصف اللغات)

۱۲ انگشت پیچ یعنی [illegible] پیماں (آصف اللغات)

۱۱ انگشت به لب یعنی حیران و خاموش ۔ انگشت به لب ماندن [illegible]

۱۰ انگشت به چشم نهادن قبول کردن (آصف اللغات)

۹ انگشت افشردن به معنی آگاه نمودن (آصف اللغات)

۸ انگشت به دندان گرفتن تعجب کردن (آصف اللغات)

۷ انگشت برابر نیست ۔ پنج انگشت برابر نیست مثل است معروف (آصف اللغات)

۶ عقد انامل ۔ [illegible]

۵ پنج ارکان شریعت ۔ [illegible] (آصف اللغات)

۴ پنج آیت ۔ [illegible] پنج سوره قرآن [illegible]

۳ پنجتن ۔ [illegible] و حسن و حسین علیہم السلام ۔ مراد از نبی صلی الله علیه و سلم (آصف اللغات)

۲ انگشت بر دیده نهادن ۔ [illegible]

۱ غنی کشمیری شاعرے معروف [illegible]

انگشتانِ دستِ مبارک

	زیورے جز کوکبِ طالع بسیمایش نداشت		حسنِ ذاتِ او بچشمِ پاکِ او جالیش نداشت
1165	تا بانگشتِ ہمایوں کس ندید انگشتری بندہا در بنصرش می تافت ہمچوں مشتری	۸	
	لالہ را داغے ز انگشتانِ گلگونِ نگا از کہین انگشت انگشتِ عروسان شرمسار		شد ز پنج انگشتِ او انگشتِ خورشید آشکار نیشکر انگشتِ خود را بر کہین سازد نثار
1166	مہر می سازد ز انگشتِ اشارت الحذر در دلِ خود یاد دارد قصۂ شق القمر	۹	
	می کند بر پنج شاخِ دست پنج انگشت ناز پنج روزِ زندگی با پنجۂ او چارہ ساز		پنج گنجِ جسم را با پنجۂ پاکش نیاز یادگارِ پنجۂ او پنج گاہے در نماز
1167	پنج نوبت در ظفر صیتِ حسامِ پنجہ اش پنجگوہ لشکرِ شاہاں بنامِ پنجہ اش	۱۰	
	یا رائی را سرو کار از کتاب و نامہ نیست		جز بانگشتِ کہین در پنجۂ او خامہ نیست

ف انگشتِ آفتاب۔ خطوطِ شعاعی۔ (آصف اللغات) و انگشتِ خورشید بھی [illegible]

ف انگشتِ کہین۔ خنصر۔ (آصف اللغات)

ف انگشتِ عروسان۔ قسمے از گل [illegible] (آصف اللغات)

ف انگشتِ نیشکر۔ نیشکر باشد۔ (آصف اللغات)

ف انگشتِ مہین۔ وسطیٰ۔ (آصف اللغات)

ف انگشتِ اشارت۔ سبابہ۔ (آصف اللغات)

ف پنج شاخِ دست۔ یعنی پنج انگشتانِ دست۔ (آصف اللغات)

ف پنج انگشت۔ نام [illegible] شیپیچہ انسان باشد و دو خم [illegible] اصابع) (آصف اللغات)

ف پنج گنج۔ [illegible] (آصف اللغات)

ف پنج روز۔ [illegible] (آصف اللغات)

ف پنج گاہ۔ اوقاتِ نماز [illegible] (آصف اللغات)

ف پنج نوبت۔ [illegible] (آصف اللغات)

ف پنجگوہ۔ [illegible] (آصف اللغات)

ف [illegible] (آصف اللغات)

خامه‌اش را هیچ پروائے مدد و آمد نیست — دلبرِ ما نیست عالم یارِ ما علّامہ نیست

1168 گر سرِ دستش بدست آرو ز انگشتش قلم
ریزد از آبِ طلاے مهر بر دلها رقم 11

آستینش نهر و ساعد ماهیِ نهرِ فرات — هر بلند انگشتِ او فوّارهٔ از حسنِ ذات
حوضِ کف را خضر گوید چشمهٔ آبِ حیات — حبّذا مضمونِ شوکت جامعِ حسنِ صفات

1169 دست بیرون کرد چون از آستین گلبند پوش
زد زلالِ گوهر از فوّارهٔ یاقوت جوش 12

کلکِ انگشتے بدستش می‌کشم تصویرِ کلک — در کفش زرّین قلم در دستِ من تحریرِ کلک
می‌فزاید خامهٔ زرّینِ او توقیرِ کلک — جدولِ آبِ طلا عکسے است از تنویرِ کلک

1170 عکسِ پاکِ کلکِ زرّین مسطرِ تحریر شد
جدولِ انگشتِ سیمین جدولِ تصویر شد 13

دستِ پاکِ او ز موجِ آستین با بحرِ نور — از وفورِ جزر و مدّ چین تلاطم در بحور

۳۹۵

دستِ او بر پشتِ دستِ او ماهی از بلور		وز دو سوزِ ابهام پاکش بالِ ماهی را ظهور
۱۱۷۱	چوں بانگشتِ بلوریں یارِ من زلفش کشود کاشفی در بحرِ اسود ماهیِ سیمیں نمود	۱۴
نقشِ انگشتانِ پاکش دید چوں دلدارِ من ایں اشارت حسنِ تحسینے بجسِ کارِ من		از طرب برداشت انگشتِ اشارت یارِ من خوابِ من نمود روے طالعِ بیدارِ من
۱۱۷۲	از رہِ لطف و کرم انگشت پاکش برکشید عاشقِ او همچو انگشتِ عسل او را مکید	۱۵
۵۶	**ناخنِ دستِ مبارک**	۵۱
نقشِ ناخن می نماید گرچه آساں در نظر هر یکے در فکرِ نقشش آستیں پیچد مگر		از نقوشِ پنجه و ساعد بود دشوار تر ناخنک در دیده پیدا می کند نقصِ هنر
۱۱۷۳	گرچه ثانی ناخنِ خود را بآسانی گرفت در عمل زناخن بدنداں هر پریشانی گرفت	۱۶

ابهام بمعنی انگشتِ نر، همان ابهام
پشتِ دست پشتِ دست بهنه ابهام
در دو دولت آں شاید بالِ ماهی است ۱۲
ملا کاشفی، شاعرے معروف
تضمین بضمون در شعرِ سوم کرده ام ۱۲
انگشتِ اشارت، سبابه را گویند
انگشت برکشیدن، مخاطب را (آصف اللغات)
بسا خود در جوع کردن (آصف اللغات)
انگشتِ عسل، انگشت که بر عسل باشد بمقدار قلیل (آصف اللغات)
آستیں پیچیدن، آماده شدن (آصف اللغات)
ناخنک دیده، مرضی است چشم را (بحرِ عجم)
ناخن گرفتن، بمعنی تراشیدنِ ناخن (بحرِ عجم)
ناخن بدنداں گرفتن، بمعنی حیرت زده و متفکر (بحرِ عجم)
پریشانی گرفتن، پریشاں شدن (آصف اللغات)

	درز انگشت و بهینم دید چون ناخن دراز بهر نازک صنعتے باید ز ناخن احتراز		خنده زد برروے من ناجی کہ اے صورت طراز با چنین غفلت کنی بر صنعت تصویر ناز
۱۱۷۴	ناخن کلکت ز آہن جامہ ناخن تیز کرد من نمی دانم چرا از موقلم پرہیز کرد		۲
	گفتم اے ناجی ہمیں دست و ہمیں موے سرم از غضب خاست ہمچوں نقشبندان عجم		نقش ناخن را اگر خواہی بکش از موقلم ہفتہ بگذشت از آغاز کارش بیش و کم
۱۱۷۵	یک سر مو موقلم از جاے خود جنبش نکرد ناخنش آمد بسنگ و بر زبانش آہ سرد		۳
	گفت ناجی حاصل ایں کار و ستاد دست نیست بے سر و برگم کہ غیر از ناخنے در دست نیست		نیست کلکے در کفم لوحے مرا یکدست نیست گفتمش پاشو کہ دستت را بصنعت دست نیست
۱۱۷۶	نقش ناخن در خط ناخن توان با ناخنے اے بنقش ناخنش کافی است یکجا ناخنے		۴

ناخن دست مبارک

خامۂ مانی چو دست[1] از گرِه ناخن کشید بے ہنر آسے[2] ز تصویرِ خطِ ناخن کشید		دستِ من نقشے[3] بلوحِ کاغذ از ناخن کشید خارِ رشکش[4] از دلِ مانی ہمیں ناخن کشید
۱۱۷۷	آنکہ صناعی نداند نقش[5] بردارد چساں ہر کہ ناخن[6] می ندارد پشتِ خود خارد چساں	۵
خامۂ من دارد از موے قلم صنعت[7] بدست صنعتِ بہزاد نادان ابد[؟] ناخن[8] شکست		نقشِ ناخن ابلہ ہر بنِ انگشت بست بے ہنر بگذاشت[9] ناخن ہمتش گردیدہ[10] پست
۱۱۷۸	نقشِ من نا اہل را چوں ناخنے[11] در دیدہ ریخت ناخنک[12] در دیدہ جاں دل از صنعتِ نازک گسیخت	۶
دستِ من در حلیۂ ناخن ندارد ہیچ باک ناخنِ کلکم[13] بود زور آزما در نقشِ پاک		طبعِ من دارد بوصفِ ناخنِ او انہماک گفت مانی ہیچ رو باہے کہ باشد ہم پاک
۱۱۷۹	دریا بانے کہ ناخن می گذارد شیر ہم من کیم صائب کہ دست از آستیں بیروں کنم	۷

[1] دست کشیدن از چیزے - ترک
[2] آسے[؟] تیار کردن (بہار عجم)
[3] نقش کشیدن - تصویر کشیدن (بہار عجم)
[4] خار کشیدن - بمعنی زخم[؟] کردن (بہار عجم)
[5] خار کشیدن - برآوردن خار (آصف اللغات)
[6] نقش برداشتن - تصویر کشیدن (بہار عجم)
[7] ناخن ندارد کہ پشت خود خارد - دست عورت یعنی اظہار پریشانی کے (بحر عجم)
[8] بدست داشتن - در اختیار داشتن (آصف اللغات)
[9] نقش بستن - تصویر کشیدن (بہار عجم)
[10] ناخن بدل گسستن [illegible]
[11] ناخن [illegible]
[12] [illegible]
[13] [illegible]
[14] [illegible]
[15] [illegible]

۳۹۸

٣٩٩

تا بنقشِ ناخنِ او خویشتن را باختیم ناخنِ مضراب بر تارِ رباب انداختیم		تا ظهوری راز بو نصر عجم نشناختیم ذره و خورشید را در رقص شیدا ساختیم
۱۱۸۰	تا راز رگهای جاں بستیم بر قانونِ درد نی زند خوش ناخنی در سینهٔ ما آهِ سرد	۸
تا خنش ناخن زنِ دلهای حیرانِ خیال ناخنِ چشمِ شبِ یلدا بچشمِ آسماں		ناخنِ وزر است ناخن چینِ ماهِ مهرباں ناخنکش از ناتواں بینی بروی جانِ جاں
۱۱۸۱	دوش چوں یارم بناخن عقدهٔ دلها کشود دید چشمِ من هلال و بدر در یک برج بود	۹
ناخنِ گل در چمن بر غنچه ناخن نثار ناخنِ خورشید بوسد ناخنش را بار بار		ناخنِ خوش در محیط از ناخنِ او شرمسار ناخنِ وزر از هلالِ ناخنِ او آشکار
۱۱۸۲	گشته ابروی فلک از ناخنِ او عکس گیر وز کشادِ عقده‌های روشناں منت پذیر	۱۰

ناخن دست مبارک

دید در سیر چمن چون ناخن گلروی من بلبلان ناخن گلگون یارم نغمه زن		از کف گل ناخن او ریخت در رنج و محن همچو طوطی گفت ملا وحشی شیرین سخن
۱۱۸۳	گل زند ناخن بهم از جنبش باد صبا تا میان قمری و بلبل شود شورے بپا	۱۱
یک گره در خشم او بر ابروی ناخن نبود ناخنش مشکل کشا دلداده حل عقود		ناخن او صد گره از ناخن ابرو گشود ناخنم بر ناخن ممدوح می خواند درود
۱۱۸۴	سلّموا صلّوا علی البدر الّذی اظفاره تنجلی فوق الاصابع حبّذا انواره	۱۲
عزّت تشبیه حاصل گشت چون شمشیر را گر ز ناخن چین او زیبے دهم تصویر را		آرزو در دل چرا نبود کمان تیر را ماه نو موزون بود تشبیه ناخن گیر را
۱۱۸۵	آن هلالی آله نازک بناخن چین علم هو بهو همچون کمان تیر می باشد بخم	۱۳

۴۰۰

ناخن ابرو ـ ابرو یا شکل ناخن (از تشبیهات ابروست) (بهار عجم) (بذیل ناخن) (بذیل ابرو)

ابرو و ناخن ـ ناخن با شکل ابرو (از تشبیهات ناخن است) (بهار عجم)

ناخن زدن ـ بجنگ انداختن ـ بیان دوکس و تفرقت در مزاج کردن ـ (بحر عجم)

ملا وحشی ـ شاعر است معروف که تضمین مضمونش در شعر سوم کرده ایم

ناخن گل ـ برگ گل (بحر عجم)

ناخن چیدن ـ آراسته و درست کردن ناخن چینند (بحر عجم)

ناخن گیر ـ مراد از ناخن چین (بحر عجم)

پشت مبارک

۵۱ [illegible]

۵۲ [illegible]

۵۳ [illegible]

۵۴ [illegible]

۵۵ [illegible]

۵۶ [illegible]

۵۷ [illegible]

	برقمر دارد شرف این ناخن فرخنده فال در تمام ماه دارد این مه ناخن کمال	زانکه رویش پر کلف زخسارهٔ این چو جمال حبذا بدرے که در هر هفته می ریزد هلال	
۱۱۸۶	اے بهر آدینه چوں یارم نهد ناخن در آب می نماید اقتران مه قمر با آفتاب		۱۳
	تا به بست از ناخن انگشت پاش نقش نور بانگاه پر تبسم دید چوں آں رشک حور	کرد ناخن بند صورت بند ناخن در حضور بر جبینش صبح جنت بود آثار سرور	
۱۱۸۷	چشم پاک یار بر نقش هلال ماه عید ناخن مائی بد بندانش ز تاب چشم دید		۱۴
۵۷	پشت مبارک		۵۲
	پشت خود برکوه دارم من بنقش پشت یار پشتی کس می نخواهم دست خود دارم بکار	پشت بر دیوار ماندن نیست کارم زینهار پشت مائی بر زمین آرم بعون کردگار	
۱۱۸۸	من بکار خویشتن برکار دارم اتکا		۱

۴۰۱

۵۸ پشتی (دیتی) یعنی مدد و اعانت (آصف اللغات)

۵۹ پشت بر زمین آوردن یعنی عاجز کردن (آصف اللغات)

پشتِ مبارک

	فقرہ را پشتے نباشد فقرہ باشد پشت را	
نقشِ پشت سرکمی بندیم پشتیبانِ ماست پشت سرآئی زنیم این دشمنِ پنہانِ ماست		پشتِ ما چوں گرم باشد کار در امکانِ ماست کافرِ نعمت بخدمت پشت بر احسانِ ماست
۱۱۸۹	صنعتِ ما پشتِ مانی را بخجلت نرم کرد سرورِ دیگر بحیت پشتِ اسپِ خود را گرم کرد	۲
رست شد از خرمی پشتِ دوتائے آسماں حکمتِ محض است این لطفِ خدائے مہرباں		مادرِ ایّام راچوں زاد فرزندے چناں خاص سازد بندہ با مقصدِ عامِ جہاں
۱۱۹۰	سعدیا تضمینِ مضمونت بُود شایانِ من بندۂ خاصے بہ نقشِ پشت پشتیبانِ من	۳
پشتِ پاکش صفحۂ منظومِ احکامِ خدا موئے نازک در خطِ کوفی کند مضموں ادا		مصرع ہائے او ز سلکِ فقرہ ہا از ہم جدا مہرِ عنواں می نماید از کتابت ابتدا
۱۱۹۱	دستِ قدرت بر سندِ مہرِ نبوت کردہ است	۴

۱؎ پشت را فقرہ باشد یعنی فقرہ را پشت باشد [illegible]
۲؎ پشتیبان بمعنی مددگار (آصف اللغات)
۳؎ پشت گرم بودن - امداد و حمایت (آصف اللغات)
۴؎ پشت بر کسے و چیزے زدن - روئے از و تافتن و روگردانیدن (آصف اللغات)
۵؎ پشت بر چیزے [illegible] (آصف اللغات)
۶؎ پشت نرم کردن [illegible] (آصف اللغات)
۷؎ سر دور ناخوش
۸؎ پشت اسپ گرم کردن [illegible]
۹؎ سلک فقرہ ہا [illegible] (آصف اللغات)
۱۰؎ مہر نبوت [illegible]

۴۰۳

	حسنِ مضمونِ رقم ختمِ نبوت کردہ است	
ذوالفقارِ حیدری از مہرہ ہاے اوعیاں دانہ ہاے سلکِ گوہر منتشر از سلکِ آں		فقرہ ہاے پشت این و ذوالفقارِ او نہاں فکر تم در مدحتِ ہر فقرہ بندد استخواں
۱۱۹۲	از مسرت استخوانِ من نمی گنجد بپوست فقرہ ہاے نثرِ مدحت یادگارِ پشتِ اوست	۵
حیرتِ آئینہ بر پشتِ تو وارد بجتے پشتِ تو محتاجِ بالش نیست او را حاجتے		کو ندارد مہرہ ہا چوں پشتِ تو نے طاقتے ایں بود در پردہ از صناعِ قدرت حکمتے
۱۱۹۳	سینہ ات آئینہ و پشتت چو پشتِ آئینہ پشت بر دیوار از پشتِ تو پشتِ آئینہ	۶
استخوانِ در میانِ پشتِ پاکش مہرہ دار خوشۂ انگور بر ہر دانۂ او شد نثار		در شمارم دانہ ہاے گوہرش بست و چار از بہارش در چمن گوید علی سبزوار
۱۱۹۴	پشتِ او را نا در آغوشِ محبت دیدہ ام	۷

پشت مبارک

	همچو برگ کیله لبریز لطافت دیده ام	
	فرق کردن در میان صدر و پشت او گزاف / یابد از چشم بصیرت حسن مضمون انکشاف زانکه می یابیم پشت و روے عینک هر دو صاف / کاشف هروی کند مضمون یار را اعتراف	
۱۱۹۵	پشت و روے سینه اش یکسان است الحق در نگاه بیگمان پشتی ندارد نور مطلق در نگاه	۸
	در عروج مهر نور اوست عکس صدر پاک / سحر از روزے که خورشید فلک شد تابناک در زوالش نور پشت پاک دارد اشتراک / می گذارد پشت دست خود بر دیش روے خاک	
۱۱۹۶	در شبستان نور پشت او فروغ روے ماه حسن پشت ماه روییم حسن را پشت و پناه	۹
	در صعوبت ہاے عالم پشت یارم پشتوان / پشت من می نساز د پشت دار مهربان پشتبانی ہاش پشتی بان هر پیر و جوان / گوید از اخلاق یار خود مسیح نکته دان	
۱۱۹۷	در گلستان کرد از روزے که بر من یار پشت	۱۰

۴۰۴

	کرده ام زانروز من هم بر رخِ گلزار پشت	
پیش یک پشتِ تو پشتا پشت گردون نهاد دوتا پشتِ تو دارد بر آب پشتِ ماهی را بجا		زانفعالِ پشتِ تو پشتِ زمین تحت الثری در مصیبت ها ز پشتِ تست عالم را پناه
۱۱۹۸	پشتِ پاکت را که پشتیبانِ عالم گفته اند پهلوانانِ جهان پشتِ مجسّم گفته اند	۱۱
چشم چون نقشِ پشتِ خویش دلدارم گشاد چشم بر صدرش لبم بر پشتِ دستش بوسه داد		گرد پشتِ خود دوتا و دست بر پشتم نهاد لله الحمد از پسندش صنعتم شد بر مراد
۱۱۹۹	راست گردم پشت و در چشم تلاشِ سینه اش یافتم تصویرِ شوقِ نقش در آیینه اش	۱۲
۵۸	سینهٔ مبارک	۵۳
سینه می پیچد ز نقشِ سینه اش ارژنگ چین سینه کش در نقشِ او بهزادِ صنعت آفرین		سینه می ساید بفکرِ نقشِ مانی بر زمین هر یکی مرد دیگری را بوده در صنعت معین

سینۂ مبارک

۱۲۰۰	یک نقشِ سینۂ پاکش ز کلکِ شانِ بست اے والا فکرِ بلند ہر یکے گردیدہ پست	۱

من شنیدم سینہ بر مضمونِ حسنِ سینہ اش از طفیلِ سینہ کاوی یافتم گنجینہ اش	تا کشادم سینہ آوردم بدست آئینہ اش شد دل و جانم فدائے سینۂ بے کینہ اش

۱۲۰۱	سینہ اش آئینۂ حسنِ صفائے باطن است قلب او گنجینۂ مہر و وفائے باطن است	۲

سینۂ او صورتِ آئینۂ شفاف و صاف عنبرین تحریرِ مو از سینۂ او تا بناف	بر رخِ آئینہ اش دیدم ز پیراہن غلاف نقشِ موئے آئینہ عکسِ نگاہِ موشگاف

۱۲۰۲	یا رمن دارد تعالیٰ اللہ چہ صافی سینۂ موشگافانِ سخن را در بغل آئینۂ	۳

مسکنِ دلدار دل باشد درین قصرِ بلند راہِ ایں قصرِ معلّیٰ می نماید گرچہ بند	استخوانش زینۂ قصرِ حریمِ دلپسند او مگر دارد نگاہے بر دلِ ہر دردمند

۴۰۶

ط نقش بستن۔ تصویر درست شدن و تصویر کشیدن و نیز بستن لازم و متعدی ہر دو آمدہ چنانکہ تحقیق اللغات [illegible] مذکور و بہار عجم بستن تصویر را نوشتہ

ط۲ سینہ کشادن [illegible] یعنی سینہ سودن یعنی زور و قوت نمودن [illegible] (بہار عجم)

ط۳ سینہ کشادن۔ خوش وقت

[illegible] (بہار عجم)

ط سینہ کاوی [illegible]

ط آئینہ [illegible] کاشف احوال (صاحب [illegible])

ط موشگاف [illegible] (آصف اللغات)

ط [illegible] (بہار عجم)

۱۲۰۳	اے بہ بسطِ سینہ حسنِ قدرتِ صانع ببیں استخواں بندی بحسنِ معنیِ ساطع ببیں	۴
روشن و صاف و لطیف و صبح پرور از صفات صفحہ و لوح و بلور و چشمۂ آبِ حیات		وز ہمیں اوصافِ او در فطرتش وصفِ ثبات فکرتِ ملا رضا صورتگرِ تخلیقِ ذات
۱۲۰۴	چوں ملائک صافِ مروارید درہ را بیختند طرحِ لوحِ سینۂ او را بقالب ریختند	۵
چوں فروغِ سینہ اش بیروں فتد از پیرہن تابِ چاکِ سینہ اش برقِ تاباں خندہ زن		می نماید پیرہن ۔ فانوسِ شمعِ انجمن نورِ حسنِ صدرِ او وجہِ فروغِ طبعِ من
۱۲۰۵	در قبایش سینۂ روشن فروغِ شمعِ دل مہرِ تاباں در نقاب ابر از نورش خجل	۶
سینہ بازِ ما بہ گلشن چوں خراماں بگذرد دامنِ گلچیں بکثرت از گریباں بگذرد		گل ز شرمِ رنگ و بویش از گلستاں بگذرد باعثِ رسوائیِ گل بلبل از جاں بگذرد

۴۰۶

سینهٔ مبارک

ـله کونجان ـ در فارسی زبان قفس را گویند (نفائس اللغات بر پنجره)

ـله قفس سیمابی رنگ ـ از فلک

ـله چکاوک ـ مرغی است خوش آواز (بهار عجم) و بقول بعضی گویند که قسمی از بلبل است. و بقول بعضی پرنده که آواز در قفس بند. چنانچه ول گویند که در قفس بنوید ۱۲

ـله نغمہا سنجد ۱۲

ـله علی سبزوار ـ شاعرے معروف که تضمین مضمون نقش در شعر سوم کرده ایم ۱۲

ـله توفیق ـ شاعرے معروف که تضمین مضمون نقش در شعر سوم است ۱۲

ـله آئینه ـ یعنی روشن (غیاث اللغات)

ـله خدا نخواسته ـ یعنی خدا نکند (بهار عجم)

ـله صائب صفاهانی ـ شاعرے

۱۲۰۶	در بهارستان ز چاک سینه چون گل جبیا صد نزاکت ریزد از واکردن بند قبا	۷

کونجانِ سینه را هر استخوانش همچو تار ∴ صد رباکش کردِ سیمابی قفس را شرمسار
در قفس مرغِ چکاوک نغمه ها سنجد هزار ∴ چون به تضمینِ ولاؔ فکرِ علیِ سبزوار

۱۲۰۷	استخوانِ سینه دار د عندلیبے در قفس دل چو بلبل ـ پردهٔ جلدش غلافے بر قفس	۸

نقشِ دل را می نماید سینه ات چون آئینه ∴ عکسِ تصویرِ دلت افگند بیرون آئینه
می شود از عکسِ (گلِ رخسار) گلگون آئینه ∴ فکرتِ توفیق از تضمینِ مضمون آئینه

۱۲۰۸	آمد و رفتِ نفس از سینهٔ صافت عیاں همچو تارِ ریگِ او از شیشهٔ ساعت عیاں	۹

چون ولاؔ در عالمِ تن با دلِ بے کینه باش ∴ در صفائے دل بزنگِ جوہرِ گنجینه باش
گر خدا ناخواسته آهن شوی آئینه باش ∴ هر چه باشی باش صائبؔ با صفائے سینه باش

سینهٔ مبارک

(آصف اللغات)

۱۲۰۹	دیدم از چاکِ گریبانِ نگارم سینهٔ من گمان بردم که دارد در بغل آئینهٔ	۱۰
از فروغِ سینه اش چشمِ تماشا خیره تر می نگردد سینهٔ او در تجلی جلوه گر		همچو خورشیدے نیاید سینهٔ او در نظر جلوهٔ آئینه در آئینه باشد بے اثر
۱۲۱۰	در تماشاے دو عالم می نتابد سینه اش زانکه از عکسِ نظر گردیده است آئینه اش	۱۱
سینه اش محفوظ دارد الفتِ دیرینه را چون مقابل میشود بر رو کشد آئینه را		سینه اش راهے نمی بخشد نفاق و کینه را چون معانق میشود بر سینه آمد سینه را
۱۲۱۱	می دهد در بزم یارم سینهٔ پاکش خبر می کند در رزم یارم سینهٔ خود را سپر	۱۲
چون بلوحِ سینه نقشِ سینه بست بر سینهٔ چاک داشت چون صنعت من چشمِ یارم انهماک		از کرم بر سینه ام بنهاد یارم دستِ پاک بود از بیم و رجایش در دلِ زارم تپاک

قلبِ مبارک

(۱) سینہ کشادن۔ خوش شدن (۲) سینہ کردن۔ فخر کردن (ترجمہ) (۳) دل بر لب رسیدن۔ گریہ (ترجمہ) (۴) خون کردن (ترجمہ) دل رمیدن۔ پریشان شدن (ترجمہ) (۵) صاحب۔ ترجمہ (دل رمیدہ) جفتی (۶) دل پریشان کردہ۔ دل از فرصت بریدن۔ دل برداشتن از آں و قطع تعلق کردن (اصطلاحات) (۷) افسردہ دل۔ یعنی ملول و دلگیر (ترجمہ) (۸) علمدار محبوب معشوق (بہار عجم) (۹) آلۂ برقی۔ آلۂ تصویر کا جس سے معاصرین اسے کہ نقش اعضاے دیکھی ان کے اسی آلہ میں کھنچ جاتا

۱۲۱۲	دلبرِ من سینہ بکشاد و دلِ من سینہ کرد یک نگاہش مشتِ خاکِ تیرہ را آئینہ کرد	۱۳
۵۹	**قلبِ مبارک**	۵۴

مانیِ ناداں کہ دل را پیشِ چشمِ خود ندید — از صعوبت ہائے ناکامی دلش بر لب رسید
تا دلِ وحشت گرایش ہمچو آہوئے رمید — خاطرش با تیغِ حرماں دل ز نقشِ او برید

۱۲۱۳	بے ہنر از رنگِ چہرہ بر دلِ بیتاب داشت بندۂ افسردہ دل در چشمِ غیرت آب داشت	۱

چوں دلِ دلدار را از چشم دیدن شد محال — نقشِ دل نادیدہ بر لوحش کشیدن شد محال
نقشبندش را بکنہش در رسیدن شد محال — ہیأتِ قلبش بہ تصویر آوریدن شد محال

۱۲۱۴	صورتِ دل را بچشمِ ہوش دیدم اے ولا عکسِ او از آلۂ برقی کشیدم اے ولا	۲

غنچہ گل گردد بگلشن از نسیمِ جانفزا — گل نگردد غنچہ در گلزار از بادِ صبا

غنچهٔ دل گل شود چون از نفس گیرد هوا		باز گردد غنچه دریک لحظه هردم بارها
۱۲۱۵	غنچهٔ گلشن فدای غنچهٔ آغوشِ یار برگلِ دل شد بگلگشتِ نگارم گل نثار	۳
از مِی وحدت دلِ او شیشه و پیمانهٔ جذبهٔ الفت نماید رنگِ مجذوبانهٔ		ذاتِ او ستِ الست و خاطرش مستانهٔ دانش و فرهنگِ او گویدش فرزانهٔ
۱۲۱۶	این دلش بیدار و هشیار است و هم شب زنده‌دار در غم است حزین و اشکبار و بیقرار	۴
دلربا و دوستانِ من وے داری ببر دلبرا دل ابدآں اہمیت ناید در نظر		از دلِ دلدارِ خود دلداده میدارد خبر غیرِ عارف کس ندارد معرفت زین بگذر
۱۲۱۷	دربرت (آهن ربا سنگے است) یا جذبِ دل است خاطرِ سنگین دلاں دائم بسویت مائل است	۵
گر صدف گوئی دلش را کس نمی سازد یقین		زانکه تشبیهی نباشد در بلاغت اینچنین

۴۱۱

آهن ربا نام سنگ است که آهن را می کشد (آصف اللغات)

قلب مبارک

جوے دل را قلزمے گفتن بہانا ساختیں		آبِ دل از چشم ریزد قطرہ ہاے گوہریں	
۱۲۱۸	اشرف از قلزم نیابی گوہرِ مطلب بر آب تا نیندازی درین رہ دل بدریا چوں حباب		۶
در بہارستانِ عالم ایں دلِ او غنچہ نقطۂ پرکار را قلبِ مبارک نقطہ		در نگاہِ نازکِ آہو نگاہاں نافہ در بلاغت صفحۂ یا کوزہ یا خوشہ	
۱۲۱۹	خوشۂ چرخِ بریں بر خوشۂ یار و نثار صفحۂ شمسی ست پیشِ صفحۂ دل شرمسار		۷
جبہ اسماے روشن کاشفِ اسرارِ دل صفحۂ پیشانیِ آدمی نماید بارِ دل		میشود روشن ز مرآۃ جبینِ انوارِ دل ہمچو اشعارِ اسیر آئینۂ افکارِ دل	
۱۲۲۰	آنچہ دارد یارِ ما در دل نمایاں میشود تابِ گوہر در بلوریں حقہ پنہاں میشود		۸
دلبرم دل می برد دلدادگانِ خویش را		می کند دلدارئ ہر مردِ خیر اندیش را	

(بہار عجم) — آبِ دل - یعنی اشک (آصف اللغات) — اشرف ... شاعر — غنچہ - تشبیہ دل ... (بہار عجم) — نقطہ - تشبیہ دل (بہار عجم)

بطن مبارک

[illegible]

دل نماید از محبت مہر محبت کیش را		مرہمے بر دل نہد ہر عاشق دل ریش را
۱۲۲۱	دلربائیم دل بہ بندد بر (دل از کف دادگاں) دل بہ پیوندد نگارم در (فراق افتادگاں)	۹
گرم دل بہزاد چوں از صنعتم دل شد رشد نقش دل دید و دل او مبتلاے درد شد		از رنگ وے او شکست و چہرہ او زرد شد شد دلم با او دلاسا خاطرم ہمدرد شد
۱۲۲۲	داشت او دل بر زبان و دل تہی کرد از ملال گفت الحق ہیچ نقش از دیگرے امر محال	۱۰
خوبی این نقش دل بہزاد را شد نقش دل از تماشایش دل آمانی سراپا مضمحل		دل باستدلال بست و در دل خود شد خجل کرد حسن صنعتم از رنگ چیں را منفعل
۱۲۲۳	دلربا در صنعت من دل نمود و دل نہاد دلبرم دل کرد و از نقش دلش دل آب داد	۱۱
۶۰	بطن مبارک	۵۵

۳۱۳

[illegible]

بطن مبارک

چوں شکم در خویش وزدو مانیِ صنع آفریں می نهد بهزاد چوں گاوے شکم را بر زمیں		بر سبیلِ حیله می خارد شکم ارژنگ چیں فکرِ تصویرِ شکم دارد دلِ او را حزیں
۱۲۲۴	هر یکے زینها شکم چسپیده بر پشت از ملال زانکه نقشِ پاک را کلکش نمی دارد مجال	۱
از شکم پرور نیاید هیچ کارے اے ولا می کند آنی شکم را باز چشم برملا		گر شکم خوارے شود انساں گرفتارِ بلا کو شکم وار است وے جوع البقر هم مبتلا
۱۲۲۵	نیست تصویرِ سواد البطن آساں از کسے کو زند چنگالِ خود بر تکه هیچوں کرگسے	۲
نقشِ بطنِ یار را بر لوحِ صندل می کشم می کند تحریر موے سینه کارِ مو قلم		در بلاغت نامِ ایں لوحش بود لوحِ شکم در شکم دارد مدادے خامه ام بهر رقم
۱۲۲۶	آں سواد البطن چوں بالینِ مخمل نرم و صاف جدولے دار و ز موے سینه خود تا بناف	۳

شکم خاریدن، بهانه کردن

شکم بر پشت چسپیدن

جوع البقر

بطن مبارک

	در بلاغت زاتشِ جو عست تلشبیهش تنور در صفا آئینهٔ نور است یا ظرفِ بلور	گر بش تحلیل میا زد غذا همچوں بخور حافظِ امعاے نورانیست ایں صندوقِ نور
۱۲۲۷	شرح نتواں کرد اسرارِ نهانِ ایں شکم ایں ز اسکندر بود آئینه یا جامِ جم	۴
	چشمهٔ سر بستهٔ یا منبعِ آبست ایں چشمهٔ کافور یا حوضِ ز سیماب است ایں	گنبدِ سر پوشِ سیمینِ سرِ قابست ایں رودکی مستغنی از تشبیهِ القابست ایں
۱۲۲۸	چشمهٔ نور است ایں یا چشمهٔ از آفتاب دارد ایں حوضِ لبالب در سخن از گوهر آب	۵
	یارانِ طرحِ الفت باشکمداراں فگند معدهٔ انبارانِ عالم را نمی کرد او پسند	نے شکم پرواز بود و نے ز دولت بهره مند باشکم خواری نمود او دستِ احسان البلند
۱۲۲۹	هیچگه بر خوانِ نعمت ها نکرد او شعدهٔ تنگ بارها از فاقه هایش بر شکم می بست سنگ	۶

۴۱۵

بطنِ مبارک

	بطنِ یارم را اگر گویند بطنِ آسماں از بیاضِ بطنِ او صبحِ قیامت انشاں		دارد از تحریرِ موئے خط نگارِ کہکشاں[ع۱] تختۂ صافِ بلورش تختۂ الماس داں
۱۲۳۰	تا نگاہم بود حیراں بر صفائے آں شکم در دویدن[ع۲] چشم را شد لغزشے در ہر قدم		۷
	بر شکم حسنِ نوردِ[ع۳] نازکش موجے بر آب صبحِ صادق در نگہ پیش از عروجِ آفتاب		از شکن ہائے لطیفش تہ بتہ جرمِ سحاب اے ولا دیدیم خوابِ مخملِ[ع۴] ابیض بخواب
۱۲۳۱	بطنِ یارِ ما بنرمی رشکِ دیبا و حریر ہیأتِ او در لطافت قرصِ صندلِ خمیر		۸
	صبر میسازد نگارم با کمالِ اشتہا بطنِ درویشاں[ع۵] بود نقارہ بانگ و صدا		از مدارا نانِ خود را میکند وقفِ گدا فاقۂ او بطنِ درویشہ[ع۶] برارد از عزا
۱۲۳۲	با شکم پرور[ع۷] کشد دلدارِ من نفرت بدل بندۂ[ع۸] حلمِ شکم از صحبتش خجلت بدل		۹

ع۱ کاہکشاں: شکل ابیض است از ستارہائے خرد کہ بہم در آسمان پیدا

ع۲ چشم دویدن: رغبت کردن (بحر عجم)

ع۳ نوردِ شکم: شکن ہائے شکم را گویند۔ در ہندی بل گویند (نفائس اللغات) (بحر عجم)

ع۴ خوابِ مخمل: قدہائے ریشمی (پیٹ کی بٹ)

ع۵ ایں شکم بلند باشد (بہار عجم)۔ آں شکمے است کہ گرسنہ را حاجت صد نیست۔ شکم او گرسنگی را اظہار کند (بہار عجم)

ع۶ شکم از عزا بر آوردن: گرسنہ را سیر کردن (بحر عجم)

ع۷ شکم پرور: بسیار خوار (بحر عجم)

ع۸ شکم بندہ: بقول بحر عجم

ناف مبارک

۴۱۷

من شکم سودم بہ تصویرش چو بر چرخ برین آسماں گیرد شکم از خندہ افتد بر زمین			از خطر در خوریش می دزدد شکم از زنگ چیں گفت جبریل اے ولا بر لطف نظمت آفریں
۱۲۳۳	ہر کہ دارد اشتہائے حسن مضمون ہمچو من می برارد از غزل نظمت شکم را در سخن		۱۰
۶۱	ناف مبارک		۵۶
نقش ناقش را کشیدن نیست مشکل ایں چناں اے سبکدست از تو می سازم بصنعت امتحاں			ما نیا ایں کار را دانی چرا بار گراں گوئے ناقش را بمیدان شکم بازی چناں
۱۲۳۴	گفت آغازش بناف روزیبا سازم ولا تا بناف شب بختم نقش پردازم ولا		۱
دعوی مانی بنقش ناف یارے شد گزاف بر زبانش بود از معذوری او اعتراف			دیدمش از بار ایں کار گراں افگندہ ناف دست من بوسید و از حکم نکرد او انحراف
۱۲۳۵	داشتم اورا بخدمت ساختم آغاز کار		۲

[1] دریں جا اشارہ بتحریر ہمان تحریر است که ذکرش در شعر اول گذشته ۱۲

[2] بزبانِ اہلِ ناف مجرائے سخن بود بر اسپ پرورشِ جنین و نیز اشارہ بمکان است و بعد ولادت قطعِ ناف ...

[3] نعیم ۔ تخلص نام علی شاعر ... چنین متعلق شد بدون نو ولد ...

[4] نثر مرجز ۔ باصطلاح اہل فن ... مروف که شعر سوم مال اوست ۱۲

قسمے از سہ اقسامِ نثر که مرجز و مسجع و عاری ست ۔ و مرجز نثرے باشد که کلمات فقرتین اکثر جاہا ہم وزن باشند در تقابل یکدیگر بدون رعایت سجع ۔ (غیاث اللغات ۔ مرجز)

[5] نافِ زمیں ۔ مکۂ معظمہ و کعبہ (بحرِ عجم)

نقشِ نافِ پاک را بستم بفضلِ کردگار

اے خوشا لوحِ شکم زینت دہِ عنوانِ نقش
آمدہ نافش بنقشِ نافہ او شایانِ نقش

خامه از تحریرِ مویش می فزاید شانِ نقش
حبذا نقشے که باخود دارد ایں سامانِ نقش

۱۲۳۶	حلیۂ نافِ نگارم گردہ تصویرِ اوست حسنِ پروازش ولا از خامۂ تحریرِ[1] اوست	۳

دربلاغت نافِ او مستغنی از حسنِ صفات
در زمانے[2] بود در ظلمات جاری چوں فرات

ساغر و برگِ گل و گرداب تشبیہاتِ ذات
نہرِ مسدود است ایں از چشمۂ آبِ حیات

۱۲۳۷	خضر گر راہے بہ بطنِ چشمۂ حیواں برد چوں نصیر[3] از ورطۂ نافش بمشکل جاں برد	۴

باغبانانِ نافِ او را دانۂ رز گفته اند
منشیانش فقرۂ نثرِ مرجز[4] گفته اند

نکته سنجانِ سخنور ہاے ہوز گفته اند
ہیأت آگاہاں بدو ربطنِ مرکز گفته اند

۱۲۳۸	پیشِ نافِ یارِ ما ناف[5] زمیں ساید جبیں	۵

نافِ مبارک

۴۱ نافِ آسمان - کنایه از قطبِ فلک

۴۲ نافِ عالم - کنایه از مکهٔ معظمه

۴۳ نافِ زمین - مراد از نافِ عالم

۴۴ قلندر شاعر

۴۵ حالت کننده (زیبائی الفاظ)

۴۶ عارف - شاعر

۴۷ تضمین مضمونش در مصرع

۴۸ شاعر

۴۹ تضمین مضمونش در مصرع

۵۰ شاعر

۴۱۹

موزون کرد تضمین مضمونش در شعر سوم

	پیشِ قدرِ اوست نافِ آسماں سر بر زمین	

نافِ عالم داو را بر نافِ محبوبت نثار — پیشِ نافِ پاکِ او تا نافِ زمین شد شرمسار

در حسابِ دورِ نافش گیرم از پرکار گاه — حاصلِ فکرِ قلندر مرکزِ دور شمار

۱۲۳۹	گرد از تارِ نگه اقلیمِ حسنش را جریب نافِ او نافِ زمینِ حسن در چشمِ حسیب	۶

غنچهٔ نافِ نگارم گل نه گردد از نسیم — در گلستانِ شکم همچوں گلے دارد شمیم

از شمیمِ غنچه گلبو دلِ بلبل دو نیم — فکرتِ عارف ولا رونق دهِ فکرِ سلیم

۱۲۴۰	آں بگوید غنچهٔ نافش بلند افتاده است گوید ایں نقشے است کز شلوار بند افتاده است	۷

اے خوشا نانیکه از خبزِ شکم بر خوانِ اوست — حبذا نقشے که از نافِ شکم بر نانِ اوست

معده اش خالی است بر دریوزه گر جانِ اوست — حسنِ مضمونِ مسیحِ نکته رس در شانِ اوست

۱۲۴۱	گرد چوں نانِ شکم را آں ید قدرتِ خمیر	۸

نافِ مبارک

	در میانش زد نشانِ ناف ز انگشتِ منیر	
نافِ پاکِ یارِ من چون کعبهٔ زیرِ غلاف دورِ او ہمچون سجنجل در نظر شفاف و صاف		دائماً لنگِ مقدس بر کمر بالائے ناف در دلم از خوبیِ مضمونِ عارفؒ اعتراف
۱۲۴۲	نافِ دلدارم زیارتگاهِ چشمِ آدم است ہمچو بیت اللّٰه که بنیادش بنافِ عالم است	۹
دیده چون نافش ترس و ہم خود آہوئے چیں تا فلک داشت یارِ نازِ یارِ نازنیں		نافِ خود بگذاشته با نافهٔ خود بر زمیں بر زمیں افگنده نافِ از مہرِ تابان ہمچنیں
۱۲۴۳	نافِ گردوں بر فلک دائم بلاگردانِ اوست بر زمیں ہمچوں فلک نافِ زمیں قربانِ اوست	۱۰
در بلاغت ہمچو آئینه باشد بطنِ یار دیدهٔ آہو نگاهش عاشقِ بطنِ نگار		در سجنجل عکسِ چون تصویر گردد آشکار در خیالم راست گوید چشمتِ مدحت نگار
۱۲۴۴	نیست نافش در شکم نقشے است در آئینه	۱۱

	عکسِ پاکِ نرگسِ شہلاست بر آئینہ	
بنقشِ نافِ پاک آوردن بدست آسان نبود نرگسِ حسن نقشِ آئینِ ہنرمندان نبود		نقشِ سحرکیش بصنعِ عکس در امکان نبود در تنِ تصویرِ او تاکس بگوید جان نبود
۱۲۴۵	بے سکوں از نقشِ نافش خامہ در صورتگری بستہ ام در نقشِ پاکش گردشِ چشمِ پری	۱۲
تا بچشم آمد بر آبے نافِ نورانی مرا گرد چوں تصویرِ نافش غرقِ حیرانی مرا		بود سرتا پا بگرد ابش پریشانی مرا باعثِ تسکینِ دل شد فکرِ خاقانی مرا
۱۲۴۶	نافِ پاکش بر شکم گوئی حبابِ آئینہ می نماید نقشِ گردابے بر آبِ آئینہ	۱۳
چوں بگلگشتِ چمن یارم ردا بر دوش بود ساعتے بگذشت تا صحنِ چمن گلپوش بود		دیدمش گوشِ گلِ بیتاب بر شکپوش بود بلبلِ دستاں سرا بر شاخِ گل خاموش بود
۱۲۴۷	قمریِ خنداں ولائی گفت با ہر بلبلے	۱۴

۱۔ [illegible]

۲۔ [illegible]

۳۔ [illegible]

۴۔ [illegible]

۵۔ [illegible]

۶۔ [illegible]

۷۔ [illegible]

۸۔ [illegible]

[illegible]

	ناف ایں سروِ رواں پیچیدہ برگِ گلے			
نیست در عالم چنیں غرقابِ آبِ زندگی نافِ او را نام شد گردابِ آبِ زندگی			خضری گوید ولا دولابِ آبِ زندگی غرقِ ایں گرداب شد سیرابِ آبِ زندگی	
۱۲۴۸	دایۂ گردوں بہ طفلی حلقۂ نافش چو دید در شباہت نافِ او با نافِ گردابے برید			۱۵
نیلوفر نیست با نافِ نگارم ہمسری دیدۂ نافش نگر با دیدۂ نیلوفری			نیلوفر گفتن نباشد عارفا دانشوری دارد اصلاحم بہ تضمینِ کلامت برتری	
۱۲۴۹	چشمۂ آب است تشبیہِ شکم در ماہتاب چوں گلِ (نیلوفرِ مہتابے) نافش بر آب			۱۶
قدرتِ حق آفرید و خلقش تصویرِ او چشمِ ما در خواب دید و مغفرت تعبیرِ او			دستِ حق نافش برید و حبذا توقیرِ او کلکِ ما نقشش کشید و اے خوشا تقدیرِ او	
۱۲۵۰	کس نہ بست ایں نقش را از فرقۂ اسلافِ ما			۱۷

مادرِ گیتی بمدحِ نافِ او زد نافِ ما

۶۲	کمرِ مُبارک	۵۷

گر کمر از رنگِ حسن ع زد و نشتر سم زینہار — بے ہنر دائم بکارِ ناز کے ناید بکار

او کمر بگسست وز کفرانِ نعمت شرمسار — تنگ تر بستم میاں کردم کمر را استوار

۱۲۵۱	از میانِ مانی و بہزاد بخشادم کمر ہر یکے را زیں میاں دائم بخدمت بے ہنر	۱

نقشِ آں موے کمر بر لوحِ دل ایجاں کنم — موقلم از موے مژگانِ پریزاداں کنم

دقتِ اینکار از موے میاں آساں کنم — موشگافی ہاے خود بر نقشِ او قرباں کنم

۱۲۵۲	گر بحسنِ کار بینم حائلے را درمیاں موقلم سازم مگر از تارِ موے آں میاں	۲

من میاں بستم بہ نقشِ پاکِ آں موے کمر — موقلم در دست از موے میاں باریک تر

یک سرِ مو از میانش گرچہ ناید در نظر — موشگافی ہاے من بنمود تصویرِ ہنر

۱۲۵۳	درعمل آساں ندیدم نقش آں موے میاں خامہ را آمد بہر یک نقطہ موئے[۱] بر زباں	۳
فکر تم نازک تر از موے کمر باشد ولا موے او بر ہم زنِ تارِ نظر باشد ولا		موشگافی[۲] ہا ز مو باریک تر باشد ولا بر میانِ تارِ نگاہِ من کمر[۳] باشد ولا
۱۲۵۴	گر ترا تارِ نگہ اے نکتہ رس آید بچشم موشگافاں را چرا موے میاں ناید بچشم	۴
می نہد چوں یارِ او از ناز دستے بر کمر جز نیاز ے ناز را یارم نمی داند ہنر		عاشقِ دلدادہ اش بے تاب گردد از نظر از ادا ے یارِ خود گوید علی[۴] نامور
۱۲۵۵	نیست ممکن تکیہ بر موے کمر بگذار دست (جانِ[۵] من جانِ تو) جاناں از کمر بردار دست	۵
عاشقت تا رو بروے ایں کمر استادہ است تا بفکرِ پیچ و تاب ایں میان افتادہ است		تار جاں تارِ نظر ہر یک چو من دلدادہ است رشتۂ جاں از تنِ بیدل[۶] کمر بکشادہ[۷] است

کہ مبارک

۱ مو بر زبان آمدن ـ یعنی حقیقی است کہ در نوشتن ریشہ بر زبان خامہ می آید و مو از زبان برآمدن ـ بقول بحر عجم ـ یعنی عاجز سخن است در گفتگو ۔ ۱۲

۲ موشگافی ـ بقول بحر عجم ـ موشگافی یعنی باریک بینی ۔ ۱۲

۳ کمر یعنی کمر بند (بہار عجم)

۴ علی سبزواری ـ شاعرے ... حروف کہ مضمون ... را در شعر سوم تضمین کردہ ایم ۔ ۱۲

۵ جان من جان تو ـ یعنی سوگند ... و علی ـ استعمالش بدون واو عطف کردہ ۔ ۱۲

۶ بیدل ـ شاعرے معروف ـ تضمین مضمونش کردہ ایم ۔ ۱۲

۷ کمر کشادن ـ بقول بحر عجم ـ جنگ کردن ۔ ۱۲

۱۲۵۶	گرچنیں بے تاب ایں موے میاں سازد مرا رشتۂ عمرم برنگِ او نہاں سازد مرا	۶

از سرش افتاد آں جعدِ مسلسل بر کمر
گر نباشد حجتِ موے میانش معتبر

یا صعودِ نازکِ موے میاں بالاے سر
از کجا ایں پیچ و تاب آید بہ پیشت در نظر

۱۲۵۷	موشگافی ہا دراں اندامِ زیبا کردہ تا کمر را از میانِ زلف پیدا کردہ	۷

فرقِ نازک در میانِ موے سر موے میاں
شانۂ از بہرِ فرق و کاکل و زلفِ بتاں

در بلاغت مو بمو از موشگافی شد عیاں
حسنِ مضمونِ کلامِ نکتہ سنجِ آں

۱۲۵۸	صد دلِ چاک پریرویاں بشوقش مبتلا ایکہ چندیں شانہ یک موے میانت را چرا	۸

مصرعِ برجستہ خود را می نماید در نظر
آں میانش نیست از فرطِ نزاکت جلوہ گر

پیچ و تابِ معنیش پوشیدہ چوں موے کمر
معنیِ پیچیدہ از ناز و ادا پیچیدہ تر

کم مبارک

۱۲۵۹	موشگافی اکتساب دفتری درکار نیست طبع جویا را حصولِ مطلبی دشوار نیست	۹
پیکرِ نازک میانِ نازکش را کس ندید دیگر بشنو مرا از پرنشانی شنید		هر سخنور در سخن نقشِ میان او کشید فکرِ طغرا در سخن نازک تر از فکرِ وحید
۱۲۶۰	نیست پیدا از میانِ او نشان جز تاب و پیچ می شود دائم کمر بندش مگر قائم بہ ہیچ	۱۰
نسبتِ مو با میانِ او نباشد معتبر می باید دل شود زنهار ناید در نظر		زانکه مو معروف و از موی میان بود خبر صائبا از غمزهٔ نازک ترادای موکمر
۱۲۶۱	در سخن سنجی میانِ این میان باشد محال هرچه گفتن میتوان یک حلقهٔ جیم جمال	۱۱
راست گوئی هرچه می گوئی ازان موی میان راست میگویم میان مستغنی از حسنِ بیان		دست پیچید دل بُرد از چشم میباشد نهان مخلصِ کاشی ندانی نازکی ها در میان

۱۲ جویا تخلص داراب بیگ شاعر است
مورد ذکر شعر سوم را بعض اهل ولایت نوشته اند ۱۲

۱۳ طغرای مشهدی شاعر است
مورد الخ ۱۲

۱۴ وحید قزوینی ام شاعر است
مورد ذکر دو بعض شعر سوم را بسته اند ۱۲

۴۲۶

۱۵ صائب ... شاعر است
مورد ... شعر سوم از است ۱۲

۱۶ مخلص کاشی شاعر است
مورد ... از است ۱۲

۴۲۷

۱۲۶۲	خامه بجا حرف آن موی میان سر می کند این چنین قولِ ضعیفی را که باور می کند	۱۲
دلبر ار تنگ می بندد میانِ خود اگر دسته گل است فیض از خرمنِ گل چیده		می نه بندد دسته گل ها ز در گلشن کمر از میانِ تنگ یار پاست تنت بر نظر
۱۲۶۳	بر میانِ او کمر باید کلیم از تارِ جاں نے ز ہر یک رشته این گلدسته بستن میتواں	۱۳
من کمر بستم بفکرِ نازکی ها در سخن در میانِ اسفل و اعلاست بندِ سیمتن		یا قسم موی میانت را میانِ پیرہن بر کمر تنگیست بر تنگت کمر در چشم من
۱۲۶۴	چوں نگاہم در تلاش و جستجوی او شتافت موشگافی ہای او زیں پیش جانا رہ نیافت	۱۴
چوں محقق در میاں حرفے در این زمان میاں گرچہ می باشد بچشم ہر یکے مویش عیاں		ہر یکے بر موشگافی ہای او بند میاں لیک ہمچوں موی مژگاں از نگہ گردد نہاں

کمر مبارک

۱۵	بر کمر چوں سلکِ لؤلوئی کمربندِ نگار رشتهٔ نتواند شدن در سلکِ گوهر آشکار	۱۲۶۵

هست هر عضوِ تنِ او صاف از عضوِ دگر در تنِ گلگونِ او موے میانش جلوه گر	موے بر اندامِ یارم نیست جز موے کمر پیکرِ او چوں گُلِ لعلست پیدا در نظر

۱۶	سایهٔ موئیست قائم در میانِ آئینه یافتم موے میانش از نشانِ آئینه	۱۲۶۶

در میانِ اسفل و اعلاے تن موے میاں جز همیں موے میانش نیست چیزے در میاں	می کند پیوندِ جدا ایں جہان و آں جہاں زیرِ موے و زمیں بالاے موے آسماں

۱۷	بر میانت میشوم قرباں که با ایں نازکی ایں همه بارِ گرانے را بموئے می کشی	۱۲۶۷

نیست شک و شبه در چشمِ ما لیل و نهار پیچ و تابے تا بموے آں میاں شد آشکار	جز هلالِ آں کمر بر آسمانِ حسنِ یار شدو کلا یک جوهرِ شمشیرِ ابرویش هزار

ـه رگِ لعل خطا نازکی که در جرم بعضے یاقوت می باشد. متقدمین و متأخرین استعمال این کرده اند. ۱۲

ـه بمو کشیدن - بدست آوردن بسهولت و بے محنت (جمع اللغات)

ـه کمر بمعنی کمربند (بہار عجم)

ـه مضمون این قریب بمضمون صائب است که گفته (ـه) ...

پاے مبارک

۱۲۶۸	یک ہلالِ آں کمر از حلقہ اش گیرد کمال گر کمر بندد مہِ کامل چو بکشاید ہلال	۱۸

در وجودِ ایں کمر دارند شک اہلِ سخن دلبرم را بیں کہ خاموش است با وصفِ دہن		ہمچو وصفِ بیدہانی گر زباں صد ہمچو من یار بنگجد ایں قدر ہرگز مشو بے خویشتن

۱۲۶۹	گر میاں را ہیچ گفتم ایں قدر بر خود مپیچ از غضب گفتی (چہ گفتی بازگو) گویم کہ ہیچ	۱۹

تا بقصدِ نقشِ او موے میانش دیدہ ام چوں کلیم از بسکہ محوِ آں میاں گردیدہ ام		از ترا کتہاے نقشش ہمچو مو کاہیدہ ام موے می ترسم بر آید از میانِ دیدہ ام

۱۲۷۰	گفت یارم اے ولا مقبولِ ما نقشِ میاں در خلوصِ خدمتت موئے نگنجد در میاں	۲۰

۶۳	پاےِ مُبارک	۵۸

خامۂ من در بلاغت ہمسرِ پاے نگار		ہمچو پاے او رواں در ہر قدم صورت نگار

۴۲۹

۵۰ کمر بمعنی [illegible] (بہار عجم)
۵۱ [illegible]
۵۲ [illegible] (آصف اللغات)
۵۳ [illegible] (آصف اللغات)
۵۴ [illegible]

معروف کہ شعر دوم مال اوست ۱۲
۵۶ مو در میان نگنجیدن کنایہ از اتحاد و اخلاص (بحر عجم)
۵۷ ہمسر بمعنی عدیل (بحر عجم)
۵۸ نگار بمعنی معشوق (برہان قاطع)
۵۹ صورت نگار بمعنی مصور (بہار عجم)

پائے مبارک

درسخن سنجی بآئینِ عجم مدحت نگار		درفنِ صورتگری دلدادهٔ نقش و نگار
۱	کلکِ من پا از سرِ مطلب نهاد و نقش بست صنعتم از رنگِ چیں را رنگ رو بش شکست	۱۲۷۱
پایش از جا رفت و پائے خود بدامانش کشید در رهِ صورتگری از صنعتم شد مستفید		چوں نزاکتهائے نقشِ پائے او بهزاد دید پا بپایم رفت مانی هم بهم با صد امید
۲	ساده لوح از رنگِ چیں را یافتم صورت نگار بهرِ نقشِ پا چو طفلاں بر نئے کلکے سوار	۱۲۷۲
پائے از سر می کند بر صفحهٔ صحنِ جناں شرحِ هر یک پا شود در ملحقاتِ ایں بیاں		خامهٔ من چوں پئے شود در وصفِ پائے او رواں وصفِ ده ارکانِ پائے پاکِ او بر زباں
۳	ران و زانو ساق و کعب و پاشنه و پشتِ پا پنجهٔ پا و کفِ پا ناخن و انگشتِ پا	۱۲۷۳
نقشِ پائے پاکِ او بستم ولا در هر قدم		یافتم چوں عزتِ پابوسیِ او دمبدم

۴۳۰

صورتگری بمعنی مصوری و نقاشی
صاحبِ [illegible] ذکرِ صورتگر کرده ۱۲
دلداده - بمعنی عاشق
نگار - مراد از نقش (از [illegible])
مدحت نگار - شاعر، اسم فاعل (برہان قاطع)
ترکیبی است از نگاریدن کہ بمعنی نوشتن
پا از سرِ مطلب نهادن - در هر قدم مطلب نگاہ داشتن (آصف اللغات) ۱۲
رنگ بر روئے شکستن - زرد رو شدن از شرم و پشیمانی
پا از جا رفتن - از جائے خود رفتن (آصف اللغات)
پا بپائے کسے رفتن - ترک ملاقات کردن (آصف اللغات)
پائے از سر کردن - [illegible] (آصف اللغات)
ساده لوح - نادان و [illegible]
پا از سر [illegible] (آصف اللغات)
پابوسی - [illegible] (آصف اللغات)
نقش پا - [illegible] (آصف اللغات)

پاے مبارک

بودم از پامردیِ یارم بصنعت تازہ دم		باندم از لطفش بکارِ خویشتن ثابت قدم
۱۲۷۴	پاے افشردم بکارِ خویش از دانشوری یافتم آخر بہمپایانِ صنعت برتری	۴
پایۂ گردون بلند از پاے مردیہاے او پایۂ عرشِ معلّیٰ بوسہ زد بر پاے او		عالمِ بالا بزیر پایۂ اعلاے او بر سرِ عرشِ برین شد از کفِ پا جاے او
۱۲۷۵	عزتے چرخِ برین را پا نہد چوں بر فلک سر بپایش آسمان، پا بوسِ او حور و ملک	۵
دستۂ عاجِ تفنگ تہ پرے از رانِ اوست ساقِ او نالے کہ نالِ آہنین قربانِ اوست		مفصلِ زانوے روشن مخزنِ ثنا یانِ اوست این تفنگِ شاشپو ہموارہ در فرمانِ اوست
۱۲۷۶	ضربِ پشتِ پاے او ہمپایۂ ضربِ تفنگ بر ہدف دارد صفِ کفار در میدانِ جنگ	۶
حبذا تشبیہِ جفتِ پاے او با رانِ ساق		بر دو ارکان از حریمِ کعبہ قائم نقشِ طاق

۱۳۴۳

۵۵ نیلی رواق ـ کنایه از آسمان ۱۲

۵۶ طاق بمعنی فرد غیاث اللغات مقابل جفت ۱۲

۵۷ بیت الحرام خانهٔ کعبه (صفات اللغات)

۵۸ یعنی بلاغت معنی باو که درین رواق روشنی مضمونیت بطرز که روشنی رواق از قندیل متعلق است ۱۲

۵۹ پای در گل کنایه از مقید ۱۲

۶۰ ساقِ گل ـ ساق نازک که زیر گل باشد و گل بوسیلهٔ آن بر شاخ قائم می باشد (بهار عجم) بزل ساق اشاره این کرده ۱۲ گفتار (آصف اللغات)

۶۱ گلبدن ـ کنایه از معشوق (بهار عجم)

۶۲ ران سخن ـ ران کنایه از سوار شدن (بحر عجم)

پیشِ طاقِ عالیِ او پست نیلی رواق		جفت پایش از رواقِ رانِ او در حکمِ طاق	
۱۲۷۷	در بلاغت این رواقِ روشنش بیت الحرام چون غلافِ کعبه دارد بر میان لنگی مدام		۶
این بود تعمیمِ نقشِ پای یارم در سخن پای در گل نیست چون سروِ گلستانِ زمن		ملحقاتِ پای او مخصوصِ هر طرفِ چمن نیست همچون ساقِ گل پابندِ ساقِ گلبدن	
۱۲۷۸	ساقِ گل در نغمه شد نوکِ زبانِ عندلیب خامه را در نقشِ پا پابوسیِ او شد نصیب		۸
۶۳	رانِ مبارک		۵۹
تا کشادم ران بر اسپِ خامه در تصویرِ ران داشتم در دست چوگانِ سرم گوی روان		رانِ بیفشردم بمیدان و فدا گشتم بر آن من بمیدانِ سخندانی برنگِ حکمران	
۱۲۷۹	بود در عالمِ نظمِ من سخندانم لقب شد بحمد الله مداحِ رانِ سخن زانم لقب		۱

۶۳ ران افشردن ـ [illegible] (بحر عجم)

۶۴ [illegible]

۶۵ [illegible] (بحر عجم)

۶۶ [illegible] (آصف اللغات)

ور نبودے لوح از آئینۂ در دستِ من عکسِ اں ہرگز نمی گشتے ولا پرتوفگن		گر نبودے چوں مجنل زانوِ آں سیمتن نقشِ زانو گر بلوحِ من نبودے عکسِ زن
۲	از ہمیں آئینۂ زانو کشیدم عکسِ راں عکسِ پنہاں گشتہ از آئینۂ لوحم عیاں	۱۲۸۰
کرسیش رانست زیرِ قصرِ جسمِ نازنیں پایۂ ایں کرسیش بالاتر از عرشِ بریں		طرحِ قصر از پاشنہ اوست قائم بر زمیں حاملِ قصرِ تنِ او کرسیِ رانش ہمیں
۳	بانیِ قصرِ بلندِ اوست دستِ قدرتے خامۂ دستم ولا نقاشِ نقشِ صنعتے	۱۲۸۱
دارد از اعصابِ پر نورش بلوریں ماہیاں ماہیش را شیرِ ماہی عرفِ ہر یک استخواں		رانِ سیمینش ز سیمابے بُوَد جوئے رواں یا بُوَد نہرِ لبن رانش ز انہارِ جناں
۴	اے خوشا جوئے کہ جوشِ سیم پیشش شرمسار حبذا نہرے کہ جوشِ شیر شد بروے نثار	۱۲۸۲

جوے کہ فرہاد ساختہ و از اں شیر بقصر
و گوسپنداں روان شدہ بمحل
شیریں می رسید ۱۲

رانِ تو بجرے که دارد همچو برفے انجماد هرچه از اوصافِ انت در بلاغت دستِ[1] داد		از بلورین ما بپیمائش آب و تابے در نهاد نقشِ او بر لوحِ عاجین بستم از سیمین مداد	
۱۲۸۳	نیست مدّاحِ ترا زین بیش یارائے سخن بر زمینِ شعر[2] لغزد از صفا پائے سخن		۵
۶۵	زانوے مبارک		۶۰
عکسِ آن آئینهٔ زانو کشم بر آئینه همچو این لوحے نبود شایانِ او هر[3] آئینه		می نمایم صورتِ آئینه را در آئینه میتوان تصویرِ زانو یافت از هر آئینه	
۱۲۸۴	سترِ لنگے گرچه آن آئینه را مستور داشت پیشِ[4] پا افتاده لوحے حائلش را دور داشت		۱
من بنقشِ زانوش[5] زانو چو بشکستم ولا خامهٔ لوحِ خجل بود در دستم ولا		در حضورِ یارِ خود چون خاک بنشستم[6] ولا نقشِ[7] زانو را بآئینِ ادب بستم ولا	
۱۲۸۵	خاکسار یہائے من آئینه را روشن نمود		۲

۴۳۴

[1] دست دادن - بمعنی میسر شدن و حاصل شدن - (بحر عجم)
[2] زمین شعر - مراد از بحر شعر و وزن شعر - ۱۲
[3] هرآینه - بقول غیاث اللغات بفتح اول و سکون ثانی و الف ممدوده بمعنی ناچار و بفتح یا چنانکه بعضی گمان برند خطاست - ۱۲
[4] پیش پا افتاده - [illegible] (بحر عجم)
[5] زانو شکستن - [illegible]
[6] بنشستن - [illegible] (بحر عجم)
[7] نقش بستن - [illegible] (بهار عجم)

۴۳۵

	عکسِ زانو مردمِ چشمم بچشمِ من نمود	
صورتِ آئینه در زانوش ننماید مگر جلوهٔ آئینه در آئینه باشد دورتر		از تجمل صورتِ زانو نیاید در نظر بر تماشائی هزاران جلوه گردد جلوه‌گر
۱۲۸۶	تا صفا عکسِ مصفّا را نمی‌دارد روا قضیه بر عکسِ این عکسی بچشم آرد روا	۳
زانوِ روشن بود آئینهٔ صافِ بلور یافت زین آئینه‌اش صنعِ حلب حسنِ ظهور		در تماشا آب و تابِ او بچشم آید ز دور پاره از لوحِ الماس است این یا کوهِ نور
۱۲۸۷	عارضِ حورانِ جنت زو نماید شرمسار مهر و مه بر آب و تابِ نورِ زانویش نثار	۴
بود مشکل اتفاقِ باهمیِ ساق و ران محسنِ این است و بازیش فرقِ آن		گر نبودی حسنِ سعیِ زانو او درمیان هر یکی زینها بُوَد وابستهٔ او جاودان
۱۲۸۸	در نشستن یاریِ او می‌نشاند بر زمین	۵

	همگه برخاستن یا مردیِ او دلنشیں	

درسخن بینه زانوست تشبیهِ سلف
قطره هاے خوے دروماند گوهر در صدف

صنعتِ اسکندر از تشبیهِ او دارد شرف
موے نازک برسرش نقشے است از دُرِّ نجف

۱۲۸۹	گر صدف در آب از زانوش دارد دلے در دلِ دُرِّ نجف از موے زانو کلفتے	۶

نقشِ زانویش و لاچوں برمرادِ من نشست
پیشِ او زانو نهادم بر زمیں لوحے بدست

صنعتم چوں دید مانی رنگ بر رویش شکست
از غضب انگشت از آں فیقِ خود پرست

۱۲۹۰	دید چوں یارم بدیں کیم لوح از دستم گرفت پشتِ مانی از غمِ ناکامیِ خود خم گرفت	۶
۶۶	**ساقِ مبارک**	۶۱

ساقِ شمع در ساق چوں مالید و در نقشِ ساق
ساق بر مالید بهزاد از تعب سوے عراق

پاے او برجا نماند از محنتِ مالا یطاق
ساقِ کلکِ ما رواں شد با کمالِ اشتیاق

ساق مبارک

۱۲۹۱	خامه با نقشِ الف تصویرِ او آغاز کرد کلکِ قدرت گرده این نقش را پرداز کرد	۱
ساقِ او رنگینست قصرِ پاکِ تن قائم برو در بیانِ ساقِ بنیادِ سخن قائم برو		ساقِ گل را برگِ نازک در چمن قائم بود در زمینِ شعر کاخِ فکرِ من قائم برو
۱۲۹۲	بیخِ سختش پنجه و انگشت ها سا پاے پاک حبذا بیخے کند نشو و نما بالاے خاک	۲
ساقِ گل ها ساقِ یارم ساقدوشی میکند در گلستان روے بلبل (خود فروشی) میکند		پیشِ او با صد عقیدت گرمجوشی میکند بر گیاهش بر حقیقت پرده پوشی میکند
۱۲۹۳	ساقِ او ساقِ گل از انوست گل بروے نثار اے کجا ساقِ گل اینجا شاخِ گل هم شرمسار	۳
نازبر تشبیه ساقِ او کند ساقِ درخت جوش زد چون خون ز پاکش در نگارین ساقِ سخت		ساقِ او از پوستینِ سرخ در برکرده رخت در صفاتِ او چه خوش گفت اعرجِ فرخنده بخت

لہ نغم - بقول آصف اللغات

لہ نیم اول و سوم چرب یا سرخ گیراں

لہ رنگ گیتنہ ۱۲

لہ دور زدن - بقول بحر عجم

لہ یعنی چرخ زدن ۱۲

لہ صبح از تشبیہات ساق است

(بہار عجم)

لہ آئینہ زانو - استخوان مدور

زانو را نام است (نفائس اللغات)

(چیزی صیقلی)

لہ آفتاب از تشبیہات ساق است

(بہار عجم)

لہ نہر سربستہ - نہر سرکش ده

و جاری نباشد - صاحب بحر عجم ذکر

سربستہ کرده ۱۲

لہ چشمۂ خور - بقول بحر عجم آفتاب

و چشمۂ خورشید نیز گو ۱۲

۱۲۹۴	دیدۂ من دید چوں آں ساق و رانش را بہم عاج را پیوند افتاد است با شاخ بقم	۴
ساق یا ساقت بچشمم راست مینائے ز دور بر سر مینائے ساقت جامِ زانوے بلور		طبع ما را دیدنش از چشم می بخشد سرور می دہد ہر تشنۂ را ساغرش آبے ز نور
۱۲۹۵	شیشہ ات دورے زند اے ساقیِ فرخندہ پے شیشۂ ساقِ تو ساقی بشکند مینائے مے	۵
ساقِ او صبحست و ملبوسِ ہمایونش سحاب ساقِ او سربستہ نہرے کعبتینِ او حباب		گویا (آئینۂ زانوے روشن) آفتاب از بلوریں ہا میانش حرکتے پیدا در آب
۱۲۹۶	چشمۂ خورشید در آئینۂ زانوے اوست منبعِ نور یست ایں ساقِ بلوریں جوے اوست	۶
نقشِ ساقِ نازکت جاناں برنگے بستہ ام ناز بر طوبے کند از نقشِ او ساقِ قلم		در نزاکت ساقِ گل قربانِ او در ہر قدم ساقِ تو بر ساقِ عرشِ پاک باشد محترم

لہ ساق گل - شاخ نازک

کہ از آں گل یا شگوفہ بر آید و درمیں

صورت کنایہ (بہار عجم) از پائے نازک ۱۲

لہ ساق قلم - قلم نازک ۱۲

لہ ساق عرش - یعنی پایہ عرش

و ایں معنی حقیقی است ۱۲

کعب یعنی شتالنگ مبارک

۱۲۹۷	ساقِ طوبے برہمیں ساقِ تو می گردد نثار پیشِ ایں ساقِ تو ساقِ سدرہ دائم شرمسار		۷
چوں بصد دقت کشیدم نقشِ ساقِ نازنیں صنعتم را دید یارم بانگاہِ دوربیں		ریخت از تابش مرا صد قطرۂ خوش ساز جبیں برلبِ پاکش تبسم گفت جبریلِ امیں	
۱۲۹۸	نقشِ ساقِ او کہ می گفت اے ولا دشوار است می نہ بینی خامہ ات را طاقتِ رفتار نیست		۸
۶۷	کعب یعنی شتالنگِ مبارک		۶۲
گر دو در نقشِ شتالنگِ توانائی عذرِ لنگ چوں بنا دانیست او را عرصۂ تصویر تنگ		نیک میدانم چرا بر روے او شکست رنگ پاے او در صنعتِ نازک چرا ناید بسنگ	
۱۲۹۹	آنکہ در صنعت اصولِ او نمیدارد بدست کے تواند کعبِ پاے نازکت را نقش بست		۱
فکرتم در فکرِ نقشِ کعبِ او باشد بلند		لطفِ مضموں را کند تکرارِ کعبِ او دوچند	

ساقِ طوبے یعنی تنہ درختِ طوبیٰ (بہارِ عجم)

ساقِ سدرہ ۔ تنہ درختِ سدرہ ۱۲

بدست داشتن ـ قابو داشتن

نقش بستن ـ تصویر کشیدن (بہارِ عجم)

٤٣٩

ہر کہ خواہد از رموزِ کعب گردد بہرہ مند | پیشِ پا افتادہ[1] مضمونیست بہرِ او بہ بند[2]

۱۳۰۰ بندِ ساقش از ثنا انگشتیست قائم بر قدم ۲
عقدۂ کعبش کشاید راز ہا و در ہر قدم

استخوانِ کعب را اہلِ عجم گویند قاب | اے خوشا قابے[3] کہ چوں آئینہ در آبِ تاب
قبۂ نورانیش چوں آفتابے در سحاب | یا بود سیارہ ہا بر پائے ایں گردوں قباب

۱۳۰۱ حبذا پائے کہ با کعبش برابر آسماں ۳
می نہد معراجِ فکرم پائے او بر آسماں

گوئے ہمیں است بر چوگانِ ساقش کعبِ او | وہ چہ چوگانے کہ دارد گوئے ہا از ہر دو سو
بازی خرم رہ ہر قدم اینک میدان در برو | می دود ایں گوئے با چوگاں بسیرِ ماہ رو

۱۳۰۲ ماہ می خواہد کہ گیرد بر سرِ ساقش قرار ۴
گوئے مہ از ضربتِ چوگانِ او گیرد فرار

ساقِ گل را از گلش ساقِ تو خنداں می کند | گل بساق انگشتِ حیرت[4] در دنداں می کند

---

[1] پیش پا افتادہ: بسیار نزدیک و آساں (بحر عجم)
[2] بند: بند شعر سوم مسدس۔ (آصف اللغات)
[3] قاب یعنی کعب و خانۂ آئینہ (غیاث اللغات)
[4] گل بساق از دست گیاہ کہ خندۂ ساق گل مست بیش ساق

بازی از مسرت ۔۔۔
[5] انگشت حیرت بدنداں گرفتن ۔۔۔ بہ شیمان ۔۔۔

پائے تو سر کوبیِ نخوتِ پنداں می کند		کعبِ تو ضربِ دو پا را چار چنداں می کند
۱۳۰۳	اے خوشا کعبے کہ از ضرب است فائق در حساب آں بود یک کعب و جمع آمد بیک پا بیت دو قاب	۵
بر سرِ ساقِ شتالنگِ تو اے سرورِ واں از ثمر آزاد دیدم سرو را در بوستاں		می دہد اہلِ چمن را از برومندی نشاں ایں بپائے سرو شفتالوئے پیوندِ جہاں
۱۳۰۴	گفت ساقِ سروِ من پیوندِ شفتالو گرفت بندِ ساق ایں نسخۂ پیوند از زانو گرفت	۶
کعبہ می نامند گر اربابِ دل ایں کعب را کعبہ چیزے نیست پیشِ مالکش غیر از سرا		من طوافِ او کنم ترکِ ادب دانم چرا صاحبِ بیت اللہ عا محبوبِ خود داند ترا
۱۳۰۵	کعبۂ خالق بہ عالم یادگارِ کعبِ تست خانۂ عاشق بدلداری نثارِ کعبِ تست	۷
ایں دو کعبِ اوست در تحریکِ اقدامش معیں		صورتِ اقطابِ عالم در یسار و در یمیں

گرچه تحریکِ قدم باشد ولا قائم بریں		لیک قطب از جا نمی جنبد به تحریکِ زمیں
۱۳۰۶	خامه ام بستست با تمثیلِ او نقشِ کعوب یک طرف قطبِ شمال و یکطرف قطبِ جنوب	۸
۶۸	قدمِ مبارک	۶۳
یافتم چون در رهِ دلدارِ خود نقشِ قدم او بچشم کرد از رفتارِ خود نقشِ قدم		خواستم بر لوحِ چشم از یارِ خود نقشِ قدم تا کشیدم من ازین هنجارِ خود نقشِ قدم
۱۳۰۷	مانی از نقشِ قدم بر داشت دست[2] و پا کشید[3] کلکِ من در نقشِ اقدامش قدم[4] تنها کشید	۱
سروِ گلشن در خیابانِ چمن پا[5] در گل است آرزوے سیرِ گلشن در دلش بے حاصل است		یک قدم بر داشتن از جاش خیلے مشکل است قمریان اسیرِ یارم صبا[6] با نقشِ دل است
۱۳۰۸	چون گذارد یک قدم سرو[7] روانم بر زمیں نقشِ قمری سر زند[8] از نقشِ پاے نازنیں	۲

[1] نقشِ قدم – مرادف نقشِ پا از نقش مراد است که در رفتار بر خاک ظاهر شود ۱۲

[2] دست بر داشتن – بقول بحر عجم – ترک دادن و دست بردار شدن ۱۲

[3] پا کشیدن – یعنی باز آمدن (بحر عجم)

[4] قدم کشیدن – آهسته رفتن (بحر عجم)

[5] پا در گل – بقید [illegible]

[6] صبا – [illegible] ۱۲

[7] سرو – [illegible]

[8] سر زدن – یعنی [illegible]

عاشقِ دلدادہ اش افتادہ در کویش مدام
دیدہ اش چون آینہ فرشِ رہِ نازک خرام

چشم بر راہِ نگار پای دلبر صبح و شام
آبِ قؔ جاروب کشد این شاعرِ روشن کلام

۱۳۰۹	در سرِ کویش بمژگان خاک می روبد اسیر چشمِ او تا ہمچو مہر از گردِ او گردد منیر	۳

رہ نمی یابد نگارین رنگ بر پای نگار
رشکِ رنگینِ قامتان رنگِ سراپای نگار

حسنِ مصنوعی نمی گنجد در اعضای نگار
راست می گوید قلندر از قدم ہای نگار

۱۳۱۰	شوخ تر از رنگِ گلہای چمن رنگِ قدم گل بدست آورد بلبل از پی سنگِ قدم	۴

آں چناں صافست اندامش کہ چوں طلق از صفا
اے خوشا شعرِ تو تائیدِ سخنور حبذا

می نماید نقشِ پایش از روی پشتِ پا
نقشِ فکرت را بتصویر کشد کلکِ قؔلا

۱۳۱۱	گر شود زاب گہر نقشِ قدم بر آئینہ نقشِ پا از پشتِ پا دیدن تواں ہر آئینہ	۵

سنگِ اسود بود پائے یار را سنگِ قدم[1] شد دلِ عشاق با (سنگِ قدمگاہش[2]) علم		این دو جہش کہ بینیم بوسہ گاہش در حرم نقشِ او از (خامہ حکاکِ[3]) مژگاں می کشم
۱۳۱۲	سنگِ پایش باید از سنگِ یمن[4] ہمرنگِ پا یا ز قلبِ عاشقِ حسرت نصیبش سنگِ پا	۶
خاکساری ہائے ما زیرِ قدم ہائے نگار گر نمی فہمند زین تصویرِ نقشِ پائے یار		از ہمیں یک نقش بر اہلِ بصیرت آشکار بہرہ یابند از کلامِ راسخِ مدحت نگار
۱۳۱۳	ہر کجا بینند نقشِ پا ز چشمِ رہنموں خاک بردارند چندانے کہ آب آید بروں	۷
شکرِ حق این نقشِ نازک شد بدرگاہش قبول این بود تعمیمِ نقشِ پاکِ اقدامِ رسول		خامہ ام در نقشِ ہر عضو است پابندِ صول در ہمین تعمیم مخصوصاتِ او وارد شمول
۱۳۱۴	بر قدم نقشِ پلِ پا با کفِ پا پشتِ پا ہم طرازِ ناخنش بر لوحِ پنج انگشتِ پا	۸

[1] سنگ قدم۔ سنگے کہ در خانہ اہل ولایت می باشد چوں اثر نقش پا یا نعلین در او احساس کنند (بہار عجم)
[2] سنگ قدمگاہ۔ بقول بہار عجم سنگے کہ در او نشان قدم بزرگان باشد
[3] خامہ حکاک۔ خامہ نقش گیں (بہار عجم)
[4] سنگِ یمن۔ عقیق باشد

(بہار عجم) [illegible]
[5] [illegible] سرمہ [illegible] است
[6] [illegible] (از صفۃ اللغات)

٦٤	پلِ پا یعنی پاشنائے مبارک	٦٩
این بود بنیاد و رکنِ ساق بر بالاے اوست حسنِ معراجے کہ بر عرشِ معلّٰے جاے اوست		خامہ ام قائم بہ نقشِ پاشنائے پاے اوست برتر از بنیادِ کرسی۔ پایۂ اعلاے اوست
۱	ناتیِ ناداں ز نقشِ پاشنائے پا می کشد خامہ ام تصویرِ او بر لوحِ سیما می کشد	۱۳۱۵
یک ستونِ پل بود این از کفِ پاے پل براں از کفِ پا سقفِ پل بر پشتِ پا راہِ رواں		با پلِ پا این پلِ پا نسبتے دارد نہاں وز ستونِ دیگرِ او پنجۂ پایش عیاں
۲	اے گنہ گارانِ امت را صراطِ مستقیم زیرِ آں نہرے رواں از گلشنِ دارِ نعیم	۱۳۱۶
دائما بر پاشنائش می کنند پا تکیۂ خاکسارانِ جہاں این پلِ پا تکیۂ		ہیأتِ این پاشنائے او سراپا تکیۂ پاشنائے دلبرِ پا ساقِ او را تکیۂ
۳	پاشنائے سختِ او در زیرِ پایش سنگِ اوست	۱۳۱۷

۱۹ پاشنہ ... (آصف اللغات)
۲۹ ... یعنی پاشنہ (آصف اللغات)
۳۹ ... اشارہ بہ ...
۴۹ ... (آصف اللغات)

۴۴۵

۱۵ تکیہ کردن۔ اتکا کردن۔ (آصف اللغات)
۲۵ تکیہ یعنی پناہ گاہ (آصف اللغات)
۳۵ تکیہ بمعنی مقام درویشان (آصف اللغات)
۴۵ تکیہ پا۔ سنگے کہ بر ان پاے ... نعلین صاف کنند (...)

	در سخن سنگِ دلِ آہن دلاں ہم سنگِ اوست		
گوے چوگاں می شود بر پاشناے او نثار گرچه چوگاں ہا ز ساقش نیست بر اسپے سوار		ذاتِ چوگاں پیشِ چوگانِ و ساقش شرمسار یا ز ریش در عرصهٔ رفتار باشد برقرار	
۱۳۱۸	صد عجب کز ضربِ چوگاں بر نمی خیزد صدا گوے را گویند کز چوگاں نمی گردد جدا	۴	
پاشنا گوبست دائم پنجه را پاشنا آشنایش دیده ام نا آشنا را در شنا		واے بر بیگانه حال اینست چوں ما آشنا از حقیقت گوشِ من گردیده اینجا آشنا	
۱۳۱۹	یارِ من نا آشنا را آشناے خود کند پاشنا را پنجه چوبان در شناے خود کند	۵	
بست کلکم نقشِ پاے پاشناے نازنیں نیست در امکانِ من جز دادِ نقشش بیش ازیں		پاشنا با (نقشِ پاے) اوست بر لوحِ مبیں اعترافِ صنعتِ من می کند ارژنگِ چیں	
۱۳۲۰	اے خوشا بختم ہمین نقشِ پاکِ پاشنا	۶	

ورق یعنی پاشناے مبارک

آہن دل - دلاور و شجیع (آصف اللغات)

ہم سنگ یعنی ہمسر و مماثل (دیوی...)

پاشنا گوب - در تمنا دادہ

پاشنا - در فارسی زبان [illegible] و در ہندی ایڑی نام است (آصف اللغات)

عربی عقب (بہار عجم)

این لفظ سہت اردو (آصف اللغات)

آشنا یعنی محب و دوست (در لطائف پاشنا)

یعنی در شناوری یا شنا کام [illegible] پنجہ می کند

شنا یعنی شناوری (غیاث اللغات)

آشنا یعنی واقف [illegible] (آصف اللغات)

یعنی چنانکہ پنجہ یا در شناوری

	با نکات فن ولاّ گر دید کلکم آشنا	
۷۰	کفِ پاے و پُشتِ پاے مُبارک	۶۵

خاکِ پاے او شدم تا دیدہ گیرد نقشِ پا نقشِ او بر لوحِ چشم آں قدر دارد صفا		چوں بچشم آمد نظر ازشں نقش بر بستم ولا می نماید پشتِ پا نقشِ کفِ پا بر ملا
۱۳۲۱	خامۂ من تا نگارِ نازکش بر لوح بست نقشِ حسنِ صنعتِ من بر دلِ آنی نشست	۱
میتواں لطفِ لطافت از کفِ پایت کشید چشم از مرآتِ پشتِ پا بزیرِ پا رسید		دیدہ ام ز آئینۂ پشتِ کفِ پا روے دید فکرتم گردید از مضمونِ صائب مستفید
۱۳۲۲	آں قدر پاے تو بنماید مصفّا در نظر از قدم ہایت قدمگاہِ تو گردد جلوہ گر	۲
خاکِ پایش سرمۂ چشمِ بسیرِ گلشن است دیدۂ من از غبارش چوں سجنجل روشن است		در خرامش چشمِ من منّت پذیرِ دامن است فکرتِ حافظ ولا نازک تر از فکرِ من است

ف۱ نقشِ پا یعنی [illegible]
ف۲ [illegible]
ف۳ [illegible]
ف۴ نقشِ [illegible]

ف۵ صائب علیہ الرحمہ شاعرِ معروف که در شعرِ سوم تضمینِ مضمونِ اوست ۱۲
ف۶ قدمگاه جائے که قدمِ بزرگان باشد ۱۲
ف۷ [illegible] ۱۲
ف۸ حافظ شیرازی شاعرِ معروف که در شعرِ سوم بمضمونِ اوست ۱۲

کفِ پا و پشتِ پائے مبارک

۱۳۲۳	گر بدست آید مرا خاکِ کفِ پائے نگار بر نگارم بر سرِ لوحِ بصر خطِ غبار	۳

از کفِ پا نقشِ او روشن نماید سینہ را — ہمچو خاکستر کہ نورانی کند آئینہ را
گردِ پایت در نگاہم آورد گنجینہ را — وصفِ پشتِ پا فروزد فکرتِ دیرینہ را

۱۳۲۴	می شود خاکِ زمیں از نقشِ پایت فیضیاب بر زبانِ عاشقت یا لیتنی کنتُ تراب	۴

نقشِ پایش پائے نقشِ اوست قربانم برو — نقشِ پا مردی ہمیں نقش است ایقانم برو
من دعا گویم بلاگرداں[1] دل و جانم برو — فکرتِ صائب[2] درودِ من کہ میخوانم برو

۱۳۲۵	دل بسر رفتست[3] تا آں نقشِ پا را دیدہ است فرصتش بادا کہ محرابِ دعا را دیدہ است	۵

من ہمیں نقشِ پاکِ ایں کفِ پا در سخن — گشتہ ام خاکِ رہِ او نقشِ پا در چشمِ من
می کنم ناز از رسائی ہائے فکرِ خویشتن — عسجدی[4] در گوری گوید بصد رنج و محن

[1] بلاگرداں یعنی تصدق (۱. بحر عجم)
[2] صائب صفاہانی، شاعرے معروف کہ شعر سوم از وست ۱۲
[3] بسر رفتن۔ براہ خود شدن۔ (آصف اللغات)
[4] عسجدی۔ شاعرے معروف کہ شعر سوم مال اوست ۱۲

۱۳۲۶

داشت چشمم آرزوے خاکِ زیرِ پاے پاک
مُردم از حسرت ببردم ایں تمنّا را بخاک

۶

فرشِ چشمِ من بزیرِ آں قدم بیجا نشد
دلبر انقشِ کفت در چشمِ من پیدا نشد

کس نگیرد نقشِ او تا همچو خاکِ پا نشد
دیده ام جز سرمهٔ ایں خاکِ پا بینا نشد

۱۳۲۷

سرمه خاکِ آں زمیں کانجا کفِ پا میرسد
دیدهٔ من در تلاشِ سرمه آنجا میرسد

۷

در نگه نقشِ کفِ پایش چو نقشے بر نگیں
نقشِ پا چوں عکس در چشمے نماید بر زمیں

می نشیند بر زمیں نقشش چو حرفِ دلنشیں
نازکی در برگِ گل هرگز نباشد اینچنیں

۱۳۲۸

گر قدم بر بسترِ گل می گذارد آں نگار
هر رگِ گل بر کفِ پایش نماید همچو خار

۸

لوحِ تصویرِ کفِ پایش وَ آلا دارم بکف
راست گویم همچو کلکِ من (تعلّی برطرف)

بیگماں دارد کفِ دستم ز لوحِ او شرف
کس نه بستا ایں نقش را از نکته سنجانِ سلف

پنجهٔ پای مبارک

۱۳۲۹	نیک میدانم که رشک او دلم می آزرد همچو طفلی از کفم بهزاد کف پائی خورد	۹
۷۱	پنجهٔ پای مبارک	۶۶

تا نیا خواهم طراز پنجهٔ پایش کشم لوح سیمین کف دستم پئ لوح رقم		پنجهٔ مژگان خود گیرم بجای موقلم این بود از ملحقات نازک نقش قدم

۱۳۳۰	می کشم نقشی که از ارباب صنعت کس نه بست پنجهٔ خورشید هم چون موقلم دارم بدست	۱

خامهٔ من بست نقش پنجهٔ پای نگار حسن هر انگشت او از نقش کلکم آشکار		نقش هر انگشت رشک خامهٔ مدحت نگار برده ام در صنعت نازک نزاکت را بکار

۱۳۳۱	پنج انگشتان پای اوست راز پنجه اش پنجهٔ خور پنجهٔ مرجان طراز پنجه اش	۲

پنجهٔ پای نگارم پیشوای رهروان		پنجهٔ او رهنمای پیشوایان جهان

۴۵۰

ـه نقش قدم - و بمعنی نقش قدم است - ۱۳
ـه نقش کشیدن - یعنی تصویر کشیدن (بهار عجم)
ـه پنجهٔ خورشید - خطوط شعاعی (بهار عجم)
ـه نقش بستن - تصویر کشیدن (بهار عجم)
ـه مو قلم - خامهٔ کہ برای مصوری (بهار عجم)
ـه پنجهٔ مژگان - مژگان باشد
ـه طراز - یعنی نقش (غیاث اللغات)
ـه کف پائی - با صنعت و ...

ناخن پاے مبارک

پنج انگشتانِ پایش رهبرِ پاے رواں		هر بنِ انگشتِ پا انگشت را تاب و تواں
۱۳۳۲	بندِ هر انگشتِ پایش حامیِ رفتارِ او ناخنے بر هر بنِ انگشتِ یارم یارِ او	۳
پنجهٔ دستِ ترا با پنجهٔ پا نسبتے آں کند پا مردی و ایں دستگیرِ قامتے		ایں بود مخصوصِ رفتار آں بر اے خدمتے استقامت کارِ ایں آں دستِ پیچ قوتے
۱۳۳۳	پنجهٔ پا صنعتِ باریکِ دستِ قدرت است پنجهٔ دستت سراپا دستگیرِ صنعت است	۴
خامه‌ام چوں نقشِ پاک پنجهٔ پایش ببست رنگِ دستِ مانی و بهزاد از نقشم شکست		نقشِ انگشتانِ پایش بر مرادِ من نشست لوحِ نقشِ پاکِ جبریلِ امیں دارد بدست
۱۳۳۴	پنجهٔ مژگانِ او بر نقشِ انگشتان فدا او نمی خواهد شود مژگاں ز چشمِ خود جدا	۵
۷۲	ناخنِ پاے مبارک	۶۷

۵۰ برآورده - امداد و اعانت (آصف اللغات)
۵۱ دستگیر - بمعنی مددگار (بحر عجم)
۵۲ دستگیر - بمعنی مدد (بحر عجم)
۵۳ نقش بستن - بمعنی صورت بستن (بهار عجم)

۵۴ برمراد نشستن - بحصول مقصود شدن (آصف اللغات)
۵۵ شکستن رنگ - رنگ باختن (بحر عجم)
۵۶ پنجهٔ مژگان - مژگان باشد (بحر عجم)

ناخنِ پائے مبارک

ناخنِ پا خاتمِ نقشِ سراپائے نگار[له] … موقلم[له] ہرگز بنقشِ سختِ او ناید بکار
برکشید از پنجۂ الماس[له] دستم ایں نگار[له] … در سخن نارد خرد زیں بہ نگارے در شمار

۱۳۳۵	چوں خطِ[له] ناخن نماید نقشِ ناخن ہائے پاک یا ز دست افتادہ عاجبیں لوحِ او بر روئے خاک	۱

ناخنِ[له] ابروست ماہِ نو سرِ چرخِ بریں … ابروِ[له] ناخن نماید چوں ہلالے بر زمیں
ایں بپائے وست واں قائم سرِ لوحِ جبیں … آں گر تنہاست ایں اماہِ کامل ہمنشیں

۱۳۳۶	نیست ایں ناخن کہ سر بنہادہ بر پائے تو ماہ چوں ہلالے می نماید ماہِ کامل در نگاہ	۲

ایں ہماں ناخن کہ بر انگشت ہائے دستِ اوست … سر بر انگشتانِ دست و پا زند بالائے پوست
ہمچو خودے بر بنِ انگشتِ پا ملحق بدوست … ایں بر فتارش جفا کش واں بخدمت سرخروست

۱۳۳۷	نقشِ ایں زیبائشِ بر لوحے کشیدن مشکل است لوحِ ناخن را بنقشے آوریدن مشکل است	۳

له نگار، یعنی معشوق (برہان قاطع)
له موقلم، خامۂ موکہ از موے سازند برائے مصوری (بہارِ عجم)
له پنجۂ الماس، پنجۂ آہنی (بہارِ عجم)
له نگار، یعنی نقش (برہان قاطع)
له خطِ ناخن، خطے کہ از ناخن [illegible]
له [illegible] ناخن [illegible]
له [illegible] ابروست [illegible]
له ابروِ ناخن [illegible]
له سر زدن [illegible]

ناخن مبارک

از تراشِ ناخنش همواره می ریزد هلال ماهِ نو دارد بپایش با مهِ کامل وصال			این شهابُ الثاقبے از مطلعِ حسن و جمال ساز داستانِ عجم ذکرِ قرانے حسبِ حال
۱۳۳۸	دل که از هر ناخنش جامی خیالے بسته است دیده پایش بر سر بدرے هلالے بسته است	۴	
ناخنِ چشمِ شب آید بعد ما ہے در نظر ناخنِ روز است از عکسش بعالم جلوه گر			ناخنِ خورشید دارد جلوه در شام و سحر ناخنِ شیم است از شب پایکش مفتخر
۱۳۳۹	از هلالِ ناخنِ پایش بچرخ آمد هلال با هلالش ماهِ کامل در پسِ نقصان کمال	۵	
ناخنم بند است از تصویرِ ناخن در سخن می فزاید لطفِ او توقیرِ من در اهلِ فن			نقشِ ناخن ـ ناخنے زد بر دلِ للّٰه من من برنگِ ناخنے بیرون شدم از خویشتن
۱۳۴۰	بوسه ها بر ناخنِ پایش زدم در بیخودی یافتم از نقشِ ناخن احترامِ سرمدی	۶	

۷۳	نعلینِ مبارک		۶۸
از پے تصویرِ نعلینش نگاہم فرشِ خاک دیدہ من آنچنان زِ نقش دارد انہماک			نیست از پامالیِ خود در دلِ او ہیچ باک می شمارد خویش را از زیرِ قدم نعلینِ پاک
۱۳۴۱	دیدہ لوحِ نقشِ پاک و چشمِ من نعلینِ اوست می نماند عکسِ نعلینِ مبارک ہم دردست		۱
دارد این نعلینِ پاک او نشیمن زیرِ پا باشد این نعلینِ او ہموارہ ایمن زیرِ پا			کز پے تصویرِ پاکش دیدہ من زیرِ پا نکتہ سنجانِ عجم گویند دشمن[ل۱] زیرِ پا
۱۳۴۲	دید چشم (از تواضع دیدنِ او زیرِ پاے[ل۲]) دست[ل۳] داد او را بطالع مسکنِ او زیرِ پاے		۲
بود ہمپایش[ل۴] چو در سیرِ چمن نعلینِ یار گل گلِ نعلین را نادیدہ در پاے نگار			خندہ زد بر لالہ و سوسن گلش بے اختیار چشمِ خود را ابر زمیں کرد و سراپا شرمسار
۱۳۴۳	عاشقش دارد بکف چوں حفتِ نعلینش ولا		۳

ل۱ دشمن زیرپا، معقولِ عجم است، کہ چون کفش را زیرپا کشند، مرا بجوید این معقول را استعمال کنند ۱۲

ل۲ زیرپاے دیدن، بمعنی تواضع و فروتنی کردن ۱۲ (بحرِ عجم)

ل۳ دست دادن، حاصل شدن (بحرِ عجم)

ل۴ ہمپا بمعنی ہمراہ (بحرِ عجم)

نعلینِ مبارک

	دستِ او سازد خجل شاخِ گلِ خورشید را	

چون هلالِ نعل در نعلینِ یارم تا نمود سرنگون شد چشم چون رصاحبِ نعلش کشود	چرخ (نعلِ ماهِ نو در آتشِ خورشید) بود مهر خود را بر گلِ نعلینِ او قربان نمود

۱۳۴۴	نعلِ زرّین نعل در چرخ است از نعلینِ پاک تا نشیند زیرِ نعلینِ همایونش بخاک	۴

دید تا نعلینِ پاکش را بپای نازنین از رموزِ ماهِ نو آگاه شد چرخِ برین	در گلستان دیده خود دوخت نرگس بر زمین فکرتِ تاثیر اربابِ سخن را دلنشین

۱۳۴۵	هاله از رشکِ نعلش آتش اندر خرمن است از گلِ نعلینِ گل را خار در پیراهن است	۵

عکسِ نعلِ پاشنای پاکِ نعلینت هلال ماهِ نو همواره با بدرش نسبه حسن و جمال	وان گلِ نعلینِ مه را می رساند در کمال از جمال الدین سلمان نعل و خاکش را مثال

۱۳۴۶	نعلِ نعلینِ تو گوشِ عرشیان را گوشوار	۶

۴۵۵

۵۵ نعل در چرخ ... کنایه از ...
۵۵ تاثیر اصفهانی - شاعر معروف از شعرای قرن سوم از اوست ۱۲۰..
۵۶ سلمان - شاعر معروف از شعرای قرن سوم از اوست ۱۲۰..

خاکِ نعلینِ تو چشمِ روشناں را سرمہ وار

بود لوحِ نقشِ نعلینش بدستِ نقشبند[1]
گفت جبریلِ امیں کاے نکتہ سنجِ ہوشمند

چشمِ او بر لوحِ نقش و بر لبِ او غنچہ خند[2]
شاد شو ممدوح را ایں صنعتت آمد پسند

۱۳۴۷ داند او در درگہِ خود از پرستاراں ترا
منصبِ جمشید در نعلین برداراں ترا ۷

۷۴ رفتارِ مبارک ۶۹

خامہ در نقشِ خرامش پیروِ رفتارِ اوست
در سخن طبعِ روانم را اولا ہنجارِ اوست

دست در تصویرِ رفتارِ نگارم یارِ اوست
نقشِ رفتارش سرِ لوحِ رقم آثارِ اوست

۱۳۴۸ طبعِ رہبر ور اشود نازک خرامش رہبرے
رہنمایش نقشِ پاے نازکِ پیغمبرے ۱

در خرامش سیرِ پاے پاکِ او نازد زمیں
پایۂ خود داند او ہمپایۂ عرشِ بریں

ہمچو (چترِ سایۂ ابرے بفرقِ مہ جبیں)
تا دماغِ[3] خود برد بالاے چرخِ عنبریں

[1] نقشبند۔ یعنی مصور (بہارِ عجم)
[2] غنچہ خند یعنی تبسم (بہارِ عجم) ذکرِ غنچہ خندی کردہ و بذیلِ آں دہانِ غنچہ خند را آوردہ ۱۲
[3] دماغ بالا بردن۔ نخوت و غرور کردن (بہارِ عجم)

۴۵۷

۲	آسماں امید وار گرد پاک پاے او تا بچشم مہر و مہ چوں سرمہ گردد جاے او		۱۳۴۹
عمر من بگذشت و ندانستم خرام آں نگار بر زبانم فکرت منصور مرد نامدار		بے خودی بنگر کہ در محویت رفتار یار نقش دیوارم بحیرانی و لا آئینہ دار	
۳	تا خرام قامت او برد از سر ہوش من پشت بر دیوار چوں محراب ماند آغوش من		۱۳۵۰
می نماید چشم او در ہر قدم شیداے او یافت صائب جنبش از جنبش پاہاے او		کبک حیراں شد ز رفتار قیامت زاے او منتظر استادہ در رہ ریخت خوں در پاے او	
۴	کبک از رفتار او گم می نماید دست و پا پنجہ شاہیں شمارد نقش بال خویش را		۱۳۵۱
طوق قمری حلقہ در گوش گلستاں میشود فکر منصور اے و لا وابستہ آں میشود		در گلستانے کہ سرو من خراماں میشود پنجہ اش گلدستہ در دست جاناں میشود	

رفتارِ مبارک

۱۳۵۲	بوستاں کز شاخِ گل گلدستۂ در دست داشت در خرامِ سروِ خوش رفتار بر دل میگذاشت		۵
در بہارستانِ جنّت یارِ ما مستِ الست دائما دلدارِ ما از بادۂ توحید مست		در خرامِ ناز دارد ساغرِ کوثر بدست کس چہ تضمین فکرِ بیدل[۱] را بد ایں خوبی نہ بست[۲]	
۱۳۵۳	بسکہ از طرزِ خرامش جلوۂ مستانہ ریخت رنگ از روئے چمن چوں بادہ از پیمانہ ریخت		۶
رہبرِ ما در طریقت می نہد آہستہ گام دلبرِ ما از تصنّع نفرتے دارد مدام		سروِ ما سادہ رفتاری پسندد در خرام راست می گوید سلیم[۳] نکتہ رسِ رنگیں کلام	
۱۳۵۴	جلوہ را زیور نشاید چوں بآئیں می رود عار دارد از حنا پائے کہ رنگیں می رود		۷
خامہ ام در نقشِ نازک گرچہ می آرد کمال در سخن تعریفِ اندازِ خرامِ او محال		لیک در تشبیہِ رفتارش نمی یابد مثال سرگذشتم را نویسد صائبِ[۴] روشن خیال	

۱ بیدل شاعر سے مراد ہے کہ شعر سوم از وست ۱۲

۲ بستن بمعنی گفتن و موزوں کردن (آصف اللغات بمعنی بستہ و دوم بستن)

۳ سلیم طہرانی شاعر سے مراد ہے کہ شعر سوم از وست ۱۲

۴ صائب صفاہانی شاعر سے مراد ہے کہ شعر سوم از وست ۱۲

۱۳۵۵	هر که اندازِ خرامِ نازِ او در خواب دید بی تحاشا از بساطِ بالشش راحت دوید		۸
جبذا نقشے که از اقدامِ پاکش بر زمیست رهروانِ مسلکش را نقشِ نازک دلنشیست			از خرامِ نازِ یارم رهنمائے مومنیست حسنِ نقشِ فکرِ اشرف غیرتِ ارژنگِ چینیست
۱۳۵۶	جادها طومارِ تصویر است از رفتارِ یار شد عدیلِ خامهٔ نقاشِ پای آن نگار		۹
هر کجا یارم خرامد پردهٔ دل فرشِ راه شهرهٔ حسنِ خرامِ او ز ماهی تا به ماه			پردهای چشمِ عالم بینِ او فرشِ نگاه بر وثوقِ حجتم مضمونِ صائب شد گواه
۱۳۵۷	سیرِ او دلها باستقبال دارد در خرام می دهد تعلیمِ از خود رفتگی دل را مدام		۱۰
از خرامِ نازکِ سروِ روانِ نازنیں خضر جائے سبزه در جولانگہِ آں حورِ عین			چون قدم گاهِ خضر اخضر شود روے زمیں صائبا ممتاز گوید چشمهٔ حیوانست ایں

رفتار مبارک

۱۳۵۸	موجِ آبِ زندگانی نقش‌هائے پائے او خندهٔ کبکِ دری باشد صدائے پائے او	۱۱
سایه برآبِ رواں چوں افگند آں لاله فام گر کشم بر صفحهٔ آئینه تصویرِ خرام		آب چوں آئینه حیرانی کشد دریک مقام آں خرامش حیرت‌آور را نمی افتد بدام
۱۳۵۹	نقشِ رفتارش نمی آید نظر در آئینه می فزاید جلوهٔ نورے مگر در آئینه	۱۲
شد صبا مدهوش از طرزِ خرامش همچناں رنگِ رفتارش و لا از فکرِ کاشانیست آں		آورد مهتاب ابر دوشِ خود در بوستاں ایں ز شمس الدین فقیرِ نکته سنج نکته داں
۱۳۶۰	حیرت افزا شد خرامِ نازِ سروِ یارِ من از وزیدن باز می دارد صبا را در چمن	۱۳
از هواخواهانِ رفتارِ تو خلاقِ کریم دارد از رفتارِ تیزت صورِ اسرافیل بیم		وز خرامِ نازکت شرمنده در گلشن نسیم از کمالِ هیبتِ مضمونِ صائب دم نیم

۱ـه کاشانی. تخلص عبدالحسین شاعرے بود از متاخرین که شعر اول مال اوست ۱۲

۲ـه شمس الدین فقیر، شاعرے معروف که شعر سوم از دست ۱۲

۳ـه هواخواه، بمعنی یار و محب ... ۴ـه صائب اصفهانی، شاعر ...

۴۶۰

۱۳۶۱	نازپروردِ خرامِ قامتِ نازک نہاد بر نمی خیزد بہ تعظیمِ قیامت (اگر دباد)	۱۴
این بود تصویرِ رفتارِ تو بر ختمِ کتاب پیشِ پا افتادہ مضمونے ترا مار ابخواب		دیدۂ ما از نقوشِ پاے پاکت کامیاب چشم دیدِ ماست این واللہ اعلم بالصواب
۱۳۶۲	اے بخوابِ نقشبندت زیچہ فرمودی قدم زین عیادت ناتوان بیمارِ چشمت تازہ دم	۱۵
۷۵	خاتمہ	۷۰
للہ الحمد این کتابم یافت حسنِ اختتام شد بہین مدحتِ ممدوح مقبولِ انام		در سخن سنجی بہ (تصویرِ بلاغت) کرد نام انہ فضلٌ من اللہ تعالیٰ والسلام
۱۳۶۳	سالِ صوری معنوی زین مصرعے شد آشکار از صدیِ ہجرت ا و سہ صد و چل بر ہزار ۱۳ھ ۴۰	۱
یارب از فضلِ عمیمت دارم امیدِ نجات		کفر واعفُ عنی ذنوبی واعفُ عنی سیات

[illegible]

۳۶۱

در نظیری [illegible] سال صوری و معنوی صنعتیست در فن جمل کہ سال مطلوب را در الفاظ ذکر کنند و از اعداد حروف آن ہم سال تاریخ می برآید چنانکہ مصرع مسطور این بند [illegible]

بندۂ درگاہِ تو امیدوارِ التفات		بر زباں دارد مقالِ جامیؒ فرخندہ ذات
۱۳۶۴	یا رسول اللہ بدرگاہت پناہ آوردہ ام ہمچو کاہِ عاجزم کوہِ گناہ آوردہ ام	۲
از صداقت شہرۂ صدیقِ اکبر در کبار کس چو عثمانِ غنی نبود بہ بخشش نامدار		در عدالت تمغۂ نامِ عمرؓ نصفت شعار لافتیٰ الا علی لاسیف الا ذوالفقار
۱۳۶۵	نورِ صدق و عدل بر سیمائے شاہم منجلی است در دل و دستش ولا اوصافِ عثمانؓ و علیؓ است	۳
مدحتِ خاقانِ عہدِ خویش خاقانی کند بندۂ دولت کہ دعوائے سخندانی کند		فخر بر قاآنِ خیراندیش قاآنی کند فکرتِ او نازشے بر دورِ عثمانی کند
۱۳۶۶	سعدیا نازِ تو بر بوبکرِ سعدِ نیک عہد حبذا عہدے کہ می نازیم بر عثمانِ عہد	۴
اے ہمینِ عہدِ تو در نظم کاری کردہ ام		خسروا بر لوحِ دل نقشِ نگارے کردہ ام

[1] ملا جامی، شاعرے موزوں گو شعر سوم سال اوست ۱۲

[2] اسم مبارک شاہ ما (میر عثمان علیخاں) است ادام اللہ اقبالہ ۱۲

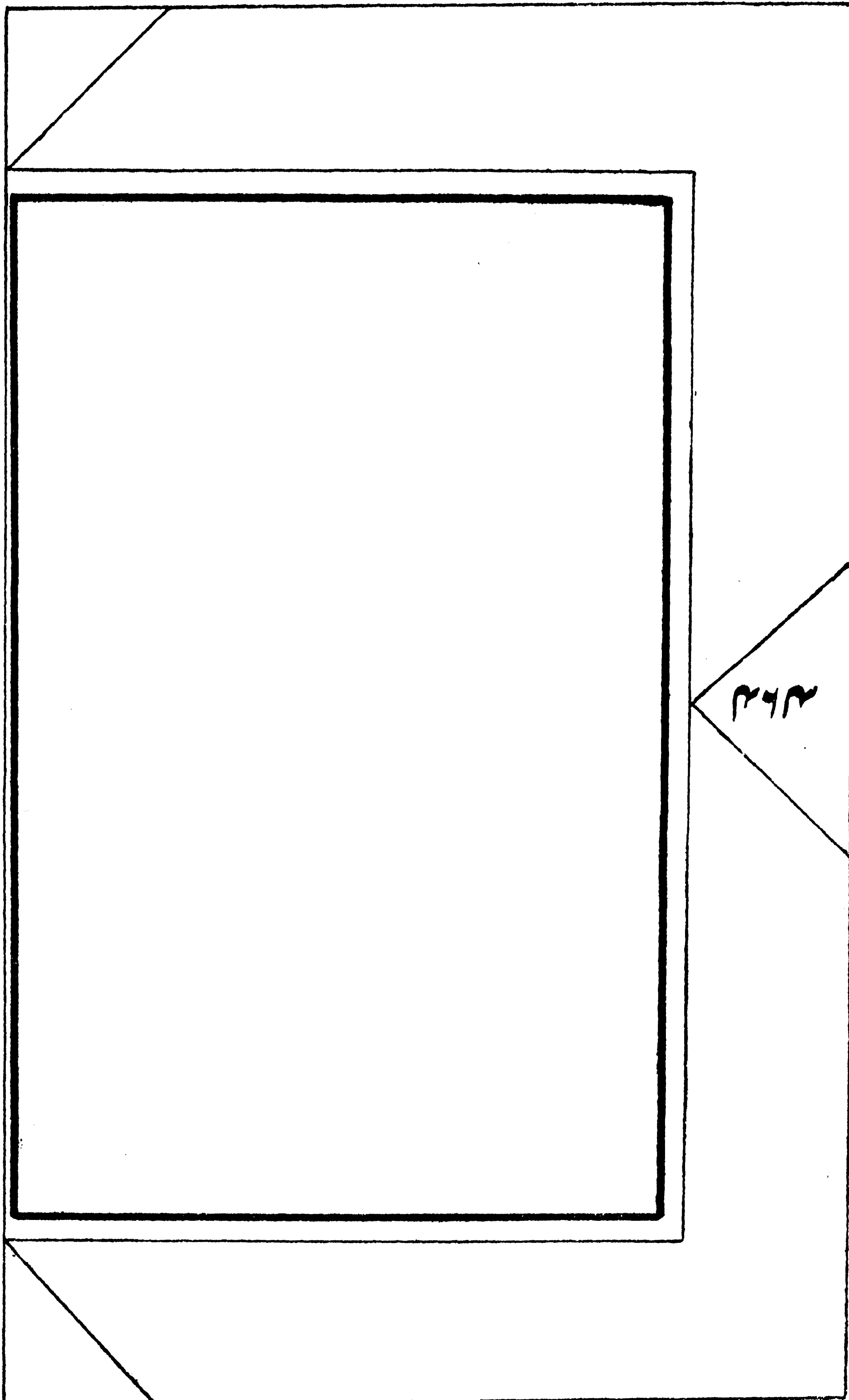
در سخن قائم بدورت یادگارے کرده ام		در نگاهِ خلق پیدا اعتبارے کرده ام
۱۳۶۷	نیک دانی هر کسے را بهر کارے ساختند تا بخلقت میلِ او در خاطرش انداختند	۵
من نمک پروردهٔ درگاهِ عثمانم ولا من همینِ دولتِ او رشکِ ایرانم ولا		من پرستارِ وفادارِ جهانبانم ولا ورنه من آنم که خود را نیک میدانم ولا
۱۳۶۸	شغلِ من در ظلِّ سلطانِ دکن پاینده باد خسروِ عالم (الٰهی) تا قیامت زنده باد	۶

تمام شد

عزیز جنگ

سطر ۱ [illegible] (سطر ۲) [illegible]
سطر ۱ نیک [illegible] ساختند [illegible]
[illegible] انداختند ۱۲
[illegible]
سطر ۲ از عثمان نواب میر عثمان علی خان بهادر فرمانروائے دولت آصفیه
[illegible] ارادت ۱۲

۴۶۳

۳۶۳

قطعاتِ تاریخِ طبعِ تصویرِ بلاغت

(۱) آزاد جناب مولوی محمد ابوالحمید صاحب وظیفہ یاب ناظم عدالت ضلع

زطبعِ سراپائے پاکِ رسول
سراپا عیاں حسنِ طبعِ ولا

سراپا بود نقشِ بدرالکمال
سراپائے پرنورِ شمس الضحےٰ

شد ایں نقشِ پاکیزہ مطبوعِ خلق
بہرلب بود وردِ صلِّ علےٰ

پئے سالِ او طبعِ آزادِ من
رقم زد سراپائے خیرالورےٰ
۱۳۳۱ف

(۲) اثر جناب مولوی سید سجاد علی صاحب وظیفہ یاب دوم تعلقہ دار

مطبوعِ عالم است سراپا پسندِ طبع
ایں حلیہ کز جمالِ پر انوار طبع شد

جانِ سخن بقالبِ طبع است جلوہ گر
گوئی کہ حسنِ مطلعِ اشعار طبع شد

صلِّ علیٰ برنگِ سراپائے اقدسے
تصویرِ پاکِ سیدِ ابرار طبع شد

طبعِ روانِ من پئے تاریخِ طبعِ آن

گوید آثر کہ مخزنِ انوار طبع شد
۱۳۴۰

(۳) تمیز جناب مولوی سید غلام حسن صاحب جواہر رقم

وہ چہ خوش نظمِ سراپائے نبی است	فکرتِ طبعِ ولا اصلِ علے
شد بہ تصویرِ بلاغت موسوم	گشت مطبوعِ جہاں سرتاپا
فرقِ اعداد نباشد در سال	بحسابِ جُمّل اے طبعِ رسا

چشمِ عالم نتواں کرد تمیز
کارِ ہیزاد کند کلکِ ولا
۱۳۴۰ھ ۱۳۴۰ھ

(۴) عالی جناب مولوی حکیم وحید الدین احمد صاحب طبیب سرکاری

حبذا نظمِ ولا از ابتدا تا انتہا	در مدیحِ مصطفےٰ (امّی فداہ مع ابی)

کلکِ گوہر سلکِ عالی سالِ طبعِ او نوشت
زد ولائے تر زبانِ حرفِ سراپائے نبی
۱۳۴۰ھ

(۵) قاصد جناب عالم و فاضل مولانا محمد یحیٰ صاحب منصفِ عدالت

پیکرِ ملفوظِ سرورا رے زافکارِ ولا — صنعتش سرتاقدم مملو است از اشعارِ نغز

خامۂ نام آورِ قاصد دو تاریخش نوشت

حلیۂ پیغمبرِ پاکے ۔ سراپائے دو مغز

۱۳۳۱ف — ۱۳۴۱ھ

(۶) نظم ۔ عالیجناب نواب حیدر یار جنگ بہادر طباطبائی

چوں بستِ ولا نگارِ خوبے — بر چہرۂ شاہدے بصد زیں

شد نقش بہ لوحِ نظم سالش

تصویرِ رسولِ ربِّ کونین

۱۳۴۱ھ

(۷) واقف جناب مولوی حکیم اِمتیاز حسین صاحب ابو العلائی

ولائے من نوشت آں نامۂ نور — کہ دانم ہر ورق را مرأتِ حق

زہے تاریخِ طبعش گفت واقف

سراپائے پیمبر ۔ قدرتِ حق

۱۳۴۱ھ

(۸) ہاتف جناب مولوی حکیم عاشق حسین صاحب ابو العلائی طبیبِ سرکاری

شد ضیا بخشِ جہاں این اوراق	پرتوِ جلوۂ نورِ یزدست

گفت ہاتف سنۂ طبعِ کتاب
کہ سراپاے شفیع الامت
۱۳۱۳ف

ختم شد

بقلم سید غفور الحق خوشنویس

۱۵ ر شہریور سنہ ۱۳۱۳ف